

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Зелінська О.М., Лютак О.М., Баула О.В., Галазюк Н.М.,
Корольчук Л.В., Урбан О.А.

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ:
магістерський курс

Навчальний посібник

*Рекомендовано Вченою радою
Луцького національного технічного університету
як навчальний посібник*

ЛУЦЬК
2023

УДК 339.9 (075.8)

М 58

Рекомендовано до друку вченою радою Луцького національного технічного університету (протокол № 12 від 30.06.2023 р.)

А в т о р и: к.е.н., доцент Зелінська О.М. (тема 5, 8), д.е.н., професор Лютак О.М. (тема 7); к.е.н., доцент Баула О.В. (тема 1, 6); к.е.н., доцент Галазюк Н.М. (тема 2, 5); к.е.н., доцент Корольчук Л.В. (тема 3); к.е.н., доцент Урбан О.А. (тема 4).

Рецензенти:

Столярчук Я.М. – д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Небаба Н.О. – д.е.н., доцент, професор кафедри міжнародних економічних відносин та регіональних студій Університету митної справи та фінансів

Ковальська Л.Л. – д.е.н., професор, декана факультету бізнесу та права Луцького національного технічного університету

Міжнародні економічні відносини: магістерський курс: Навчальний посібник / Зелінська О.М., Лютак О.М., Баула О.В., Галазюк Н.М., Корольчук Л.В., Урбан О.А. Луцьк: видавництво «Терен», 2023. 328 с.

Навчальний посібник складний відповідно до навчального плану підготовки магістрів зі спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини Луцького національного технічного університету. Виходячи зі змісту освітніх компонент, даний навчальний посібник покликаний допомогти здобувачам вищої освіти поєднати теоретичні знання та практичні навички в опануванні основних тем дисциплін.

Посібник наповнений схемами, графіками, таблицями, а також подано контрольні питання і завдання для перевірки знань до кожної теми з прикладами відповіді та розв'язками.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти, викладачів закладів вищої освіти.

ISBN 978-617-8235-70-3

© Зелінська О.М., Лютак О.М., Баула О.В.,
Галазюк Н.М., Корольчук Л.В., Урбан О.А.,
© Видавництво «Терен», 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ТЕМА 1. МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	7
1.1. Види та етапи наукових досліджень.	8
1.2. Принципи наукової методології.	11
1.3. Методи науково-економічних досліджень.	14
1.4. Студентське наукове дослідження: організація та виконання.	26
ПРАКТИКУМ	36
ТЕМА 2. ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА	41
2.1. Становлення глобальної економіки.	42
2.2. Глобальні економічні цикли: суть, типи та наслідки.	48
2.3. Цивілізаційні виміри глобальних економічних процесів.	53
2.4. Інформатизація глобального економічного розвитку.	60
2.5. Регулятивні інститути глобальної економіки.	66
ПРАКТИКУМ	75
ТЕМА 3. ГЕОЕКОНОМІЧНІ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК	80
3.1. Геоекономіка як наука.	81
3.2. Геоекономічні стратегії національних економік в системі міжнародних економічних відносин.	83
3.3. Особливості геоекономічних стратегій країн за класифікацією ООН.	88
3.4. Геоекономічна стратегія Європейського Союзу.	95
3.5. Український досвід стратегічного планування розвитку держави.	98
ПРАКТИКУМ	101
ТЕМА 4. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК МЕНЕДЖМЕНТУ	108
4.1. Сутність та зміст технологічного та інформаційного розвитку МЕНЕДЖМЕНТУ.	109
4.2. Особливості використання комп'ютерних мереж та глобальної мережі Інтернет.	115
4.3. Основні поняття безпеки технологічного та інформаційного розвитку МЕНЕДЖМЕНТУ.	126
4.4. Базові технології та зміст сучасного проекту.	134
4.5. Соціальні наслідки інформатизації суспільства.	151
ПРАКТИКУМ	157
ТЕМА 5. ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ	160
5.1. Основні аспекти транснаціоналізації світової економіки.	161
5.2. Інноваційна складова транснаціоналізації економічної діяльності.	166
5.3. Міжнародні корпорації в умовах транснаціоналізації світової економіки.	172

5.4. Роль транснаціональних корпорації в міжнародній економічній системі.	179
5.5. Суть та особливості діяльності ТНБ у світовій економіці.	184
5.6. Сучасна транснаціоналізація економіки України.	188
ПРАКТИКУМ	190
ТЕМА 6. МІЖНАРОДНЕ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ	202
6.1. Економічне середовище міжнародного бізнесу.	203
6.2. Управління міжнародним бізнесом.	208
6.3. Потoki капіталу в міжнародному бізнес-середовищі.	213
6.4. Інноваційна складова міжнародного бізнес-середовища.	222
6.5. Соціальна відповідальність міжнародного бізнесу.	235
ПРАКТИКУМ	239
ТЕМА 7. УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	251
7.1. Міжнародна конкурентоспроможність: основні категорії та поняття.	252
7.2. Міжнародна конкурентоспроможність підприємства та теоретичні основи її аналізу.	258
7.3. Конкурентоспроможність регіону та її основні характеристики.	266
7.4. Фактори та умови забезпечення конкурентоспроможності країн.	269
ПРАКТИКУМ	278
ТЕМА 8. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА І МЕВ НА СУЧАСНІЙ СТАДІЇ РОЗВИТКУ	292
8.1. Світогосподарські процеси: сутність, склад та особливості розвитку.	293
8.2. Типологія країн та формування нової політичної структури світу.	298
8.3. Особливості та проблеми розвитку МЕВ в сучасних умовах глобального світу.	303
8.4. Міжнародна торгівля в контексті загострення політичної конфронтації між країнами світу.	306
8.5. Міжнародна трудова міграція.	310
8.6. Глобалізація світового фінансового простору.	314
ПРАКТИКУМ	319

ПЕРЕДМОВА

Початок третього тисячоліття характеризується якісними структурними змінами на рівні світового господарства, що обумовлено науково-технологічною акселерацією розвитку із дискредитацією традиційних факторів динамізації суспільних мотивацій і потреб.

Сучасному світовому господарству притаманне зростання інтернаціоналізації економіки на основі поглиблення міжнародного поділу праці; створення багатогранної системи міжнародних економічних відносин; формування міжнаціональних механізмів регулювання економічних взаємовідносин між країнами.

Пізнання законів та закономірностей міжнародних економічних відносин дає змогу приборкувати стихійність і некерованість глобальних економічних змін, вносить свідоме і планомірне начало у весь соціально-економічний розвиток суспільства.

Трансформація міжнародних економічних відносин та світової політики в умовах сучасних економічних змін і формування глобальної економіки зумовлюється еволюцією інтернаціоналізації, розвитком продуктивних сил, впливом зміни середовища міжнародного бізнесу та поглибленням взаємозв'язків між національними економіками на рівні виробництва, обміну, споживання, розподілу факторів і результатів виробництва. Ці та інші питання охоплює тематика колективного навчального посібника «Міжнародні економічні відносини: магістерський курс».

Підготовка сучасного магістра з міжнародних економічних відносин з фаховими знаннями вимагає застосування новітніх методів викладання, а також розробки відповідного сучасним освітнім тенденціям навчального матеріалу, що сприятиме засвоєнню здобувачами освіти фундаментальних знань з теорії та практики розвитку світової економіки, міжнародної торгівлі товарами та послугами, міжнародного руху капіталів, робочої сили та інтелектуальної власності, міжнародних фінансів, євроатлантичної інтеграції України, розвитку сучасних глобалізаційних процесів, тенденцій та закономірностей розвитку світового ринкового середовища, ведення ділових переговорів, прийняття стратегічних рішень щодо міжнародних інвестиційних проектів, управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств, тенденцій розвитку світових товарних, фондових ринків тощо.

Навчальний посібник «Міжнародні економічні відносини: магістерський курс» є комплексним виданням за характером охоплення начальних дисциплін, які викладаються в рамках освітньої програми «Міжнародні економічні відносини»

другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» у Луцькому національному технічному університеті, та доповнює перелік існуючих наукових і навчальних видань в галузі міжнародних економічних відносин. В ньому розкрито різносторонні аспекти міждержавної взаємодії та розвитку світової економічної системи, що дозволить студентам ефективно готуватися до практичних занять та працювати самостійно без суттєвих затрат часу.

Зміст навчального посібника включає у себе 8 тем, які за своїм контентним наповненням повністю відповідають теоретичному змісту предметної області Стандарту вищої освіти України із галузі знань 29 Міжнародні відносини, спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» для другого (магістерського) рівня вищої освіти. До кожної теми додається тематичний список літератури та практикум, що якісно активізує навчальний процес. До практикуму входить широкий спектр завдань, таких як контрольні запитання для самоперевірки, творчі завдання, кросворди, тести і дослідницькі завдання зі супровідними методичними рекомендаціями, що сприяє ефективному засвоєнню та закріпленню студентами теоретичних знань.

Навчальний посібник допоможе сформувати у майбутніх фахівців нову систему економічних знань. Матеріал навчального посібника спрямовано на методичне забезпечення всіх форм навчання та опанування навчального матеріалу, засвоєння термінології міжнародних економічних відносин, ознайомлення із джерелами класичної, академічної та іншої наукової літератури.

ТЕМА 1. МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- 1.1. Види та етапи наукових досліджень.
- 1.2. Принципи наукової методології.
- 1.3. Методи науково-економічних досліджень.
- 1.4. Студентське наукове дослідження: організація та виконання.

Література

1. Бірта Г. О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. К: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
2. Горбачук В.Т., Горбачук Д.В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Слов'янськ: ТОВ «Видавництво «Друкарський двір»», 2013. 124 с.
3. Гуторов О. І. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Харків: ХНАУ, 2017. 272 с.
4. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень. Підручник. Ювілейна серія НЮУ 215 років. Харків: В-во «Право», 2018. 368 с.
5. Дубницький В. І., Науменко Н. Ю., Федулова С. О. Методологія наукових досліджень в інформаційній економіці: навч. посіб. / заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Дубинського В. І.; Держ. ВНЗ «Укр. держ. хім.-технол. ун-т». Дніпро: ДВНЗ УДХТУ, 2019. 443 с.
6. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016. 17 с.
7. Єрмаков О. Ю. Основи наукових досліджень в економіці: навчальний посібник. К: Компринт, 2015. 177 с.
8. Конверський А. Основи методології та організації наукових досліджень. К: Центр навчальної літератури, 2017. 350 с.
9. Корягін М. В., Чік М. Ю. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. 2-ге вид. К: Алерта, 2019. 492 с.
10. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. / С.Е. Важинський, Т.І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 260 с.
11. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник / В. М. Михайлов та ін. Х.: ХДУХТ, 2014. 220 с.
12. Медвідь В., Данько Ю, Кобилянська І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях). Суми: Університетська книга, 2020. 219 с.
13. Мокін Б. І. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2014. 180 с.
14. Носачова Ю., Іваненко О., Радовенчик Я. Основи наукових досліджень. К.: Кондор, 2020. 132 с.
15. Поворознюк А. І., Панченко В. І., Філатова Г. Є. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. Харківський політехнічний ін-т, нац. техн. ун-т. Харків: НТУ «ХПІ», 2016. 192 с.
16. Швець Ф.Д. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2016. 151 с.
17. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
18. Про наукову і науково-технічну діяльність. Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

1.1. Види та етапи наукових досліджень

Наукове дослідження передбачає вивчення і пояснення закономірностей зміни розглядуваних явищ оточуючого нас об'єктивного світу.

Усе розмаїття наукових досліджень, що проводяться за різними науковими напрямками, вирішують окремі чи комплексні проблеми, використовують певну методологію та ін., можна класифікувати за окремими ознаками.

На рис. 1 відображено загальні види наукових досліджень.

Рис. 1.1. Види наукових досліджень

Теоретичні дослідження характеризуються загальністю для розглядуваної групи явищ. Існує категорія явищ, для яких теоретичними дослідженнями неможливо отримати точне рішення.

Експериментальні дослідження базуються на фізичних операціях над об'єктами, що підлягають вивченню. Результати експериментів часто громіздкі і майже не мають характеру загальності, тобто вони точні у конкретних межах.

Дослідження, результати яких базуються як на теоретичному аналізі явища, так і на експериментальному їх вивченні, називаються **теоретико-експериментальними**.

Дослідження **за способом і місцем їх проведення** поділяються на лабораторні, лабораторно-польові та польові.

За цільовим призначенням дослідження поділяють на 3 види: фундаментальні, прикладні розробки.

Фундаментальні дослідження спрямовані на відкриття та вивчення нових явищ і законів природи, на створення нових принципів дослідження, розширення наукового знання суспільства. Такі роботи проводяться на межі відомого й невідомого; їм притаманний найбільш високий ступінь невизначеності.

Прикладні дослідження спрямовані на визначення способів використання

законів природи для створення нових і вдосконалення існуючих способів і засобів людської діяльності. Метою цих досліджень є встановлення того, як можна використовувати в практичній діяльності наукові знання, отримані в результаті фундаментальних досліджень.

Прикладні дослідження поділяють на пошукові, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Пошукові роботи спрямовані на пошук шляхів створення нової техніки або технології на основі способів, запропонованих у результаті фундаментальних досліджень.

Результатом **науково-дослідних робіт** і є нові технології, дослідні установки, прилади тощо.

Дослідно-конструкторські роботи завершуються підбором конструктивних характеристик, що є основою логічної конструкції. Результатом досліджень є нова науково-технічна інформація. Процес перетворення цієї інформації у форму, придатну для впровадження в практику, називають **розробкою**.

За видами зв'язку із суспільним виробництвом наукові дослідження поділяють на роботи, спрямовані на створення нових технологічних процесів, машин, конструкцій, підвищення ефективності виробництва, поліпшення умов праці, розвиток особистості тощо.

За ступенем важливості для народного господарства розрізняють наукові дослідження, що виконуються за спеціальними постановами Президента та Уряду України; у межах програм державного та міждержавного рівнів, планів НАН України; за планами галузевих міністерств і відомств; за планами та ініціативою дослідницьких організацій і колективів.

За джерелами фінансування наукові дослідження поділяють на роботи, що фінансуються з коштів державного бюджету; у межах господарських угод і договорів; позабюджетних фондів та коштів; власних коштів підприємств та організацій.

За тривалістю проведення наукових досліджень розрізняють короткотермінові (до 1 року) та довготермінові роботи.

Розробка наукової проблеми повинна базуватись на категоріях діалектики: поняття, гіпотеза, явище і закон, теорія і дійсність, якість і кількість, причина і наслідок, єдність протилежностей та заперечення заперечення, аналіз та синтез.

Багато досліджень складаються з чотирьох фаз:

Фази наукового дослідження

вишукування (відкриття нових явищ)

дослідження (підтверджуються нові процеси чи явища)

пояснення (коли все нове стає загальноприйнятною формою знання)

впровадження

Для проведення дослідження необхідні:

1. Об'єкт дослідження, який при теоретичному аналізі базується на логічних побудовах, а при експериментальному дослідженні є тим, на чому здійснюють фізичні операції.

2. Технічні засоби дослідження та виміру.

3. Програми та методики досліджень.

4. Кваліфіковані кадри наукових працівників.

Науково-дослідний процес – це чітко організований комплекс дій, спрямований на отримання нових знань, що розкривають суть процесів і явищ у природі і суспільстві, з метою використання їх у практичній діяльності людей.

На початку дослідження ставиться мета і вибирається тема (предмет дослідження), при визначенні яких необхідно виходити з їх актуальності.

Кожне наукове дослідження виконують згідно з визначеним науковим напрямом, що становить науку або комплекс наук, в межах яких проводяться дослідження. Науковий напрям може бути, наприклад, технічним, біологічним, економічним і т. ін. з можливою подальшою деталізацією.

ЗАГАЛЬНА СХЕМА ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Увесь процес дослідження – від творчого задуму до оформлення наукового результату – умовно можна розбити на 11 послідовних етапів.

I Визначення теми дослідження

II Визначення мети і задач дослідження

III Визначення об'єкта і предмета дослідження

IV Визначення теоретичних основ наукового дослідження (вивчення проблеми: історичний і сучасний стани)

V Формулювання гіпотез (відповідно до числа задач)

VI Визначення методів дослідження

VII Збір даних дослідження

VIII Аналіз даних дослідження (обчислення, групування, таблиці, графіки, картосхеми, статистична обробка даних)

IX Формулювання висновків

X Оприлюднення результатів дослідження (доповіді, статті, звіти, захист магістерської роботи)

XI Практичне впровадження результатів (для прикладних робіт, для досліджень на замовлення міністерств, відомств, окремих підприємств – госпрозрахункових тем)

Слід взяти до уваги, що всі названі вище етапи тісно пов'язані і переплітаються

один з одним. Досягнути їх чіткого розмежування практично не можливо, і в «чистому» вигляді вони не існують. «Чистий» вигляд вони набувають на папері, коли результати дослідження представляються у формі звіту, наукової публікації, кваліфікаційної роботи. Так, збір матеріалу необхідно проводити вже на перших етапах, а його первинна обробка може змусити дослідника внести зміни до робочого плану, переглянути методику, звузити об'єкт тощо.

Основні етапи проведення наукового дослідження потім відображаються у тексті наукової роботи.

1.2. Принципи наукової методології

Виконуючи наукове дослідження, тобто пояснюючи характер тих чи інших процесів дійсності, дослідник спирається на певні наукові методи.

Під **методом** розуміють спосіб дослідження явищ, планомірний підхід до їх вивчення, послідовність дій під час проведення теоретичного дослідження або практичного здійснення якогось явища або процесу.

Поняття «методологія» ширше, ніж «метод»:

МЕТОДОЛОГІЯ		
філософське вчення про методи пізнання, система наукових принципів, форм і методів дослідження	галузь знань, що вивчає засоби, передумови і принципи організації пізнавальної і практично-перетворювальної діяльності людини	сукупність окремих методів, які застосовуються для проведення наукових досліджень у межах тієї чи іншої науки

Розрізняють загальну і часткову методологію.

Під **загальною методологією** розуміють матеріалістичну діалектику і теорію пізнання науки в цілому, це сукупність правил визначення понять, виводу одних знань з інших, методів, прийомів, операцій наукового дослідження у всіх сферах науки.

Часткова методологія формується виходячи зі специфіки предмету вивчення окремих наук, особливостей пізнання процесів в конкретних галузях знань. Вона заснована на законах окремих наук, особливостях пізнання окремих явищ, обумовлена і пов'язана з принципами і методами конкретних наук.

Розподілення методології на загальну і часткову не протиставляє їх, а доповнює і конкретизує. Будь-яка наукова теорія, пояснюючи характер тих чи інших процесів дійсності, завжди пов'язана з певними окремими методами досліджень, однак кожне наукове дослідження повинне безумовно враховувати вимоги загальної методології.

Підґрунтям наукової методології є принципи універсального взаємозв'язку, діалектичного протиріччя, єдності якісного і кількісного, діалектичного заперечення та відображення:

Принцип всезагального взаємозв'язку

- Наукове дослідження, щоб уникнути однобічності вивчення певного явища, має врахувати всі його суттєві зв'язки з іншими об'єктами. Наприклад, вивчаючи якесь підприємство, не можна оминати його зв'язки з постачальниками, клієнтами, акціонерами, партнерами, хоча, враховуючи цілі конкретного дослідження ми можемо абстрагуватися і певні зв'язки не аналізувати. Які саме – ми обов'язково оговорюємо в обґрунтуванні дослідження.

Діалектичне протиріччя

- передбачає одночасну єдність та антагонізм елементів і характеристик предметів або явищ. Наприклад, зв'язки підприємство – конкуренти, менеджер – підлеглий є діалектичними.

Принцип єдності якості та кількості

- Взаємозалежність цих категорій визначається самою діалектичною природою буття, забезпечуючи розмаїття явищ: нагромадження кількісних змін приводить до виникнення нової якості. Якість і кількість діалектично тотожні: кількість є фактором, що зумовлює якість. Зрозуміло, наприклад, що терміни мале, середнє, велике підприємство – якісні категорії, які вирізняють підприємства з різною кількістю працюючих, різним обсягом виробництва, тощо – а це вже кількісні категорії.

Принцип діалектичного заперечення

- Необхідність дотримуватися спадковості при переході від старого до нового, від попереднього до наступного. Попереднє заперечується, але не абсолютно, а відносно, та не у всіх, а лише у визначених відношеннях. Так, наприклад, відомо, наскільки болючим для економіки України був перехід від регульованої, радянської моделі до ринкової економіки. Руйнувалися зв'язки з постачальниками, клієнтами, відповідно падали обсяги виробництва продукції і доходи від її реалізації. Це був етап діалектичного заперечення. Потім поступово підприємства перебудовували свою роботу, при звичаювалися до нових умов господарювання – налагоджувався випуск нової продукції, встановлювалися нові відносини з постачальниками, клієнтами і партнерами. Це етап заперечення заперечення.

Принцип відображення

- Людське пізнання є цілеспрямованим процесом активного відображення об'єктивного світу свідомістю людини у формі суб'єктивних ідеальних образів.
- Основними формами відображення є споглядання і мислення.
- Споглядання включає 3 послідовних етапи: відчуття, сприйняття, уявлення.
- Мислення включає формування понять, суджень, умовиводів. Воно пов'язане з абстрагуванням та узагальненням і надає нам знання загального, сутності явищ.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічний підхід є одним із головних компонентів парадигми і розглядається як комплекс взаємозалежних наукових методів. Методологічний підхід містить у собі різноманітні взаємозалежні методи, певним чином пов'язані між собою, серед яких один або декілька є головними, а всі інші підпорядковані їм, залежні від них, мають допоміжний характер.

Історичний підхід	заснований на вивченні явищ у їхньому виникненні і розвитку. Домінуючим, але не єдиним, є історичний метод, в основі якого лежить виявлення історичних фактів і на цій основі розумове відтворення історичного процесу, що розкривається через логіку, закономірності розвитку суспільства.
Логічний підхід	розкриваються об'єктивні закономірності виникнення, розвитку і функціонування економічної системи шляхом її вивчення на тих стадіях існування, на яких концентровано виявляються головні риси їх історичної еволюції, а це не потребує безпосереднього розгляду перебігу реальної історії, «випадковостей» історичного розвитку.
Порівняльний підхід	спрямований на виявлення подібних і відмінних ознак економічних систем різних країн, їх елементів, а також загальних і відмінних закономірностей їх виникнення, розвитку, функціонування. До форм порівняльного методу належать: порівняльно-логічний, порівняльно-історичний, порівняльно-генетичний.
Ціннісний (аксіологічний) підхід	ґрунтується на низці філософсько-соціологічних концепцій. Згідно з ними людські діяння можуть бути осмислені лише у співвіднесенні з цінностями (благами), якими зумовлюються норми і цілі поведінки людей.
Системний підхід	розгляд економічних явищ як цілісних сукупностей різноманітних елементів (складових частин), що взаємодіють між собою і навколишнім середовищем. Головними категоріями, які використовуються в системному дослідженні, є: елемент, частина, ціле; внутрішнє – зовнішнє; аналіз – синтез; статика – динаміка; склад – структура; зв'язки – відносини; властивості тощо.
Синергетичний підхід	економічні явища досліджуються як системи, що самоорганізуються, виникнення і зміна яких ґрунтується на випадкових процесах, особливо в їх кризових, нестабільних станах. Понятійний апарат цього підходу складають поняття нерівноваги, кризи, еволюції, відхилення, імовірності випадку, самоорганізації, непередбачуваності, чинника порядку.
Поведінковий (біхевіористський) підхід	акцентує увагу на дослідженні й інтерпретації економічних явищ з позицій домінуючого значення їх поведінкових характеристик, тобто процесів взаємодії з навколишнім середовищем, зокрема, зміни своїх станів в залежності від зовнішнього впливу і, навпаки, зміни зовнішнього середовища відповідно до закономірностей свого розвитку.
Інституціональний підхід	орієнтований на вивчення сталих форм організації і регулювання економічного життя суспільства. Соціальна поведінка людей вивчається в тісному зв'язку з існуючою системою соціальних нормативів та інститутів, які забезпечують регулювання й організацію діяльності соціальних суб'єктів, відтворення найбільш стійких зразків поведінки, навичок, традицій, що передаються від покоління до покоління.
Структурний підхід	властивий різноманітним теоріям і дослідженням, головним об'єктом яких є структура соціальних, економічних систем, а також їх елементів. За допомогою структурного і взаємозалежних із ним методів досліджуються залежність поведінки суб'єктів, виходячи з їх становища, місця і ролі в економічних структурах.
Функціональний підхід	вивчення взаємодій різноманітних суб'єктів або їх елементів та визначенні їх місця і значення (функції).
Системно-функціональний підхід	орієнтований на дослідження економічних явищ, як певних систем, а також на визначення функціональних зв'язків (функцій) елементів та підсистем певної системи, між системами, оточуючим їх середовищем.
Комплексний підхід	сформувався внаслідок того, що методологічні підходи не ізольовані один від одного і можуть мати взаємообумовлений (інтегративний) характер, породжувати похідні (синтезовані) підходи (до них належать комплексний підхід, а також структурно-функціональний, системно-структурний, системно-функціональний та ін.).

1.3. Методи науково-економічних досліджень

ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ТА СПЕЦІАЛЬНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна наука володіє потужним арсеналом різноманітних методів, які призначені для розв'язування різноманітних за своїм характером наукових задач.

При проведенні конкретного наукового дослідження використовуються ті методи, які спроможні дати глибоку й всебічну характеристику досліджуваного процесу чи явища. Їх вибір залежить від мети і задач дослідження, специфіки предмета пізнання. Один і той же об'єкт дослідження може вивчатися з різних сторін. Наприклад, при дослідженні підприємства, економіста буде цікавити динаміка росту доходів, маркетолога – система маркетингових заходів, менеджера з персоналу – причини плинності кадрів, тощо.

Вирізняють методи *загальнонаукові*, які застосовують у дослідницькому процесі багатьох наук, і *спеціальні (конкретно-наукові)* – вони характерні для окремих галузей науки. Кожна галузь науки використовує як загальнонаукові, так і спеціальні методи, властиві тільки їй.

Загальнонаукові методи дослідження, на відміну від спеціальних, застосовуються протягом *усього процесу дослідження*, незалежно від галузі знань.

Загальнонаукові методи дослідження умовно поділяють на три групи:

методи емпіричного дослідження (спостереження, експеримент, вимірювання, порівняння, візуально-графічні методи)

методи, що використовуються як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях дослідження (формалізація, абстрагування, конкретизація, ідеалізація, систематизація, узагальнення, аналіз і синтез, аналогія, моделювання)

методи, що використовуються на теоретичному рівні дослідження (індукція, дедукція, сходження від абстрактного до конкретного, гіпотетико-дедуктивні метод, системний аналіз)

Такий розподіл методів певною мірою умовний, бо будь-який з них може переходити з категорії в категорію по мірі розвитку пізнання.

Методи дослідження поділяються на універсальні і специфічні. Одні методи «працюють» на всіх етапах пізнавального процесу, адаптуючись до специфіки об'єкта дослідження та наявної інформації (формули, таблиці, графіки тощо), інші – на окремих його етапах (експертні оцінки, екстраполяція тощо).

МЕТОДИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ НА ЕМПІРИЧНОМУ РІВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Спостереження

Метод спостереження, як засіб пізнання, дає первинну інформацію про навколишній світ, тобто факти безпосередньої дійсності.

Спостереження полягає у цілеспрямованому вивченні предметів із використанням таких чуттєвих властивостей людини, як відчуття, сприйняття, уявлення предметів і явищ дійсності.

У науці спостереження повинно приводити до результатів, що не залежать від волі і бажань суб'єкта дослідження. Воно повинно інформувати нас про об'єктивні властивості і відношення реально існуючих предметів і явищ.

Результати спостережень виражають за допомогою якісних і порівняльних понять. Якісні поняття («гарячий», «жовтий», «великий» тощо) характеризують різні властивості предметів, завдяки яким їх залучають до певного класу. Дослідження нових сфер починається із формулювання якісних понять. Порівняльні поняття дозволяють встановити відношення між досліджуваними предметами чи явищами і виражаються за допомогою слів «більше», «менше», «такий самий», «подібний».

Особливість цього методу полягає в тому, що дослідник не втручається у перебіг досліджуваних процесів.

При спостереженні можливе використання приладів та інструментів, що компенсує природну обмеженість органів сприйняття людини. Видами спостереження є, наприклад, хронометраж, анкетування, експрес-діагностика тощо.

Спостереження як метод характерне для вивчення соціальних явищ, наприклад в умовах виробництва.

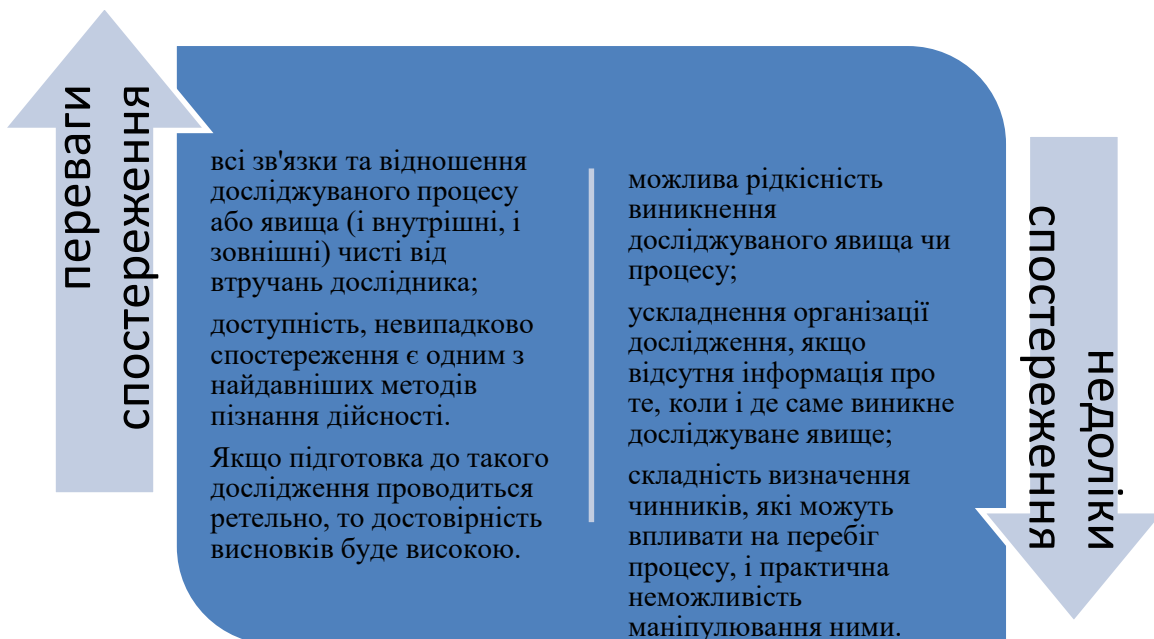
Для отримання достовірного та об'єктивного первинного матеріалу необхідно, щоб спостереження задовольняло таким вимогам:

- ще до початку дослідження точно визначені об'єкт, мету та умови спостереження,
- було масовим;
- виконувалось за визначених умов (наприклад, у певному зовнішньому середовищі, за умови дії певної сукупності чинників тощо);
- мало необхідний інструментарій;
- було науково організованим (при визначеній програмі, термінах, виконавцях, системі контролю).

Якщо у процесі спостереження будуть порушені названі вище вимоги, то зібраний матеріал може виявитися хибним.

Види спостереження

<p>Суцільне спостереження в соціально-економічних дослідженнях – це процес фіксації та збору інформації, орієнтований на повне врахування усіх одиниць сукупності, що складають досліджуване явище.</p>		
<p>Несуцільне спостереження охоплює лише частину одиниць такої сукупності, яка повинна нести на собі всі характерні риси повної сукупності.</p>	<p style="text-align: center;">РІЗНОВИДИ НЕСУЦІЛЬНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Вибіркове спостереження</i> передбачає спеціальний випадковий відбір певного кола одиниць загальної сукупності, характеристика яких дає змогу судити про всю сукупність. 2. <i>Спостереження основного масиву</i> проводиться з відібраними великими одиницями спостереження всередині яких сконцентрована значна частина предметів або явищ, які необхідно вивчити. 3. Сутність <i>анкетного обстеження</i> полягає у зборі інформації згідно зі спеціально підготовленими формами-запитами (анкетами) від певного кола осіб, що можуть оцінити досліджуваний предмет або явище. Зазвичай воно носить вибірковий характер внаслідок того, що навіть у разі надання запиту всій сукупності осіб, результати отримують лише від частки. Різновидом анкетного обстеження є інтерв'ювання. 4. <i>Монографічний опис</i> – спостереження, яке застосовується для детального вивчення одиничних, але типових об'єктів (господарств, організаційних схем тощо). 	
<p style="text-align: center;">Залежно від того, яким чином враховуються факти, розрізняють поточні, періодичні та разові спостереження</p>		
<p>Якщо у процесі спостереження систематично і постійно фіксуються факти по мірі їх виникнення, воно характеризується як поточне регулярне спостереження.</p>	<p style="text-align: center;">Періодичне спостереження</p> <p>повторюється через певні визначені проміжки часу.</p>	<p style="text-align: center;">Разове спостереження</p> <p>організовується із дотриманням загальних правил проведення спостережень, але є одномоментним, не передбачає повторів або постійного збору даних. При разовому спостереженні важливо правильно обрати час його проведення (наприклад, вивчення пасажиропотоків у пікові години).</p>

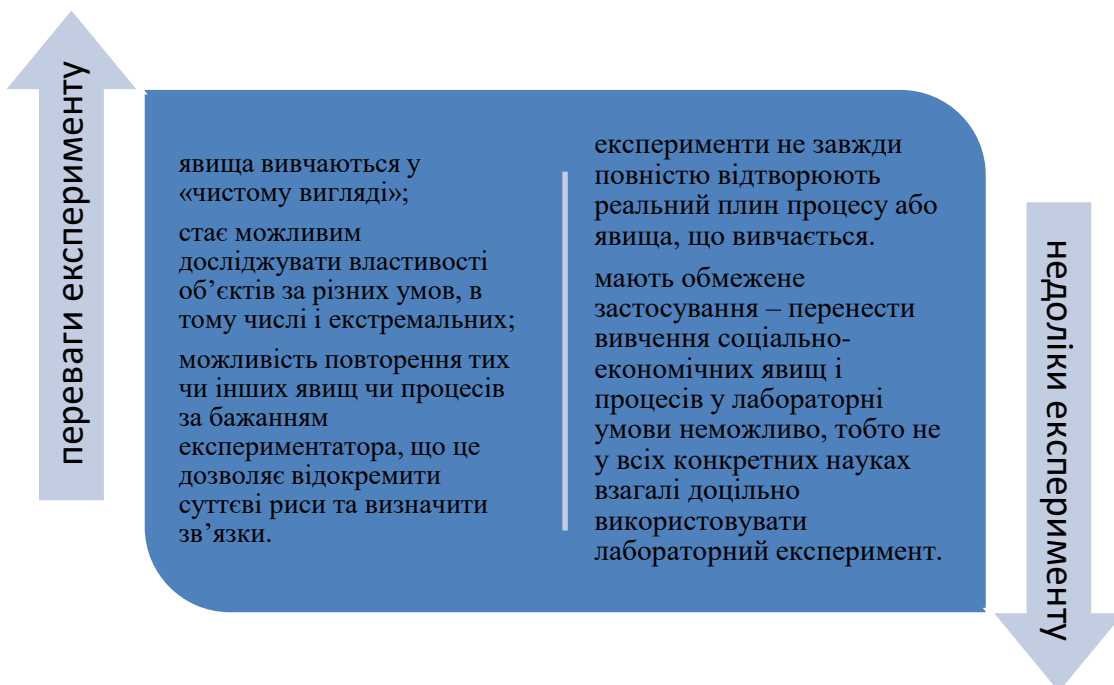
Експеримент

На відміну від спостереження **експеримент** – це науково поставлений дослід у спеціально створених і контрольованих умовах, які дослідник може відтворювати неодноразово, щоб визначити їхній вплив на перебіг відповідних процесів.

Експериментальне вивчення об'єкта має певні переваги над спостереженням, бо дозволяє вивчати явища у «чистому вигляді», за допомогою усунення побічних чинників. Експеримент проводиться або для перевірки теоретичних положень, або отримання нових емпіричних знань.

Вирізняють лабораторні та виробничі експериментальні дослідження.

<p>Лабораторні експерименти – це дослідження в штучному середовищі, для чого об'єкт дослідження переносять зі свого природного середовища в обстановку, яка дає змогу досягти вищого ступеня точності у вивченні його характеристик.</p> <p>В соціально-економічних науках частіше звертаються до виробничого експерименту.</p>	<p>Виробничі експериментальні дослідження мають за мету вивчення процесу в реальних умовах з урахуванням впливу різних чинників виробничого середовища.</p> <p>Одним з різновидів виробничих експериментів є збирання матеріалів в архівах, статистичних управліннях чи бюро. Ці матеріали впродовж багатьох років систематизуються за єдиною методикою; інформація, яку вони містять, добре піддається обробці методами статистики і теорії ймовірності.</p> <p>У ряді випадків виробничий експеримент проводиться за допомогою методу анкетування працюючих. Це дає змогу зібрати велику кількість даних вимірів або спостережень досліджуваного явища, тобто первинний матеріал для дослідження.</p>
--	---

Вимірювання

Вимірювання – представлення властивостей реальних об'єктів у вигляді числової величини.

Перехід від спостереження до вимірювання вимагає застосування відповідних приладів та інструментарію, нових понять і припущень.

Порівняння

Порівняння – один з найпоширеніших методів пізнання, який встановлює подібність або відмінність різних об'єктів дослідження за певними ознаками.

Порівняння широко використовують для систематизації й класифікації понять, адже це дає змогу співвіднести невідоме з відомим, пояснити нове через вже наявні поняття і категорії.

Вимоги до порівняння:

❖ порівнювати слід лише явища, між якими може існувати визначена об'єктивна спільність;

❖ для пізнання об'єктів їх порівняння має здійснюватися за найбільш важливими, істотними ознаками.

У ХІХ ст. було сформовано порівняльно-історичний метод, який головну увагу звертає на історичні аспекти (походження, розвиток) схожих та неоднакових ознак, тощо. Результатом порівняння є *відносна величина*, яка показує, у скільки разів порівнювана величина більша (менша) за базисну, іноді – скільки одиниць однієї величини припадає на 100, на 1000 і т. д. одиниць іншої, базисної величини.

Види порівняння

При **порівнянні звітних даних з плановими** звертається увага на обґрунтованість і напруженість планових завдань. При такому порівнянні важливо з'ясувати причини відхилень реальних показників.

Порівняння в часі. Соціально-економічні явища безперервно змінюються. Для характеристики напряму та інтенсивності змін співвідносяться різні явища за два періоди чи моменти часу. При цьому базою порівняння може бути або попередній, або більш віддалений у часі рівень.

Порівняльний аналіз підприємницької діяльності окремого підприємства з іншими дає змогу встановити його місце в сукупності однопрофільних підприємств регіону або галузі за масштабом, рівнем організації, базовими економічними і фінансовими показниками, темпами та напрямками розвитку, визначити кращі економічні показники та шляхи їх досягнення.

Порівняння з економічною моделлю в ідеальних умовах дає можливість визначити, якою мірою певний суб'єкт наближається до розрахунково-конструктивного рівня використання ресурсів або соціально-економічної ефективності. Такий вид порівняльного аналізу сприяє правильному оцінюванню поточного стану системи та визначенню строків досягнення поставлених завдань.

Порівняння з найкращим аналогом (внутрішньогосподарським підрозділом, підприємством, регіоном, країною) дає змогу виявити організаційні та економічні резерви, які слід задіяти для покращання ситуації.

Внутрішньогалузеве порівняння однотипних підприємств, як правило, показує резерви комплексного підвищення ефективності виробництва і послуг, оскільки висновки робляться на підставі вивчення досвіду багатьох підприємств.

Територіально-просторові порівняння. Найчастіше – це регіональні чи міжнародні порівняння показників економічного розвитку або життєвого рівня населення.

Порівняння з еталоном – нормативом, стандартом, оптимальним рівнем. Це стосується виконання договірних зобов'язань, використання виробничих потужностей, відповідності стандартам тощо.

МЕТОДИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ НА ТЕОРЕТИЧНОМУ І ЕМПІРИЧНОМУ РІВНЯХ ДОСЛІДЖЕННЯ

Абстрагування

Абстрагування – метод наукового дослідження, який полягає у мисленому виокремленні суттєвих, істотних ознак, аспектів, відношень предмета, процесу, явища.

Процес абстрагування здійснюється у два етапи. На першому етапі вивчають характеристики об'єкта і поділяють їх на суттєві і несуттєві. На другому – об'єкт дослідження замінюють іншим, простішим, що становить спрощену модель, яка зберігає головні риси первинного об'єкта.

Розрізняють *процес абстрагування і результат абстрагування*, названий *абстракцією*. Звичайно під результатом абстрагування розуміється знання про деякі сторони об'єктів. Прикладами абстракцій можуть бути незліченні поняття, якими людина оперує не лише в науці, а й у повсякденному житті: дерево, будинок, дорога, рідина тощо. Процес абстрагування в системі логічного мислення тісно пов'язаний з іншими методами дослідження, насамперед з аналізом і синтезом.

Конкретизація

На відміну від абстрагування, конкретизація дає змогу вивчати предмети або явища в усій якісній різнобічності реального їх існування. Досліджується стан об'єктів у зв'язку з певними умовами їх існування та історичного розвитку.

Методи абстрагування і конкретизації не є взаємовиключними, а, навпаки, тісно взаємопов'язані між собою і доповнюють один одного.

Ідеалізація

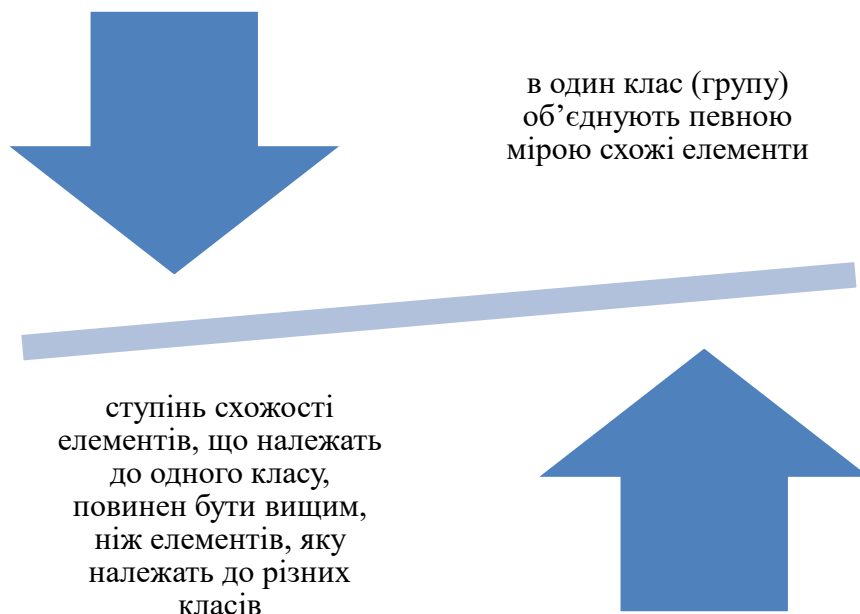
Цей метод базується на створенні певних абстрактних об'єктів, що принципово не можуть бути здійсненими в досліді та реальності. Ідеалізовані об'єкти є граничними випадками тих чи інших реальних об'єктів і виступають як засоби їхнього наукового аналізу, основою для побудови теорії цих реальних об'єктів; вони, таким чином, є відображенням об'єктивних предметів, процесів, явищ. Прикладами ідеалізованих об'єктів можуть слугувати поняття матеріальна точка, ідеальний розчин, ідеальний газ, абсолютно чорне тіло тощо.

Систематизація

Систематизацією називають поділ сукупності даних на однорідні в певних межах групи одиниць.

Саме однорідність (однотипність) забезпечує необхідну для узагальнення порівнюваність даних, змістовність узагальнюючих показників. При систематизації із множини ознак, які описують явище, добираються розмежувальні і відповідно до цих ознак сукупність поділяється на групи та підгрупи.

Правила систематизації

Узагальнення

Узагальнення є одним з основних засобів для створення нових наукових понять, формулювання законів і теорій. *Узагальнення – логічний процес переходу від окремого до загального, виділення тих загальних рис, що характеризують об'єкти певного класу.* Отримання узагальненого знання означає глибше відображення дійсності, проникнення в її суть.

Результати узагальнення і класифікацій оформлюються у вигляді статистичних таблиць і графіків, які наочно і компактно подають інформацію щодо об'єкта дослідження.

Формалізація

Формалізація – це відображення об'єкта чи явища в знаковій формі деякої штучної мови (математики, хімії тощо). Формалізація дає можливість досліджувати реальні об'єкти та їхні властивості формальним дослідженням відповідних знаків.

Аналогія

Суттєвою особливістю цього методу пізнання вважають конструювання висновків про можливу подібність предметів за одними ознаками на підставі їх подібності за іншими ознаками.

Аналогія (відповідність, подібність, схожість) – метод пізнання, заснований на перенесенні однієї або кількох характеристик із відомого явища на невідоме.

У сучасній науці розвинутою галуззю систематичного застосування аналогії є так звана теорія подібності, що широко використовується в моделюванні.

Аналіз і синтез

Ці два мислені процеси органічно взаємопов'язані і взаємозумовлені.

Аналіз (грец. – розкладання) – мислене або практичне розчленування цілого на частини.

Аналіз полягає в розкладанні об'єкта, який досліджується, на складові частини, з'ясуванні тенденцій розвитку і способів функціонування з метою їх відносно самостійного вивчення. Аналіз дає змогу виявити структуру об'єкта, відокремити суттєве від несуттєвого, звести складне до простого.

Мета аналізу – пізнання окремих частин об'єкта як елементів складного цілого. Він є засобом осягнення об'єкта лише тоді, коли виокремлює найсуттєвіше в об'єкті.

З цих позицій економічний аналіз зазвичай розглядають як науковий спосіб пізнання сутності економічних явищ через визначення їх структури, змісту та взаємозв'язків. Як відомо, в економіці розподіляють три рівні аналізу: макроекономічний (рівень світової та національної економік); регіональний та мікроекономічний (на рівні окремих суб'єктів підприємництва).

В узагальненому вигляді економічний аналіз має допомагати у вирішенні таких завдань:	<ol style="list-style-type: none"> 1. вивчення характеру дії економічних законів, закономірностей; 2. визначення тенденцій, що складаються в економічній сфері за певних умов; 3. вивчення факторів – внутрішніх (ендогенних) та зовнішніх (екзогенних), які справляють вплив на економічні суб'єкти та процеси, що відбуваються в економіці; 4. вивчення передумов та резервів розвитку; 5. наукове обґрунтування прогнозів, програм, планів (поточних та перспективних); 6. оцінювання результатів та визначення елементів, які найбільшим чином впливали на їх досягнення (як позитивно, так і негативно); 7. вивчення ризиків; 8. проведення діагностики економічних суб'єктів тощо.
---	--

Всі види (напрямки) економічного аналізу можна систематизувати за галузевими, часовими, просторовими, функціональними ознаками, а також за ознакою використовуваних методів, суб'єктів (користувачів), ступеня охоплення об'єктів, що вивчаються, змісту (спрямованості, головної ідеї).

Охарактеризуємо, як групу, методи функціонального аналізу.

Фінансовий аналіз – це процес вивчення сутності фінансових механізмів та процесів, які відбуваються в економіці.
Управлінський аналіз – дослідження теоретичних основ та практичних результатів функціонування економічних систем з метою побудови ефективної системи управління, прийняття оптимальних управлінських рішень та досягнення очікуваних результатів в економіці на макро-, мезо- та мікрорівнях.
Стратегічний аналіз полягає у визначенні ключових характеристик очікуваної (майбутньої) економічної системи.
Соціально-економічний аналіз є дослідженням сутності та взаємозв'язку явищ і процесів у соціально-економічній сфері.
Бюджетний аналіз зазвичай стосується показників структури, наповнення та використання бюджетів будь-яких рівнів – від бюджету транснаціональної корпорації, країни, регіонального або міждержавного союзу до бюджету окремої компанії.
Інвестиційний аналіз вивчає вкладення фінансових, матеріальних та інших ресурсів у економічні суб'єкти з позицій доцільності, перспективності, ефективності, ризиків тощо.
Маркетинговий аналіз стосується безпосередньо вивчення ринкових позицій та зовнішнього економічного (товарного) середовища.
Економіко-екологічний аналіз досліджує взаємодію економічних суб'єктів з навколишнім природним середовищем.
Функціонально-вартісний аналіз у комплексі вивчає функції об'єкта дослідження (виділяючи серед них основні, супутні, неважливі тощо) та способи їх ефективної реалізації.
Логістичний аналіз орієнтований на вивчення товарних потоків та їх раціональну організацію.
Предметом економічного аналізу є причинно-наслідкові зв'язки економічних процесів і явищ, а об'єктом – економічні результати господарювання.

Синтез (грец. – складання) – процес об'єднання в одне ціле частин, ознак, властивостей об'єкта, визначених за допомогою аналізу.

Внаслідок синтезу з'являється нове утворення, властивостями якого є не лише зовнішня сума властивостей компонента, а й результат їх взаємопроникнення і взаємовпливу. Свого часу німецький філософ Іммануїл Кант (1724–1804) писав: «Саме синтез є тим, що, власне, складається з елементів знання і об'єднує їх у певний зміст. Тому синтез є перше, на що ми повинні звернути увагу, якщо хочемо робити висновки про походження наших знань».

Аналіз і синтез як логічні методи пізнання виникли на основі практичної діяльності, досвіду людей. Мисленому аналізу і синтезу передували практичне розчленування і поєднання речей. Єдність аналізу і синтезу забезпечує адекватне відображення дійсності у свідомості людини.

Моделювання

Моделювання – відтворення характеристик об'єкта дослідження на іншому об'єкті, створеному для їх вивчення (моделлю).

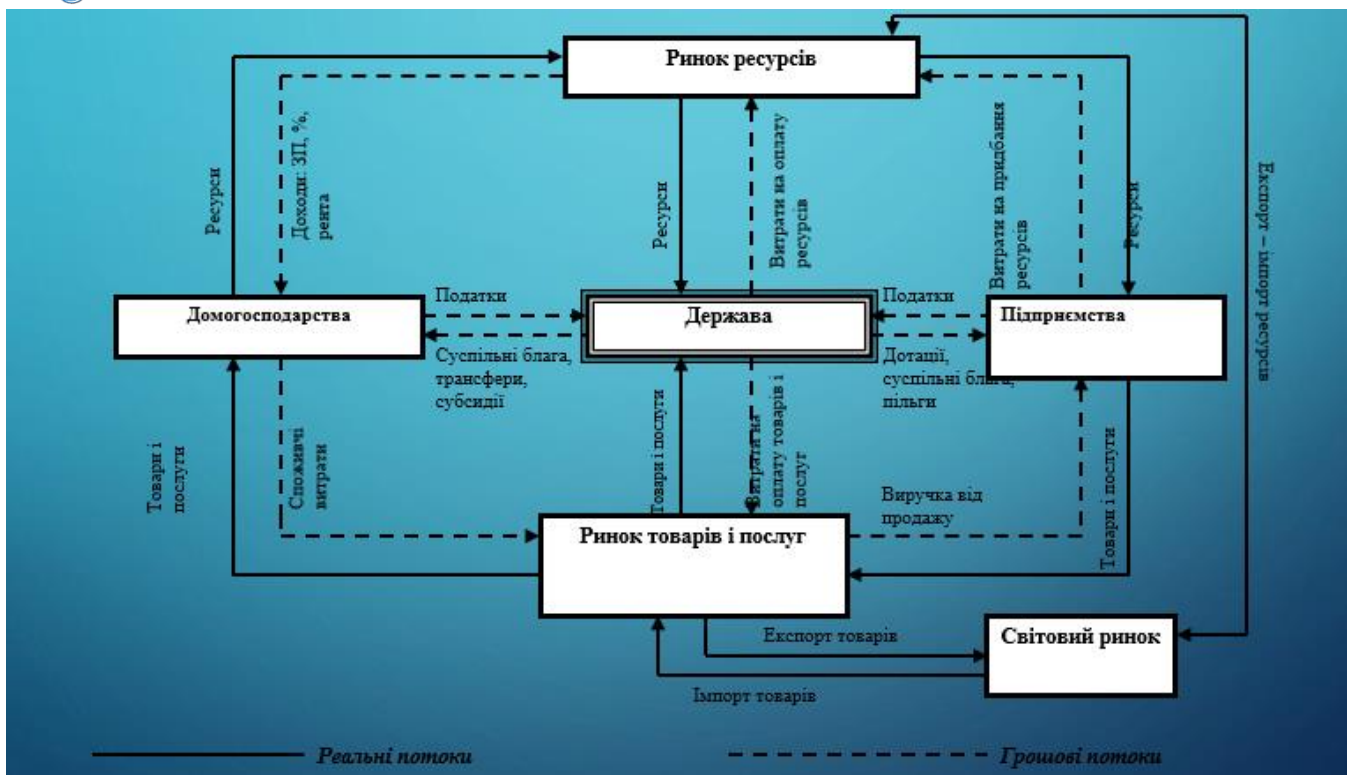
Потреба в моделюванні виникає тоді, коли дослідження безпосередньо самого об'єкта неможливе, ускладнене, дороге, потребує тривалого часу, тощо. Модель повинна мати суттєві ознаки оригіналу. Вона може виконувати свою роль тоді, коли ступінь її відповідності об'єкту визначена досить чітко. Це може проявлятися

в схожості фізичних характеристик моделі і об'єкта або в схожості функцій, або в тотожності математичного опису «поведінки» об'єкта і його моделі. Залежно від природи моделі і тих ознак оригіналу, які в ній втілено, розрізняють моделі *фізичні* і *математичні*.

Метод моделювання, заснований на схожості функцій, що здійснюються об'єктами різної природи (наприклад, живими організмами та машинами), є однією з основ кібернетики. Велике значення має розробка математичних моделей економіки і засноване на цьому прогнозування економічних процесів та управління ними. Швидко розвивається моделювання складних і надскладних систем (наприклад, екологічних і демографічних процесів). Особливою галуззю моделювання є моделювання процесів мислення. Основні закономірності процесу побудови чуттєвих і логічних моделей досліджуються у різних розділах теорії пізнання, досягнення якої лежать в основі науково-технічної теорії та практики моделювання.

ПРИКЛАД АБСТРАКТНО-ТЕОРЕТИЧНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ
Кругопотік ресурсів, товарів та доходів в умовах соціально -
орієнтованої ринкової економіки

Опитування

Опитування дає змогу отримати як фактичну інформацію, так і оцінні дані, проводиться в усній або письмовій формі. При створенні анкети або плану інтерв'ю важливо сформулювати запитання так, щоб вони відповідали поставленій меті.

Тестування

Різновидом вибіркового опитування є тестування, яке проводиться з метою виявлення суттєвих ознак об'єкта, засобів його функціонування, використовується

в лабораторних експериментах, коли масове опитування через анкетування неможливе.

Метод імплікаційних шкал - це наочна форма виміру та оцінки отриманих даних, які градууються за кількістю або інтенсивністю ознак. Шкали класифікуються за типами або рівнем виміру. Прості шкали дають однозначну оцінку тієї чи іншої ознаки. Серію шкал можна перетворити в єдину шкалу значень окремих ознак. Ця процедура називається шкалюванням.

Факторний аналіз - дає можливість встановити багатовимірні зв'язки змінних величин за кількома ознаками. На основі парних кореляцій одержують набір нових, укрупнених ознак - факторів.

Кореляційний аналіз - це статистичне дослідження (стохастичної) залежності між випадковими величинами (*англ. correlation* — взаємозв'язок). У найпростішому випадку досліджують дві вибірки (набори даних), у загальному — їх багатовимірні комплекси (групи). Зв'язок між цими величинами виявляється у взаємній погодженості спостережуваних змін. Обчислюється коефіцієнт кореляції. Чим вищим є коефіцієнт кореляції між двома змінними, тим точніше можна прогнозувати значення однієї з них за значенням інших.

Метод експертних оцінок - використовується для отримання змінних емпіричних даних. Проводиться опитування спеціальною групою експертів (5-7 осіб) з метою визначення певних змінних величин, необхідних для оцінки досліджуваного питання. Експерти підбираються за ознакою їх формального професійного статусу - посади, наукового ступеня, стажу роботи тощо.

Анкетування

Анкета може включати декілька блоків запитань, пов'язаних не лише з рівнем періодичності використання тих чи інших засобів, а й оцінкою об'єкта дослідження.

МЕТОДИ ТЕОРЕТИЧНОГО РІВНЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Особливість теоретичного дослідження полягає у використанні абстрактних уявлень, ідей, положень, концепцій, які мають безпосереднє відношення до процесу практичного пізнання.

Індукція та дедукція

ІНДУКЦІЄЮ називають такий метод дослідження, за якого загальний висновок про характеристики множини елементів роблять на підставі вивчення цих характеристик якоїсь частини елементів цієї множини. Таким чином, індукція забезпечує можливість переходу від поодиноких фактів до загальних положень.

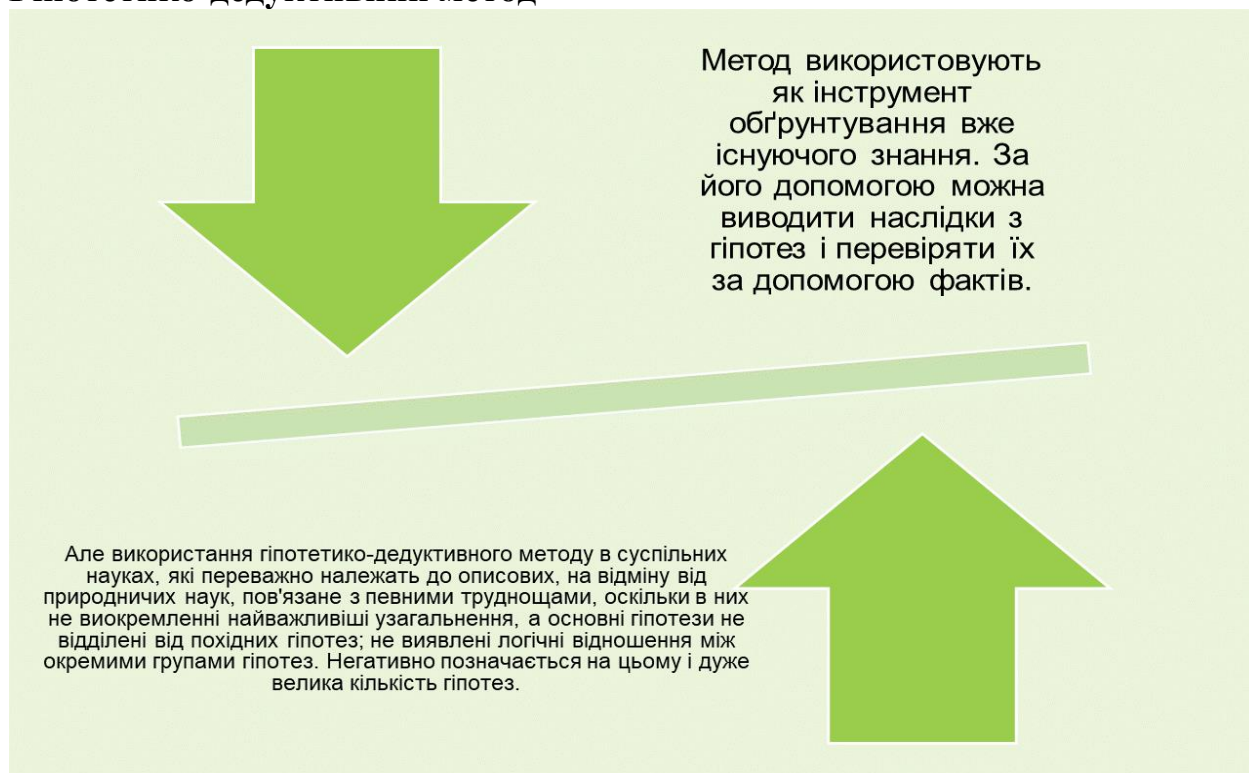
У реальному пізнанні індукція завжди виступає в єдності з **ДЕДУКЦІЄЮ**, при якій висновок про характеристики будь-якого елемента множини робиться на підставі пізнання загальних характеристик всієї множини.

Якщо **недоліком індукції** є неможливість за її допомогою безапелювано обґрунтувати загальне, адже розглядається лише частина сукупності, то **недоліком дедукції** вважають неможливість безапелюваного обґрунтування загальної передумови.

Сходження від абстрактного до конкретного

Гіпотетико-дедуктивний метод

Системний аналіз

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ як метод наукового дослідження ґрунтується на ідеї про те, що навколишня дійсність є єдиним цілим, речі і явища пов'язані одне з одним багатьма відношеннями. Системний аналіз передбачає вивчення об'єкта дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему. У наукових дослідженнях він означає оцінку поведінки об'єкта як системи з усіма чинниками, які впливають на його функціонування. Склад елементів системи і спосіб їх об'єднання визначають **структуру системи**.

Характеристики системи:		
<p>Система – спільність, що складається з взаємозалежних елементів, що взаємодіють між собою і зовнішнім середовищем і вносять певний внесок до характеристик цілого. Взаємозв'язок і взаємодія елементів системи спричинюють виникнення нових інтегративних властивостей системи, відсутніх у її складових.</p> <p>У кожному конкретному випадку для характеристики системи необхідно виявити механізм, за допомогою якого здійснюється взаємодія між її елементами. Так, для появи ринку потрібен систематичний обмін товарами, який супроводжується встановленням регулятивного цінового механізму.</p>	<p>структурованість – системи складаються з певного набору елементів;</p> <p>цілісність – система виступає як цілісний об'єкт, більшою чи меншою мірою відокремлений від зовнішнього середовища;</p> <p>взаємопов'язаність – всі елементи системи прямо чи опосередковано пов'язані одне з одним, і зміна їх складу змінює взаємозв'язки решти елементів. Система не обов'язково поліпшується, якщо вдосконалюється і стає ефективнішим якийсь її елемент – ефект від цього може бути зворотним;</p> <p>ієрархічність – кожен елемент системи може розглядатись як підсистема вищої за рівнем системи. Наприклад, фірма є підсистемою корпорації, система управління персоналом є підсистемою загального менеджменту;</p> <p>синергізм – всі елементи системи в сукупності забезпечують вищу ефективність, ніж сумарна ефективність окремо взятих частин;</p> <p>адаптивність – здатність системи адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища і пристосовуватись до них; трансформаційні процеси у системі є відповіддю на сигнали зовнішнього оточення;</p> <p>гомеостатичність – підтримання суттєво важливих для системи параметрів у допустимих межах.</p>	<p>На результати функціонування системи впливає безліч факторів, одні з яких визначальні, інші – другорядні. Визначальні причини формують необхідне, другорядні – випадкове.</p> <p>Соціально-економічні системи надзвичайно складні й постійно перебувають у русі. Будь-який суб'єкт господарювання виявляється неодмінним елементом різного роду взаємодіючих систем з розгалуженою мережею прямих і зворотних зв'язків, зі складними механізмами</p> <p>Системний аналіз виник у 60-х роках ХХ століття. Хоча він досить швидко розвивається, єдиної процедури проведення системного аналізу в наукових дослідженнях поки що немає. В ньому широко використовують методи системної динаміки, теорії ігор, евристичного програмування, імітаційного моделювання, програмно-цілового управління тощо.</p>

1.4. Студентське наукове дослідження: організація та виконання

Науково-дослідна діяльність здобувачів є одним із найважливіших засобів підвищення якості підготовки фахівців з вищою освітою. Розвиток наукових досліджень безпосередньо впливає на якість навчального процесу, оскільки вони не лише визначають підвищені вимоги до рівня знань студентів, а й змінюють сам процес навчання, його зміст і структуру, підказують нові форми та методи проведення навчальних занять у вищій школі. Цілеспрямоване виконання наукових досліджень у гуртках студентського наукового товариства, аспірантів та молодих учених у ЗВО сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості фахівця, науковця.

Організовує наукову роботу студентів випускова профілююча кафедра, яка є базовим методичним центром з наукової роботи зі студентами. Для керівництва науковими дослідженнями вона призначає наукових керівників. Науково-дослідна діяльність студентів включає в себе два взаємопов'язані напрями:

– навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;

– наукові дослідження, що здійснюються студентами під керівництвом професорів і доцентів за загальнокафедральною, загальнофакультетською чи вузівською науковою проблемою.

Зміст і структура науково-дослідної діяльності студентів забезпечує послідовність засобів і форм її проведення відповідно до логіки навчального процесу, зумовлює наступність її від курсу до курсу, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших.

Поступове зростання обсягу і складності набутих студентами знань, умінь, навичок у процесі виконання ними наукової роботи забезпечує вирішення таких основних завдань:

- ❖ формування наукового світогляду, розширення наукової ерудиції, оволодіння методологією наукового дослідження;
- ❖ прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідної роботи;
- ❖ надання допомоги студентам у прискореному оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму;
- ❖ розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань;
- ❖ розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі;
- ❖ створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, виховання у вузі резерву вчених, дослідників, викладачів.

Науково-дослідна діяльність студентів ЗВО здійснюється за основними напрямками:

науково-дослідна робота, що є складовою навчального процесу і обов'язкова для всіх студентів (написання рефератів, підготовка до семінарських занять, підготовка і захист курсових, кваліфікаційних робіт, виконання завдань дослідницького характеру в період практики на замовлення підприємств тощо)

науково-дослідна робота студентів поза навчальним процесом (участь у наукових гуртках, виконанні госпрозрахункових наукових робіт у межах творчої співпраці кафедр, факультетів)

робота в студентських інформаційно-аналітичних, юридичних консультаціях тощо

написання тез наукових доповідей, публікацій тощо

Курсові роботи/проекти студентів, які навчаються за спеціальністю 292 Міжнародні економічні відносини

Мета курсового проекту — допомогти студентові закріпити та поглибити теоретичні знання, здобуті у процесі вивчення дисципліни, пошук та аналіз літературних джерел, набуття навичок економічного прогнозування, формування сучасного мислення та професійності майбутніх спеціалістів, ознайомлення з міжнародним економічним потенціалом, оцінка ефективності господарських заходів у сфері міжнародних економічних відносин.

Курсовий проект свідчить, наскільки знання, здобуті студентами в процесі вивчення дисципліни, є глибокими і фундаментальними; характеризує вміння студентів самостійно дослідити поставлені питання обраної теми.

У курсовому проекті студент має показати:

✓ знання і правильне розуміння закономірностей, що складаються у міжнародних економічних відносинах;

✓ вміння працювати з інформаційними джерелами, користуватись законодавчим та інструктивним матеріалом, викладати свою точку зору на проблемні питання та робити обґрунтовані висновки щодо оптимізації міжнародних економічних відносин;

✓ здатність використовувати здобуті теоретичні знання у процесі аналізу та узагальнення цифрового матеріалу, застосовувати сучасну методіку дослідження з використанням таблиць, графіків, схем, діаграм та інших графічних рисунків.

У курсовому проекті студент повинен глибоко і всебічно розкрити зміст обраної теми, показати розуміння конкретних форм організації міжнародних фінансів у різних сферах суспільної діяльності, а також узагальнити у вигляді проекту пропозиції щодо вирішення досліджуваної проблеми. Особливу увагу слід приділити дискусійним питанням теорії і практики міжнародних економічних відносин. Якщо в економічній літературі відсутня єдина точка зору з питань, які досліджуються, слід навести думки кількох авторів, дати їх критичну оцінку та висловити свої міркування з даних питань. Це допоможе більш глибокому засвоєнню матеріалу.

Виконання курсового проекту передбачає такі етапи:

- вибір теми;
- підбір та вивчення літератури;
- складання попереднього плану;
- консультація з викладачем-керівником та уточнення плану курсового проекту (кожен студент має бути підготовленим до консультації, тобто ознайомитися із сутністю предмета дослідження, а також скласти план курсового проекту);
- написання та оформлення тексту курсового проекту;
- передання завершеної курсового проекту на кафедру для рецензування;
- доопрацювання роботи згідно із зауваженнями керівника;
- захист курсового проекту.

Вибір і обґрунтування теми курсового проєкту

Вибір теми курсового проєкту здійснюється студентом самостійно у межах переліку запропонованого викладачем або ж студент може запропонувати і свою тему курсового проєкту за наявності достатнього обґрунтування доцільності її розробки.

Вибравши тему, студент має чітко визначити мету курсового проєкту, підібрати відповідну наукову літературу та нормативно-інструктивні матеріали. Літературні джерела студент підбирає самостійно. Роботу з літературою потрібно починати зі складання повного списку книг, статей, законів та нормативних документів.

Слід мати на увазі, що всі питання плану повинні являти собою єдине ціле, систему, у якій кожний наступний пункт є розвитком і доповненням попереднього. Формування питань плану не повинне дублювати назву курсового проєкту.

Під час вибору теми курсового проєкту студент повинен керуватись наступними міркуваннями:

зв'язок обраної теми з науковими інтересами студента, раніше виконаними курсовими, індивідуальними, дослідницькими роботами, а в перспективі – з тематикою майбутньої кваліфікаційної роботи

актуальність теми дослідження повинна пояснюватися важливими закономірностями розвитку сучасних міжнародних економічних відносин

наявність бази даних для проведення емпіричного дослідження та інших аналітичних розрахунків

Студент несе відповідальність за дотримання встановлених вимог до курсового проєкту та часового регламенту її виконання.

Графік виконання курсового проєкту

Під час виконання курсового проєкту слід дотримуватись встановленого порядку виконання, що включає наступні етапи:

1. Вивчення методичних вказівок та рекомендацій щодо виконання курсових проєктів.

2. Вибір тематики дослідження.

3. Опрацювання літературних, методичних, довідкових видань, огляд статистичних баз для подальшого дослідження.

4. Визначення мети і кола завдань, що вирішуватимуться стосовно об'єкта дослідження.

5. Розробка попереднього плану курсового проєкту, що в подальшому затверджується викладачем; консультація з викладачем-керівником й уточнення плану курсового проєкту (*кожен студент має бути підготовленим до*

консультації, тобто ознайомитися із сутністю предмета дослідження, а також скласти план курсового проекту).

6. Опрацювання і аналіз матеріалів за напрямом дослідження у відповідності до затвердженого плану, складання бібліографії та огляду літератури на основі опрацьованих джерел.

7. Написання і оформлення курсового проекту.

8. Представлення роботи на кафедрі у встановлений термін.

9. Доопрацювання роботи згідно зауважень наукового керівника (рецензента).

10. Написання наукової статті по курсовому проекту.

11. Підготовка до захисту і захист курсового проекту.

Підбір та опрацювання літератури

На початковому етапі студент ознайомлюється зі станом опрацювання теми для обґрунтування її актуальності, вибору предмета дослідження та постановки завдань на основі літературних, довідкових, методичних, статистичних та інших матеріалів. Важливе місце має робота зі статистичним матеріалом, що в подальшому стане базою для аналітичної частини дослідження та емпіричних розрахунків. На основі опрацьованого матеріалу складається план роботи.

В результаті підбору та опрацювання літератури слід враховувати:

- список використаної літератури повинен містити достатню кількість джерел;
- допустиме використання Інтернет-джерел, проте вони повинні відображатись у списку використаних джерел точною Інтернет-адресою та не складати більшості опрацьованої літератури (за винятком електронної версії періодичних видань);
- варто зосередити увагу на роботі із фаховими виданнями, тематичними підручниками, посібниками, уникати використання газетних статей публіцистичного характеру;
- обов'язковим є використання нових актуальних праць датованих останніми 2 — 3 роками на час написання курсового проекту;
- використання іншомовних джерел підвищує інформативну та аналітичну цінність роботи.

На основі вивчення спеціальної літератури, нормативних документів, статистичних збірників студент складає розгорнутий план курсового проекту (можливо, в кількох варіантах), який погоджує з викладачем — керівником курсового проекту.

Обсяг, структура і зміст курсового проекту

Курсовий проект повинен включати: зміст, вступ, перелік питань, що розглядаються (основний зміст), висновки, список використаних джерел, додатки.

Зміст подають на початку роботи. У змісті подають (із вказанням сторінок) перелік структурних компонентів курсового проекту: вступ, назви розділів та підрозділів, висновки, перелік використаних джерел, додатки (якщо вони є).

План курсового проєкту повинен відображати послідовність дослідження у відповідності до його структурної схеми. Назви розділів та підрозділів мають відповідати затвердженому плану роботи.

Вступ курсового проєкту має розкривати актуальність теми курсового проєкту, мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, стан вивчення проблеми в академічному середовищі, інформаційну базу та опис структури роботи. Всебічне пояснення актуальності обраної теми дослідження засвідчує вміння студента визначити назву теми із урахуванням її соціальної значимості, своєчасності, показує наукову обізнаність студента, його наукову зрілість і професійну підготовленість, а також слугує (що не менш важливо) своєрідною «візитною карткою» дослідження, яка багато в чому визначає ефективність подальшого ознайомлення із його змістом. Рекомендований обсяг вступу до 3-х друкованих сторінок.

В основному змісті роботи виділяють наступні частини: теоретичну, аналітичну, проектну - для курсового проєкту, теоретичну, аналітичну - для курсової роботи.

Теоретичну частину роботи варто розпочати оглядом літератури з проблеми дослідження. У даному розділі розкривається сутність та зміст явища, що розглядається у роботі, основних понять та категорій. Важливу роль відіграє використання відомих теоретичних конструкцій (моделей) та аналіз досвіду інших країн (регіонів) у вирішенні аналогічних проблем. Доцільно закінчувати теоретичну частину обґрунтуванням необхідності подальшого дослідження у даній галузі, висунувши попередню гіпотезу результатів дослідження.

Основою **аналітичної частини дослідження** є емпіричне дослідження. Даному дослідженню передують аналіз вихідних даних із зазначенням одиниць вимірювання. Для цього необхідно:

- розкрити сутність показників;
- визначити коло чинників, що впливають на динаміку їх змін;
- виділити залежні та незалежні змінні дослідження.

Проектна частина є за своєю суттю рекомендаційною і включає: підсумок результатів, отриманих в аналітичній частині; обґрунтування пропозицій щодо вирішення проблем дослідження та рекомендацій щодо економічної політики держави у даній сфері.

Варто зауважити, що кожен розділ роботи повинен закінчуватись коротким висновком (2 - 3 речення), що включає підсумок викладеного та частково обґрунтовує зміст наступного розділу.

Висновки роботи являють собою стислий підсумок за розділами курсового проєкту. Достатній обсяг даної частини роботи – 2 друковані сторінки.

У **додатки** до курсового проєкту виносять різноманітні ілюстрації (рисунок, таблиці, діаграми, формули), що за обсягом розміщення перевищують 1 друковану сторінку, або детально не аналізуються в роботі, містять результати проміжних досліджень, розрахунків чи мають опосередковане відношення до самого дослідження, проте носять допоміжний характер.

Рецензування і захист курсового проєкту

Виконаний та оформлений згідно вимог курсовий проєкт студентом подається на кафедру для перевірки та рецензування науковим керівником. Курсовий проєкт, перевірений рецензентом, повертається студентові протягом 14 днів і рекомендується до захисту або на доопрацювання, про що вказують в рецензії. Курсовий проєкт рецензує викладач — керівник курсового проєкту. У рецензії відзначаються позитивні сторони і недоліки роботи, допущена чи не допущена вона до захисту. Роботи, які не відповідають установленим вимогам, повертаються на доопрацювання. Робота з незадовільною оцінкою підлягає переробленню протягом терміну, встановленого кафедрою.

До захисту курсовий проєкт не допускається у випадку, якщо:

- структура роботи не відповідає затвердженому плану;
- відсутня хоча б одна із структурних частин;
- у роботі простежується плагіат;
- відсутні посилання на використані джерела;
- викладений матеріал не відповідає змісту та темі проєкту;
- спостерігається схожість з раніше виконаними курсовими проєктами;
- відсутнє емпіричне дослідження чи розрахунки;
- робота виконана з відхиленням від затвердженої теми;
- оформлення роботи не відповідає встановленим вимогам.

У разі доопрацювання студент повинен представити на кафедру доопрацьований курсовий проєкт, всі рецензії та попередній варіант проєкту.

Обов'язковим елементом захисту є мультимедійна презентація роботи, що відображає її суть та зміст виступу студента. Рекомендований об'єм 10 — 15 слайдів.

Захист проєкту відбувається згідно графіка встановленого кафедрою і включає: коротку доповідь студента (5—7 хв.), у якій викладаються основні результати виконаної роботи та цикл питань комісії за темою роботи і відповідь на них (до 10 хв.).

Оцінка захисту курсового проєкту здійснюється викладачем згідно уніфікованих критеріїв: зміст роботи; оформлення; якість теоретичної, аналітичної та проєктної частин; огляд літератури; вільне володіння матеріалом; якість презентаційного матеріалу; відповіді на запитання.

Кваліфікаційна робота за другим (магістерським) рівнем вищої освіти

Кваліфікаційна робота (з латин. мови «qualificare» — визначати, встановлювати якість) — це форма представлення результатів дослідження студентом, що засвідчує рівень його компетентності. Кваліфікаційна робота є творчим, самостійним видом навчально-наукової роботи студента, що виконується під керівництвом наукового керівника на завершальному етапі здобуття першого рівня вищої освіти (бакалавр) або другого рівня вищої освіти (магістр).

Кваліфікаційна робота на другому освітньому рівні повинна продемонструвати глибину здобутих студентом теоретичних та практичних знань, умінь, навичок за обраною ОП, загальних засад методології наукової (професійної) діяльності. У магістерській кваліфікаційній роботі автор повинен самостійно проводити наукове дослідження на підставі отриманих знань, умінь і досвіду.

Основними завданнями дипломної роботи магістра є вивчення та узагальнення теоретико-методологічних засад із обраного напрямку дослідження; проведення всебічного аналізу ситуації із застосуванням сучасного наукового інструментарію; розробка та оцінка альтернативних варіантів вирішення визначених проблем.

Керівництво процесом виконання кваліфікаційної роботи студента покладається на викладача випускаючої кафедри. Наукові керівники кваліфікаційної роботи обираються студентом з-поміж членів професорсько-викладацького складу кафедри. При цьому слід виходити з науково-освітньої спеціалізації викладачів та їх учбового навантаження. Після обрання теми дослідження студент пише заяву на ім'я завідувача кафедри з проханням затвердити конкретну тему та наукового керівника кваліфікаційної роботи. Закріплення тематики робіт за студентами, а також призначення наукових керівників і рецензентів робіт регламентуються наказом ректора ЛНТУ.

Назву теми роботи слід формулювати лаконічно. Назва роботи повинна відповідати спеціалізації, за якою студент здобуває освітній рівень, суті досліджуваної економічної проблеми, вказувати на мету дослідження і його завершеність.

Завдання здобувача при підготовці кваліфікаційної роботи передбачає здійснення ним: вибору та затвердження теми; дослідження тематичних літературних джерел; розробки та погодження з керівником плану роботи; підготовки тексту та оформлення роботи; періодичне подання на систематичний контроль керівнику поточних варіантів роботи, регулярне консультування з науковим керівником згідно графіку консультацій; усунення недоліків роботи, виявлених науковим керівником; вчасне представлення завершеної кваліфікаційної роботи; вивчення відгуку керівника та висновків рецензентів з метою опонування їм на захисті; безпосередньо захист кваліфікаційної роботи.

Виконавець кваліфікаційної роботи повинен дотримуватися етичних принципів та визначених правил і норм законодавства про авторське право, якими керуються учасники освітнього процесу під час навчання.

Дотримання академічної доброчесності виконавцем кваліфікаційної роботи передбачає: самостійність її виконання; застосування посилань на джерела інформації у разі використання чужих ідей, тверджень, відомостей; надання достовірної інформації про результати та власний внесок дослідження.

Конкретними фактами порушенням академічної доброчесності в кваліфікаційних роботах можуть бути:

плагіат – часткове або повне подання наукових результатів, отриманих іншими особами, як власних здобутків або відтворення в своїй роботі раніше опублікованих текстів інших авторів без зазначення їх авторства. Досить часто студенти використовують самоплагіат. Він передбачає використання власних попередніх праць в іншому контексті, без посилань на те, що такий текст вже був раніше використаний чи опублікований

фабрикування – фальсифікування результатів досліджень, посилань у власних публікаціях, облікових та статистичних даних, що стосуються висвітлення стану та результатів діяльності об'єкту дослідження, самостійне написання зовнішньої рецензії до роботи, відгуку керівника, підробка його підписів, а також підробка підписів особи відповідальної за нормоконтроль, підробка підпису завідувача кафедри

обман – завідомо неправдива інформація стосовно власної діяльності в ході виконання кваліфікаційної роботи

За порушення академічної доброчесності в кваліфікаційних роботах їх автори можуть бути притягнені до відповідальності: повторне проходження захисту; зняття роботи із захисту з правом її коригування та повторення процедури захисту через рік; відрахування з університету. Міра відповідальності студента за порушення академічної доброчесності визначається спеціальною комісією в складі декана факультету, відповідального за академічну доброчесність на факультеті, завідувача кафедри, представника студентської ради факультету. Підтвердження студентом факту самостійності виконання роботи та дотримання принципів академічної доброчесності фіксується у спеціальній заяві-підтвердженні, що завіряється студентом та прикріплюється в кінці роботи.

Процес виконання кваліфікаційної роботи є аналогічним до виконання курсового проекту (роботи).

Загалом успішне виконання роботи передбачає:

висвітлення теоретичних аспектів проблеми, що досліджується

аналітичне дослідження проблеми

здійснення власного пошуку шляхів вирішення проблеми та складання обґрунтованого висновку по результатах дослідження

На завершальному етапі важливо ретельно вивірити та оформити кінцеві результати кваліфікаційної роботи.

У кваліфікаційних роботах потрібно стисло, логічно та аргументовано викладати зміст та результати досліджень, уникати загальних слів, бездоказових тверджень і тавтології. Текст слід подавати науковим стилем, представляючи інформацією, яка б викликала інтерес до роботи, її основних ідей та висновків автора. Для цього наукову інформацію необхідно викладати у найповнішому вигляді, обов'язково розкриваючи хід та результати дослідження, з детальним описом методики дослідження. Повнота наукової інформації має відобразитися на основі обґрунтованих гіпотез у деталізованому фактичному матеріалі.

До захисту кваліфікаційної роботи на засіданні Екзаменаційної комісії (ЕК) допускаються студенти, котрі виконали всі вимоги навчального плану, пройшли переддипломну практику, у встановлені терміни представили роботу перевірену на плагіат з дотриманням нормативних положень, що регламентують дані аспекти.

Дипломна робота може бути не допущена до захисту, якщо: при написанні студент відійшов від суті висвітлення теми роботи (структура та фактичний зміст роботи не збігаються); має місце безсистемний виклад матеріалу, повторення в тексті одних і тих же положень; присутнє дослівне списування матеріалу з літературних джерел без посилання на них; має місце механічне копіювання кваліфікаційних робіт із мережі Інтернет; робота не відповідає встановленому обсягу; використовується застарілий або сфальсифікований фактологічний матеріал; робота оформлена без дотримання встановлених вимог.

Після остаточного оформлення та представлення кваліфікаційної роботи науковий керівник пише відгук. У відгуку наукового керівника оцінюється теоретико-практичний рівень дослідження, ступінь самостійності виконання, готовність роботи до захисту, відзначаються її переваги та недоліки. Студент, ознайомившись із відгуком керівника, представляє роботу для проходження нормоконтролю. Якщо робота відповідає вимогам щодо оформлення, то автор може здати її до палітурного.

Оформлену таким чином кваліфікаційну роботу студент зобов'язаний представити на кафедру в установлені терміни, але не пізніше, ніж за два тижні до визначеної дати захисту. Потім робота потрапляє на рецензування до рецензентів. Рецензенти роботи поділяються на внутрішніх та зовнішніх. Внутрішні рецензенти призначаються згідно наказу про затвердження тематики робіт з-поміж професорсько-викладацького складу кафедри. Зовнішніми рецензентами можуть виступати викладачі з науковими ступенями та вченими званнями з інших навчальних закладів, висококваліфіковані фахівці, котрі представляють суб'єкти господарювання за матеріалами яких виконується дослідження.

На основі представлених матеріалів завідувач кафедри приймає рішення про допуск кваліфікаційної роботи до захисту.

Задля покращення підготовки та підвищення якості робіт дипломників на випускаючій кафедрі може здійснюватися попередній захист кваліфікаційних робіт, терміни якого визначаються завідувачем кафедри й передують процедурі основного захисту.

Оцінювання кваліфікаційної роботи здійснюється за результатами її захисту перед ЕК. Захист роботи оцінюється за національною шкалою (5-бальна шкала) та

за шкалою ECTS. При оцінюванні роботи враховуються: оцінки роботи рецензентами; оцінка роботи науковим керівником; якість виконання роботи; рівень доповіді студента та точність відповідей на запитання на захисті роботи.

Студент, котрий отримав на захисті кваліфікаційної роботи незадовільну оцінку відраховується з університету і йому видається академічна довідка устанавленого зразка. Він має право бути повторно допущеним до захисту кваліфікаційної роботи через рік, після офіційного поновлення для захисту роботи. Така ж процедура передбачена для тих студентів, котрі завершили теоретичний курс, але вчасно не представили роботу до захисту.

Структура та зміст кваліфікаційної роботи за другим (магістерським) рівнем вищої освіти

Кваліфікаційна робота складається з таких частин:

- 1) титульна сторінка;
- 2) завдання до роботи;
- 3) анотація роботи українською та іноземною мовами із зазначенням ключових слів;
- 4) зміст роботи;
- 5) перелік умовних позначень та скорочень (за необхідності);
- 6) вступ;
- 7) теоретичний розділ;
- 8) аналітичний розділ;
- 9) проектно-рекомендаційний розділ;
- 10) висновки;
- 11) список використаних джерел;
- 12) додатки.

ПРАКТИКУМ **Тестові завдання**

1. Наукове дослідження - це:

- а) цілісний підхід до вивчення окремих явищ
- б) застосування історичного підходу до пізнання дійсності
- в) цілеспрямоване вивчення явищ і процесів
- г) аналіз впливу на явища різних факторів, а також вивчення взаємодії між явищами
- д) немає правильної відповіді

2. Які риси характерні для наукового дослідження:

- а) суспільність
- б) суб'єктивність
- в) доказовість
- г) об'єктивність
- д) відтворюваність

3. Об'єкт дослідження – це:

- а) підприємство або галузь
- б) процес чи явище, яке породжує проблему і обране для дослідження

- в) науковець
- г) навколишній матеріальний світ
- д) немає правильної відповіді

4. Предмет дослідження - це:

- а) явище або процес, обрані для пізнання
- б) фактори та взаємовідносини між явищами
- в) властивості явищ, процесів, досліджувані з певною метою відносно їх ставлення до об'єкту дослідження
- г) цілісний підхід до вивчення окремих явищ
- д) немає правильної відповіді

5. Що належить до етапів виконання науково-дослідної роботи:

- а) проведення експериментів та систематизація його результатів
- б) вивчення літературних та інформаційних джерел
- в) вибір теми
- г) визначення мети дослідження
- д) усі відповіді правильні

6. Методологія - це:

- а) вчення про методи пізнання та перетворення дійсності
- б) сукупність прийомів, методів та процедур дослідження, що застосовуються в тій чи іншій соціальній галузі знань
- в) філософське вчення про методи пізнання
- г) матеріалістична діалектика, теорія пізнання, що досліджує закони розвитку наукового знання в цілому
- д) це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища

7. Що означає системний підхід в методології досліджень?

- а) вивчення явища, процесу
- б) послідовність і цілісність виконання дослідження
- в) комплексне дослідження великих і складних об'єктів (систем) як єдиного цілого з узгодженням всіх його елементів і частин за формулою: потреба – суб'єкт – об'єкт – процеси – умови – результат
- г) це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання
- д) немає правильної відповіді

8. Оберіть головні напрями методології досліджень:

- а) вивчення та аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених
- б) визначення концепції дослідження
- в) узагальнення ідей науковців
- г) формулювання аналітичних висновків
- д) проведення досліджень практичної реалізації ідеї

9. Який принцип наукової методології передбачає те, що наукове дослідження, щоб уникнути однобічності вивчення певного явища, має врахувати всі його суттєві зв'язки з іншими об'єктами?

- а) діалектичного протиріччя
- б) єдності якісного і кількісного
- в) універсального взаємозв'язку
- г) діалектичного заперечення
- д) діалектичного відображення

10. Який принцип наукової методології передбачає одночасну єдність та антагонізм елементів і характеристик предметів або явищ?

- а) діалектичного протиріччя
- б) єдності якісного і кількісного
- в) універсального взаємозв'язку
- г) діалектичного заперечення
- д) діалектичного відображення

11. Який принцип наукової методології передбачає те, що людське пізнання є цілеспрямованим процесом активного відображення об'єктивного світу свідомістю людини у формі суб'єктивних ідеальних образів?

- а) діалектичного протиріччя
- б) єдності якісного і кількісного
- в) універсального взаємозв'язку
- г) діалектичного заперечення
- д) діалектичного відображення

12. Який методологічний підхід наукового дослідження спрямований на виявлення подібних і відмінних ознак явищ, їх елементів, а також загальних і відмінних закономірностей їх виникнення, розвитку, функціонування?

- а) ціннісний (аксіологічний) підхід
- б) системний підхід
- в) порівняльний підхід
- г) синергетичний підхід
- д) структурний підхід

13. До методів теоретичного рівня пізнання належать:

- а) системний
- б) математичне моделювання
- в) аксіоматичний
- г) вимірювання
- д) групування і кореляції

14. Назвіть методи емпіричного дослідження:

- а) спостереження, порівняння
- б) формалізація, логічні
- в) вимірювання, експеримент
- г) математичне моделювання
- д) усі відповіді правильні

15. Назвіть методи на емпіричному і теоретичному рівнях дослідження:

- а) абстрагування
- б) аналіз і синтез
- в) вимірювання

- г) індукція і дедукція
- д) математично-статистичні методи

16. Метод пізнання дійсності, який ґрунтується на безпосередньому сприйнятті процесів, явищ, об'єктів за допомогою органів чуття, без втручання дослідника, називається:

- а) спостереження
- б) вимірювання
- в) порівняння
- г) експеримент
- д) абстрагування

17. Оберіть ознаки експерименту як методу дослідження:

- а) не потребує втручання дослідника
- б) відбувається за втручання дослідника
- в) унікальний і неповторний
- г) повторюється в описаних умовах необмежену кількість раз і дає ідентичні результати
- д) відбувається в штучних умовах

18. Порушенням академічної доброчесності вважається:

- а) цитування
- б) академічний плагіат
- в) фабрикація
- г) трансформація
- д) обман

19. Відтворення без посилання на джерело інформації власних раніше опублікованих текстів, називається:

- а) фабрикація
- б) плагіат
- в) академічний плагіат
- г) обман
- д) самоплагіат

20. Цитування в наукових текстах можливо:

- а) із зазначенням автора і назви джерела
- б) з опублікованих джерел
- в) з неопублікованих джерел
- г) лише з дозволу автора
- д) без посилання на автора

Практичні науково-дослідні завдання

Завдання 1. Підготуйте презентацію у якій відобразить:

- тему Вашого наукового дослідження;
- актуальність обраної Вами теми наукового дослідження;
- теоретична основа Вашого наукового дослідження;
- мета Вашого наукового дослідження;
- завдання та програма Вашого наукового дослідження;
- об'єкт, предмет та гіпотеза Вашого наукового дослідження;

- методична основа Вашого наукового дослідження;
- інформаційна база Вашого наукового дослідження;
- теоретична значимість Вашого наукового дослідження;
- практична значимість Вашого наукового дослідження.

Завдання 2. Підготуйте рецензію на наукову статтю (наукову статтю для рецензування оберіть самостійно з сайту наукового фахового журналу «Економічний форум» <http://e-forum.lntu.edu.ua/>).

Мета завдання: розвиток вміння до аналізу літературних джерел, застосування засобів наукової аргументації, викладення і оформлення наукової документації.

Рецензія (від лат. recensio – розгляд, обслідування) – це вид наукової роботи, науково-критична стаття, що дає всебічну оцінку досліджуваної наукової праці. Якість і точність – це основні вимоги до рецензії. Рецензент, аналізуючи позитивні сторони і недоліки наукової роботи, повинен грамотно й аргументовано висловлювати свою позицію.

Рецензія має відображати:

- актуальність теми;
- повноту розкриття поставлених питань, глибину їх опрацювання, наявність елементів наукового дослідження;
- новизну й оригінальність рішень, їх обґрунтованість;
- використання передового практичного досвіду;
- практичне значення розробок і можливість їх використання;
- ступінь оволодіння методами наукового дослідження та обґрунтованість пропозицій, зроблених автором;
- повноту використання спеціальної літератури, нормативних і довідкових матеріалів, фактичних даних;
- уміння аналізувати та узагальнювати фактичний матеріал, робити висновки;
- характеристику окремих елементів новизни та ключових тез роботи, що заслуговують на особливу увагу;
- зауваження, виявлені недоліки та упущення;
- загальний висновок.

Завдання 3. Складіть структурно-логічну схему підходів і методів, застосованих у Вашому науковому дослідженні за темою зазначеною під час виконання **Завдання 1**. У структурно-логічній схемі поясніть взаємозв'язки між підходами і методами, визначеними дослідницькими завданнями.

Письмово обґрунтуйте належність, допустимість, істинність і доцільність застосовуваних методів у Вашому науковому дослідженні.

Завдання 4. Підготуйте тези доповіді на студентську науково-практичну конференцію та презентацію до них.

ТЕМА 2. ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- 2.1. Становлення глобальної економіки.
- 2.2. Глобальні економічні цикли: суть, типи та наслідки.
- 2.3. Цивілізаційні виміри глобальних економічних процесів.
- 2.4. Інформатизація глобального економічного розвитку.
- 2.5. Регулятивні інститути глобальної економіки.

Література

1. Глобальна економіка: Навчальний посібник / Н.М. Вдовенко, Л.В. Богач, В.Л. Гераймович, К.С. Кваша, М.М. Павленко. – К. : НУБіП України, 2017. – 319 с.
2. Глобальна економіка : навчальний посібник : у 2-х частинах. Частина 1. Теоретичні засади глобальних досліджень : [Електронне видання] / В. В. Липов. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 228 с.
3. Глобальна економіка : навч. посіб. для студентів зі спеціальностей «Економіка», «Маркетинг», «Облік і оподаткування» / за редакцією проф. С. І. Архієреєва. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – 192 с. – укр. та англ. мовами.
4. Глобальна економіка : навч. посіб. / О. В. Довгаль, У. Я. Андрусів, О. В. Ткаліч, О. С. Павленко. – Івано - Франківськ: ФОП Супрун В.П., 2019 – 262 с.
5. Глобальна економіка. Програма, плани семінарських занять та завдання для самостійної й індивідуальної роботи студентів [Текст] / укладачі : доц. Н. М. Каменева, старш. викл. О. Т. Мозгова ; каф. "Економічної теорії та права". - Х. : УкрДУЗТ, 2018. - 34 с.
6. Куцик П.О. Глобальна економіка: підручник / П.О. Куцик, О.І. Ковтун, Г.І. Башнянин, – Львів: Видавництво ЛКА, 2014 – 704 с.
7. Глобальна економіка ХХІ століття: людський вимір: монографія / Д.Г.Лук'яненко, А.М.Поручник, А.М.Колот та за пр.ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Луцяненка та д-ра екон. наук, проф. А.М.Поручника. – К.: КНЕУ, 2008. – 420 с.
8. Куцик П.О. Глобальна економіка: принципи становлення, регулювання та розвитку: монографія / П.О. Куцик, О.І. Ковтун, Г.І. Башнянин – Львів: Видавництво ЛКА, 2015 – 294с.
9. Глобальна економіка: навчальний посібник / Т.В. Шталь, Ю.Б. Доброскок, О.О. Тищенко, Н.В. Проскурніна, Ю.О. Світлична – Харків: Видавництво «Форт», 2016. – 358с.
10. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. – Електрон. дані. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 233 с.
11. Грінько І.М. Глобальна економіка : підручник / І.М. Грінько; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. – 111 с.
12. Довба І., Дюгованець О. Світовий досвід інноваційного розвитку в умовах економіки знань/ Геополітика України історія і сучасність. Вип.1 (24). 2020. С.150-163. URL: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/2078-1431.2020.1%2824%29.150-161/207763> (фахове видання, *Index Copernicus*)
13. Липов В.В. Глобальна економіка: навчальний посібник / К. : Центр учбової літератури, 2018. 439 с.
14. Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин: Кол.Монографія О.В.Баула, Т.М, Вісіна, О.М, Лютак, (та ін). Луцьк: Вежа друк 2017, 312с.

2.1. Становлення глобальної економіки

Основними факторами, що обумовлюють глобальні процеси є:

- поглиблення інтернаціоналізація економіки, посилення її транснаціоналізації;
- формування міжкорпоративного поділу праці в глобальному масштабі й становлення нового геоекономічного простору;
- деконцентрація виробництва;
- крах командно–адміністративної системи, затвердження ринкової системи господарювання у світовому масштабі на основі використання уніфікованих механізмів функціонування й розвитку;
- лібералізація торгівлі економічними благами, інтелектуальною власністю, прийняття єдиних правил у сфері регулювання банківських і фінансових операцій тощо.

У більш розширеному вигляді передумови глобалізації можна згрупувати наступним чином:

✓ **виробничі, науково - технічні й технологічні:**

- різке зростання масштабів виробництва;
- перехід до нового технологічного способу виробництва: до високих, наукомістких технологій;
- якісно нове покоління засобів транспорту й зв'язку і їхня уніфікація, що забезпечують швидке поширення товарів і послуг, ресурсів і ідей з використанням їх у найбільш сприятливих умовах;
- швидке поширення знань у результаті наукового або іншого видів інтелектуального взаємообміну;
- різке скорочення завдяки передовим технологіям транспортних, телекомунікаційних витрат, значне зниження витрат на обробку, зберігання й використання інформації, що полегшує глобальну інтеграцію національних ринків

✓ **соціальні й культурні:**

- ослаблення ролі звичок і традицій, соціальних зв'язків і звичаїв, подолання національної обмеженості;
- виникнення глобальної однорідності в оцінці ринкової економіки й системи вільної торгівлі;
- прояв тенденції формування глобалізованих «однорідних» засобів масової інформації, мистецтва;
- подолання границь в освіті завдяки розвитку дистанційного навчання;
- лібералізація підготовки трудових ресурсів, що веде до ослаблення контролю національних держав за відтворення «людського капіталу»

✓ **політичні:**

- ослаблення твердості державних кордонів, полегшення свободи пересування громадян, товарів, послуг, капіталів;
- подолання політичних розбіжностей між Сходом і Заходом

Глобальна економіка – цілісна, диверсифікована, багаторівнева, система, що охоплює сукупність міжнародних форм науки, техніки, виробництва, обігу різноманітних товарів та послуг, капіталів та робочої сили.

Домінантними структурами глобальної економіки є: глобальні ринки разом із міжнародними комунікаційно-інформаційними системами, які власне і роблять із світових, міжнародних ринків глобальні; численні суб'єкти, що здійснюють міжнародну економічну діяльність та провадять відповідну міжнародну економічну політику.

На сьогодні глобальна економіка та її доміантна функціональна компонента – глобальний ринок представляють одну з найскладніших органічних систем сучасності, адекватним теоретичним відображенням якої є універсальне, позитивне економічне знання про еволюцію та трансформацію світової економіки та світового ринку в глобальну економіку та глобальний ринок, які вирізняються надзвичайною різноманітністю своїх підсистем, окремих елементів та суб'єктів

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА ІСНУЄ «НАД» НАЦІОНАЛЬНИМИ ЕКОНОМІКАМИ, АГЕНТАМИ ТА АКТОРАМИ І Є АВТОНОМНОЮ ВІД НИХ, НАДАЄ ЇМ СПЕЦИФІЧНИХ ХАРАКТЕРУ ТА ФОРМИ.

Ознаки глобальної економіки:

- ***по-перше***, глобальна економіка є стратифікованою структурою, відображає існуючі ієрархії: світова економіка, національні економіки, регіональні економіки в системі внутрідержавного управління, домогосподарства, підприємства та форми економічної взаємодії;

- ***по-друге***, глобальна економіка включає всі види економічної діяльності – виробництво, торгівлю, фінанси, інвестиції, наукову та інноваційну діяльність, освітню діяльність та підготовку кваліфікованих кадрів тощо;

- ***по-третє***, глобальна економіка структурує та реструктуризує владні відносини через інтеграцію та інтернаціоналізацію, що, з одного боку, осередки влади стають просторово віддалені від суб'єктів та територій, а з іншого – владні відносини глибоко вписуються в процеси територій.

В глобальній економіці головними суб'єктами є глобальні компанії – організації, що не вбудовані в національну основу і спроможні самостійно здійснювати економічну діяльність.

ТНК трансформуватимуться в глобальні корпорації, які будуть мігрувати по всьому світові з метою отримання конкурентних переваг та надійних і великих прибутків

Економічна глобалізація відкриває можливості для всесвітнього розвитку, однак темпи її поширення нерівномірні. Для оцінки ступеня глобалізації економіки, що обумовлена насамперед торговельними й фінансовими потоками, рухом праці і знань, технологій через міжнародні кордони, використовують різноманітні показники та рейтинги.

Напрямами економічної глобалізації, а відтак функціональними блоками-елементами становлення глобальної економіки є:

- міжнародна торгівля товарами, послугами, технологіями, об'єктами інтелектуальної власності;
- становлення глобальних монополій;
- міжнародний рух факторів виробництва: капіталу у вигляді прямих іноземних інвестицій, робочої сили;
- міжнародні фінансові операції: кредити (приватні, державні, міжнародних організацій), основні цінні папери (акції, облигації й інші боргові зобов'язання), похідні фінансові інструменти (ф'ючерси, опціони й ін.), валютні операції;
- процеси регіоналізації економіки.

Найпростішими показниками економічної глобалізації є темпи зростання міжнародної торгівлі, прями іноземні інвестиції, міжнародні операції з акціями. Крім цього, використовують низку абсолютних і відносних величин: перші характеризують загальні масштаби зростання зовнішньоекономічних операцій, другі дозволяють зрівняти їх із темпами росту з такими базовими економічними показниками, як валовий внутрішній продукт, національний дохід або обсяг інвестицій

Сучасна тенденція розвитку світових ринків вказує на те, що швидше за все збільшується обсяг міжнародних фінансових операцій, далі міжнародний рух капіталу (прямі інвестиції) і міжнародна торгівля. Разом з тим, у межах фінансового напрямку особливо стрімко зростають валютні операції й обсяг міжнародних угод із цінними паперами (включаючи похідні фінансові інструменти).

Дослідники теорії й практики світової економіки та міжнародного бізнесу пропонують оцінювати рівень економічної глобалізації світової економіки за наступними показниками:

- 1) обсяг інтернаціоналізованого (міжнародного) виробництва товарів та послуг і темпи його зростання в порівнянні з обсягом і темпами зростання всього валового продукту в світі;
- 2) обсяг і динаміка прямих іноземних інвестицій у порівнянні з обсягом і динамікою всіх інвестицій (внутрішніх і міжнародних);
- 3) обсяг і динаміка міжнародної централізації капіталу (у вигляді злиття і поглинань компаній між країнами) у порівнянні із загальними даними про централізацію капіталу (включаючи злиття й поглинання всередині країн);

4) обсяг і динаміка великих, складних комплексних міжнародних інвестиційних проектів (проектне фінансування) у порівнянні із загальними масштабами подібних проектів (і внутрішніх, і міжнародних), наскільки дозволяє наявна статистика;

5) обсяг всієї міжнародної торгівлі товарами й послугами й темпи його зростання в порівнянні з валовим продуктом;

6) дані про міжнародні операції з патентами, ліцензіями, ноу-хау;

7) обсяг і динаміка міжнародних операцій банків і інших кредитних установ у порівнянні із загальним обсягом і динамікою всіх їхніх операцій;

8) обсяг і динаміка міжнародних фондових ринків у порівнянні із загальними розмірами цих ринків і темпами їхнього зростання (портфельні інвестиції: загальні й міжнародні), причому доцільно розрізняти основні сегменти цих ринків', облигації й інші боргові зобов'язання (державні та приватні), акції, похідні цінні папери (ф'ючерси, опціони), операції своп;

9) обсяг і динаміка валютних ринків у порівнянні із загальними масштабами грошових ринків.

Процес економічної глобалізації здійснюється в трьох видах діяльності: торгівля, інвестиції, виробництво, що передбачає і відповідну систематизацію показників економічної глобалізації (за сферами діяльності).

ДЛЯ ОЦІНКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИКОРИСТОВУЮТЬ КОЕФІЦІЄНТ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ВІДКРИТОСТІ (К_{ТВ}):

$$K_{ТВ} = [EXP / ВВП] * 100\%$$

де EXP - експорт продукції для відповідного рівня територіальної соціально-економічної системи (ТСЕС), що досліджується (світова економіка, економіка країн, економіка галузей країн, корпорації);

ВВП - валовий внутрішній продукт (відповідно для рівнів світової економіки, економіки країн).

ДЛЯ ОЦІНКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИКОРИСТОВУЮТЬ КОЕФІЦІЄНТ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ВІДКРИТОСТІ (К_{ІВ}):

$$K_{ІВ} = [ПІІ / ВВП] * 100\%$$

де ПІІ - прямі інвестиції в країни світу на відповідних рівнях дослідження.

ДЛЯ ОЦІНКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
РЕКОМЕНДУЮТЬ ВИКОРИСТОВУВАТИ КОМПОНЕНТ ІНДЕКСУ
ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ (ТНІ) – «ОБСЯГ ПРОДАЖІВ»:

$$TNI = [RF / RT] * 100\%$$

де RF й RT - відповідно закордонні й загальні обсяги продажів транснаціональної корпорації на різних рівнях дослідження.

ІНДЕКС ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ КОМПАНІЇ РОЗРОБЛЕНИЙ ЮНКТАД
ДЛЯ ОЦІНКИ МАСШТАБІВ І СТУПЕНЯ ЗАРУБІЖНОЇ АКТИВНОСТІ ТНК:

$$TNI = [(FA/TA + FS/TS + FE/TE)/3]*100\%$$

- де FA – кількість закордонних активів ТНК;
TA – обсяг активів ТНК;
FS – обсяги закордонного продажу ТНК;
TS – обсяг загального продажу ТНК;
FE – чисельність співробітників у фірмах за кордоном;
TE – чисельність співробітників у ТНК.

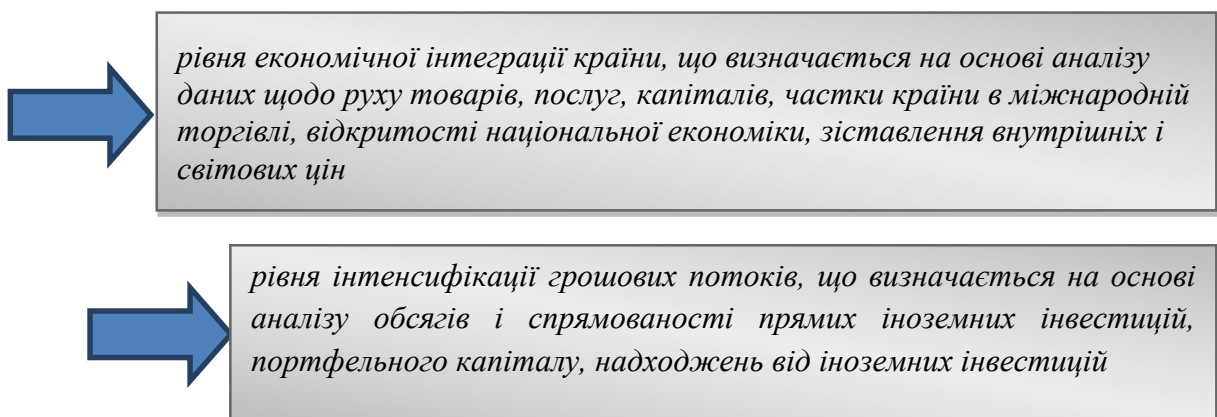
Індекс транснаціоналізації компанії визначається на основі основних показників економічної діяльності ТНК. Цей індекс допомагає оцінити ступінь активності зв'язків материнської компанії з внутрішньою та зовнішньою діяльністю. Чим вище індекс, тим більше значення для компанії має активність її зарубіжних філій.

Характерною особливістю економічної глобалізації в сучасних умовах є те, що країни, які перебувають на різних рівнях економічного розвитку, знаходяться, відповідно, на різних ступенях включення в глобалізаційні процеси, понад 50 країн із найнижчим рівнем економічного розвитку – фактично поза межами глобальних змін

Загальновизнаними рейтингами у світової науці є:

- рейтинг глобалізації, що охоплює найбільш істотні показники рівня участі країни у світогосподарських процесах і суспільних відносинах;
- рейтинг глобалізації конкурентоспроможності, що характеризує ступінь пристосованості тієї чи іншої країни до світових інтеграційних процесів;
- індекс конкурентоспроможності бізнесу, який характеризує мікроекономічні аспекти такого пристосування, досліджуючи розвиток конкурентоспроможності на рівні компаній.

Оцінку рівня економічної глобалізації окремої країни здійснюють на основі врахування:

На сучасному етапі розвитку світової економічної системи, її трансформації у глобальну економіку особливого значення набувають процеси **транснаціоналізації**, які проявляються у створенні та розвитку ТНК, у посиленні ролі й мобільності світового капіталу в усіх його формах і особливо у формі глобальних прямих іноземних інвестицій.

ТНК є найважливішим суб'єктом глобальної економіки, провідною рушійною силою глобалізаційних процесів.

ТНК як складова система постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем на національному та світовому рівнях

Відкритість національних економік, що є одним із ключових вимог, згідно з Вашингтонським консенсусом, найбільше відповідає саме інтересам ТНК. Інтернаціоналізація виробництва дає можливість ТНК захоплювати ринки, обминаючи митні перешкоди. Центром ТНК є материнська компанія, яка розміщена в країні базування і здійснює централізоване планування, управління і контроль за діяльністю своїх закордонних підрозділів – дочірніх підприємств, асоційованих компаній і філій, що розташовані в приймаючих країнах.

Транснаціональні корпорації в своїй діяльності все більше відриваються від країни базування, у них все менше залишається «національного» і все більше – «глобального».

Вплив транснаціональних корпорацій ґрунтується на фактичному контролюванні значної частини транснаціонального капіталу, що функціонує на міжнародних фінансових ринках, які здебільшого мають олігополістичну структуру.

ТНК як **глобальна фірма** є головним суб'єктом багатонаціонального виробництва, вона об'єднує в єдиному організаційному, фінансовому, технологічному режимі процес виготовлення продукції, міжнародні трансакції, управління, маркетинг, наукові й технологічні дослідження та інші елементи стратегічної діяльності фірми.

Ще одним проявом глобалізації фірм є створення **стратегічних альянсів** на підставі формування системи сталих зв'язків між багатьма фірмами різних країн. Членами альянсів є переважно великі олігополістичні фірми, але в системі субконтрактів можуть брати участь і компанії, що спеціалізуються на товарах, які не є чутливими до масштабів виробництва. Значна частина стратегічних альянсів зосереджена в сфері наукових досліджень і технологічних розробок.

Глобалізація супроводжується збільшенням міжнародних капіталопотоків у формі прямих та портфельних інвестицій

Транснаціоналізація має як *негативні*, так і *позитивні* наслідки (рис. 2.1).

Негативні сторони транснаціоналізації	Позитивні сторони транснаціоналізації
ослаблення регулювальні ролі держави в економічних процесах, навіть в країнах базування материнських компаній, а це переважно високорозвинуті держави, економічний контроль над діяльністю ТНК стає все менш дієздатним	інтенсифікація потоків інвестиційних і фінансових коштів, прискорення темпів міжнародної торгівлі, залучення більшої кількості країн до світового економічного простору, нових технологій

Рис. 2.1. Негативні та позитивні сторони транснаціоналізації за умов економічної глобалізації

Не в останню чергу внаслідок ТНК утворилися нові індустріальні країни, які посіли досить помітне місце у світовій економіці.

2.2. Глобальні економічні цикли: суть, типи та наслідки

Об'єктивною формою розвитку як національної економіки, так світового господарства як єдиного цілого є **циклічність**. Вона є закономірним явищем, що відбувається у процесі руху від однієї макроекономічної рівноваги в масштабі економіки в цілому до іншої.

Циклічність – це закономірність економічного розвитку, її об'єктивні основи закладені у розвитку матеріальних умов виробництва, у взаємодії еволюційних і революційних форм прогресу продуктивних сил.

Оскільки перебіг циклічності перебуває під впливом конкретно історичних умов, залежно від них циклічність суспільного відтворення виробництва набуває різноманітних видів та виникає з певною періодичністю.

Циклічність суспільного відтворення проявляється як періодичні коливання ділової активності, піднесення і спад виробництва, зменшення або збільшення зайнятості і цін. В період порушення економічної рівноваги в суспільстві значно загострюються економічні та соціальні суперечності.

Глобальна світова економічна система має нелінійний, циклічний або хвилеподібний характер розвитку. Така форма динаміки пояснюється законом граничної продуктивності всіх факторів виробництва: в межах існуючої технології

зростання ефективності інвестицій завжди має певну межу, подолання якої обумовлюється НТП та вищою кваліфікацією робітників. Застосування інновацій потребує нагромадження капіталу, запровадження їх у виробництво зумовлює спочатку швидке зростання граничної корисності факторів виробництва, потім це зростання сповільнюється і з певного моменту починає спадати. Такі явища характеризуються як підйоми і спади в економіці.

Динаміку розвитку глобальної економіки задає періодичність різних як за структурою, так і за тривалістю коливань, які утворюють циклічні процеси в глобальній економічній системі. Циклічність як об'єктивна закономірність економічного розвитку за своїм змістом багатогранна. Якщо в основу критерію класифікації циклів покласти *тривалість*, то вона матиме наступні види:

- ✓ аграрні надмалі цикли до 1 року – сезонні короткострокові коливання в сільському господарстві;
- ✓ фінансово-економічні малі цикли строком 3-5 років – короткострокові коливання фінансово-ділової активності;
- ✓ промислові (ділові) середні цикли строком 7-11 років – середньострокові коливання, пов'язані з поновленням активної частини основного капіталу в промисловості;
- ✓ будівельні середні цикли строком 16-20 років – середньострокові коливання, пов'язані з поновленням пасивної частини капіталу, насамперед житла;
- ✓ великі цикли кон'юнктури строком 50-60 років – довгострокові «довгі хвилі» зміни технологічних укладів;
- ✓ надвеликі вікові цикли строком 100-120 років, зміни економічного та політичного лідерства.

Узагальнюючи класифікацію глобальних економічних циклів, їх варто поділити на короткі, середні та довгі (Таблиця 2.1.).

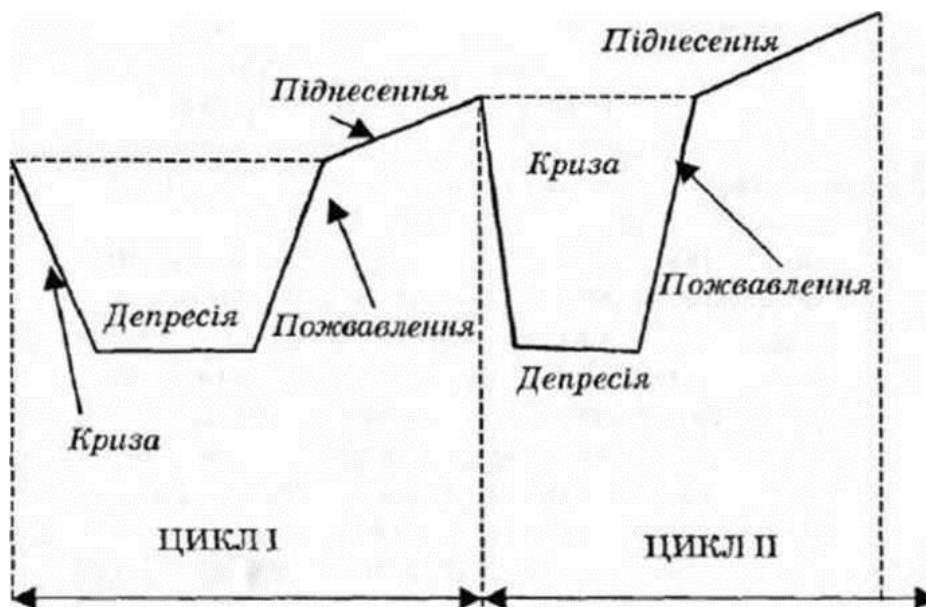
Таблиця 2.1. Типи економічних циклів

<i>Тип циклу</i>	<i>Характеристика</i>
<i>Короткі (малі) цикли</i>	пов'язані з порушенням та встановленням рівноваги на споживчому ринку, причиною є зміни, що відбуваються у сфері кредиту
<i>Середні (промислові) цикли</i>	проявляються у сфері кредитів, але пов'язані з періодичністю оновлення основного капіталу, житла, виробничих споруд
<i>Довгі хвилі (великі цикли)</i>	пов'язані із зміною базових технологій, об'єктів інфраструктури. Великі цикли мають дві фази: <u>низхідна</u> – це період зміни базових технологій та технологічних структур (технологічне переоснащення); <u>висхідна</u> – це період піднесення економічного та науково-технічного розвитку суспільства, оновлення основного капіталу, масове поширення нових технологій, зародження і розвиток нових галузей економіки.

Економічний цикл – це сукупність постійних фаз як глобальної, так і національної економіки – розширення та скорочення обсягів виробництва, він ще отримав назву цикл ділової активності.

Особливе місце як в політекономії глобального економічного циклу загалом, так і економічних криз посідають циклічні спади, оскільки вони відображають як циклічність, так і суперечливість глобальної економічної системи.

Цикл економіки утворює рух виробництва від початку однієї економічної кризи до початку іншої. В економічній науці говорять більше про *економічні коливання*, а не про цикли, оскільки цикли, на відміну від коливань, характеризуються регулярністю. Усі цикли мають певні загальні ознаки: насамперед однакову послідовність у зміні фаз циклу. На різних етапах економічного розвитку світового господарства і за різних умов відтворення цикл і його фази проявляються по-різному. На рисунку 2.2 зображена абстрактна модель класичного та сучасного ділового циклу.

Рис. 2.2. Модель класичного ділового циклу.

Криза – це перша фаза економічного циклу;

захід насильного встановлення рівноваги між виробництвом та споживанням, що є чинником суспільної трансформації всіх структур суспільного господарства, формування нових правил і принципів поведінки суб'єктів ринку, пріоритетного розвитку інтересів споживачів.

Характерні риси кризи:

- перевиробництво товарів порівняно з платоспроможним попитом на них;
- різке падіння цін, зумовлене перевищенням пропозиції на попитом;
- зменшенням обсягів виробництва, і як наслідок падіння норми прибутковості;

- зростання кількості підприємств-банкрутів;
- підвищення рівня безробіття;
- падіння рівня доходів;
- потрясіння кредитної системи: різке зростання норми номінального відсотка.

Кризи поділяються на певні види, що відображають різні сторони одного й того ж кризового процесу:

1. *Криза надвиробництва* характеризується тим, що охоплює всі сфери господарства, їй властиві велика глибина та тривалість, у ній відображається вся сукупність суперечностей і диспропорцій.

2. *Промислова криза* проявляється у невідповідності між масою вкладених у галузь виробничих сил і можливістю їх прибуткового застосування, удар кризи означає для промисловців початок періоду низьких прибутків і великих збитків, промислова криза супроводжується кризою праці: скорочується кількість та тривалість робочих днів, знижується заробітна плата, зростає безробіття.

3. *Проміжна криза* відрізняється від циклічної тим, що вона не розпочинає новий цикл, а лише перериває на певний час перебіг фази піднесення або пожвавлення.

4. *Часткова криза* охоплює певну сферу економічної діяльності.

5. *Галузева криза* – це криза в одній з галузей народного господарства, що може виникнути у будь-якій фазі циклу.

6. *Товарна криза* виявляється у невідповідності між товарами і цінами, зростання цін сприяє збільшенню виробництва та ввозу товарів, загострюється невідповідність між цінами і попитом.

Під час депресії рух капіталу млявий і нечіткий, поступово формуються умови пожвавлення господарської активності, поступове відновлення розірваних кризою господарських зв'язків, переливання капіталу до перспективніших сфер застосування, а головне – оновлення основного капіталу.

Характерними рисами депресії, тобто найнижчої точки спаду циклу є:

- скорочення запасів усіх видів ресурсів;
- призупинення різкого падіння цін;
- зменшення позичкового відсотку.

Зв'язок депресії з кризою полягає у відновленні основного капіталу, але уже на новому, вищому технічному рівні.

Пожвавлення відрізняється тим, що вперше після початку кризового падіння відбувається розширення попиту на засоби виробництва, на робочу силу, відновлюється економічне зростання, збільшується заробітна плата.

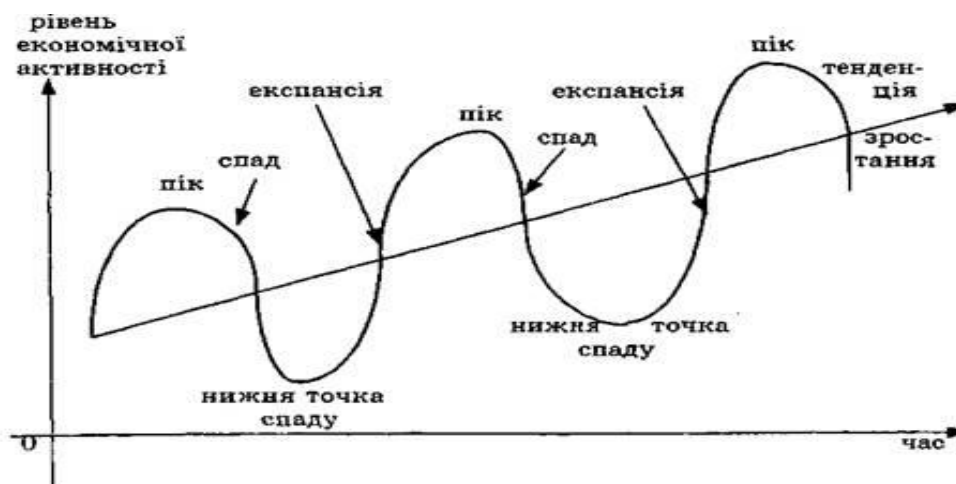
Піднесення це збільшення обсягів виробництва, підвищення продуктивності праці, зростання добробуту, при цьому економіка виходить на рівень, який перевищує всі попередні.

До ознак пожвавлення та піднесення належить:

- зростання виробництва;
- підвищення загального рівня цін;
- зростання рівня доходів;
- розширення кредитування.

Потрібно зазначити, що у фазі пожвавлення економіка досягає рівня докризового стану, а у фазі піднесення – перевищує докризовий розвиток економіки. В сучасних умовах структура економічних циклів модифікувалася, оскільки відбуваються зміни в технологічному способі виробництва та посилюється роль державного втручання в економіку.

Схематично сучасний економічний цикл зображено на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Схеми сучасного ділового циклу.

Не зважаючи на потужну руйнівну силу циклічних коливань, внаслідок чого порушується рівновага в економіці, відбувається падіння обсягів виробництва та доходів, зростання безробіття, посилюється невпевненість та неспокій **цикли виконують і позитивну функцію**, очищують економіку від тих галузей та видів виробництва, що віджили своє, є неефективними, стимулюючи підприємців до впровадження НТП, а найманих працівників – до підвищення кваліфікації, здатності до перекваліфікації та постійного зростання впродовж свого життя.

Значення циклічного розвитку для глобальної економіки:

1. порушення рівноваги і перерву в розвитку по висхідній, внаслідок чого скорочується обсяг виробництва;
2. позбавлення багатьох із тих, хто бажає працювати, можливості знайти роботу і забезпечити собі нормальний рівень доходу;
3. доведення до банкрутства багатьох підприємств змушенням їх подекуди суттєво погіршувати свій економічний та соціальний стан;
4. одночасне існування інфляції та безробіття, що ще більше посилює невизначеність та знедоленість широких верств населення, спричиняючи перерозподіл багатства на користь невизначеної частини населення.

Економічною метою держави в умовах циклічності розвитку є забезпечення динамічної стійкості. Реалізація цієї мети полягає в підтриманні стабільних показників економічного зростання в заданих межах: підтримання певних темпів щорічного приросту ВВП або норми інфляції. У зв'язку із цим можна виділити такі напрямки державної політики щодо стабілізації економічного розвитку й мінімізації негативних явищ циклічного розвитку економічної системи:

- формування диверсифікованої структури національної економіки (Диверсифікація економіки передбачає рівномірний розподіл внеску всіх галузей економіки у структуру ВВП. Проблема диверсифікації економіки є особливо важливою для країн, що розвиваються, які залежать від виробництва й експорту вузької номенклатури товарів або ж товарів первинного сектору економіки є вкрай чутливими до фази економічного циклу. Малодиверсифіковані економіки більш гостро реагують на економічні шоки, що знижує їхній рівень довгострокової стабільності.);

- оптимізація міжнародних каналів синхронізації економічних процесів (Принципом контролю міжнародних каналів синхронізації економічних процесів є їх ретельний аналіз із виділенням критичних значень для кожного такого каналу, за яких ускладнюється нормальне функціонування національної економіки й опиняється під загрозою міжнародна платоспроможність держави);

- оптимізація обсягів золотовалютних резервів країни (Золотовалютні резерви можуть бути використані державами для здійснення міжнародних розрахунків і платежів, покриття дефіциту платіжного балансу й стабілізації курсу національної валюти на міжнародних ринках, тобто в ситуаціях, які є безпосередньою загрозою стабільності національної економіки або ж її міжнародній платоспроможності. Очевидним є той факт, що чим вищі золотовалютні резерви держави, тим більша здатність держави згладжувати коливання платіжного балансу й гарантувати плавність тренду економічного розвитку в довгостроковій перспективі);

- забезпечення проциклічної економічної політики держави (Державна антициклічна політика має базуватися на прогнозах економічного й соціального розвитку держави, побудові моделей розвитку податкової й бюджетної систем, внутрішньої фінансової системи залежно від стадії економічного циклу. При цьому головною проблемою держави на шляху забезпечення її динамічної стабільності є спрямованість ринку на отримання короткострокового прибутку, а не на стійкий економічний розвиток).

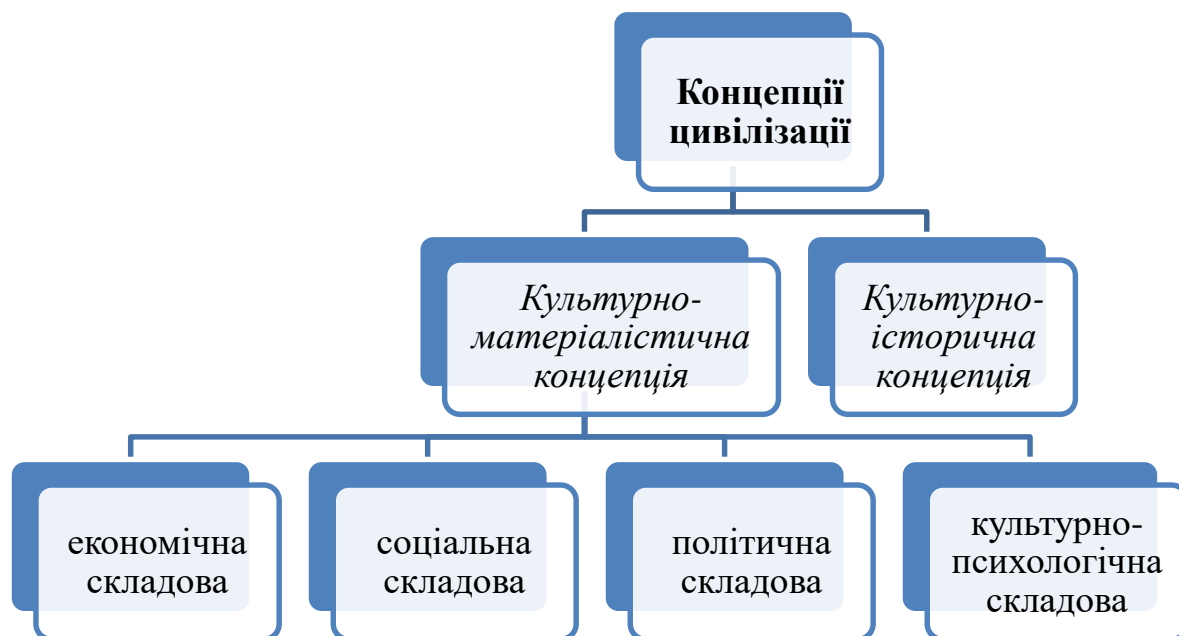
2.3. Цивілізаційні виміри глобальних економічних процесів

Під цивілізацією розуміють «соціокультурний простір буття, що структурується і формується на основі універсальних цінностей, які виражаються у світових релігіях, системах моралі, права і мистецтва»

Критеріями цивілізації є:

- ❖ наявність писемності та засобів збереження і поширення писемних засобів;
- ❖ спільна релігія або морально-філософське вчення;
- ❖ наявність міст;
- ❖ освічена еліта, здатна генерувати ідеї і забезпечувати розвиток;
- ❖ наявність «високого мистецтва» з витонченими стилями;
- ❖ розвинена торгівля як наслідок розвинутого відтворювального господарства з суспільним поділом праці та інститутом власності, що перебуває під захистом держави;
  - ❖ розвинена система економічних відносин виробництва, обміну і розподілу, тобто наявність економічного базису цивілізації;
  - ❖ наявність політичної структури управління, що заміщує архаїчні форми родоплемінної організації;
  - ❖ розвинена система символів та уніфіковане розуміння історії, спільне ретроспективне та перспективне сприйняття часу.

Виділяють дві концепції цивілізації: культурно-матеріалістичну та культурно-історичну (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Концепції цивілізації

Ключовими елементами економічної підсистеми є: виробництво, обмін, споживання, техногенез, механізми регулювання економічних процесів.

Соціальна підсистема охоплює такі аспекти людського життя і розвитку, як: сім'я, родина, здоров'я, житло, харчування, робота і дозвілля, соціальний захист тощо.

Політична підсистема об'єднує основні інститути суспільства: звичаї, норми, право, влада, партії, організації й рухи, об'єднання тощо.

Культурно-психологічна підсистема охоплює духовне життя, культурні норми і цінності тощо.

Культурно-історична концепція стверджує, що еволюція людського суспільства відбувається в три етапи: дикість (існування людей у стаді); сільське життя (поява відтворювальної економіки); цивілізація (співжиття людей у містах із ремеслами, торгівлею, науками і мистецтвами, а також створення ієрархічної системи вертикального підпорядкування, яка привласнює і розподіляє додатковий продукт).

Аналізуючи цивілізації, представники культурно-історичної концепції цивілізації насамперед акцентують увагу на духовному чиннику, який і зумовлює їх особливості.

Тип розвитку цивілізації визначається на основі таких ознак: спільність засад ментальності; спільність і взаємозалежність історико-політичної долі та економічного розвитку; взаємопереплетення культур; наявність сфери спільних інтересів і спільних завдань у зв'язку з перспективами розвитку.

Головними ознаками цивілізації, яка сьогодні формується, є:

- широка інтелектуалізація виробництва;
- пріоритетний розвиток науки;
- розвиток складної розумової праці.

Головним мотивом кожної цивілізації є пошук джерел модернізації та розвитку, функціонування в режимі, що задається глобальними трансформаційними процесами, світосистемними закономірностями і викликами.

При цьому **головними цінностями традиційних цивілізацій вважають:**

1. співпраця суб'єктів влади та власності;
2. переваги глибинного, традиційного, сакрального знання;
3. відносно низький рівень незалежності окремої особи.

Головними цінностями Західнохристиянської цивілізації, яка займає провідне місце в сучасному світі, відіграє роль економічного лідера сучасного світу є:

- домінанта ринкового господарства;
- пріоритетність раціонального знання;
- принцип законності та захисту прав людини.

Американський дослідник в своїй праці «Цивілізація» зазначає, що поняття «цивілізація» і «західна цивілізація» - це не зовсім одне і теж. Західна цивілізація ґрунтується на спадщині античності і християнської епох, що дійшли до нас через Відродження, наукову революцію та Просвітництво. Західна цивілізація передбачає: відкритість, терпимість, свободу і справедливість та асоціюється з толерантністю, свободою вибору і демократією.

Для природи західної цивілізації притаманні **такі протиріччя і конфлікти:**

- ✓ невідповідність між цінностями та історичними фактами;

- ✓ відсутність згоди між прихильниками ідеалу прогресу та реальністю таких катастрофічних явищ, як технологічна війна та знищення довкілля;
- ✓ конфлікти наростаючої в людині недовіри до авторитетів та традицій;
- ✓ незатишне сусідство, повага до інших культур та бажання нав'язати всьому світу західні ліберальні цінності.

Торжество глобальної стандартизації проявляється зростаючим для одних та зубожінням і руйнацією для інших.

Взаємодія цивілізацій відбувається у двох площинах:

- зіткнення цивілізацій;
- зростання взаємопроникнення цивілізацій.

Міжцивілізаційна взаємодія в умовах глобалізації базується на інтенсифікації міжцивілізаційних відносин шляхом зростання потоків товарів, послуг, капіталів, інформації, міграції робочої сили та потужним впливом Західнохристиянської цивілізації на процеси економічних перетворень в межах інших цивілізацій.

Економічна та культурна експансія *Західнохристиянської цивілізації* довгий час забезпечувала її домінування в економічному напрямі, отримання технологічної ренти та необхідних ресурсів, трансфер екологічно небезпечних виробництв у країнах, що належать до зони поширення інших цивілізацій.

Однак в умовах глобалізації **домінуюча західнохристиянська цивілізація стикнулася з рядом проблем**, а саме:

- ✓ зростає соціальне розшарування, поділ на високопрофесійних фахівців та низькокваліфікованих виконавців;
- ✓ посилюється роль елітарності;
- ✓ відносно послаблюється роль демократичних інститутів;
- ✓ зростає відчуженість окремих осіб від сприйняття дійсності;
- ✓ збільшується інформаційний шум.

Еволюцію цивілізаційних концепцій подано в таблиці 2.2.

Економічна цивілізація включає в себе культуру – все те, що створене людиною. Економіка має потребу в цивілізаційній організації, вона не може існувати поза цивілізацією. Цивілізація іманентна економіці, тому економіка обслуговує цивілізацію. Формується нова культура – економізм, породжений глобальною економікою.

Економізм – це те, що залишається від попереднього культурного цілого (матеріального і духовного), охопленого тепер тільки раціональністю і технологією. Істотною особливістю економізму є перебільшення логіки ринку, зведення її до головного принципу координації суспільства.

Таблиця 2.2. Особливості цивілізаційних концепцій

Цивілізаційна концепція	Характеристика концепції
Цивілізаційна концепція Е. Тоффлера	<p>поширилася в 70 – х роках ХХ ст. і пов’язує «цивілізацію» насамперед із виробництвом, а не з соціальними або культурними системами та поняттями. Цивілізацію він розглядає як соціальну систему, що розвивається не на основі всієї культури, а лише її технічної складової. Е. Тоффлер розглядає історичний процес у вигляді трьох хвиль. Перша хвиля – сільськогосподарська, друга – індустріальна і третя – сучасна, яка формує новий тип технологій і новий рівень потреб суспільства забезпечення фізичного і культурного духовного комфорту, саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ключові галузі сучасної глобальної економіки – це постсервісна економіка, експериментальне виробництво, тобто майбутнє – суперіндустріалізація; - владу капіталу замінює влада знань; - засобом обміну стають електронні гроші, тобто інформація, вкладена в кредитні картки; - формується новий тип робочої сили; - нова економічна система розвивається як на локальному рівні домогосподарств, так і на глобальному рівні світового ринку.
Теорія мегатенденцій Дж. Несбіта та П. Абудена	<p>(90 – ті роки ХХ ст.). окреслює основні побічні наслідки глобалізації. Зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> - мегатенденція глобального економічного буму в цілому світі себе не виправдала; - мегатенденція відродження мистецтва і переоцінки змісту життя вилилась лише у збільшенні вільного часу; - мегатенденція розвитку нового гібрида від схрещення ринкової економіки і соціалізму реалізувалася не там, де її чекали (в Китаї, а не в постсоціалістичних країнах); - космополітизація сфери споживання і стилю життя вступила у суперечність із націоналізмом; - мегатенденція втягнення жінок в економічне і політичне життя складалася за рахунок обмеження потреб сім’ї, дітонародження і посилення дискримінацій; - провідною сферою знання стала біологія замість фізики, що проявилось у теорії клонування та ін.
Цивілізаційна концепція «фінансової цивілізації» українського науковця В. Ільїна	<p>доводить, що глобалізація є закономірним еволюційним процесом руху до єдиного всесвітнього суспільства. Невідповідність траєкторії внутрішнього світу технічним можливостям і межам суспільного розвитку визначила розрив соціального простору в його минулій цілісності, що й стало однією з головних причин виникнення сучасної цивілізації – економічної, яка динамічно трансформується у фінансову. Сутність сучасної економічної цивілізації, за В. Ільїним, полягає в тому, що «гроші підкоряють собі все, гонитва за грошима людського життя, усе прагне до вартості та її самозростання».</p>

Сутністю сучасного економізму є те, що державна влада все більше обслуговує могутню наднаціональну верхівку – фінансову олігархію, яка стає завершальним етапом економічних революцій.

Модель сучасної економічної цивілізації така: вартість – гроші – капітал – фінансова олігархія, - де економіка породжує фінанси, з них виникає фінансовий капітал, його продукт – фінансова послуга, дозволяє грошам визначати хід економічних подій.

Концепція «протистояння цивілізацій» С. Гантінгтона. Розглядає цивілізацію як найвищу культурну спільність людей і найширший рівень культурної ідентифікації. С. Гантінгтон **досліджує чотири існуючі парадигми світової політики**: єдиний світ; два світи; парадигма 184 держав; сущий хаос.

В основу **парадигми «єдиного світу»** покладена ідея про «кінець історії». С. Гантінгтон доволі песимістично трактує цю парадигму гармонійного світу, стверджуючи, що вона «надто відірвана від реальності, щоб бути корисним орієнтиром у світі після «холодної війни».

Парадигма «двох світів» не нова, бо люди завжди проявляли схильність поділяти світ на дві частини: цивілізацію і варварів, Схід – Захід, Північ – Південь, центр – периферію тощо. На думку С. Гантінгтона, «світ надто складний, щоб його можна було б у більшості випадків поділити економічно на Північ і Південь, а культурно на Схід і Захід».

Парадигма «184 держав» є результатом теорії міжнародних відносин, яку часто називають «реалістичною». Згідно з цією теорією держави є головними, навіть єдино важливими гравцями на міжнародній арені, а відносини між ними мають анархічний характер. Ця парадигма передбачає, що всі держави відстоюють свої інтереси і діють однаково. Однак не завжди вони діють так, як передбачає «реалістична теорія», зокрема на спосіб визначення державою своїх інтересів впливають не лише турбота про могутність, а система цінностей, культура, закони, міжнародні норми та інститути.

Парадигма «сущого хаосу» ґрунтується на таких ідеях як, крах державної влади; розпад держав; посилення міжплеменних, етнічних і релігійних конфліктів; поява міжнародних кримінально – мафіозних структур; зростання кількості біженців до десятків мільйонів; розповсюдження ядерної та іншої зброї масового знищення тощо. Така парадигма близька до реальності, однак, хоча світ і може бути хаотичним, він не є абсолютно не впорядкованим. Оскільки, на думку С. Гантінгтона, вказані чотири парадигми не сумісні одна з одною і мають суттєві обмеження, він висуває свою **власну парадигму – «бачення світу з точки зору існування в ньому семи – восьми цивілізацій».**

Цивілізаційний підхід за С. Гантінгтоном, передбачає такі моменти:

➤ інтеграційні сили у світі справді існують і саме вони породжують контрсили культурного утвердження і цивілізаційної свідомості;

➤ світ певною мірою ділиться на два, проте головна відмінність існує між Заходом як досі домінуючою цивілізацією і всіма іншими, які, проте, мають між собою дуже мало спільного, тобто світ ділиться на один західний і багато не – західних;

➤ національні держави є і залишатимуться найважливішими гравцями на світовій арені, але їх інтереси, об'єднання і конфлікти все частіше визначаються культурними і цивілізаційними чинниками;

➤ світ дійсно анархічний, у ньому домінують міжплеменні та національні конфлікти. Однак конфлікти, що становлять найбільшу загрозу стабільності.

Глобалізм – новий майбутній економічний устрій і суспільно-політичний лад світового масштабу

Серед найбільш суттєвих ознак економічного глобалізму можна виділити такі:

- виведення економічних інтересів національних господарських суб'єктів за національні межі;
- вихід національних корпорацій на глобальний ринок;
- перетворення національних корпорацій у ТНК, а потім – в глобальні корпорації;
- розширення сфери діяльності транснаціональних економічних і фінансових структур до рівня глобальних ринків;
- неможливість вирішення більшості економічних і соціальних проблем на обмеженому національному рівні;
- зростаюча залежність економічної ситуації в більшості країн від ситуації в країнах – лідерах глобалізації;
- зростаюча доларизація національних економік;
- посилення добровільно – примусової координації національних економічних і фінансових стратегій і політик на глобальному рівні.

Сьогодні на постіндустріальній фазі відзначається процес висунення на перший план цивілізаційних розбіжностей і посилення диференціації локальних цивілізацій.

Особливостями сучасного покоління локальних цивілізацій є: зростаюча роль цивілізаційної спільності і міжцивілізаційних розбіжностей; нарощення потенціалу партнерства локальних цивілізацій, формування нового типу відносин між ними.

На початку XXI ст. у глобальному економічному просторі серед класичних цивілізаційних груп четвертого покоління можна виділити:

- авангардні цивілізації, що реалізують постіндустріальну економічну програму, яка ґрунтується на високотехнологічній основі й узгоджує ринкові механізми з регулюючою функцією держави. Їх представляють Північна Америка, Західна Європа, Японія;

- цивілізації з приблизно середньосвітовим рівнем розвитку (латиноамериканська і частково мусульманська цивілізації, а також країни Східної Європи);

- цивілізації з низьким рівнем економічного розвитку, що перебувають у стадії застою, - африканська цивілізація (на південь від Сахари, але без ПАР), частина мусульманських і буддійських країн із низьким рівнем прибутку;

- китайську цивілізацію;

- євразійську цивілізацію.

З огляду на це, **стратегії глобалізму повинні враховувати:** більшу синхронізацію економічних циклів і криз, які не матимуть штучних кордонів; поетапне утвердження постіндустріального способу; чітке розмежування ринкових і неринкових секторів; зміну співвідношення реальної і «віртуальної» економіки, що віддзеркалює пропорції відтворення у викривленій реальності фінансово-кредитних цінностей, що обертаються за власними законами.

2.4. Інформатизація глобального економічного розвитку

У сучасному глобальному електронному середовищі зростають обсяги інформації та знань, посилюється роль інформаційної економіки та інформаційно-комунікаційних технологій, зростає економічний статус інформації та сфери послуг, кардинально змінюються життя і діяльність людини.

Інформаційні технології (ІТ) – це комплекс взаємопов'язаних наукових, технологічних, інженерних дисциплін, які вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих обробленням та зберіганням інформації, обчислювальної техніки, методи організації взаємодії з людьми та виробничим обладнанням, їх практичне застосування, а також пов'язані з цим обробленням соціальні, економічні та культурні проблеми

Інформаційно-комунікаційна технологія (ІКТ) – це цілеспрямована сукупність методів, процесів, комунікацій, мереж та програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюг, що забезпечує збирання, зберігання, оброблення та передавання інформації з метою підвищення ефективності діяльності людей

Глобальна економіка переходить на новий рівень свого розвитку, де ІКТ є одним із основних засобів виробництва. ІКТ впливає на зростання капіталу, продуктивність праці і підвищення продуктивності факторів виробництва.

Глобалізаційні процеси в поєднанні з інформаційно-комунікаційними технологіями сформували новий інформаційно-економічний простір, змінюючи кардинально характер функціонування та управління підприємствами й економікою у цілому.

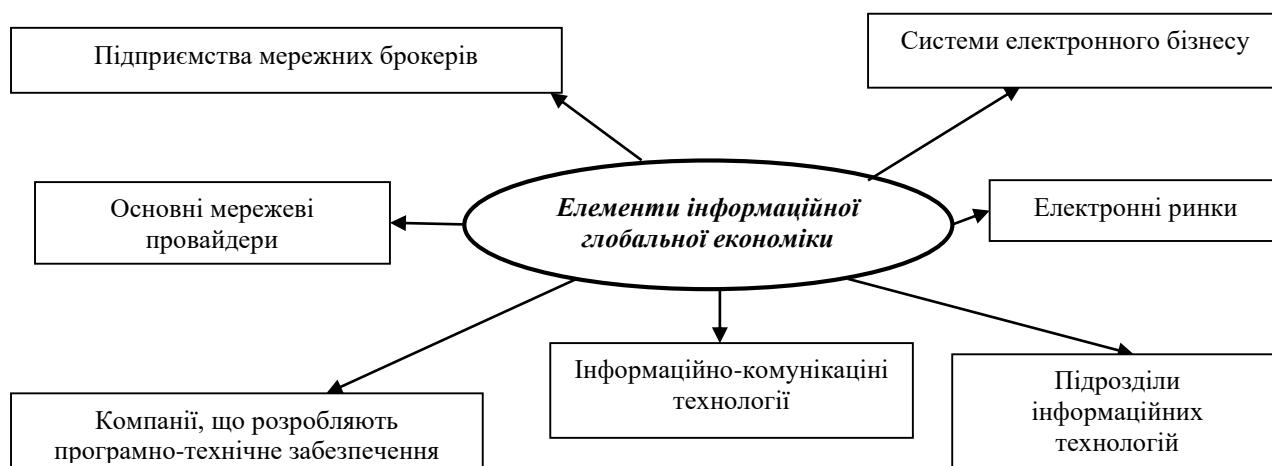
- ❖ Інформаційно-економічний простір (ІЕП) – сукупність інформаційних ресурсів економічної системи і технологій їх оброблення, зберігання та передавання, інформаційних систем і телекомунікаційних мереж, які функціонують на основі єдиних принципів та загальних правил.
- ❖ Інформаційні ресурси – це інформація, що має цінність у певній предметній області і може бути використана людиною в економічній діяльності для досягнення певної мети.

В інформаційній глобальній економіці змінюється характер праці: діяльність людини стає більш інтелектуальною, а телекомунікації, програмно-технічне забезпечення та інформаційні ресурси – основними засобами виробництва.

Інформаційно-комунікаційні технології впливають на ефективність діяльності підприємств і цілих галузей внаслідок зростаючих інформаційних потоків, які передають знання та інформацію і сприяють підвищенню ефективності економічної діяльності, зростає соціальне значення теоретичного знання, що впливає на соціально-економічні зміни.

Інформаційна глобальна економіка – це електронна економічна діяльність, де переважає господарська діяльність у сфері інформаційних послуг, їх виробництва та обміну, де основними ресурсами є інформація та знання

Інформаційну глобальну економіку можна розглядати як єдність декількох складових:

Рис. 2.5. Складові інформаційної глобальної економіки

Предметом інформаційної глобальної економіки є міжнародні економічні відносини, що складаються у процесі виробництва, обміну, розподілу і споживання інформації та економічні закони, що відображають розвиток цих процесів.

Процеси становлення інформаційної глобальної економіки (*e-економіка*) супроводжується широким впровадженням ІКТ, що надає можливість підприємствам надавати свої товари/послуги у зручному форматі, аналізувати діяльність конкурентів, ринкової ситуації і потреби споживачів у режимі он-лайн; зростанням масштабу економічної діяльності, що досягається розміщенням у різних інформаційно-економічних просторах усіх видів економічної діяльності; мережними формами організації співпраці.

Зростає роль нематеріальних активів підприємств при становленні інформаційної економіки. *В інформаційній глобальній економіці спостерігається домінування галузей та підприємств, які займаються обробкою, накопиченням, зберіганням, виробництвом та передачею інформації і знань.*

Підвищуючи продуктивність у секторах виробничої діяльності, ІКТ забезпечують можливості для формування таких нових галузей, як використання механізмів підряду на послуги у режимі он-лайн, виробництво різних інноваційних товарів/послуг. Ці новітні галузі дають змогу диверсифікувати економіку, підвищуючи її експортний потенціал та надають можливість виробляти високоякісні товари/послуги, стимулюючи розвиток національної економіки.

ІКТ активно впроваджуються у політику, бізнес, державне управління, трансформують характер бізнес-відносин у суспільстві змінюються принципи ведення бізнесу, управління підприємствами.

Підприємства поступово переходять на електронні методи ведення бізнесу, а їх витрати на впровадження цих методів щорічно зростають. Концепція електронного бізнесу (*e-бізнесу*) виникла в США у 80-х роках ХХ ст. і стала результатом розвитку ідеї глобальної інформаційної економіки, яка базується на використанні локальних і глобальних мереж з поєднанням відповідних ІКТ.

Сучасне глобальне суспільство можна назвати як суспільство мережних структур, підкреслюючи їх глобальний характер, завдяки чому «влада структури виявляється сильнішою за структуру влади», а сам факт належності до певної мережі стає найважливішим джерелом влади і сприяє змінам у суспільстві. Телекомунікаційна мережа «виводить» суспільство з національного і місцевого контролю до глобального регулювання.

В епоху глобалізації світової економіки роль ІКТ та інформаційних ресурсів стає настільки важливою, що з'являється тенденція вирізняти їх як п'ятий фактор виробництва поряд з працею, капіталом, природними ресурсами і технологіями.

Інформаційне суспільство – це нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій основними ресурсами виробництва є інформація та знання, для якого характерні такі процеси: збільшення ролі інформації і знань у суспільстві, зростання частки інформаційних послуг у ВВП, створення глобального ЄІІ

- підвищення пріоритетної ролі інформації як найважливішого ресурсу соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, який впливає на ефективність використання інших видів ресурсів;
- розширення матеріальних і духовних благ для населення країни за рахунок використання інформаційних ресурсів і новітніх ІКТ;
- розвиток сфери послуг з метою задоволення суспільних та індивідуальних потреб;
- відкритість інформаційної політики держави як однієї з основних передумов послідовного демократичного розвитку країни шляхом побудови громадянського суспільства і правової держави;
- зміцнення національної безпеки за рахунок досягнення високого рівня інформаційної безпеки і забезпечення гідного міжнародного статусу країни як повноцінного учасника світової інформаційної спільноти.

В інформаційній глобальній економіці подальшого розвитку набувають Web-сервери, які забезпечують автоматичну взаємодію системи електронного документообігу через Інтернет. Web-технології здатні змінювати форми ведення бізнесу і взаємодію між підприємствами, наприклад, контроль за рухом товарно-матеріальних запасів, регулярні електронні закупівлі, інтеграція ланцюжків пропозиції і попиту. У зв'язку з цим відбувається заміна моделі «клієнт-сервер» до централізованого мережного підходу у межах якого мережа стає джерелом ланцюжка доданої вартості.

В епоху розвитку новітніх ІКТ особливого значення набуває інтелектуальна власність, тобто виключне право фізичної або юридичної особи на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації продукції, виконуваних робіт і послуг тощо.

Інтелектуальна власність – результат творчої діяльності людини, її інтелектуальної праці, що відображає право володіння, користування і розпорядження результатами інтелектуальної творчої діяльності. Результатом традиційної праці є матеріальний товар/послуга, який включає суспільно-необхідні витрати праці, тобто вартісний ланцюжок

В інформаційній глобальній економіці превалюють е-бізнес, е-комерція, електронні ринки. Е-бізнес як явище виникло з моменту об'єднання ресурсів традиційних інформаційних систем із технологією поширення Web й одночасним поєднанням динамічних бізнес-систем через мережу Інтернет безпосередньо з цільовими аудиторіями – споживачами, персоналом, партнерами. Становлення інформаційної глобальної економіки пов'язане з виникненням нових видів комунікацій між комп'ютерами, які є вузлами глобальних мереж.

В глобальних умовах особливого значення набувають інформація та інформаційні технології. Досвід економічно розвинутих країн показує, що

головним фактором інформатизації суспільства є розвиток інтелектуального, і особливо інформаційного ринку.

Інформаційний ринок необхідно розглядати, як сферу товарного обміну, де мають місце відносини з приводу купівлі-продажу інформаційних продуктів, або ж це діяльність по організації руху інформаційного продукту від виробників або постачальників до споживачів

В якості постачальника інформаційних продуктів і послуг можуть бути:

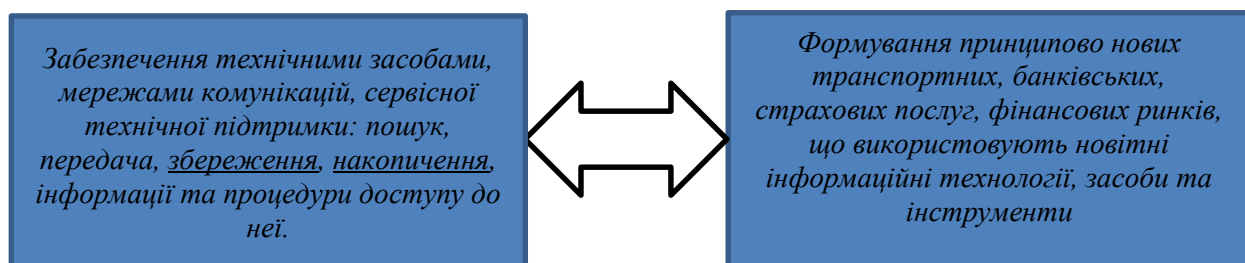
- ❖ центри, по створенню та зберіганню, обробки, накопичення бази даних;
- ❖ центри, за допомогою яких розподіляється інформацію з різних баз даних;
- ❖ інформаційні мережі телекомунікації та передачі даних;
- ❖ спеціальні служби, із збору інформація у конкретній сфері діяльності для її аналізу, узагальнення, прогнозування;
- ❖ інформаційні брокери, мережа Інтернет.

Попит на ринку інформаційних технологій формують як професійні користувачі, так і домогосподарства.

Найбільший попит на ринку інформаційних технологій формують підприємства фінансового сектору та промисловості, ІТ-компанії, телекомпанії та підприємства роздрібної торгівлі, що споживачами інформаційних продуктів і послуг можуть бути різні юридичні і фізичні особи, вирішальні завдання.

Сучасний етап розвитку характеризується стрімким розвитком ІТ, які охоплюють все більше і більше сфер виробничо-господарської діяльності, створюють можливості для зростання ефективного виробництва, при цьому кардинально змінюючи механізми функціонування багатьох інститутів і в тому числі держав.

Ринок ІТ одним із найбільш розвинутих ринків світової економіки. У зв'язку з цим виникає ряд питань щодо, особливостей та товарної структури ринку інформаційних технологій. Необхідно звернути увагу на той факт, що уже в самій назві «ринок інформаційних технологій» поєднані дві основні рушійні сили розвитку світової цивілізації – «технологія» та «інформація» (рис. 1).

Рис. 2.6. Взаємозв'язок понять «технологія» та «інформація» ринку інформаційних технологій

Сучасний міжнародний ринок інформаційних технологій найбільш активно розвивається і характеризується високим рівнем конкуренції. На інтелектуальних

ресурсах, наукомістких й інформаційних технологіях базується сучасна глобальна економіка, особливістю якої є якісно новий інноваційно-технологічний рівень функціонування усіх її секторів.

Розвинуті ІТ відкривають нові шляхи національним економікам до вищого рівня розвитку, оскільки саме ринок інформаційних технологій є ефективним інструментом інтеграції до світового економічного простору

Інформаційні технології розвиваються надзвичайно швидкими темпами і охоплюють все ширші сфери діяльності підприємств та організацій, в результаті чого бажану конкурентоспроможну не можливо сформувати без детального аналізу можливостей застосування інформаційних технологій.

По мірі формування інформаційного суспільства виникає потужний ринок інформаційних технологій, призначений для задоволення потреб усього суспільства.

Інформатизація є визначальним чинником сучасного розвитку світової економіки, отож, настає інформаційне суспільство, яке несе в собі багато, як позитивних, так і негативних моментів. Позитивні та негативні ознаки розвитку ринку інформаційних технологій відображені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3. Ознаки застосування ринку інформаційних технологій в контексті глобалізації світової економіки

<i>Позитивні ознаки ринку ІТ</i>	<i>Негативні ознаки ринку ІТ</i>
<ul style="list-style-type: none"> - швидкий та якісний доступ до віддалених джерел інформації, в тому числі до джерел мегасередовища; - оперативний та якісний електронний зв'язок, який найшвидше наблизений до ідеального; - можливостей вертикального та горизонтального взаємозв'язку управлінської системи для всіх ланок управління підприємствами; - єдине інформаційне середовище підприємств та організацій, що дозволяє створити усю виробничо-господарську діяльність в єдиний комплекс. 	<ul style="list-style-type: none"> - проблема захисту інтересів національних меншин, національної культурної спадщини; - інформаційна нерівність, що полягає в різному ступені доступності інформації членам суспільства; - проникнення в приватне життя людей за рахунок тотального контролю за ними; - проблема достовірності інформації; - психологічні проблеми, пов'язані з віртуальною реальністю; - різні країни мають різні темпи росту ІТ-галузі, тому рівень комп'ютерного піратства є головним чинником, що визначає розбіжності між цими країнами.

Міжнародний ринок інформаційних технологій спрямований на зростання рівня автоматизації та комп'ютеризації інформаційних процесів, наслідком яких прискорення темпів науково-технічного прогресу. Продукція міжнародного ринку

інформаційних технологій дозволить ефективно поєднувати можливості сучасної обчислювальної техніки, електрозв'язку, інформатики.

2.5. Регулятивні інститути глобальної економіки

Глобальна економіка є якісно новим етапом розвитку світової економіки, яка поступово перетворюється на цілісний глобальний організм, утворений гігантською виробничо-збутовою, глобальною фінансовою та планетарною інформаційною мережею, така економіка потребує певної системи та власних особливих інститутів регулювання взаємовідносин своїх суб'єктів.

Глобальна система економічного регулювання повинна стати засобом протидії світовим економічним кризам та механізмом забезпечення гармонійного економічного розвитку

Об'єктами глобального економічного регулювання виступають:

- а) торговельна політика;***
- б) міжнародні валютні відносини;***
- в) міжнародний економічний розвиток;***
- г) діяльність ТНК;***
- д) міжнародне співробітництво.***

Регулювання торговельної політики передбачає розроблення торговельної політики на основі систематичного аналізу з урахуванням місця країни в конкурентному середовищі та наслідків її входження у глобальну економіку (створення СОТ).

Регулювання міжнародних валютних відносин: Бреттон-Вудська конференція та створений нею орган (МВФ) свого часу запровадили новий міжнародний валютний порядок та принципи регулювання міжнародних валютних відносин. Актуальні питання регулювання в такій сфері сьогодні – це насамперед: якими повинні бути режим валютних курсів, розміри офіційної міжнародної ліквідності та відповідальність країн із дефіцитом або надлишком платіжного балансу.

Регулювання міжнародного розвитку ґрунтується на пошуку та застосуванні ефективних економічних заходів для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країн, що, у свою чергу, необхідно спрямовувати на підтримку чотирьох визначальних секторів національних економік: експортноорієнтованого сектора промисловості, сільськогосподарського сектора, інформаційної сфери та соціальної сфери.

Регулювання діяльності ТНК необхідне для обмеження уникнення оподаткування; гармонізації будь-яких пільг урядів-реципієнтів для залучення іноземних інвестицій; контролю за умовами передання технологій. Стратегія транснаціональних компаній визначається рівнем координованості

національної політики з глобальною у сферах оподаткування, валютного контролю, митних тарифів тощо.

Регулювання міжнародного співробітництва діє на рівні координації співробітництва між націями, особливо для розробки та впровадження їх макроекономічної політики щодо міжнародної конкурентоспроможності. Глибина співробітництва може коливатися від обміну інформацією та консультацій до координації політичних рішень між країнами.

Основні суб'єкти регулювання глобальної економіки – це найбільш впливові наднаціональні регулятивні інститути — МО ООН, МВФ, група Світового банку, СОТ, що були створені винятково з метою глобального регулювання та управління світовим соціально-економічним розвитком.

Систему основних регулятивних інститутів, керуючих глобалізацією економіки, можна представити у такому складі:

- Світова організація торгівлі – головний міжнародний регулятор світової торгівлі;
- Міжнародні кредитно-фінансові інститути (передусім група СБ);
- Міжнародні валютно-фінансові організації (передусім МВФ);
- Міжнародні організації регулювання світового ринку праці та інші.

Основні функції у світовій економіці належать трьом регулюючим інститутам: *Міжнародному валютному фонду (МВФ), Світовому банку* (його квінтесенція — Міжнародний банк реконструкції і розвитку) і *Світовій організації торгівлі (СОТ)*.

До регулюючих інститутів глобальної економіки також належать регіональні банки, інституції ООН (Програма розвитку ООН, Конференція ООН з торгівлі і розвитку), але всі вони володіють меншими організаційними і фінансовими ресурсами, *щоб впливати на економіку в глобальних масштабах.*

Основними інститутами системи регулювання глобальної економіки є такі найбільш впливові наднаціональні регулятивні організації, як МВФ, МБРР, СОТ, що були створені винятково з метою глобального регулювання та управління світовим соціально-економічним розвитком.

Важливе місце в системі регулятивних інститутів глобальної економіки та світогосподарських зв'язків займають міждержавні фінансово-кредитні організації. Міжнародні кредитно-фінансові організації (МФО) – це всесвітні та регіональні інститути, створені на основі міждержавних угод з метою регулювання міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин.

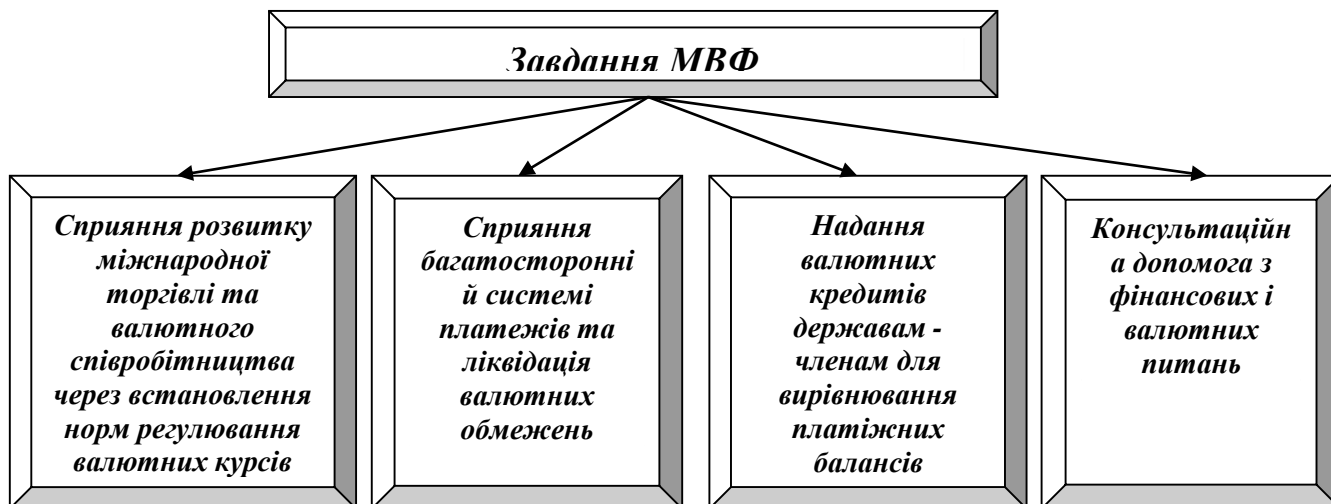
Функції МФО:

- операції на міжнародному валютному та фінансовому ринку з метою стабілізації та регулювання міжнародної економіки, підтримки і стимулювання міжнародної торгівлі, забезпечення ліквідності світової банківської системи;
- надання міждержавних кредитів на здійснення державних проектів та фінансування бюджетного дефіциту;
- кредитування міжнародних проектів, які відповідають інтересам декількох країн, що беруть участь у проекті;
- кредитування «внутрішніх» проектів (які стосуються інтересів однієї країни або комерційної організації), здійснення яких може позитивно вплинути на

міжнародний бізнес (інфраструктурні проекти, проекти в галузі інформаційних технологій тощо);

- благодійна допомога (фінансування програм міжнародної допомоги);
- фінансування фундаментальних наукових досліджень.

➤ *Міжнародний валютний фонд* представляє собою міжнародну валютно-кредитну установу, що регулює, фінансує, проводить нагляд та консулює валютно-фінансові відносини країн – партнерів. Основні завдання МВФ зображені на рис. 2.7.

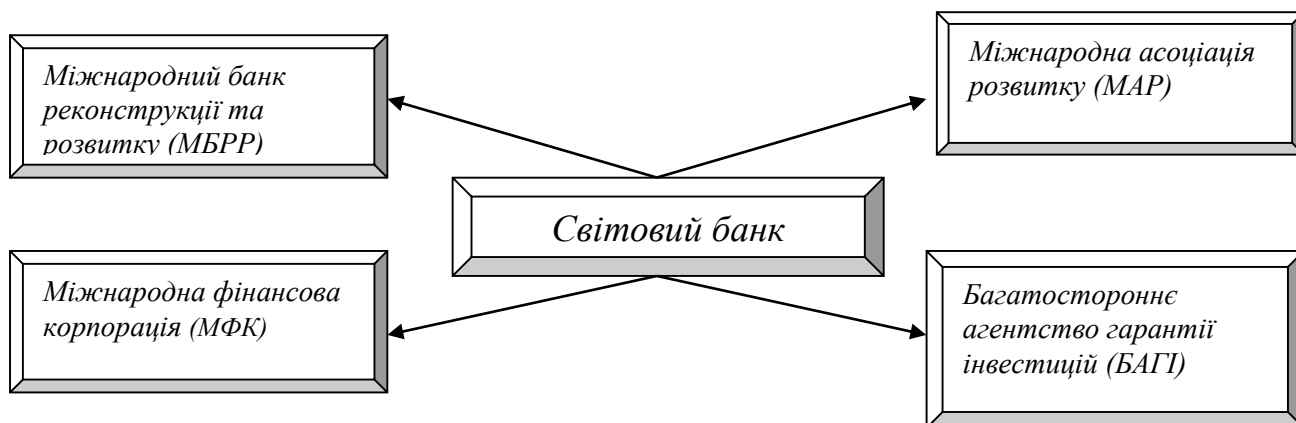

Рис. 2.7. Основні завдання Міжнародного валютного фонду

МВФ співпрацює виключно з офіційними представниками держав – учасниць: казначейськими органами, міністерствами, центральними банками тощо. Позики видаються шляхом перерахування валюти за грошову одиницю позичальника, а повертають через викуп національної валюти за іноземну.

Фінансовий капітал Фонду сформований за рахунок членських внесків держав – учасниць у відповідності встановленій квоті для кожної з них. Квота визначається в залежності від стану економічного розвитку держави та значення в глобальній економіці та міждержавній торгівлі.

➤ *Світовий банк* – різностороння не урядова кредитно-фінансова структура, яка має в своєму складі чотири фінансові інституції рис. 2.8.

Рис. 2.8. Група Світового банку

Офіційна мета діяльності учасників Групи Світового банку – подолання бідності та підвищення рівня життя в державах, що розвиваються через підтримку їх економічного розвитку із залученням фінансових ресурсів багатих держав.

Світовий банк виконує ряд взаємопов'язаних функцій, зокрема:

- надання кредитів;
- консультування з питань економічної політики;
- стимулювання зовнішніх інвестицій, що сприятиме здійсненню ряду проектів економічного розвитку.

Кожна з установ Групи Світового банку має свої повноваження.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) було створено водночас із МВФ як іншу складову в механізмі організації міжнародних валютно-фінансових операцій на Бреттон-Вудській конференції. Розпочав роботу МБРР з 25.06.1946 року. Основне місце у кредитному портфелі МБРР займає стабілізаційна позика – кредитування заходів структурних змін у галузях народного господарства. Програми МБРР пов'язані із приватизацією державних об'єктів, зменшення витрат бюджетів, девальвацією національної грошової одиниці допомагають у залучені закордонних інвестицій, стимулюють розвиток підприємництва, підвищенню валового доходу господарюючих суб'єктів.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР) – створена в 60 роках ХХ ст. як дочірня організація МБРР з метою довгострокового кредитування бідніших країн світу. Основними завданнями МАР є: подолання бідності; стабілізація економічної ситуації; збереження навколишнього природного середовища. МАР надає кошти країнам, які розвиваються шляхом надання позик на реалізацію певних проектів. Позики надаються із 10-ти річною відстрочкою і підлягають оплаті протягом 35-ти 40-ка років.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК) одна із інституцій Світового банку, заснована в 1956 році для стимулювання приватного підприємства у виробничому секторі головним чином у країнах-членах МФК, що розвиваються. Кредити МФК орієнтуються на прибуткові проекти, тобто МФК кредитує виключно прибуткові проекти, що мають хороші перспективи дохідності. У порівнянні з МБРР, МФК виділяє кредити без гарантій уряду.

Багатосторонню агенцію гарантування інвестицій (БАГІ) створено в 1988 р. Метою цієї організації є надання інвесторам гарантій на інвестиції, технічної допомоги з метою стимулювання надходжень інвестицій у країни, що розвиваються, консультацій урядам щодо поліпшення інвестиційного клімату, необхідного для залучення іноземних капіталів. БАГІ надає інвесторам гарантії інвестицій на випадок некомерційного ризику, пов'язаного, наприклад, із труднощами транскордонного перерахування валют, експропріацією або війною.

➤ **СОТ** провідна міжнародна економічна організація і головний міжнародний регулятор світової торгівлі (СОТ) була створена 01.01.1995 р., що займається глобальними правилами торгівлі між державами.

Керівний орган СОТ – Конференція міністрів – скликається раз на два роки; повсякденною роботою займається Генеральна рада.

Функції СОТ:

- 1) нагляд за станом світової торгівлі й надання консультацій з питань її регулювання;
- 2) забезпечення механізмів врегулювання міжнародних торговельних спорів;
- 3) розробка й прийняття світових стандартів торгівлі;
- 4) нагляд за торговою політикою країн;
- 5) обговорення загальних проблем міжнародної торгівлі.

Сфера діяльності СОТ охоплює: 1) митно-тарифне регулювання; 2) антидемпінгове регулювання; 3) використання субсидій і компенсацій; 4) нетарифні обмеження; 5) діяльність митних союзів і зон вільної торгівлі; 6) торговельні аспекти захисту прав інтелектуальної власності та інвестиційних заходів тощо.

Цілі СОТ. Визначено в преамбулі Марракеської угоди про утворення СОТ: підвищення життєвого рівня; забезпечення повної зайнятості; постійне зростання доходів і ефективного попиту; розширення виробництва товарів і послуг та торгівлі ними; оптимальне використання світових ресурсів згідно з цілями сталого розвитку; захист і збереження навколишнього середовища; забезпечення для країн, що розвиваються, і найменш розвинених країн такої участі в міжнародній торгівлі, яка б відповідала потребам їх економічного розвитку.

Принципи СОТ. Регулювання міжнародної торгівлі в межах СОТ здійснюється на базі основних правил і принципів, серед яких одним із найважливіших є:

принцип недискримінації означає, що всі контрактні сторони-члени СОТ зобов'язані надавати одна одній однаково сприятливі умови, таким чином, жодна країна не повинна робити винятки для іншої або застосовувати щодо неї дискримінаційний підхід

принцип взаємності, зазначає, що країна, яка вступає в СОТ, отримає певні переваги, але і бере на себе певні зобов'язання, в зв'язку з цим важливо також зазначити, що жодна країна „де-факто” не може відступити від попередньо взятих на себе зобов'язань у зв'язку з економічними наслідками для неї

принцип зобов'язання – тарифні зобов'язання, створені членами СОТ, пронумеровані у спеціальному списку, цей список встановлює межі зобов'язань: країна може змінити свої зобов'язання, але лише після переговорів зі своїми торговими партнерами, що може також означати відшкодування їм грошових втрат, якщо відшкодування не надано, то країна-позивач може ініціювати процедуру обговорення і вирішення даної проблеми на рівні СОТ

принцип запобіжних заходів – у певних випадках уряд має право ввести обмежувальні заходи щодо торгівлі

➤ **Міжнародна організація праці (МОП)** - створена в 1919 р. як автономна організація. У 1946 р. МОП стала першою спеціалізованою установою, пов'язаною з ООН.

Цілями діяльності МОП є: забезпечення повної зайнятості і зростання рівня життя; охорона основних прав людини; охорона життя і здоров'я; забезпечення миру через соціальну справедливість; заохочення співробітництва між підприємствами і працівниками.

МОП узгоджує та узагальнює трудові відносини, які виникли на національних ринках праці. У своїх конвенціях та рекомендаціях МОП юридично закріплює норми трудових відносин як частину міжнародного права, тим самим втілює регулюючі заходи щодо світового ринку праці. Після ратифікації парламентами країн конвенції та рекомендації МОП стають уніфікованими складовими національного трудового права.

Згідно з конвенціями МОП держави-члени МОП зобов'язані зберігати за місцем проживання працівника-мігранта права на отримання соціальних виплат, зароблених на місці найму (в тому числі у зарубіжній країні). До зазначених виплат належать: оплата медичного обслуговування; грошова допомога при хворобі, у випадку безробіття; виплати на сім'ю.

➤ **Центральним форумом**, на якому обговорюються міжнародні економічні та соціальні проблеми глобального й регіонального характеру, а також розробляються рекомендації щодо їх вирішення, є Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП). ЕКОСОП здійснює дослідження та готує доповіді з широкого спектра міжнародних економічних, культурних й інших питань, координує діяльність відповідних установ та інститутів ООН. ЕКОСОП регулярно обговорює питання світового економічного та соціального становища; стану міжнародної торгівлі; охорони довкілля; економічної й технічної допомоги країнам, що розвиваються; проблеми продовольства, народонаселення, природних ресурсів, населених пунктів; планування та мобілізації фінансових ресурсів; регіональної співпраці тощо.

Держава у процесі формування глобальної економіки має зменшувати свій вплив на ті економічні процеси, які відбуваються як всередині країни, так і у її зовнішньоекономічній діяльності.

У глобальній економіці інститут держави зазнає змін і перш за все шляхом передачі частини свого суверенітету до наднаціональної структури. Держави, пристосовуючись до нових реалій, шукають нових шляхів і засобів реалізації своїх національних інтересів.

Виникають гнучкі способи здійснення державного суверенітету, серед яких запровадження певних самообмежень щодо здійснення суверенних прав на паритетних засадах: безвізовий обмін, взаємне надання статусу найбільшого сприяння у торгівлі; приєднання до якого-небудь міжнародного договору і прийняття міжнародних обмежень з метою захисту інтересів своєї країни тощо.

Держава грає своєрідну подвійну роль: з одного боку, вона змушена пристосовуватися до умов глобалізації і може вживати заходів, що гальмують співробітництво, якщо це не відповідає національним інтересам, а з іншого боку – сама створює передумови для його подальшого розвитку, виходячи з того, що інтереси окремої країни в умовах глобального світу можуть бути захищені тільки на наднаціональному рівні

Актуальним залишається прагнення сильніших держав домогтися контролю над іншими країнами, збільшити свій вплив за рахунок інших членів міжнародного співтовариства й зайняти більш високі щаблі в ієрархії держав.

Процес глобалізації ускладнює та наповнює новим змістом функції держави внаслідок залучення національних економік до нестійких структур загальнопланетарного рівня. Держава в трансформаційній економіці виступає упорядковуючим та гармонізуючим фактором різнорівневих соціально-економічних перетворень.

В умовах глобалізації пріоритетними стають такі функції держави:

- ✓ визначення та реалізація стратегічних національних інтересів;
- ✓ формування національної моделі соціально-економічного розвитку, здатної забезпечити органічне включення економіки країни до транснаціональних відтворювальних циклів;
- ✓ сприяння інституційним змінам, спрямованим на утвердження загальноцивілізаційних засад соціально орієнтованого ринкового устрою;
- ✓ зміцнення національної конкурентоспроможності шляхом стимулювання інноваційного розвитку; забезпечення національної безпеки;
- ✓ контроль над ключовими ресурсами та галузями економіки з метою протидії негативному вияву глобалізаційних процесів;
- ✓ визначення ефективних механізмів протидії бідності та знедоленню населення, міжнародній злочинності та тероризму.

Центральною політичною й ідеологічною проблемою, що породжується глобалізацією, є проблема зміни того порядку у відносинах між державами, який існує і породжує суперечності та конфлікти, тобто проблема побудови нового світового порядку загалом і міжнародного економічного порядку.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Які є передумови для формування глобальних процесів?
2. Назвіть основні ознаки, що характерні для глобальної економіки.
3. Виділіть основні елементи становлення глобальної економіки.
4. Які показники оцінки рівня економічної глобалізації вам відомі?
5. Визначіть позитивні та негативні наслідки транснаціоналізації.
6. Які прояви циклічності суспільного відтворення вам відомі?
7. Охарактеризуйте основні типи економічних циклів.
8. Опишіть модель класичного ділового циклу.
9. Назвіть основні фази сучасного ділового циклу.

10. Перерахуйте ключові напрямки державної політики щодо стабілізації економічного розвитку країни в сучасних умовах.
11. Назвіть основні характерні ознаки цивілізації.
12. Перерахуйте головні цінності Західнохристиянської цивілізації.
13. Розкрийте суть сучасного економізму.
14. Які основні ознаки економічного глобалізму вам відомі?
15. Назвіть особливості сучасного покоління локальних цивілізацій.
16. Що являють собою інформаційні технології?
17. Які складові інформаційної глобальної економіки вам відомі?
18. Назвіть переваги інформаційно-комунікаційних технологій в сучасній інформаційній глобальній економіці.
19. Охарактеризуйте сучасний ринок інформаційних технологій.
20. Перерахуйте позитивні та негативні риси сучасного ринку інформаційних технологій.
21. Назвіть основні об'єкти глобального економічного регулювання.
22. Перерахуйте основні регулятивні інститути, що впливають на економіку в глобальному масштабі.
23. Які основні завдання виконує МВФ, як регулятивний інститут глобальної економіки?
24. Які функції виконує Світовий банк?
25. Назвіть основні цілі та принципи діяльності СОТ?

Тестові завдання

1. Основним джерелом формування повноцінного глобального економічного простору є:

- а) переважання політичних інтересів над економічними в процесі міжнародної співпраці;
- б) перевага військових інтересів над економічними в процесі міжнародної співпраці;
- в) розвиток командно-адміністративної системи у світовому масштабі;
- г) поглиблення інтернаціоналізація економіки, посилення її транснаціоналізації;
- д) зростаюча роль держави на внутрішній ринок та контроль за транснаціональним капіталом.

2. До виробничих та науково-технічних чинників глобалізації не належить:

- а) перехід до нового технологічного способу виробництва, до високих, наукомістких технологій;
- б) ослаблення твердості державних кордонів, полегшення свободи пересування громадян, товарів і послуг, капіталів;
- в) швидке поширення знань у результаті наукового або іншого видів інтелектуального взаємообміну;
- г) різке скорочення завдяки передовим технологіям транспортних, телекомунікаційних витрат, значне зниження витрат на обробку;

д) якісно нове покоління засобів транспорту й зв'язку і їхня уніфікація, що забезпечують швидке поширення товарів і послуг, ресурсів і ідей з використанням їх у найбільш сприятливих умовах.

3. До соціальних та культурних чинників економічної глобалізації належить:

а) перехід до нового технологічного способу виробництва, до високих, наукомістких технологій;

б) ослаблення твердості державних кордонів, полегшення свободи пересування громадян, товарів і послуг, капіталів;

в) виникнення глобальної односторонності в оцінці ринкової економіки та системи вільної торгівлі;

г) різке скорочення завдяки передовим технологіям транспортних, телекомунікаційних витрат, значне зниження витрат на обробку;

д) якісно нове покоління засобів транспорту й зв'язку і їхня уніфікація, що забезпечують швидке поширення товарів і послуг, ресурсів і ідей з використанням їх у найбільш сприятливих умовах.

4. Глобальна економіка – це:

а) частина теоретичної економіки, яка досліджує поведінку господарських суб'єктів: фірм, підприємств, організацій, приватних осіб;

б) частина теоретичної економіки, яка досліджує питання інфляції, безробіття, макроекономічної рівноваги, грошово-кредитної, фіскальної політики та ВВП;

в) частина теоретичної економіки, яка досліджує закономірності взаємодії різних держав виключно в аспекті міжнародної торгівлі;

г) економіка, яка здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети;

д) частина економіки, яка покликана пояснити зміст реальних явищ і процесів обумовлених поведінкою економічних суб'єктів.

5. Суб'єктами глобальної економіки є:

а) національні господарства;

б) регіональні інтеграційні угруповання країн;

в) ТНК і БНК;

г) міжнародні організації;

д) всі відповіді правильні.

6. Природний спосіб розвитку глобальної економіки, який відображає нерівномірність функціонування різних національних – це:

а) закономірність;

б) принцип;

в) дедукція;

г) індукція;

д) циклічність.

7. Класичні економічні цикли мають наступну послідовність фаз:

а) криза, піднесення, пожвавлення, депресія;

б) криза, депресія, пожвавлення, піднесення;

в) піднесення, криза, пожвавлення, депресія;

г) криза, депресія, піднесення, пожвавлення;

д) депресія, криза, піднесення, пожвавлення.

8. Матеріальною основою малих циклів є:

- а) докорінні зміни наукових знань;
- б) фізичне оновлення основного капіталу;
- в) оновлення технічних та технологічних засобів виробництва;
- г) криза у сфері грошового обігу та сфері кредиту;
- д) зменшення безробіття, зростання доходів.

9. Фаза економічного циклу в якій обсяг національного виробництва скорочується, домогосподарства купують менше, зростають товарні запаси, підприємства скорочують обсяги виробництва, скорочуються інвестиції, та зменшується попит на робочу силу – це:

- а) експансія;
- б) піднесення;
- в) стабілізація;
- г) пожвавлення;
- д) рецесія.

10. Криза, що охоплює всі сфери господарства і їй властиві велика глибина та тривалість, що відображає всю сукупність суперечностей і диспропорцій – це:

- а) проміжна криза;
- б) криза надвиробництва;
- в) товарна криза;
- г) промислова криза;
- д) галузева криза.

11. Ключовими елементами економічної підсистеми є:

- а) духовне життя, культурні норми і цінності;
- б) звичаї, норми, право, влада, партії, організації й рухи, об'єднання;
- в) сім'я, родина, здоров'я, житло, харчування, робота і дозвілля, соціальний захист;
- г) виробництво, обмін, споживання, техногенез, механізми регулювання економічних процесів;
- д) духовне життя, культурні норми, сім'я, родина, здоров'я, житло.

12. Історично конкретний стан суспільства, який характеризується досягнутим рівнем продуктивних сил, особливим способом організації виробництва відповідною матеріальною та духовною культурою, має назву:

- а) цивілізація;
- б) глобалізація;
- в) технологічний спосіб виробництва;
- г) товарно-кредитне господарство;
- д) товарно-грошове господарство.

13. Основною цінністю Західнохристиянської цивілізації є:

- а) докорінні зміни наукових знань;
- б) фізичне оновлення основного капіталу;
- в) принцип законності та захисту прав людини;
- г) криза у сфері грошового обігу та сфері кредиту;
- д) зменшення безробіття, зростання доходів.

14. Цивілізаційна концепція Е. Тоффлера розглядає історичний процес її формування у вигляді трьох хвиль:

- а) індустріальна, виробнича, торгівельна;
- б) сільськогосподарська, індустріальна товарна;
- в) сільськогосподарська, індустріальна сучасна;
- г) аграрна, індустріальна, переробна;
- д) виробнича, товарна, аграрна.

15. Політична підсистема об'єднує основні інститути суспільства, як:

- а) духовне життя, культурні норми і цінності;
- б) звичаї, норми, право, влада, партії, організації й рухи, об'єднання;
- в) сім'я, родина, здоров'я, житло, харчування, робота і дозвілля, соціальний захист;
- г) виробництво, обмін, споживання, техногенез, механізми регулювання економічних процесів;
- д) духовне життя, культурні норми, сім'я, родина, здоров'я, житло.

16. Комплекс взаємопов'язаних дисциплін, які вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих обробленням та зберіганням інформації – це:

- а) інноваційні технології;
- б) економічні інструменти;
- в) глобалізаційні технології;
- г) інформаційні технології;
- д) індустріальні технології.

17. Сукупність інформаційних ресурсів економічної системи і технологій їх оброблення, зберігання та передавання, інформаційних систем і телекомунікаційних мереж, які функціонують на основі єдиних принципів та загальних правил – це:

- а) грошово-економічний простір;
- б) інформаційно-економічний простір;
- в) економічно-технологічний простір;
- г) товарно-кредитний простір;
- д) фінансово-грошовий простір.

18. Інформаційну глобальну економіку можна розглядати як єдність декількох складових:

- а) основних мережних провайдерів;
- б) підприємств мережних брокерів;
- в) систем електронного бізнесу;
- г) електронних ринків;
- д) усі відповіді вірні.

19. Результат творчої діяльності людини, її інтелектуальної праці, що відображає право володіння, користування і розпорядження результатами інтелектуальної творчої діяльності – це:

- а) колективна власність;
- б) інтелектуальна власність;
- в) національне багатство;
- г) національна спадщина;
- д) глобальне відкриття.

20. Новий єдиний простір для інформаційного обміну, співпраці та торгівлі – це:

- а) техногенез;
- б) електрозв'язок;
- в) телекомунікації;
- г) техноглобалізм;
- д) інтернет.

21. Об'єктами глобального економічного регулювання виступають:

- а) торговельна політика;
- б) міжнародні валютні відносини;
- в) міжнародний економічний розвиток;
- г) міжнародне співробітництво;
- д) усі відповіді вірні.

22. До економічних міжнародних організацій, які регулюють фінансові ринки і міжнародні валютно-фінансові відносини, належать:

- а) організації системи ООН, ОЕСР, Ради Європи;
- б) МВФ, група Світового банку;
- в) СОТ, ОПЕК;
- г) СОТ, МВФ, ООН;
- д) НАФТА, ЄС.

23. До економічних міжнародних організацій, які займаються регулюванням торговельної політики належать:

- а) ЮНКТАД;
- б) ОПЕК;
- в) ГАТТ/СОТ;
- г) ЄС, ОЕСР;
- д) НАФТА.

24. СОТ була створена в:

- а) 01. 02. 2000р.;
- б) 31. 05. 1985р.;
- в) 28.07. 2001р.;
- г) 01. 01. 1995р.;
- д) 03. 05. 1984р.

25. Цілями діяльності МОП є:

- а) обговорення загальних проблем міжнародної торгівлі;
- б) розробка й прийняття світових стандартів торгівлі;
- в) забезпечення повної зайнятості і зростання рівня життя;
- г) економічної й технічної допомоги країнам, що розвиваються;
- д) нагляд за станом світової торгівлі й надання консультацій з питань її регулювання.

Завдання для перевірки знань «Впишіть номер визначення кожного терміна»

1	Глобальна економіка	6	Економізм
2	Глобальні компанії	7	Інформаційно-економічний простір
3	Циклічність	8	Інтелектуальна власність
4	Піднесення	9	СОТ
5	Цивілізація	10	МВФ

- А** Організації, що не вбудовані в національну основу і спроможні самостійно здійснювати економічну діяльність.
- Б** Закономірність економічного розвитку, її об'єктивні основи закладені у розвитку матеріальних умов виробництва, у взаємодії еволюційних і революційних форм прогресу продуктивних сил.
- В** Соціокультурний простір буття, що структурується і формується на основі універсальних цінностей, які виражаються у світових релігіях, системах моралі, права і мистецтва.
- Г** Те, що залишається від попереднього культурного цілого, охопленого тепер тільки раціональністю і технологією.
- Д** Результат творчої діяльності людини, її інтелектуальної праці, що відображає право володіння, користування і розпорядження результатами інтелектуальної творчої діяльності.
- Е** Головний міжнародний регулятор світової торгівлі.
- Є** Цілісна, диверсифікована, багаторівнева, система, що охоплює сукупність міжнародних форм науки, техніки, виробництва, обігу різноманітних товарів та послуг, капіталів та робочої сили.
- Ж** Міжнародна валютно-кредитна установа, що регулює, фінансує, проводить нагляд та консулює валютно-фінансові відносини країн – партнерів.
- З** Сукупність інформаційних ресурсів економічної системи і технологій їх оброблення, зберігання та передавання, інформаційних систем і телекомунікаційних мереж, які функціонують на основі єдиних принципів та загальних правил.
- И** Збільшення обсягів виробництва, підвищення продуктивності праці, зростання добробуту, при цьому економіка виходить на рівень, який перевищує всі попередні.

Завдання для перевірки знань «Правильне чи неправильне твердження»

Визначіть правильне чи неправильне твердження. Відповідь обґрунтуйте

1. Глобальна економіка існує «над» національними економіками, агентами та акторами і є автономною від них, надає їм специфічний характеру та форми.
2. Для оцінки глобалізації торговельної діяльності використовують коефіцієнт інвестиційної відкритості.
3. ТНК є найважливішим суб'єктом глобальної економіки, провідною рушійною силою глобалізаційних процесів.
4. Однією її негативних рис транснаціоналізації світової економіки є свобода пересування робочої сили, капіталу, засобів виробництва, товарів і послуг, об'єктів інтелектуальної власності.
5. Для оцінки глобалізації виробничої діяльності рекомендують використовувати компонент індексу транснаціоналізації.
6. Глобальна світова економічна система має нелінійний, циклічний або хвилеподібний характер розвитку.
7. Фінансово-економічні малі цикли строком 3-5 років – це середньострокові коливання, пов'язані з поновленням активної частини основного капіталу в промисловості.

8. Довгі хвили (великі цикли) пов'язані з порушенням та встановленням рівноваги на споживчому ринку, причиною є зміни, що відбуваються у сфері кредиту.

9. Криза надвиробництва характеризується тим, що охоплює всі сфери господарства, їй властиві велика глибина та тривалість, у ній відображається вся сукупність суперечностей і диспропорцій.

10. До ознак пожвавлення та піднесення належить: зростання виробництва; підвищення загального рівня цін; зростання рівня доходів; розширення кредитування.

11. Ключовими елементами економічної підсистеми є: виробництво, обмін, споживання, техногенез, механізми регулювання економічних процесів.

12. Політична підсистема охоплює духовне життя, культурні норми і цінності тощо.

13. Сутність сучасної економічної цивілізації, за В. Ільїним, полягає в тому, що «гроші підкоряють собі все, гонитва за грошима людського життя, усе прагне до вартості та її самозростання».

14. Парадигма «двох світів» ґрунтується на таких ідеях як, крах державної влади; розпад держав; посилення міжплеєнних, етнічних і релігійних конфліктів; поява міжнародних кримінально – мафіозних структур; зростання кількості біженців до десятків мільйонів; розповсюдження ядерної та іншої зброї масового знищення тощо.

15. Особливостями сучасного покоління локальних цивілізацій є: зростаюча роль цивілізаційної спільності і міжцивілізаційних розбіжностей; нарощення потенціалу партнерства локальних цивілізацій, формування нового типу відносин між ними.

16. Інформаційно-комунікаційні технології впливають на зростання капіталу, продуктивність праці і підвищення продуктивності факторів виробництва.

17. Інформаційна глобальна економіка – це електронна економічна діяльність, де переважає господарська діяльність у сфері побутових послуг, їх виробництва та обміну, де основними ресурсами є капітал і робоча сила.

18. Предметом інформаційної глобальної економіки є міжнародні економічні відносини, що складаються у процесі виробництва, обміну, розподілу і споживання інформації та економічні закони, що відображають розвиток цих процесів.

19. Найбільший попит на ринку інформаційних технологій формують підприємства аграрного сектору та промисловості, ІТ-компанії, виробничі комплекси та підприємства роздрібної торгівлі, що споживачами інформаційних продуктів і послуг можуть бути різні юридичні і фізичні особи, вирішальні завдання.

20. Розвинуті інформаційні технології відкривають нові шляхи національним економікам до вищого рівня розвитку, оскільки саме ринок інформаційних технологій є ефективним інструментом інтеграції до світового економічного простору.

21. Основні об'єкти регулювання глобальної економіки – це найбільш впливові наднаціональні регулятивні інститути – МО ООН, МВФ, група Світового банку, СОТ.

22. Основне місце у кредитному портфелі ПАР займає стабілізаційна позика – кредитування заходів структурних змін у галузях народного господарства.

23. Керівний орган СОТ – Конференція міністрів – скликається раз на два роки; повсякденною роботою займається Генеральна рада.

24. МВФ узгоджує та узагальнює трудові відносини, які виникли на національних ринках праці.

25. Держава в трансформаційній економіці виступає упорядковуючим та гармонізуючим фактором різнорівневих соціально-економічних перетворень.

ТЕМА 3. ГЕОЕКОНОМІЧНІ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

3.1. Геоелекономіка як наука.

3.2. Геоелекономічні стратегії національних економік в системі міжнародних економічних відносин.

3.3. Особливості геоелекономічних стратегій країн за класифікацією ООН.

3.4. Геоелекономічна стратегія Європейського Союзу.

3.5. Український досвід стратегічного планування розвитку держави.

Література

1. Бажал Ю.М. Стратегія економічного зростання Європейського Союзу: навч. посібник. К.: Пульсари, 2013. 280 с.
2. Козак Ю.Г., Ковалевський В.В., Захарченко О.В. та ін. Міжнародні стратегії економічного розвитку: Навчальний посібник. Київ, Аврор, 2011. 262 с.
3. Корольчук Л.В. Аналіз досвіду державного стратегічного планування в Україні. Економічні науки: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія «Регіональна економіка». Випуск 17 (67). Редкол.: відп. ред. к.е.н., професор І.В. Кривов'язюк. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2020. С. 107-114.
4. Макогон Ю.В. Міжнародні стратегії економічного розвитку: підручник / Ю. В. Макогон, Д. Г. Лук'яненко, Ю. М. Пахомов, М.Ю. Пивонов та ін. Київ : Освіта України, 2009. 417 с.
5. «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» Постанова Кабінету міністрів України від від 3 березня 2021 р. № 179. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>
6. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія та сучасність / А.С. Філіпенко. К.: Знання, 2007. 670 с.;
7. Geoeconomics and Strategy (2018). Virginia, 24. URL: https://www.canon-igs.org/event/report/180529_Goldstein_presentation.pdf
8. Luttwak E. (1990). From Geopolitics to Geo-Economics. The National Interest. N.Y.: Harpercollins College, 1990. №20.
9. Nester W. (1995). International relation: geopolitical and geoeconomics conflict and cooperation. N.Y.: Harpercollins College. 550 p.
10. Porter, Michael E., ed. (1986). Competition in Global Industries. Boston: Harvard Business School Press.
11. Wigell, M. (2015). Conceptualizing regional powers' geoeconomic strategies: neo-imperialism, neo-mercantilism, hegemony, and liberal institutionalism. Asia Europe Journal. 14 (2), 135-151. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10308-015-0442-x>
12. 2022 Strategic Foresight Report. European Commission. Official Website. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight/2022-strategic-foresight-report_en

3.1. Геоекономіка як наука

Геоеноніміка відображає основну тенденцію розвитку сучасного світу: всеохоплюючу глобалізацію. Інтернаціоналізація вступає в завершальну фазу, і світ стає єдиним не тільки в ідеях, але й у реальності. Всеохоплююча глобалізація розмиває межі між внутрішньою та зовнішньою сферами діяльності, між внутрішньою та зовнішньою політикою. Швидко набирає обертів процес політизованої економізації. Акцент зміщується на традиційно усталені сфери, які формують основу глобальної системи, а саме: геополітичну, геоенонімічну та геостратегічну (військово-стратегічну) сфери. Для держав центральним пріоритетом стратегічного розвитку є геополітика, а геоеноніміка підпорядкована геополітиці. Геоеноніміка – це симбіоз участі у формуванні та розподілі світового доходу, національних економік і національних інститутів на основі високих геоенонімічних технологій в рамках стратегії розвитку. В економічній літературі поняття «геоеноніміка» визначено так:

1) концептуальні принципи, що відображають інтерпретацію глобального світу крізь призму економічних атрибутів.

2) винесена за національні межі система економічних атрибутів та економічних відносин, що визначають контур глобального економічного простору, у якому розгортаються світові економічні процеси.

3) це симбіоз, спрямований на участь у формуванні та розподілі світового доходу, заснований на високому рівні геоенонімічних технологій, економіки та національних інститутів.

Геоеноніміка – наука, яка вивчає поведінку націй в умовах міжнародної конкуренції та являє собою набір інструментів, які країни використовують для підвищення своєї конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

Предметом геоеноніміки як науки є не сукупність національних економік, яку вивчала традиційна світова економіка, а нова економічна популяція – наднаціональна, що охоплює транскордонні системи в усіх сферах.

Об'єктом вивчення геоеноніміки є:

- Політика і стратегія підвищення міжнародної конкурентоспроможності держави в умовах глобалізації економіки;

- Співвідношення економіки і географічного простору, вплив кліматичних і ландшафтних особливостей на форми і закономірності господарської діяльності;

- Нова типологія міжнародного поділу праці, пов'язану з формуванням економічно самодостатніх регіонів у світовому господарстві;

- Генезис і форми особливих типів конфліктів у світовій політиці, геоенонімічних конфліктів в глобальному масштабі;

- Взаємодія політики та економіки у сфері міжнародних відносин, формування системи стратегічних пріоритетів та основ глобального управління.

Основна ідея геоенонімічного підходу полягає в тому, що після завершення стратегічного протистояння між наддержавами припиняється традиційна

конкуренція між державами, переходячи від військової стратегії до сфери економіки. Геополітика була витіснена геоекономікою. Центри світової влади починають залежати від розташування головних економічних центрів регіону, природних ресурсів і продуктивних сил. Економічні реалії стануть вирішальними, а застосування сили для вирішення суперечок між націями відійде в минуле.

Геоекономіка вивчає низку важливих питань сучасності. Серед них виокремлюють:

а) географічний фактор впливу на геоекономічні процеси, кліматичні та ландшафтні особливості на специфіку господарювання;

б) рух від військово-політичних конфліктів у бік економічних, т. з. економічних війн;

в) політику та стратегію підвищення конкурентоздатності держави в умовах глобалізації економіки;

г) злиття політики та економіки у сферу міжнародних відносин, формування системи стратегічної взаємодії та основ глобального управління;

д) зміни в системі світового поділу праці, появу та вдосконалення різних видів економічної діяльності.

Потреба в геоекономіці як науці виникає у післявоєнний період, коли людство зрозуміло, що збройна війна є деструктивним засобом ведення боротьби за гегемонію і геополітика перестає бути визначальною у міжнародних відносинах.

Першим серед американських дослідників в науковий обіг термін «геоекономіка» ввів М. Пармелі, коли у 1949 році опублікував монографію «Geoeconomic Regionalism and World Federation». На його думку, геоекономічні кордони не тільки не визначаються державними кордонами, а й не збігаються з ними, оскільки основою єдності геоекономічного регіону є навколишнє середовище, економічні фактори та праця за спільним планом. І хоча повна культурна єдність не обов'язкова, але деякою мірою бажана.

Пармелі зазначає, що геоекономічний регіон – це не держава, оскільки може охоплювати частини двох, або кількох країн, або тільки частину країни. При цьому в межах кожного геоекономічного регіону здійснюється управління та існує внутрішня організація, яка враховує внутрішні характеристики всіх складових частин георегіону та їх єдиний економічний інтерес.

Також, Пармелі визначив, що населення, клімат, родючість ґрунтів, мінеральні ресурси та інші умови, як і площа території, повинні бути враховані при визначенні будь-якого геоекономічного регіону. При цьому, критерії та цілі геоекономічної регіоналізації мають важливе значення.

Разом з тим, вважається, що назву геоекономічної теорії дав Е. Люттвак який заснував американську школу геоекономіки і чітко визначив майбутній злам у відносинах на глобальному економічному просторі у боротьбі за технологічне та економічне панування, під впливом яких геоекономічні пріоритети та наміри стають домінуючими у діяльності держав.

Центральна роль у міжнародних відносинах все ще належить суверенним державам, але вони мають виклик із боку ще потужніших сил: міжнародного права і моралі, міждержавних і приватних міжнародних установ, ТНК та глобальних

мереж, що поширюються і породжують всезагальну геоекономічну взаємозалежність.

На думку У. Нестера, геоекономічна сила держав може бути вирішена за допомогою оцінки ВВП на душу населення, продуктивності праці, накопичень, інвестицій та ін. В цілому, геоекономічна сила ґрунтується на двох факторах: національній та геоекономічній потужності, а також їх реалізації у стратегії непрямих дій та зміні статусу індивідуальної держави на статус науково-технологічної.

Інший західний дослідник А. Лейшон вважає, що термін геоекономіка виник на хвилі спроб зрозуміти логіку світового економічного та політичного порядку після закінчення холодної війни, протягом якої держави дотримувалися геополітичних понять, які змінилися під впливом стрімкого руху до геоекономічного світу, в якому відносний успіх національних економік у глобальному економічному просторі став головним фактором політичного успіху урядів і держав.

Розвиток теорії геоекономіки пов'язаний на думку Лейшона з: 1) науковим пошуком спроб зрозуміти зміну ролі й становища держав після входження у нове тисячоліття; 2) відображенням перемоги економічного неолібералізму, ідеї якого були реалізовані наприкінці ХХ ст., що призвело до заміни геополітичних інтересів геоекономічними, які сприяють втраті ідеологічних конфліктів держав і використанню військової сили.

В свою чергу П. Дікен у монографії «Глобальний зсув: трансформуючи світову економіку» показав, що як абсолютні, так і відносні просторові зміни відбувалися і відбуваються всередині світової економіки при одночасному зміщенні центру ваги світової системи та фундаментальних змін глобального економічного простору, що, на його думку, можна вважати «новою геоекономікою», як він і назвав спеціальний розділ монографії.

Дікен передбачав: «ми спостерігаємо зародження нової геоекономіки, яка якісно відрізняється від минулого, але як і у минулому, в ній відбуваються ті самі процеси – інтернаціоналізація, глобалізація та інтеграція. Всі ці процеси відбуваються нерівномірно як у просторі, так і в часі і головним є потреба усвідомити цю калейдоскопічно складну нову геоекономіку».

3.2. Геоекономічні стратегії національних економік в системі міжнародних економічних відносин

Сучасна світова економіка розвивається в умовах дедалі зростаючого поглиблення міжнародного поділу праці, зміцнення й поширення інтеграційних процесів як на галузевому, так і на регіональному рівнях, інтернаціоналізації національних економік, прискорення процесу глобалізації. Розвиток світового господарства характеризується двома аспектами: з одного боку, глобалізація сприяє сплетенню національних економік у суцільну світову систему, стандартизує

структурні елементи економік відповідно до вимог транснаціоналізації, забезпечує динамізм міжнародних економічних відносин; з іншого боку, поглиблюється розрив у рівнях розвитку між найрозвиненішими й найбіднішими країнами, посилюється відмінність соціально-економічного розвитку всередині основних груп країн.

Диверсифікація між країнами світу взагалі все ще досить виразна. Зумовлюється вона неоднаковим забезпеченням факторами виробництва, історико-економічними особливостями розвитку, геополітичним положенням. Ось чому, незважаючи на посилення інтернаціоналізації, немає єдиної для всіх країн моделі економічного розвитку. Намагання урядів окремих країн, що розвиваються, або країн з перехідною економікою повністю копіювати моделі найрозвиненіших країн чи некритично виконувати пропозиції й вимоги таких міжнародних організацій, як МВФ, Всесвітній банк, Світова організація торгівлі, часто виявляються або неспроможними, або дають протилежний ефект.

Визначення власної моделі економічного розвитку – важлива й необхідна справа уряду й політичних сил країни. При її вирішенні необхідно враховувати сучасний стан економіки країни, її ресурсний потенціал (трудові й природні ресурси, науково-технічну базу), особливості соціально-політичних відносин, ступінь участі країни в міжнародному поділі праці, її геополітичне положення – тобто можливості країни. Виходячи з цього, слід визначити мету, якої має досягти держава в своєму соціально-економічному розвитку. Коли мета сформульована більшістю населення (це визначається, зокрема, підтримкою певних політичних сил на виборах), а нерідко й зафіксована в конституції, уряд країни розробляє й здійснює заходи щодо її досягнення. Ці заходи мають довгостроковий термін і є стратегією економічного розвитку.

Що ж являє собою стратегія як поняття? Саме слово походить з грецької, де воно означає складову частину військового мистецтва [stratos – військо + ago – веду], яка займається питанням підготовки, планування й ведення війни. Згодом словом «стратегія» стали означати майстерність керівництва суспільними, політичними процесами.

Усе частіше поняття «стратегія» застосовують у сфері економічної теорії, економічної політики і бізнесу. Проте якоїсь однієї усталеної дефініції цього поняття немає. Найчастіше використовується таке визначення: «Стратегія – це плани вищого керівництва щодо досягнення довгострокових результатів відповідно до цілей і завдань організації».

Зарубіжні фахівці зі стратегічного менеджменту Г. Мінцберг, Б. Альстренд і Дж. Лемпел пропонують п'ять атрибутів економічної стратегії:

- стратегія є план, орієнтир, напрям розвитку;
- стратегія – це принцип поведінки, дотримання певної моделі поведінки;
- стратегія – це позиція, тобто утворення найвигіднішого поєднання елементів економічної політики або бізнесу;
- стратегія – це перспектива, тобто основний спосіб дії організації або теорія бізнесу;

- стратегія – це засіб, маневр, за допомогою якого можна перехитрувати конкурента.

Економічна стратегія має декілька рівнів залежно від об'єкта, для якого вона призначена: стратегія країни в цілому, регіону, адміністративного району, фірми, підприємства. З позицій бізнесу економічна стратегія являє собою комплекс планів і дій, спланованих на досягнення основних цілей бізнесу промислової, торговельної або будь-якої іншої організації. Виробничі цілі – це економічні і соціальні прагнення, заради яких існує підприємство; стратегія є засобом досягнення цих цілей. Відповідно до цілей підприємства розробляється виробнича, маркетингова, соціальна та інші стратегії.

У нашому посібнику йдеться переважно про найвищий рівень економічної стратегії – стратегію економічного розвитку країни, яку розробляють і здійснюють керівні органи держави та впливові суспільні організації.

Таким чином, стратегія економічного розвитку (економічна стратегія) країни являє собою економічну політику уряду, розраховану на тривалий строк, спрямовану на досягнення основної мети соціально-економічного розвитку. Економічна стратегія – це довгострокові, найпринциповіші, найважливіші установки, плани, наміри уряду стосовно виробництва, надходжень і витрат бюджету, податків, капіталовкладень, цін, соціального захисту.

Розробка геоелекономічної стратегії відповідно до теоретико-методологічних засад стратегічного менеджменту відбувається у кілька етапів:

1) Розробка економічної стратегії починається з формулювання головної мети розвитку. Це – найскладніший і найвідповідальніший елемент стратегії. Мета повинна відповідати певним вимогам.

1. Вона має бути об'єктивно реальною, тобто такою, яку можна досягнути взагалі. Інакше мета буде ілюзією, утопією. Прикладом можуть бути уявлення соціалістів – утопістів про ідеальне суспільство. Значна кількість сучасних філософів, економістів, політологів вважають утопією побудову комуністичного суспільства.

2. Здійснення визначеної мети реально можливе саме в цій країні, тобто мета повинна відповідати об'єктивним можливостям даної країни. Наприклад, якщо невелика країна, що розвивається, з низьким рівнем виробництва й вкрай обмеженими ресурсами ставить собі за мету перетворитися на найпотужнішу державу в світі, то реальність досягнення цієї мети маловірогідна.

3. Визначені строки досягнення мети повинні бути реальними. Якщо цілі стратегії не досягнуто в задекларований строк, то це підриває привабливість стратегічної ідеї в людських масах. Так, у 1961 р. в Програмі КПРС було проголошено, що комунізм буде в цілому побудовано в СРСР уже у 80-х роках минулого століття. Нереальність цього плану була очевидною для фахівців, але маси в це вірили; через двадцять років велике розчарування охопило значну частину населення країни. До того ж неправильно визначені строки досягнення мети, їх штучне прискорення ведуть до нераціонального використання ресурсів, зниження ефективності економіки в цілому. В Китаї, в пору «великого стрибка»

було переведено нанівець значну частину матеріальних і людських ресурсів заради перемоги комуністичного устрою в найшвидші строки.

4. Мета і строки стратегії повинні реально співвідноситись із наявними в країні матеріальними, людськими і фінансовими ресурсами, а також з можливим залученням кредитів, інвестицій та фінансової допомоги з інших країн та міжнародних організацій.

5. Мета не визначається «раз і назавжди», вона не повинна стати догмою. Із суттєвою зміною внутрішніх і зовнішніх обставин змінюється і головна мета, а відповідно – і вся стратегія економічного розвитку країни.

6. Зміст мети повинен бути чітко, лаконічно сформованим і охоплювати найважливіші сфери соціально-економічного життя країни.

Мета визначає, що являтиме собою економіка країни по завершенні строку стратегії. Визначаються найважливіші параметри: характер економічних відносин, структура економіки, макроекономічні показники, рівень життя населення. В стратегічній програмі можуть визначатися й проміжні цілі, наприклад, вступ країни до важливих міжнародних спільнот і організацій (наприклад, щодо України – то це ЄС). Пріоритетною метою економічної стратегії демократичної держави є людина, піднесення її добробуту, створення гідних умов для всебічного розвитку особистості.

2) Визначення цілей розвитку держави, як суб'єкта міжнародних економічних відносин. Слід зазначити, що цілі поділяють за ступенем пріоритетності (пріоритетні цілі звичайно групують за трьома напрямками: економічними, соціальними й екологічними) та за строками їх досягнення (довгострокові, середньострокові, короткострокові). Інакше кажучи, визначення цілей розвитку являє собою процес деталізації головної мети реалізації стратегії.

3) Аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища держави.

Факторами внутрішнього середовища держави є весь її ресурсний потенціал, інститути влади, інфраструктура, законодавство, обсяги виробництва, новітні технології, культура, освіта, менталітет, політична ситуація в країні тощо, тобто весь наявний економічний потенціал країни, що визначає її місце у міжнародному поділі праці.

При розробленні стратегії необхідно виходити насамперед з інтересів і можливостей своєї країни. Але в умовах глобалізації вплив міжнародного зовнішнього середовища на економічний розвиток країни дуже сильний. Найталановитіші розробники стратегії навіть розвинутої країни мусять зважати на резонанс, який вона матиме серед іноземних партнерів їхньої країни, міжнародних організацій, ТНК, політичних кіл наймогутніших країн. У міжнародних відносинах панують «правила поведінки», які важко, а то й неможливо обминути. В цілому стандартифікація й уніфікація правил міжнародних відносин є явищем позитивним і об'єктивним, вони є наслідком поглиблення міжнародного поділу праці й процесу глобалізації. Проте правові норми й принципи міжнародного економічного спілкування, що склалися на сьогоднішній час, найвигідніші економічно розвинутим країнам; вони й розроблялися за ініціативою й активною підтримкою найпотужніших держав, насамперед США. Щодо інших країн, то деякі принципи

міжнародних відносин можуть ставати на перешкоді реалізації національних стратегій, принаймні, на певних етапах економічного розвитку.

4) SWOT-аналіз

SWOT – початкові літери слів Strengths (Сильні сторони), Weaknesses (Слабкі сторони), Opportunities (Можливості), Threats (Загрози). В 1963 році в Гарварді на конференції з проблем бізнес-політики професор К.Ендрюс вперше публічно озвучив акронім SWOT. Цей акронім був представлений візуально у вигляді матриці SWOT. Спочатку SWOT-аналіз був заснований на озвучуванні і структуризації знань про поточну ситуацію і тенденції, пізніше - став використовуватися в ширшому значенні - для конструювання стратегій. Тобто, з появою SWOT-моделі аналітики отримали інструмент для своєї інтелектуальної праці.

SWOT-аналіз – це процес встановлення зв'язків між найхарактернішими для суб'єкта аналізу можливостями, загрозами, сильними сторонами (перевагами), слабкостями, результати якого в подальшому можуть бути використані для формулювання і вибору стратегій. Він проводиться з метою дослідження суб'єкта як господарюючої системи у певному ринковому середовищі. SWOT-аналіз – це своєрідний інструмент; він не містить остаточної інформації для прийняття управлінських рішень, але дає змогу впорядкувати процес обмірковування всієї наявної інформації з використанням власних думок та оцінок; дає змогу формувати загальний перелік стратегій з урахуванням їхніх особливостей – адаптації до середовища, або формування впливу на нього.

Широке застосування та розвиток SWOT-аналізу пояснюються тим, що стратегічне управління пов'язане з великими обсягами інформації, яку потрібно збирати, обробляти, аналізувати, використовувати, а відтак виникає потреба пошуку, розробки та застосування методів організації такої роботи.

Для узагальнення результатів SWOT-аналізу застосовується матриця SWOT, яка має наступний вигляд (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Матриця SWOT-аналізу

5) Вибір стратегічних альтернатив. На основі проведеного аналізу здійснюється вибір між наявними гео економічними стратегіями на користь однієї.

6) Наступним етапом розробки стратегії є визначення методів її досягнення. Сукупність заходів, що застосовує уряд для досягнення стратегічної мети, є стратегічною політикою.

Стратегічна політика починається з визначення необхідних фінансових, виробничих і людських ресурсів, які необхідні для реалізації поставленої мети. Далі розробляється механізм реалізації стратегічної мети, тобто виявляються заходи уряду по регулюванню економіки в основних її сферах, створюються необхідні інститути, фонди, залучаються (в разі необхідності) іноземні й міжнародні кошти для вирішення тих чи інших стратегічних завдань.

7) Реалізація гео економічної стратегії.

В українській економічній науці специфічні риси трансформаційних зрушень у національних економіках транзитивних країн прийнято гуртувати у певні стратегічні моделі. Найчастіше виокремлюють сім моделей.

1. Китайська модель (Китай, В'єтнам, Монголія). Трансформація економіки і перехід на ринкові засади передбачається в надрах старої командно-адміністративної системи. Процес трансформування визначено як поступовий, тривалий, поетапний. Система державного управління й планування не ліквідується, а пристосовується до нових умов.

2. Угорська модель – також означає поступовий перехід до ринкових відносин; ринкове середовище почало формуватися ще в надрах командно-адміністративної системи. Проте, на відміну від китайської моделі, командна система не зберігається, а поступово демонтується.

3. Польська модель «шокової терапії» – швидке руйнування адміністративної системи управління, прискорена приватизація, максимальна відкритість економіки для іноземних товарів і капіталу.

4. Чеська-Словацька модель. Економічні реформи спираються на старі традиції ринкової культури. Роздержавлення власності здійснюється м'якими, цивілізованими методами, шляхом акціонування й корпоралізації.

5. Прибалтійська модель (Естонія, Латвія, Литва). Специфіка її полягає в незначних масштабах народного господарства й ефективного використання факторів зовнішньої допомоги для стабілізації виробництва, споживання і фінансово-грошової системи.

6. Російська модель – ґрунтується на приватизації, роздержавленні, внаслідок чого утворюються великі транснаціональні компанії олігархічного типу. Державна бюрократія зберігає сильні позиції.

3.3. Особливості гео економічних стратегій країн за класифікацією ООН

3.1. Економічні стратегії розвинутих країн

Економічні стратегії країни значною мірою ґрунтуються на моделі економічного розвитку, притаманній даній країні. Незважаючи на тісну спільність

соціально-економічного устрою розвинутих країн, що стала наслідком спільних історико-економічних умов розвитку, в економіці цих країн можна виокремити декілька типових моделей. Спільним у моделях розвинутих держав є те, що механізмом їх дії є розвинута економіка ринкового типу. Відрізняються вони деякими рисами економічних відносин, що ґрунтуються на національних традиціях або виходять з конкретної соціально-політичної ситуації всередині країни.

Проте кожна модель розвитку не є чимось усталеним на тривалий час. Залежно від домінуючих тенденцій світового чи національного економічного розвитку моделі зближуються за своїм змістом; з цих самих причин якась країна може змінити звичну модель розвитку на іншу. У групі розвинутих країн визначаються такі моделі: ліберальна, корпоративістська та соціально-ринкова. В окремі періоди розвитку застосовувалася політика регулювання економіки, що одержала назву дирижизму.

Ліберальна модель розвитку притаманна США, Канаді, менше – Великій Британії та Ірландії. Вона характеризується мінімальним втручанням урядових структур у механізм взаємодії підприємців і робітників. Роль профспілок дуже послаблена порівняно з іншими країнами. Підприємці укладають контракти з найманцями, виходячи з конкретної ситуації на ринку праці й часто не узгоджують своїх дій з профспілками. Підприємець може звільнити робітника без згоди профспілкової організації. Це надає гнучкості поведінки в ситуаціях, коли економічна кон'юнктура вимагає оперативного скорочення персоналу. Стосунки між підприємцем та робітником будуються насамперед, на професійних якостях робітника: кваліфікації, освіті, сумлінній праці. Але це не означає, що профспілки в цих країнах взагалі не відіграють ніякої ролі. У США, наприклад, діє профспілкове об'єднання «Американська федерація праці – Конгрес виробничих профспілок (АФП – КВП)», яка нараховує понад 13 млн членів (16% загальної чисельності робітників). Проте воно вирішує соціальні проблеми й захищає трудівників на вищих рівнях соціально-економічної структури країни: впливає на прийняття Конгресом законодавства з питань праці, на регулювання імміграційного руху і т. ін. Профспілки США свої дії тісно пов'язують з урядовими інститутами та об'єднаннями підприємців. Уряд регулює соціально-економічні процеси переважно на макрорівні, законодавчо впливає на рівень цін у країні, банківську облікову ставку, зайнятість тощо.

В цілому ліберальна модель виявила свою ефективність. Високий рівень доходів і заробітної плати (вищий, ніж у більшості інших країн) мирить американських робітників із деякими обмеженнями своїх прав у трудових стосунках з підприємцями. Законодавство США надає власникам фірм свободу дій у досить широких межах, і це стимулює їх підприємницьку ініціативу. Приватний сектор у США й Канаді є основою економіки, державні підприємства мають незначну частку.

Корпоративістська модель передбачає активну роль держави в регулюванні соціально-економічних відносин і високий рівень соціального партнерства між робітниками й роботодавцями. Ця модель має два різновиди: демократичний корпоративізм та ієрархічний корпоративізм.

Модель демократичного корпоративізму найбільш поширена в скандинавських країнах, особливо в Швеції. Ідея соціального партнерства є основою цієї моделі. Сильні профспілки здійснюють великий вплив на трудове законодавство й трудові стосунки. Завдяки ним встановлено високий рівень мінімальної заробітної плати, якого підприємці мусять неухильно дотримуватися. Наймання й звільнення працівника здійснюється тільки за узгодженням з профспілкою. Держава витрачає великі кошти на пенсійне забезпечення, освіту й професійну підготовку робітників, охорону здоров'я. Соціальні витрати в країнах цієї групи досить великі: у Швеції, наприклад, вони становлять до 29% доходів трудового населення. В скандинавських країнах рівень бідності – найнижчий у групі розвинутих країн.

Позитивною стороною демократичного корпоративізму, або шведської моделі, є високий рівень захищеності працівників і малозабезпечених та економічно неактивних верств населення (пенсіонерів, дітей, інвалідів, студентів). У той же час значні кошти на соціальні потреби лягають досить відчутним тягарем на підприємців, оскільки підвищуються податкові ставки, відрахування до пенсійного фонду. Підприємці обмежені у своїх діях в разі економічного спаду, погіршення кон'юнктури; вони не можуть лише за своїм бажанням скоротити штат робітників, навіть якщо ситуація цього вимагає: потрібна згода профспілки, яка неохоче дає на це згоду. Проте в цілому угода між підприємцями й працівниками досягається на основі консенсусу шляхом взаємних поступок; соціальні конфлікти виникають рідко.

Демократичний корпоративізм забезпечує міцну соціальну стабільність у країні, але дещо гальмує темпи економічного зростання. Так, частка Швеції у світовій економіці поступово знижується. Все ж таки завдяки високому рівню соціальної забезпеченості модель демократичного корпоративізму є взірцем для багатьох інших країн, особливо країн з транзитивною економікою.

Ієрархічний корпоративізм притаманний Японії, тому він одержав ще назву японської моделі. Її характерною особливістю є активне втручання уряду в економічне регулювання при незначній частці державної власності в економіці. Держава розробляє і втілює в життя програми економічного розвитку, регулює інвестиційну діяльність у країні, фінансові ринки, здійснює активну соціальну політику, стимулює ділову активність, зокрема методами податкової політики.

Іншою характерною рисою японської моделі є система довічного найму працівників. Якщо робітник чи службовець сумлінно працює, фірма триматиме його на роботі аж до виходу на пенсію. Навіть у скрутних для фірми ситуаціях підприємець намагається зберегти контингент кадрових робітників, переводячи їх, наприклад, на неповний робочий тиждень. Трудові відносини мають патерналістський характер: робітник відданий своїй фірмі й особливо її власникові (керівнику); керівник, у свою чергу, турбується про свого робітника, входячи навіть у справи його особистого життя. Фірма функціонує за принципом жорсткої субординації. Підлеглий підпорядкований тільки своєму безпосередньому начальнику, він не може «через голову» начальника звернутися до того, хто стоїть

шаблем вище в ієрархічній структурі керівництва фірми. Саме тому ця модель називається ієрархічним корпоративізмом.

Третьою характерною рисою цієї моделі є постійне піклування про безперервне підвищення кваліфікації робітника. Існують відповідні для цього інституції, «гуртки самоосвіти». На це витрачаються значні кошти від держав і фірм, але така форма організації праці сприяє підвищенню її продуктивності.

Соціально-ринкова модель розвитку найхарактерніша для Німеччини. Важливою її рисою є підтримка малозабезпечених верств населення й взагалі тих, хто має потребу в соціальній підтримці. Це дрібні фермери й фірми, молодь, люди похилого віку, безробітні, іммігранти. Держава в цій справі відіграє найактивнішу роль, відволікаючи бюджетні й позабюджетні кошти на соціальні витрати. В цілому така політика знаходить підтримку підприємців і взагалі заможного населення. Проте останнім часом володарі великих фірм висловлюють невдоволення високим рівнем податків, що є неминучою платою за великі соціальні виплати. Підприємцям стає не вигідно розширювати виробництво в економічному просторі Німеччини. Вони також намагаються скорочувати контингент робочої сили, економлячи на відрахуваннях у соціальні фонди. Через це в Німеччині рівень безробіття дещо вищий, ніж у більшості інших держав Європейського Союзу: так, у 2007 р. він становив 9,1%, тоді як у Великій Британії – 5,4, Нідерландах – 4,5, Бельгії – 7,6, Австрії – 4,3%. Уряд Німеччини, стурбований такою ситуацією, розглядає можливість коригування традиційної моделі в бік зниження рівня соціальних витрат.

Модель «дирижизму» була притаманна Франції й Італії в період між двома світовими війнами й у перші повоєнні роки. Суть дирижизму полягає в досить активному втручання держави в економічні процеси. Це виражається, насамперед, у створенні потужного державного сектора в національній економіці. Так, у Франції в державній власності після Другої світової війни опинилася значна частина промисловості інфраструктури, енергетика, підприємства авіаційної й автомобільної промисловості. Навіть у 80-х роках минулого століття під контроль держави перейшли великі банки й промислові групи. В Італії в 30-х роках виникла велика напівдержавна організація – Інститут реконструкції індустрії (IRI). Після війни виникли ще великі державні об'єднання, зокрема Національне нафтогазове об'єднання.

Дирижизм, крім існування державного сектора, включає такий вид економічного регулювання, як індикативне планування. Державними органами складаються прогнози щодо майбутнього розвитку національної економіки в цілому й окремих галузей і надаються пропозиції щодо використання виробничих потужностей і перерозподілу інвестицій.

3.2. Економічні стратегії країн з перехідною економікою

Країни з перехідною (транзитивною) економікою – це колишні соціалістичні країни, в яких відбувається перехід від командно-адміністративних методів господарювання до сучасних ринкових. До них належать республіки колишнього СРСР, країни Центральної Європи, Монголія, Китай, В'єтнам. Хоч Китай в своєму розвитку спирається на комуністичну ідеологію, за мету продовжує мати побудову

комунізму, – все ж таки за характером реформ він, безумовно, є країною з транзитивною економікою. Сьогодні тільки Куба й Кореїська Народно-Демократична Республіка залишаються типово соціалістичними країнами з класичною для соціалістичної системи політикою управління економікою.

У найбільш реформованих на сьогодні економіках постсоціалістичних країн домінуючими напрямками реформування в 90-ті роки були заходи, спрямовані на лібералізацію, приватизацію та фінансову макростабілізацію.

Найбільшого успіху у цьому напрямі досягли Польща, Угорщина, Чехія, Словенія, Естонія, Словаччина. Певною мірою результативними також можна вважати заходи урядів більшості балканських і решти балтійських країн. Щодо переважної більшості держав колишнього СРСР, про успіхи на шляху ринкових перетворень можна говорити досить обережно. Реально відчутними тут є лише окремі елементи структурних ринкових реформ.

Традиційно системні реформи поділяють на два різновиди, залежно від темпів і методів їх проведення.

Радикальні реформи відомі також як «шокова терапія» – це вкрай рішучі, радикальні перетворення, що проводяться швидкими темпами й націлені на найкоротшу зміну пануючої економічної системи.

З іншого боку, «градуалістичний підхід» у главу кута ставить поступові системні реформи, націлені на еволюцію, а не революцію в економічній системі.

Ще більш глибоким є поділ реформ на два шляхи:

- 1) створення односекторної ринкової економіки;
- 2) формування двосекторної економічної системи.

У першому випадку мова йде про докорінну зміну не тільки економічної системи, але й про повне руйнування політичної ідеології, викоріненні планово-розподільного механізму, що існував у господарстві, ще до створення інститутів ринкової економіки. Таким шляхом йшли країни Центральної та Східної Європи і, зокрема, пострадянські країни. Реформи в цих країнах, як радикальні, так і поступові починалися вже після тотального знищення існуючої до цього політичної системи й викорінення планового господарства.

Двосекторну економічну модель почав створювати Китай та В'єтнам. Основними характеристиками такої моделі є:

- збереження директивного плану за основними економічними показниками;
- контроль держави за цінами на базові товари та послуги;
- державне фінансування інфраструктурних проектів;
- жорстке регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- формування державної кредитної системи.

Для всіх колишніх радянських республік вибір, як уже зазначалося, було зроблено на користь односекторної моделі системних реформ. Тоді з'явилася альтернатива; використовувати «шокову терапію» або «градуалістичний підхід». Проте з часом стало очевидно, що, руйнуючи політичний режим і трансформуючи економічний ландшафт в односекторній моделі, надзвичайно складно послідовно проводити реформи в одному обраному темпі; або поступово, або швидко.

У результаті, в багатьох країнах Східної Європи стали очевидні переваги двосекторної «градуалістичної» моделі, порівняно з односекторною «шоковою», а саме;

- менші соціальні потрясіння, виражені, перш за все, в меншій соціальній стратифікації та диференціації населення за рівнем доходу;

- менш різке падіння виробництва;

- менша психологічна напруга в суспільстві, тому що реформи в двосекторній поступовій моделі відбуваються повільніше, відповідно, люди мають можливість адаптуватися до мінливих життєвих умов.

Однак важливо зазначити, що, як часто буває в економіці, не можна стверджувати, що будь-яка модель із вище описаних пріоритетів є більш ефективною. Все залежить від умов її застосування, від особливостей країни й конкретних обставин, що існують у країні на момент початку реалізації реформ.

3.2. Економічні стратегії країн, що розвиваються.

Впровадження стратегій економічного розвитку країнами, що розвиваються, здійснюється в складних умовах. Значна їх частина знаходиться на аграрній стадії економічного розвитку; пересічний показник ВВП на душу населення майже вдсятеро поступається показнику розвинутих країн; у структурі промисловості більшості цих країн переважають легка й гірнича, новітні галузі або відсутні, або ще недостатньо розвинуті; їхня економіка знаходиться під сильним тиском ТНК й залежністю від ринків розвинутих країн.

У цілому ж група країн, що розвиваються, досягла певних успіхів у розвитку економіки за останні 50 років. Темпи їхнього економічного зростання за цей період у 2,5 разу перевищують відповідний показник розвинутих країн. Не в останню чергу це є наслідком реформування економіки, реалізації обраних стратегій.

Одним з головних факторів, що сприяв економічному зростанню певної групи країн (особливо Східної й Південно-Східної Азії), є дешева робоча сила. На цей фактор зорієнтовані такі галузі промисловості, як швейна, текстильна, взуттєва, побутова електроніка. Іншим фактором стало використання сировинної бази (передусім, покладів мінеральної сировини). Екологічно шкідливі виробництва – нафтопереробна, виробництво мінеральних добрив, металургійна, целюлозно-паперова промисловість через високі витрати на природоохоронні заходи в розвинутих країнах були з них витіснені до країн, що розвиваються.

Важливою рисою економічних політик цих країн було створення сприятливого інвестиційного клімату з метою залучення іноземних інвестицій; зокрема, було запропоновано пільгове оподаткування, можливість придбання нерухомої власності іноземними інвесторами. У 80-90-х роках минулого століття це сприяло інтенсивному надходженню інвестицій; поступово, із середини 90-х років, темпи іноземного інвестування почали спадати через те, що все зростаюча частина ПІІ почала прямувати на ринки розвинутих країн. Поступово в окремих країнах розпочалося проведення структурних реформ. Від видобувних виробництв вони стали переходити до переробних трудомістких і навіть наукоємних. Це стосується нових індустріальних країн. Високими темпами розвивалася інженерна

й соціальна інфраструктура, сфера послуг, туризм, банківська справа, страхування, зв'язок. Проводилася жорстка фінансова політика, політика по зниженню рівня інфляції, боротьба з корупцією, тіншовим капіталом; щоправда, успіхи у цій сфері були не такі очевидні.

Одним із стратегічних напрямів економічної політики країн, що розвиваються, є переорієнтування виробництва з імпортозамінного на експортоорієнтований. Вони значно розширили номенклатуру запропонованих на експорт товарів, перейшовши з розряду монофункціональних у поліфункціональні.

У багатьох країнах, що розвиваються, на початковому етапі реформування економіки була широко застосована модель «етатизму» – широкого втручання держави в економічні процеси, створення потужного державного сектора. Економічні ресурси опинилися в руках уряду, який постійно регулював ціни на продукцію державних підприємств, регулював курс валют, контролював зовнішню торгівлю. Для зниження безробіття на державних підприємствах штучно завищувалася чисельність робітників. Поряд з позитивними наслідками такої політики (наприклад, у Сінгапурі, Тайвані) мали місце й негативні; зокрема, зосередження великих ресурсів та економічної влади в руках державних чиновників часто вели до корупції.

На сучасному етапі економічного розвитку більшість країн цієї групи перейшли до неоліберальної політики. Особливо широко неоліберальна модель застосовується в країнах Латинської Америки. Вона була розроблена Економічною комісією ООН для Латинської Америки й Карибського басейну (ЕКЛАК). Ця модель, яка мала назву «периферійної економіки», передбачала структурні перетворення щодо формування імпортозамінної індустріалізації. Головну роль у реалізації моделі повинна була відіграти держава, але методами ма-кroeкономічної політики. Імпортозамінна політика дала можливість у Латинській Америці розвивати нові виробництва і підтримувати достатньо високі темпи економічного росту.

У 90-х роках була запропонована нова модель – «Вашингтонський консенсус», яка була підтримана МВФ і рекомендована також країнам із перехідною економікою. Основні положення цієї моделі:

- бюджетна дисципліна (дефіцит бюджету не повинен перевищувати офіційні резерви);
- державні витрати повинні бути переорієнтовані з політичної до економічної сфери;
- податкова реформа (зниження податкових ставок);
- фінансова лібералізація (відмова від пільгових умов фінансування й кредитування);
- лібералізація торгівлі (зниження митних тарифів до 10%);
- усунення перешкод для залучення прямих іноземних інвестицій;
- приватизація державних підприємств;
- дерегулювання економіки.

Упровадження моделі «Вашингтонського консенсусу» мало суперечливі наслідки. До позитивних наслідків слід віднести зростання темпів зовнішньої

торгівлі, залучення іноземних інвестицій; до негативних – фінансову й валютну нестабільність, яка обернулася низкою криз, зокрема, в Аргентині, в Південно-Східній Азії.

3.4. Геоекономічна стратегія Європейського Союзу

Країни ЄС можна розділити на 3 групи:

Авангард – країни, що хочуть більш глибокої інтеграції і готові до неї.

Ядро ЄС, що складається з політичних цінностей та єдиного ринку, відкритого для розширення.

Ширша Європа, або сукупність європейських країн, що не є членами, але прагнуть мати поглиблені відносини з ЄС (з або без подальшого приєднання до нього).

Ці три рівні можна розглядати як цілісну і динамічну систему, а також як елементи процесу, що триватиме вічно чи, як мінімум, настільки довго, наскільки ми можемо передбачити.

Авангард Європи. Ідея Авангарду ЄС сформульована ще у 1994 році, однак стала реальністю лише після запровадження євро, Шенгену та нових ініціатив із захисту/PESCO (Постійне структуроване співробітництво), які не включають усіх 27 членів.

Так, система євро постійно розвивається і потребує подальшого розвитку. Банківський союз і окрема бюджетна лінія для країн єврозони вже перебувають на порядку денному.

У свою чергу, лунає все більше закликів (зокрема, від президента Макрона) щодо необхідності обмежити членство в Шенгенській системі, щоб вона краще відповідала пріоритетам у сфері політики імміграції та надання притулку.

Що ж до системи оборони, то вона тільки починає формуватися, але як тільки вона стане ефективною, то всі країни-члени поділяться на тих, хто має можливості й політичну волю вдаватися до військових дій, і на тих, хто їх не має.

Шістнадцять країн-членів, що знаходяться в усіх трьох «клубах з обмеженим членством», на практиці можуть вважатися Авангардом (усі шість держав-засновниць і десять країн, що приєдналися пізніше).

Ядро ЄС. Ядром є усі компетенції ЄС, окрім тих, що стосуються Авангарду. Ядро ЄС складається з інституцій, корпусу європейського права, що застосовується до всіх держав-членів, європейських політичних цінностей та – функціонально – масивного єдиного ринку і пов'язаних з ним елементів.

Ядро ЄС не слід розглядати як статичне.

Одним із найкращих прикладів динаміки Ядра є еволюція регуляторного поля щодо конфіденційності даних і технологічних гігантів. Законодавча база єдиного ринку постійно еволюціонує і показує, що практично кожен сектор розвивається від десятиліття до десятиліття, якщо не з року в рік.

Відмінність між Авангардом і Ядром ЄС є також важливою для процесу розширення ЄС. У той час як баланс між функціями Авангарду і Ядра ЄС повільно зсувається в бік Авангарду, спротив Ядра до розширення може зменшитись.

Цей спротив відображається в побоюванні за керованість ЄС зі зростанням присутності дрібних і хитких держав. Але існує компенсуючий фактор, що з'явився з підписанням Лісабонського договору.

Ідеться про врахування кількості населення держав-членів при ухваленні рішень ЄС.

Значна частина рішень у Ядрі ЄС, зокрема щодо єдиного ринку, проводиться шляхом голосування кваліфікованою більшістю. Відтак, занепокоєння, що кілька невеликих нових держав-членів можуть зруйнувати управління Ядром ЄС, на цей момент можна вважати знятим.

Окрім того, мине досить багато часу, перш ніж нові країни-члени зможуть приєднатися до Авангарду.

Ширша Європа. Ширшу Європу можна розглядати як третій рівень європейського майбутнього. Вона повинна зайняти місце застарілої нині Політики сусідства, яку запустили 15 років тому.

Ширша Європа об'єднала б усі європейські держави, що не входять до ЄС, але які серйозно зацікавлені в поглибленні інтеграції з ЄС з або без членства.

Це була б концепція політики для 15 держав, що входять до Європейського економічного простору (ЕЕА) / Європейської асоціації вільної торгівлі (ЕФТА), Балканських держав, щойно асоційованих держав Східної Європи, а також, якщо вони того забажають, для Туреччини з реформованим Митним союзом і Великої Британії після Brexit (якщо він відбудеться).

Сучасна політична доктрина та адміністративна практика в ЄС полягають у збереженні всіх цих груп сусідніх держав в окремих кошиках. У реальності ж ЄС де-факто будував один спільний простір сусідства на основі комплексної політики єдиного ринку, відкритий для участі всіх європейських держав, які бажають поглиблено інтегруватися з ЄС.

І хоча правові інструменти різняться в деяких своїх деталях для кожної з груп, загальна спільна основа конкретно полягає в:

- поглибленій вільній торгівлі в подібних, але різних форматах: Європейська економічна зона (ЄЕЗ), Угоди про стабілізацію та асоціацію (УСА), Поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі (ПВЗВТ);

- спільних технічних стандартах для промислових і агропродовольчих товарів;

- митному співробітництві;

- енергетиці, довкіллі, транспорті, фінансових ринках та інших галузевих політиках;

- безвізовому режимі;

- освітніх та культурних програмах;

- участі в багатьох агенціях і програмах ЄС;

- бюджетних грантах або внесках;

- Європейському інвестиційному банку (ЄІБ) та інвестиційному фінансуванні ЄБРР.

Основною метою таких дій мало б стати підняття загальної економічної інтеграції на дуже високий рівень і зміцнення політичної ідентичності регіону перед зовнішніми стратегічними викликами.

«Інші» три країни Східного партнерства (Вірменія, Білорусь, Азербайджан) можуть бути спостерігачами процесу або стати вибірково асоційованими для здійснення різних заходів (наприклад, Азербайджан - у сфері енергетики).

Серед країн Південного Середземномор'я лише Марокко і Туніс змогли і захотіли взяти участь у переговорах щодо можливості утворення ПВЗВТ, але, схоже, обидві країни оцінюють зараз цей крок як такий, що виходить за межі їхніх інтересів. Вони, тим не менше, також можуть бути спостерігачами або учасниками окремих видів діяльності.

Решта арабського світу створює величезні виклики для Європи, але ці країни входять до іншої категорії і повинні розглядатися відповідно.

Стратегічні виклики. Ширша Європа може стати цілком мирною реакцією на виклики Росії та Китаю в околицях ЄС.

Російський виклик залишається найбільш агресивним і прагне підірвати європейські орієнтири та цінності в самому ЄС, а також у Ширшій Європі. Війна в Україні стала гучним нагадуванням про це, якщо таке нагадування взагалі потрібне.

Китай викликав стурбованість своєю спірною ініціативою 16+1, що охоплює 11 держав ЄС та п'ять Балканських держав. Ініціатива 16+1 та пов'язана з нею глобальна ініціатива «Один пояс, один шлях» (Belt and Road Initiative, BRI) отримують величезну популярність.

Але для Ширшої Європи ця ініціатива не є більш вигідною за те, що ЄС уже зробив і що він може навіть краще зробити під брендом Ширшої Європи (яку можна вважати європейською аналогією 16+1, хоча краще залишити цей бренд Китаю).

Подивімося на факти. Найслабші з «16» економік практично нічого не експортують до Китаю. Натомість експорт Китаю до цих країн перевищує імпорт у середньому в 15 разів, а для п'яти Балканських держав – у 35.

Для порівняння, експорт ЄС до «16» більший лише в 1,5 раза за імпорт із цих країн, причому цей торговельний дефіцит і так значною мірою фінансується за рахунок грантів ЄС. Експорт цих країн до ЄС у середньому в 60 разів більший, ніж до Китаю.

Трирівнева Європа. Авангард, Ядро ЄС та Ширша Європа є трьома рівнями, між якими існує плинність – можливість для окремих країн підніматися на рівень вище, залежно від політичної волі та успішності держави.

Ця структурна концепція є практично під рукою і може бути вибудована наступною Єврокомісією.

Рівень Ширшої Європи буде головною інновацією, оскільки Авангард уже зміцнюється, а Ядро ЄС існує, навіть не маючи такої назви.

Важливо, що основні складові Ширшої Європи значною мірою вже існують, але їх потрібно вставити в чітко артикульований бренд «Ширша Європейська зона економічної та політичної інтеграції», який перехопить естафету в застарілої Політики сусідства.

Цілісність трьох рівнів інтеграції є найсуттєвішою рисою. Вона явно контрастує з існуючою звичкою обговорювати майбутнє ЄС із посиланнями на Авангард, при цьому розглядаючи решту Європи, що не входить до ЄС, як щось далеке і недотичне, та, як наслідок, виносячи її за межі дискусії.

І наостанок, серйозно організований третій рівень має стратегічний потенціал для зовнішньої та безпекової політики ЄС, враховуючи російські та китайські виклики.

3.5. Український досвід стратегічного планування розвитку держави

Історія стратегічного планування в незалежній Україні почалась у 1994 році із послання Президента України Леоніда Кучми до Верховної Ради. Нечіткість ролі та місця послання в системі стратегічного державного управління змусила Кучму видати Указ «Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України», який набув чинності 9 квітня 1997 р. Згідно з Указом, щорічні послання Президента до Верховної Ради є «офіційними документами глави держави, у яких визначаються найважливіші напрями економічного, політичного і соціального розвитку, передбачаються заходи щодо неухильного забезпечення прав і свобод людини та громадянина, вдосконалення нормативних механізмів регулювання суспільних відносин».

Це були тільки перші кроки на довгому шляху розвитку стратегічного планування в Україні. Доволі швидко стало зрозуміло, що таких щорічних президентських звернень не достатньо для того, щоб спрямовувати рух цілої країни – потрібно було створити більш деталізовані документи та залучати до процесу планування всіх ключових гравців – Верховну Раду та Кабінет Міністрів. Проте і цього виявилось недостатньо.

Яскравим прикладом випадку, коли найкращі стратегічні документи не виконуються через відсутність системи стратегічного планування та залучення громадськості є Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 роки «Шляхом європейської інтеграції». У цьому документі було задекларовано чудові речі – визначено основні стратегічні пріоритети, серед яких: створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі, забезпечення сталого економічного розвитку, утвердження інноваційної моделі розвитку, соціальна переорієнтація економіки. Однак, стратегія не спрацювала – влада продовжувала вирішувати державні питання «по-старинці», без огляду на довгострокову перспективу і по-суті, лише прикриваючись цілями Стратегії. Відсутність чіткої візії розвитку країни і шляхів її досягнення, переконаність в можливості завжди змінити вектор руху (від Заходу до Сходу) фактично і призвели до краху влади у 2013 році. Адже саме рішення про призупинення процесу

підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом призвело до Революції Гідності, яка переросла увідкрите силове протистояння.

Після Революції Гідності влада зробила певні висновки з невдач попередників, і бажаючи бути більш послідовною – зробила однозначну ставку на Європейський Союз, закріпивши своє рішення підписанням Угоди про асоціацію та декларацією нового стратегічного документу – Стратегії сталого розвитку «Україна-2020». Документ був створений орієнтуючись на європейські взірці, зокрема на стратегію «Європа – 2020», по своїй суті став найважливішим стратегічним документом країни.

«Україна-2020» повинна була стати програмою проведення загальнонаціональних реформ (загалом у документі згадується про 62 реформи), дороговказом для місцевої влади, що обґрунтовувала б свої регіональні стратегічні плани спираючись на загальнодержавну стратегію. А для громадянського суспільства служила б маркером, за яким можна оцінювати ефективність влади.

Стратегія дуже стисло вказує основні вектори розвитку України, перераховує усі реформи та програми, реалізація яких повинна бути завершена до 2020 року. В Стратегії також вказано 25 показників, за якими оцінюють хід виконання реформ, наприклад: рівень корупції, рівень довіри до поліції, кількість іноземних інвестицій чи навіть кількість медалей здобутих нашими спортсменами на Олімпійських іграх.

«Україна – 2020», незважаючи на свою відверту недопрацьованість, стала відважною спробою торкнутися непростой теми національних цінностей та ідей і здійснювалась за такими векторами:

- вектор розвитку – це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему;

- вектор безпеки – це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні. Визначальною основою безпеки має також стати забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів;

- вектор відповідальності – це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах. Територіальні

громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нестимуть відповідальність за розвиток всієї країни;

- вектор гордості – це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт. Україна повинна зайняти гідне місце серед провідних держав світу, створити належні умови життя і праці для виховання власних талантів, а також залучення найкращих світових спеціалістів різних галузей.

30 вересня 2019 року президент В. Зеленський підписав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», в якому підтримав забезпечення досягнення глобальних цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна».

Проект стратегії став значимим кроком покращення попередниці. Вектор розвитку України залишено той самий – інтеграція в Європейський Союз. «Україна – 2030» виглядає набагато більш проробленою і реалістичною – замість переліку реформ тепер присутні чіткі стратегічні цілі, описано як саме буде впроваджуватися стратегія, як буде відбуватися моніторинг, а індикатори – відштовхуються від реального стану речей і реалістичні до виконання. Проте, дана стратегія далі проекту не пішла і натомість ми сьогодні маємо діючу національну стратегію під назвою «Національна економічна стратегія України на період до 2030 року», економічною візією якої є створення можливості для реалізації наявного географічного, ресурсного та людського потенціалу країни для забезпечення належного рівня добробуту, самореалізації, безпеки, прав та свобод кожного громадянина України через інноваційне випереджальне економічне зростання з урахуванням Цілей сталого розвитку та необхідності досягнення кліматичної нейтральності не пізніше 2060 року.

Метою Стратегії є створення можливостей для українців як громадян, українців як підприємців та інвесторів. Стратегія визначає такі орієнтири, принципи та цінності в економічній політиці:

- напрям руху («ключові орієнтири»);
- європейська та євроатлантична інтеграція (реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в Організації Північноатлантичного договору);
- декарбонізація економіки (підвищення енергоефективності, розвиток відновлюваних джерел енергії, розвиток циркулярної економіки та синхронізація із ініціативою «Європейський зелений курс»);
- ефективна цифрова сервісна держава та компактні державні інститути (розвиток цифрової економіки як одного із драйверів економічного зростання України);
- реінтеграція тимчасово окупованих територій (пріоритетність розвитку територій Донецької та Луганської областей, на яких органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі);
- гендерна рівність (гарантування дотримання принципів гендерної рівності під час здійснення державної політики);
- правова держава («недоторканна приватна власність»);
- верховенство права (дотримання верховенства права під час реалізації державної політики);

- захищеність прав усіх суб'єктів права власності;
- нетерпимість корупції (запобігання та протидія будь-яким проявам корупції);
- економічна свобода («підприємець основа економіки»);
- вільна і чесна конкуренція, рівний доступ для бізнесу;
- розвиток підприємництва, інновацій і талантів;
- безбар'єрний рух капіталу на території України;
- інституційна спроможність («державна, що здатна забезпечити розвиток»);
- прагматичність, суб'єктність у визначенні напрямів економічного розвитку;
- інтегральний економічний підхід, спроможність ефективного єднання ліберальних та інституційних підходів;
- національна безпека за рахунок партнерства та інвестицій.

Очікуваним результатом виконання Стратегії є визначення та суспільна підтримка стратегічного курсу держави в економічній сфері, послідовна реалізація якого дасть змогу сформуванню конкурентоспроможних умов для бізнесу та інвестицій і відновити довіру до держави; стати конкурентоспроможною на міжнародному ринку; стимулювати розвиток інновацій і модернізацію секторів економіки для забезпечення їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку; забезпечити розвиток людського потенціалу і виграти конкуренцію за таланти; забезпечити рівні права та можливості жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства.

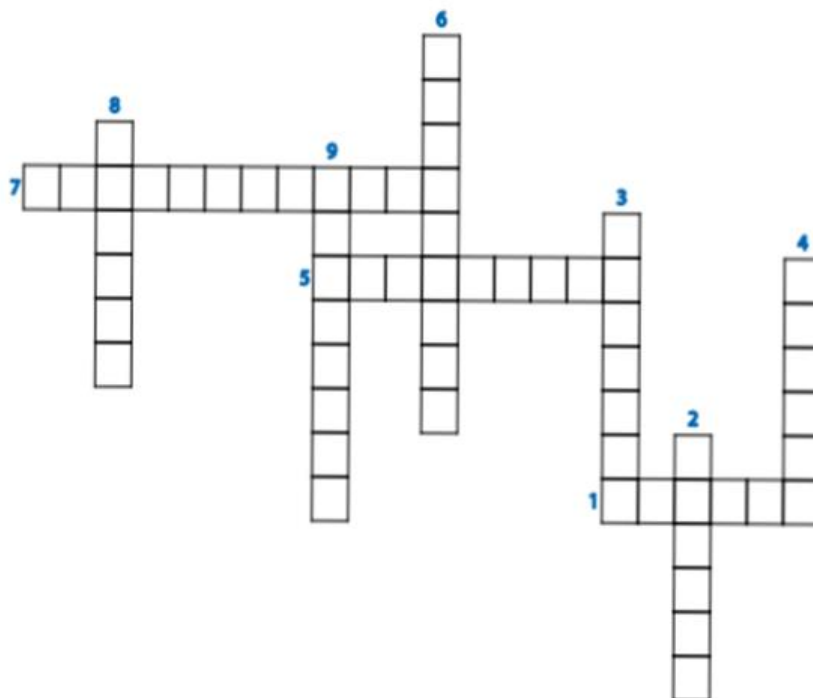
ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Що таке геоекономіка?
2. Чим відрізняються геоекономічні підходи у міжнародних економічних відносинах від геополітичних?
3. Хто вперше ввів термін «геоекономіка» в науковий обіг?
4. Назвіть негативні наслідки геоекономічних підходів у міжнародних економічних відносинах?
5. Що таке стратегія?
6. Дайте визначення стратегії економічного розвитку?
7. Назвіть етапи стратегічного планування?
8. Які рівні має економічна стратегія залежно від об'єкта, для якого вона призначена?
9. Розшифруйте аббревіатуру SWOT-аналіз?
10. Назвіть стратегічні моделі трансформації економіки.
11. Перечисліть основні моделі економічного розвитку країн?
12. Для яких країн притаманна ліберальна модель?
13. Розкрийте особливості корпоративістської моделі?
14. В чому особливість застосування моделі дирижизму?
15. Перечисліть передумови реформування економіки постсоціалістичних країн?
16. Поясніть нерівномірність впливу соціалізму на різні країни?
17. Назвіть позитивні риси соціалістичної системи?
18. Назвіть реформаторські моделі постсоціалістичних країн.
19. Для яких країн характерна модель «Шокової терапії»?
20. Назвіть групи країн, що розвиваються?
21. Які основні положення «Вашингтонського консенсусу» щодо даних країн?

22. Визначте основні цілі функціонування ЄС?
23. Назвіть основні принципи забезпечення зовнішньоекономічної безпеки в Україні?
24. Перечисліть показники забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави?
25. Назвіть пріоритетні завдання державної політики забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України?
26. Перечисліть діючі стратегії соціально-економічного розвитку України?
27. Назвіть основні положення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»?
28. Визначте основні цілі Національної економічної стратегії України на період до 2030 року?

Кросворд

По горизонталі: 1. Країна, якій притаманна корпоративістська модель.. 5. Країна, якій притаманна ліберальна модель розвитку .. 7. Наука, яка вивчає поведінку націй в умовах міжнародної конкуренції та являє собою набір інструментів, які країни використовують для підвищення своєї конкурентоспроможності на міжнародному рівні..

По вертикалі: 2. Країна, яка має досвід застосування Китайської транзитивної моделі.. 3. Прізвище вченого, який вперше застосував термін "геоекономіка".. 4. В якій країні застосовувалась транзитивна модель «шокової терапії»? 6. План, орієнтир, напрям. 8. Процес встановлення зв'язків між найхарактернішими для суб'єкта аналізу можливостями, загрозами, сильними сторонами (перевагами), слабкостями, результати якого в подальшому можуть бути використані для формулювання і вибору стратегій.. 9. Позиція, тобто утворення найвигіднішого поєднання елементів економічної політики або бізнесу.

Творчі завдання

1) Проаналізуйте відмінності між геополітичними та геоекономічними підходами до міжнародних економічних відносин та розстановки сил на світовій арені. Дані дослідження занесіть до таблиці 1.

Таблиця 1.

Геополітика	Геоекономіка

2) Які проблеми планується вирішити в процесі реалізації Національної економічної стратегії України на період до 2030 року?

2.1. Яка візійна складова Стратегії?

2.2. Які є ризики чи недоліки у Стратегії?

2.3. Який вплив на ефективність реалізації стратегії має розв'язана кремлем гаряча стадія російсько-української війни?

2.4. Як ви зможете оцінити реалістичність реалізації Національної економічної стратегії України на період до 2030 року за наступними цільовими індикаторами?

- зростання реального ВВП не менше ніж у два рази;

- зростання номінального ВВП на душу населення не менше ніж до 10 тис. доларів США;

- зростання продуктивності праці не менше ніж в 1,7 рази;

- збільшення чистого притоку прямих іноземних інвестицій не менше ніж до 15 млрд. доларів США на рік починаючи з 2025 року;

- зростання обсягів експорту до 150 млрд. доларів США;

- зниження рівня безробіття (за методологією МОП) до 6 відсотків;

- зменшення показника гендерного розриву в оплаті праці до 10 відсотків.

Тестові завдання

1. Хто з європейських політологів ввів в науковий обіг термін «геополітика»?

а) Ф. Ратцель;

б) Р. Челлен;

в) С. Коен;

г) Х. Маккіндер.

2. Основними джерелами геополітики вважають:

а) військово-стратегічні теорії;

б) гуманістичні теорії;

в) марксизм;

г) цивілізаційні теорії.

3. Геостратегічні гравці – це:

а) держави;

б) транснаціональні компанії;

- в) імперії;
- г) політичні блоки держав.

4. Геополітична доктрина – це:

- а) модель розуміння структури світоустрою;
- б) модель розуміння чинників структури територіально-політичного устрою світу;
- в) це модель розуміння напрямів політичної діяльності в сучасному світі.

5. Об'єктом дослідження геополітики є:

- а) країни;
- б) міжнародні відносини;
- в) геополітична структура світу;
- г) міжнародна економіка.

6. Суб'єктами геополітики – є:

- а) держави;
- б) імперії;
- в) політичні блоки держав;
- г) міста.

7. Хто із вітчизняних учених є засновником української школи геополітики?

- а) Ю. Липа;
- б) М. Драгоманов;
- в) С. Рудницький;
- г) М. Костомаров.

8. Засновниками доктрини „Євразійства” є:

- а) П. Савицький;
- б) М. Трубецький;
- в) Г. Флоровський;
- г) П. Семенов Тянь-Шанський.

9. Розробка стратегій економічного розвитку починається з:

- а) оцінки ресурсів країни;
- б) визначення головної мети розвитку;
- в) розробки механізму економічної політики уряду.

10. Стратегічна політика починається з:

- а) визначення головної мети розвитку;
- б) розробки механізму реалізації головної мети;
- в) визначення необхідних фінансових, виробничих і людських ресурсів.

11. Певний сегмент ринку країни орієнтується на іноземних покупців. Це стадія:

- а) національного ринку;
- б) міжнародного ринку;
- в) світового ринку.

12. До основних факторів виробництва належать:

- а) природні ресурси, кваліфікована робоча сила, технології;
- б) географічне положення, природні ресурси, капітал;
- в) географічне положення, природні ресурси, некваліфікована робоча сила;
- г) сучасні технології, капітал, кваліфіковані кадри.

13. До розвинутих факторів виробництва належать:

- а) географічне положення, природні ресурси, некваліфікована робоча сила;
- б) сучасні технології, капітал, кваліфіковані кадри, науково-технічна база;
- в) природні ресурси, кваліфікована робоча сила, технології, науково-технічна база;
- г) природні ресурси, технології, капітал, науково-технічна база.

14. Геостратегічні інтереси США полягають в:

- а) утриманні світової першості;
- б) боротьбі з міжнародним тероризмом;
- в) просування своїх інтересів і принципів у всьому світі;
- г) підтримці балансів на регіональному рівні.

15. Геополітичною доктриною Японії є:

- а) прагнення до регіонального лідерства;
- б) прагнення до світового економічного лідерства;
- в) прагнення до світового лідерства.

16. Уряд країни мінімально втручається у взаємодії між підприємцями й робітниками; стосунки між ними ґрунтуються, в першу чергу, на професійних якостях робітника. Яка це модель розвитку?

- а) демократичного корпоративізму;
- б) ієрархічного корпоративізму;
- в) ліберальна;
- г) соціально-ринкова.

17. В деяких країнах, що розвиваються, запроваджена політика «етатизму». Вона означає:

- а) лібералізацію економічних відносин всередині країни;
- б) лібералізацію зовнішньоекономічних відносин;
- в) створення потужного державного сектора;
- г) впровадження експортно-орієнтованого виробництва.

18.«Новий курс» президента США Ф. Рузвельта ґрунтувався на:

- а) класичній теорії саморегулювання економіки;
- б) теорії Дж. Кейнса;
- в) теорії монетаризму;
- г) теорії «індустріального суспільства».

19. Політика «дирижизму» передбачає:

- а) лібералізацію управління економікою;
- б) запровадження елементів планового регулювання економіки;
- в) централізація управління економікою.

20. Політики неолібералізму в США дотримувалися президенти:

- а) Ф. Рузвельт;
- б) Г. Трумен;
- в) Р. Рейган;
- г) Б. Клінтон.

21. Основу післявоєнної реформи в Японії склали:

- а) демілітаризація, демонополізація, аграрна реформа;
- б) індустріалізація, денаціоналізація, картелізація;
- в) демілітаризація, націоналізація, кооперація.

22. Економіка ФРН розвивається за моделлю:

- а) лібералізм;
- б) демократичний корпоративізм;
- в) ієрархічний корпоративізм;
- г) соціально-ринкова модель.

23. Повоєнне відновлення економіки Франції здійснювалося на основі політики:

- а) неолібералізму;
- б) кейнсіанства;
- в) дирижизму.

24. 23 вересня 2022 року Україна отримала від ЄС статус:

- а) кандидата у члени ЄС;
- б) європейського сусіда;
- в) асоційованого члена ЄС.

25. До постсоціалістичних країн Євразії в Центральній Європі не належить:

- а) Словаччина;
- б) Монголія;
- в) Сербія;
- г) немає правильної відповіді.

26. При визначенні власної моделі економічного розвитку урядові країни з перехідною економікою найдоцільніше обрати таких шлях:

- а) копіювати моделі розвитку найрозвиненіших країн;
- б) слідувати пропозиціям і вимогам МВФ, Світового банку й Світової організації торгівлі;
- в) узгоджувати вимоги процесу глобалізації з особливостями національної економіки;
- г) спиратись на досвід розвитку національної економіки.

27. Що відноситься до основних положень «Вашингтонського консенсусу».

- а) бюджетна дисципліна (дефіцит бюджету не повинен перевищувати офіційні резерви);
- б) державні витрати повинні бути переорієнтовані з політичної до економічної сфери;

в) лібералізація торгівлі (зниження митних тарифів до 10%);

г) всі відповіді вірні.

28. Країнами «третього світу» називають:

а) країни, які знаходяться на третьому місці за нафтовими запасами;

б) країни, які знаходяться в південній півкулі;

в) країни, які не приєдналися ані до соціалістичного, ані до капіталістичного

шляху розвитку;

г) країни, які мають три сектори.

29. Європейський Союз у сучасному форматі почав функціонувати з:

а) 1951 року;

б) 1986 року;

в) 1992 року;

г) 1993 року.

30. Європейський Союз (ЄС) – це:

а) федерація незалежних держав;

б) конфедерація;

в) європейське співтовариство.

Дослідницьке завдання

На основі матеріалу, поданому у пункті 3, заповніть таблицю 2.

Таблиця 2.

Назва моделі	Коротка характеристика моделі	Переваги застосування моделі в соціально-економічних реаліях України	Недоліки застосування моделі в соціально-економічних реаліях України

Методичні рекомендації для виконання завдання.

В пункті 3 описано основні моделі економічного розвитку розвинутих країн. Випишіть їх назви у першу колонку таблиці. У другій колонці дайте коротку характеристику, попередньо прочитавши матеріал. На основі індивідуального аналізу поточної соціально-економічної ситуації в Україні проаналізуйте ефективність застосування кожної моделі економічного розвитку для нашої держави. В третю колонку таблиці запишіть ті характеристики моделі, які на вашу думку сприятимуть легкій її адаптації в українських реаліях, а в четверту колонку – недоліки застосування кожної моделі в соціально-економічних умовах України.

ТЕМА 4. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК МEB

- 4.1. Сутність та зміст технологічного та інформаційного розвитку МEB.
- 4.2. Особливості використання комп'ютерних мереж та глобальної мережі Інтернет.
- 4.3. Основні поняття безпеки технологічного та інформаційного розвитку МEB.
- 4.4. Базові технології та зміст сучасного проекту.
- 4.5. Соціальні наслідки інформатизації суспільства.

Література

1. Chirapanda Suthawan Technological Environment – International Marketing Strategy Relationship. International Scholarly and Scientific Research & Innovation, 2012. № 6(4). P.656-659.
2. Guseva, O. Y, Kazarova, I. O, Dumanska, I., Gorodetskyy, M. A., Melnichuk, L. V., Saienko, V. H. Personal Data Protection Policy Impact on the Company Development. WSEAS Transactions on Environment and Development, 2022. Vol. 18. P. 232-246.
3. Leonow, A. I., Koniagina, M. N., Petrova, S. V., Grunt, E. V., Kerimkhulle, S. Y., Shubaeva, V. G. Application of information technologies in marketing: Experience of developing countries. Espacios, 2019. № 40 (38). URL: <https://ww.revistaespacios.com/a19v40n38/a19v40n38p24.pdf>.
4. Paksoy, H. M., Özbezek, B. D., Kılınc, E. The Importance and Place of Information Technology in the Changing Marketing Concept. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019. №8(2). P. 440-458.
5. Securing the future of German manufacturing industry. Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0. Final report / The Industrie 4.0 Working Group; National Academy of Science and Engineering; German Research Center for Artificial Intelligence. 2011. 80p. URL: http://www.acatech.de/fileadmin/user_upload/aumstruktur_nach_Website/Acatech/root/de/material_fuer_Sonderseiten/Industrie_4.0/Final_report__Industrie_4.0_accessible.pdf.
6. Technological Influence on Global Marketing Environment. URL: <https://bit.ly/3nAxM0n>.
7. The Global Enabling Trade Report 2018. <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/appendix-c-the-global-competitiveness-index-4-0-methodology-and-technical-notes/>.
8. The World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.
9. Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. Міжнародні економічні відносини. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2013. 256 с.
10. Глобалізація світового господарства: геопросторовий вимір / О.О. Любіцева, В.К. Бабарицька, Б. П. Яценко та ін. К.: Київський університет, 2010. 160 с.
11. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір: монографія. К. : КНЕУ, 2018. 420 с.
12. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія / П.О. Куцик, О.І. Ковтун, Г.І. Башнянин. Львів: Вид-во ЛКА, 2015. 594с.
13. Доронін А.В., Либа В.О., Ревенко Д.С. Роль міжнародного менеджменту у формуванні сучасних підходів до міжнародного бізнесу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 11. С. 43–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_11_11.

14. Жиленко К.М. Основні аспекти трансформаційних перетворень сучасного міжнародного бізнесу. Економічний вісник університету. 2017. Вип. 35(1). 121–129 с. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2017_35\(1\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2017_35(1)_20).
15. Ковтун О.І., Куцик П.О., Башнянин Г.І. Глобальна економіка Львів: ЛКА, 2014, 704с. URL: [http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Buh_Obliku/Kucik/ Docs/K1-2_GlobEko_book.pdf](http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Buh_Obliku/Kucik/Docs/K1-2_GlobEko_book.pdf).
16. Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України: моногр. [В. Козюк, А. Крисоватий, Є. Савельєв та ін.]; за наук. ред. проф. А. Крисоватого і Є. Савельєва. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 504 с.
17. Поляков М. В. Особливості розвитку міжнародного бізнесу в умовах становлення глобальної економіки знань. *Економічний простір*. 2017. № 121. С. 47–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2017_121_6_10.
18. Поляков М.В. Особливості розвитку міжнародного бізнесу в умовах становлення глобальної економіки знань. *Економічний простір*. 2017. № 121. С. 47–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2017_121_6.
19. Радзівська С. Глобальні економічні процеси та Україна. *Міжнародна економічна політика*. 2014. №1. С. 80–104. URL: http://ierjournal.com/journals/20/2014_5_Radzievska.pdf.
20. Савич В.О. Типологія сучасних концепцій глобалізації. Політологічний вісник: зб. наук. праць. Вип. 31. К.: «ІНТАС», 2008. С. 115–125.
21. Четверта промислова революція: зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків: моногр. / за наук. ред. д.е.н., проф. А.І. Крисоватого та д.е.н., проф. О.М. Сохацької. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 478 с.

4.1. Сутність та зміст технологічного та інформаційного розвитку МEB

Початок ХХІ століття характеризує суспільство як постіндустріальне (інформаційне), в якому здійснюється інформатизація всіх складових МEB.

Інформація – абстрактне поняття, що має різні значення залежно від контексту. Походить від латинського слова «informatio», яке має декілька значень: роз'яснення; виклад фактів, подій; витлумачення; представлення, поняття; ознайомлення, просвіта.

Інформація – це нові відомості, які прийняті, зрозумілі і оцінені її користувачем як корисні;

Іншими словами, **інформація** – це нові знання, які отримує споживач (суб'єкт) у результаті сприйняття і переробки певних відомостей.

Дані (від лат. *data*, множина від лат. *datum* від лат. *dare* – давати, щось дане):

1) відомості, показники, необхідні для ознайомлення з ким, чим-небудь, для характеристики когось, чогось або для прийняття певних висновків, рішень;

2) здібності, якості, необхідні для чого-небудь.

3) форма представлення знань. Тексти, таблиці, інструкції, відомості про факти, явища і таке інше, представлені у буквено-цифровій, числовій, текстовій, звуковій або графічній формі. Дані можуть зберігатися на різних носіях, в тому числі в ЕОМ та пересилатися і піддаватися обробці.

Носіями даних може бути папір, магнітний диск, компакт-диск тощо.

У ході інформаційного процесу дані перетворюються із одного виду в інший за допомогою різних методів. Обробка даних вимагає здійснення багатьох операцій. Серед них можна виділити основні операції:

- *збирання даних* – це накопичення з метою забезпечення достатньої повноти для прийняття рішення;

- *формалізація даних* – приведення даних, що надходять від різних джерел до однакової форми;

- *фільтрація даних* – відсіювання “зайвих” даних, у яких нема необхідності для прийняття рішення;

- *сортування даних* – упорядкування даних за заданою ознакою, що дозволяє підвищити доступність даних;

- *архівація даних* – організація зберігання даних, що дозволяє зменшити витрати для зберігання даних і підвищує надійність інформаційного процесу;

- *захист даних* – заходи, що спрямовані на запобігання втрат, відтворення та модифікацію даних *перетворення даних* – переведення даних із однієї форми в іншу або ізоднієї структури в іншу, яке часто пов’язане із зміною типу носія.

Інформаційні технології – сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, обробки, зберігання, розповсюдження, демонстрації та використання даних в інтересах їх користувачів.

Обчислювальна техніка – це сукупність технічних засобів (комп’ютерів, пристроїв, приладів), призначених для автоматизації процесів обробки даних, розв’язування задач, що потребують великого обсягу обчислень, обробки даних експериментів.

Інформаційний ресурс – це особливий вид ресурсу, який будується на ідеях і знаннях, накопичених в результаті науково-технологічної діяльності людей у деякій предметній галузі, та поданий у формі, придатній для накопичення, реалізації і відтворення.

Інформатизація суспільства - це глобальний соціальний процес, особливість якого полягає в тому, що домінуючим видом діяльності в сфері суспільного виробництва є збирання, нагромадження, продукування, оброблення, зберігання, передавання та використання інформації.

Ці процеси здійснюються на основі сучасних засобів процесорної та обчислювальної техніки, а також на базі різноманітних засобів інформаційного обміну. Інформатизація МEB, як наголошується в сучасній літературі забезпечує:

- постійне активне використання інтелектуального потенціалу, що постійно розширюється, сконцентрованого в друкованому фонді, науковому, виробничому

та іншому видах діяльності його представників;

- інтеграцію інформаційних технологій з науковим, виробничим, ініціюючим розвитком усіх сфер МEB, інтелектуалізацію трудової діяльності;

- високий рівень інформаційного обслуговування, доступність будь якого представника суспільства до джерел достовірної інформації, візуалізацію представленої інформації, правдивість використаних даних.

Інформатизація суспільства пов'язана, насамперед, з розвитком комп'ютерної техніки, різноманітного програмного забезпечення, глобальних мереж (Інтернет), мультимедійних технологій та нових економічних відносин.

Виникнення та розвиток інформаційного суспільства в контексті розвитку МEB сприяє широкому застосуванню інформаційних технологій, що визначається багатьма чинниками.

Концепція інформаційних технологій була додана до елементу комунікації і виникла у 1980-ті роки. Наразі ІКТ включають апаратні засоби (комп'ютери, сервери, тощо) та програмне забезпечення (операційні системи, мережеві протоколи, пошукові системи, тощо). Їхні можливості широко застосовують при укладанні міжнародних угод.

За визначенням Дж. Велінгтона, інформаційні технології – це системи, створені для виробництва, передачі, відбору, трансформації (обробки) і використання інформації у вигляді звуку, тексту, графічного зображення і цифрової інформації.

Якщо в якості ознаки інформаційних технологій вибрати інструменти, за допомогою яких проводиться обробка інформації (інструментарій технології), то можна виділити наступні *етапи її розвитку* :

1-й етап (до другої половини XIX ст.) – «Ручна» інформаційна технологія, інструментарій якої складала: перо, чорнильниця, книга. Комунікації здійснювалися ручним способом шляхом переправи через поштулістів, пакетів, депеш. Основна мета технології - представлення інформації в потрібній формі.

2-й етап (з кінця XIX ст.) – «Механічна» технологія, оснащена більш досконалими засобами доставки пошти, інструментарій якої складала: друкарська машинка, телефон, диктофон. Основна мета технології – представлення інформації в потрібній формі більш зручними засобами.

3-й етап (40 - 60-і рр. XX ст.) – «Електрична» технологія, інструментарій якої складала: великі ЕОМ і відповідне програмне забезпечення, електричні друкарські машинки, ксерокси, портативні диктофони. Основна мета інформаційної технології починає переміщатися з форми представлення інформації на формування її змісту.

4-й етап (з початку 70-х рр.) – «Електронна» технологія, основним інструментарієм якої стають великі ЕОМ і створені на їхній базі автоматизовані системи управління (АСУ) і інформаційно-пошукові системи, оснащені широким спектром базових і спеціалізованих програмних комплексів. Центр ваги технології ще більш зміщується на формування змістовної сторони інформації для управлінського середовища різних сфер суспільного життя, особливо на організацію аналітичної роботи.

5-й етап (з середини 80-х рр.) – «Комп'ютерна» («нова») технологія, основним інструментарієм якої є персональний комп'ютер із широким спектром стандартних програмних продуктів різного призначення. На цьому етапі відбувається процес персоналізації АСК, що проявляється у створенні систем підтримки прийняття рішень певними спеціалістами. Подібні системи мають умонтовані елементи аналізу та штучного інтелекту для різних рівнів управління, реалізуються на персональному комп'ютері і використовують телекомунікації.

Починають широко використовуватися в різних сферах МЕВ глобальні і локальні комп'ютерні мережі. Їй пророкують в найближчому майбутньому бурхливе зростання, обумовлене популярністю її засновника – глобальної комп'ютерної мережі Інтернет.

З появою персональних комп'ютерів з'явився термін «нові інформаційні технології», під яким розуміють впровадження нових підходів, що орієнтований на розвиток інтелектуально творчого потенціалу особистості з метою підвищення його ефективності, завдяки застосуванню сучасних технічних засобів. На сучасному етапі методи, способи і засоби безпосередньо взаємопов'язані з комп'ютером, тому їх іще називають комп'ютерні технології.

Узагалі ІКТ можна визначити як сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу комунікації та створення, поширення, збереження та управління інформацією. Під цими технологіями мають на увазі комп'ютери, мережа Інтернет, радіо та телепередачі, а також телефонний зв'язок.

Методи ІКТ, що використовуються для технологічного та інформаційного розвитку МЕВ включають моделювання, системний аналіз, системне проектування, методи передачі, збору, продукування, накопичення, збереження, обробки, передачі та захисту інформації.

Засоби ІКТ поділяють на:

- апаратні: персональний комп'ютер і його основні складові, локальні та глобальні мережі, сучасне периферійне обладнання;
- програмні: системні, прикладні, інструментальні.

Технологія в перекладі з грецької – наука, сукупність методів та прийомів обробки матеріалів або сировини, переробки їх у предмети споживання.

Сучасне розуміння цього слова включає не тільки сукупність процесів матеріального виробництва і сфери послуг, а й перетворення та використання матерії (матеріалів), енергії, інформації, наукових та інженерних знань для вирішення практичних завдань задля ефективного технологічного та інформаційного розвитку МЕВ.

Жива комунікація невід'ємна від інформаційних технологій, тому на сучасному етапі розвитку технічних і програмних засобів інформаційні технології називають інформаційно-комунікаційними. У цих комунікаціях комп'ютер займає своє місце. Він забезпечує комфортну, індивідуальну, різноманітну, високоінтелектуальну взаємодію об'єктів комунікації.

Рис. 4.1. Компоненти інформаційних технологій

Узагалі сутність технологічного та інформаційного розвитку МЕВ можна визначити як сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу комунікації та створення, поширення, збереження та управління інформацією.

Під технологічними інструментами та засобами мають на увазі комп'ютери, мережа Інтернет, радіо та телепередачі, а також телефонний зв'язок.

Поєднуючи інформаційні та комунікаційні технології, проектуючи їх на аспекти технологічного та інформаційного розвитку МЕВ необхідно зазначити, що основним завданням, яке стоїть перед їх впровадженням є адаптація людини до життя в інформаційному суспільстві.

По-перше, впровадження ІКТ у сучасні МЕВ суттєво прискорює передавання знань і накопиченого технологічного та соціального досвіду людства не тільки від покоління до покоління, а й від однієї людини до іншої.

По-друге, сучасні ІКТ, підвищуючи якість надання послуг у сфері МЕВ, дають змогу людині успішніше й швидше адаптуватися до навколишнього середовища, до соціальних змін. Це дає кожній людині можливість одержувати необхідні знання як сьогодні, так і в постіндустріальному суспільстві.

По-третє, активне й ефективно впровадження цих технологій у сферу МЕВ є важливим чинником створення нової системи МЕВ, що відповідає вимогам ІС і процесу модернізації традиційної системи МЕВ в контексті вимог постіндустріального суспільства.

Важливість і необхідність впровадження ІКТ обґрунтовується міжнародними експертами і вченими. ІКТ торкаються всіх сфер технологічного та інформаційного розвитку МЄВ, але, мабуть, найбільш сильний позитивний вплив вони мають на освіту, оскільки відкривають можливості впровадження абсолютно нових методів викладання і навчання.

Глобальне впровадження комп'ютерних ІКТ у всі сфери діяльності, формування нових комунікацій і високоавтоматизованого інформаційного середовища стало не тільки початком перетворення традиційної системи МЄВ, а й першим кроком до формування інформаційного суспільства.

Головним чинником, що визначає важливість і доцільність модернізації системи МЄВ, що склалася, є потреба відповісти на основні виклики, зроблені людству ХХІ століттям:

- необхідність переходу суспільства до нової стратегії розвитку на основі знань і високоефективних інформаційно-комунікаційних технологій;
- фундаментальна залежність нашої цивілізації від тих здібностей і якостей особистості, що формуються освітою;
- можливість успішного розвитку суспільства тільки на засадах ефективного використання ІКТ;
- щонайтісніший зв'язок між рівнем добробуту нації, національною безпекою держави і станом освіти, застосуванням ІКТ.

Прикладом успішної реалізації ІКТ стала поява Інтернету – глобальної комп'ютерної мережі з її практично необмеженими можливостями збирання та збереження інформації, передавання її індивідуально кожному користувачеві.

Інтернет швидко знайшов застосування в науці, освіті, зв'язку, засобах масової інформації, включаючи телебачення, в рекламі, торгівлі, а також в інших галузях людської діяльності. Перші кроки із впровадження Інтернету в систему освіти показали його величезні можливості для її розвитку. Разом з тим, вони виявили труднощі, котрі необхідно подолати для повсякденного застосування мережі в навчальних закладах.

Сучасна людина має володіти чи не системою завчених знань, а системою навичок, умінь, пов'язаних з творчістю, здатністю до оновлення, самонавчання, підключенню до нових масивів інформації. Майбутня виробнича діяльність має соціальну значимість, бо рішення як технологічних, так і морально-етичних, економічних, соціальних проблем у світі глобалізації економіки, політики і свідомості людини стає необхідним для сучасного працівника.

Враховуючи всі позитивні та негативні наслідки використання інформаційно-комунікаційних засобів зробити висновок, що вони є ефективними за умови поєднання з традиційними методами та сприяють технологічному та інформаційному розвитку МЄВ.

4.2. Особливості використання комп'ютерних мереж та глобальної мережі Інтернет.

Оскільки до недавнього часу вибір технології, яка використовується для побудови мережі, був в першу чергу обумовлений її територіальним масштабом, ми почнемо нашу класифікацію з технологічних ознак комп'ютерної мережі, обумовлених територією покриття.

В локальних мережах зазвичай використовуються більш якісні лінії зв'язку, які не завжди доступні (через економічні обмеження) на великих відстанях, властивих для глобальних мереж. Висока якість ліній зв'язку в локальних мережах дозволила спростити процедури передачі даних за рахунок застосування немодульованих сигналів і відмови від обов'язкового підтвердження отримання пакету. Завдяки цьому, швидкість обміну даними між кінцевими вузлами в локальних мережах, як правило, вище, ніж в глобальних.

Міські мережі, або мережі мегаполісу (*Metropolitan Area Network, MAN*) призначені для обслуговування території великого міста – мегаполіса, і поєднують в собі ознаки як локальних, так і глобальних мереж. Від перших вони успадкували щільність підключення кінцевих абонентів і високосортні лінії зв'язку, а від останніх - протяжність ліній зв'язку. У той же час поява міських мереж не призвела до виникнення якихось якісно нових технологій, тому їх не виділили в окремий технологічний тип мереж.

Відповідно до технологічних ознак, комп'ютерні мережі поділяють на два класи:

- провідні мережі, тобто мережі, канали зв'язку яких побудовані з використанням мідних або оптичних кабелів;

- бездротові мережі, тобто мережі, в яких для зв'язку використовуються бездротові канали зв'язку, наприклад, радіо, СВЧ, інфрачервоні або лазерні канали.

Тип середовища передачі впливає на технологію комп'ютерної мережі, так як її протоколи повинні враховувати швидкість і надійність з'єднання, що забезпечується каналом, а також частоту спотворення в ньому бітів інформації.

Бездротове середовище - будь то радіохвилі, інфрачервоні промені сигнали супутникового зв'язку - набагато більш схильне до впливу зовнішніх перешкод, ніж дротове. Роса, туман, сонячні бурі, що працюють в кімнаті мікрохвильові печі - ось тільки декілька прикладів джерел електромагнітних полів, які можуть призвести до різкого погіршення якості бездротового каналу

Залежно від способу комутації, мережі поділяються на два класи:

- з комутацією пакетів;

- з комутацією каналів.

Хоча в комп'ютерних мережах переважно використовується техніка комутації пакетів, принципово допустимо і застосування в них техніки комутації каналів.

В свою чергу, техніка комутації пакетів допускає кілька варіацій, що відрізняються способом просування пакетів:

- дейтаграмні мережі, наприклад, Ethernet;
- мережі, засновані на логічних з'єднаннях, наприклад, IP-мережі, що використовують на транспортному рівні протокол TCP;
- мережі, засновані на віртуальних каналах, наприклад, MPLS-мережі. На основі топології:

- повно зв'язна топологія;
- деревоподібна топологія;
- топологія зірка;
- топологія кільце;
- змішана топологія.

Комп'ютерні мережі поділяють також за ознакою їх первинності:

- первинні мережі;
- накладені мережі.

Первинні мережі займають особливе становище в світі телекомунікаційних мереж, це свого роду допоміжні мережі, які потрібні для того, щоб гнучко створювати постійні фізичні двоточкові канали для інших комп'ютерних та телефонних мереж. Іншими словами, первинна мережа – це гнучке середовище для створення фізичних каналів зв'язку.

Накладені мережі в цій класифікації – це всі інші мережі, які надають послуги кінцевим користувачам і будуються на основі каналів первинних мереж - «накладаються» поверх цих мереж. Тобто і комп'ютерні, і телефонні, і телевізійні мережі є накладеними.

Мережі можна класифікувати в залежності від того, кому призначаються послуги цих мереж. Вперше ми маємо справу з критерієм класифікації, який відноситься до групи організаційних, а не технічних.

Отже, в залежності від того, якого типу користувачів призначаються послуги мережі, мережі діляться на два класи:

- мережі операторів зв'язку;
- корпоративні мережі.

Мережі операторів зв'язку надають публічні послуги, тобто клієнтом мережі може стати будь-який індивідуальний користувач або будь-яка організація, яка уклала відповідний комерційний договір на надання тієї чи іншої телекомунікаційної послуги.

З поширенням комп'ютерних мереж оператори зв'язку істотно розширили спектр своїх послуг, додавши доступ в Інтернет, послуги віртуальних приватних мереж, веб-хостинг, електронну пошту та IP-телефонію, а також трансляцію розсилку аудіо- і відеосигналів.

З огляду на те, що мережа оператора зв'язку обслуговує, як правило, більше клієнтів, ніж корпоративна мережа, і оператор несе пряму матеріальну відповідальність за збоїв в роботі своєї мережі, існує неформальне поняття «обладнання операторського класу», що відображає високі показники надійності, керованості і продуктивності такого обладнання.

Корпоративні мережі надають послуги тільки співробітникам підприємства, яке володіє цією мережею.

Залежно від функціональної ролі мережі діляться на три класи:

- мережі доступу;
- магістральні мережі;
- мережі агрегування трафіку.

Мережі доступу – це мережі, що надають доступ індивідуальним і корпоративним абонентам від їх приміщень (квартир, офісів) до першого приміщення (пункту присутності) оператора мережі зв'язку або оператора корпоративної мережі. Іншими словами, це мережі, відповідальні за розширення глобальної мережі до приміщень її клієнтів.

Магістральні мережі – це мережі, що представляють собою найбільш швидкісну частину (ядро) глобальної мережі, яка об'єднує численні мережі доступу в єдину мережу.

Мережі агрегування трафіку – це мережі, що агрегують дані від численних мереж доступу для компактної передачі їх по невеликій кількості каналів зв'язку в магістраль. Мережі агрегування зазвичай використовуються тільки у великих глобальних мережах, де вони займають проміжну позицію, допомагаючи магістральній мережі обробляти трафік, що надходить від великої кількості мереж доступу.

Інтернет - це глобальна комп'ютерна мережа, що охоплює всю територію земної кулі і що працює по протоколу TCP/IP. Інтернет сьогодні - це не тільки величезна кількість комп'ютерів, але ще й неймовірну кількість людей, для яких мережа є принципово новим способом спілкування, майже не має аналогів в світі.

Винахід і вдосконалення модемів – спеціальних пристроїв, що дозволяють комп'ютеру посилати інформацію по звичайній телефонній лінії, відкрило двері в інтернет величезній кількості людей, у яких немає ніякого спеціального мережевого устаткування, а є лише персональний комп'ютер і телефонна розетка поблизу.

Всі комп'ютери мережі інтернет можна розділити на два типи: сервери і клієнти. Ваш комп'ютер є комп'ютером-клієнтом мережі інтернет, тому що ви використовуєте ресурси інтернет.

Коли говорять, що комп'ютер підключений до мережі інтернет, це означає, що цей комп'ютер з допомогою модему (засіб зв'язку Dial-Up підключення) або мережевої карти з'єднаний з провайдером (службою доступу в інтернеті) і може звернутися до будь-якого комп'ютера мережі інтернет. А під терміном Інтернет в даному випадку розуміють безліч серверів, до яких ваш комп'ютер має доступ і ресурсами яких може користуватися.

Отримуючи доступ в мережу Інтернет, ви підключаєтеся до різних серверів і отримуєте необхідну вам інформацію. Усередині інтернету розташовується складна структура пов'язаних між собою комп'ютерних мереж, що дозволяє їм мати доступ до всіх комп'ютерів мережі.

Інтернет є всесвітньою мережею взаємопов'язаних комп'ютерних систем і ряду різних інформаційних служб, хоча з іншого боку - це звичайна система

передачі даних з одного комп'ютера на інший. Яку саме інформацію і як ви будете передавати по мережі інтернет, залежить цілком від вас - аби другий комп'ютер, з яким ви спілкуєтеся, вас зрозумів.

Тому з моменту зародження інтернету і до наших днів людьми періодично винаходять все нові і нові форми подання ресурсів і засоби доступу до них через інтернет. В основі кожного такого нового засобу лежить свій мережевий протокол. Створивши такий новий протокол, його розробники повинні написати програми двох видів - програми-сервери і програми-клієнти, які могли б працювати на різних комп'ютерах і обмінюватися даними по цьому протоколу через канали інтернету. Найсучасніший з мережевих інструментів - World Wide Web (WWW). World Wide Web (часто звана просто Web) є найпопулярнішою службою Інтернет. Web почала функціонувати в 1992 році. Її створив Тім Бернерс-Лі.

Однією з причин особливої привабливості Web є той факт, що це служба мультимедіа в інтернеті. Web планувалася як служба, що підтримує тільки текстову інформацію. В даний час на Web-сторінках успішно поєднуються текст, графіка, анімація і об'ємні об'єкти віртуальної реальності. Система WWW будується на понятті гіпертексту або, точніше, гіпермедіа.

Гіпертекст - це текст, чиї складові частини пов'язані один з одним і з іншими текстами за допомогою гіперпосилань.

Гіперпосилання - встановлений зв'язок між елементами тексту або графічними об'єктами на Web-сторінках. Гіпермедіа - це те, що вийде з гіпертексту, якщо замінити в його визначенні слово «текст» на «будь-які види інформації»: графічні зображення, відео, звук і все інше.

На Web-сторінках можна знайти інформацію про урядові установи; підприємства та організації і т.д.

Браузер - це програма для перегляду ресурсів мережі Інтернет. Браузер, за своєю природою, є програмою-клієнтом. На ринку існує безліч програм-браузерів від різних фірм-виробників, наприклад Інтернет Explorer, Mozilla Firefox (фірма Microsoft).

Мережеве співтовариство – це група людей, що підтримують спілкування і ведуть спільну діяльність за допомогою комп'ютерних мережевих засобів.

З поширенням цих форм стали утворюватися соціальні мережі - сукупності учасників, об'єднаних середовищем спілкування.

При реєстрації користувач повинен вказати про себе деяку кількість даних для ідентифікації. Багато системи вимагають введення адреси електронної пошти і перевіряють його працездатність, висилаючи лист з кодом активації облікового запису. Якщо адреса є неправильною, то активувати запис може тільки

адміністратор системи;

- робота в середовищі проводиться сеансами. Кожен сеанс починається з того, що користувач вказує своє ім'я і підтверджує свою особистість введенням пароля;

- крім облікових даних, користувач налаштовує робоче середовище зовнішній вигляд, додаткові дані про себе (підпис, ілюстрацію-аватар і т.п.);

- більшість систем, орієнтованих на особисту роботу, мають своєїрідну внутрішню систему обміну особистими повідомленнями.

Соціальні мережі і підтримуючи їх сервіси виявилися дуже ефективним методом забезпечення відвідуваності сайтів задля ефективного розвитку МЕВ. На основі такого підходу з'явилося і швидко набрало популярність досить велика кількість соціальних web-серверів. Приклади проектів, що призвели до створення соціальних мереж:

• блог-система «LiveJournal», «Живий журнал». Найбільш популярний серед російськомовних користувачів блог-ресурс, вважається одним з перших прикладів сервісів соціальних мереж;

• відкрита багатомовна енциклопедія Wikipedia. Ця соціальна система орієнтована на підготовку енциклопедичних статей про будь-якому понятті, яке користувачі вважають за потрібне. Система передбачає можливості корекції та обговорення статей, порівняння їх версій. Wikipedia з'явилася в січні 2001-го; кожен міг скласти словникову статтю про що завгодно, а головне - виправити, доповнити або змінити чужу. Основних правил два: стаття повинна бути нейтральною та об'єктивною, а її зміст - перевіряється, тобто ґрунтуватися на вже опублікованих матеріалах;

• сервіс публікації фотографій. На цьому сервісі кожен відвідувач має можливість опублікувати свої фотографії, вказавши їх пошукові ознаки. Фотографії можна оцінювати і коментувати (<http://www.flickr.com>);

• YouTube. Найдинамічніший сайт в Інтернеті: сховище відеороликів про все на світі, які може закачати будь-який бажаючий.

Соціальна мережа - це віртуальна мережа, що є засобом забезпечення сервісів, пов'язаних з встановленням зв'язків між його користувачами, також різними користувачами і відповідними їх інтересам інформаційними ресурсами, встановленими на сайтах глобальної мережі.

Соціальний мережевий сервіс це віртуальна майданчик, що зв'язує людей в мережеві спільноти за допомогою програмного забезпечення, комп'ютерів, об'єднаних в мережу (Інтернет) і мережі документів (Всесвітньої павутини).

Мережеві соціальні сервіси в даний час стали основним засобом:

- спілкування; підтримки і розвитку соціальних контактів;

- спільного пошуку, зберігання, редагування інформації;

- обміну медіа даними;

- творчої діяльності мережевого характеру;

- виконання безлічі інших завдань, таких як: індивідуальне і колективне

планування (розклад, зустрічі), подкасти (аудіопотоки) і т.д.

Соціальні сервіси є онлайніві інструменти, за допомогою яких користувачі можуть не тільки спілкуватися між собою, а й самі створювати контент (тобто вміст) веб-сторінок.

Нові соціальні засоби зберігання закладок мають принципові відмінності від можливостей, що надаються звичайним браузером, за допомогою якого користувач переглядає Інтернет-ресурси а саме:

- посилання можна додавати з будь-якого комп'ютера, підключеного до мережі інтернет;

- посилання будуть доступні з будь-якого комп'ютера, підключеного до мережі інтернет;

- кожна закладка повинна бути позначена одним або кількома тегами (мітками-категоріями). Користувачеві пропонується присвоїти один або декілька тегів до кожної закладки, які будуть описувати її зміст. Якщо закладка, яку Ви збираєтеся додати, вже знаходиться в чийсь колекції, то вам відразу буде запропоновано прийняти популярні теги.

Соціальні мережеві сервіси для зберігання мультимедійних ресурсів - сервіси для спільного зберігання медіафайлів, засоби мережі Інтернет, які дозволяють безкоштовно зберігати, класифікувати, обмінюватися цифровими фотографіями, аудіо- і відеозаписами, текстовими файлами, презентаціями, а також організувати обговорення ресурсів .

Соціальні медіасховище можна класифікувати за типом файлів, що розміщуються на цих серверах:

- фотографії, схеми, малюнки;
- відео;
- документи (книги);
- аудіозаписи, подкасти, інтернет-радіо.

Найбільш популярними сервісами для розміщення фотографій, схем, малюнків є сервіси:

- флікп (<http://www.flickr.com/>),
- picasa (<http://picasa.google.com/>).

Документи, книги зберігають найчастіше в соціальній мережі Scribd (<http://www.scribd.com/>), яку багато хто називає «текстової версією Ютьюб». Ви можете закачувати туди книги і ділитися ними з усім світом.

1. Мережеві щоденники (блоги) – сервіс Інтернет, що дозволяє будь-якому користувачеві вести записи будь-яких текстів. Блог (англ. Vlog, від «web log», «мережевий журнал або щоденник подій») - це веб-сайт, основний вміст якого - регулярно додаються записи, зображення або мультимедіа. Для блогів характерні недовгі записи тимчасової значущості, відсортовані в зворотному хронологічному порядку (останній запис зверху). Відмінності блогу від традиційного щоденника обумовлюються середовищем: блоги зазвичай публічні і передбачають сторонніх читачів, які можуть вступити в публічну полеміку з автором (у відгуках до блог-запису або своїх блогах).

2. Соціальні мережі – соціальна мережа спрямована на побудову спільнот в

Інтернеті з людей зі схожими інтересами та / або діяльністю. Зв'язок здійснюється за допомогою сервісу внутрішньої пошти або миттєвого обміну повідомленнями.

3. Вікі (Wiki). Вікі – веб-сайт або соціальний сервіс, структуру і вміст якого користувачі можуть спільно змінювати за допомогою інструментів, що надаються самим сайтом. Різні варіанти програмного забезпечення Вікі (вікідвіжки) дозволяють завантажувати на сайти зображення, файли, що містять текстову інформацію, відеофрагменти, звукові файли і т.д.

4. Інтернет портал. Інтернет-портал (portal від лат. Portal - ворота, в архітектурі портал означає «головний вхід») – веб-сайт, що надає користувачеві Інтернету різні інтерактивні сервіси, що працюють в рамках одного веб-сайту, такі як пошта, пошук, погода, новини, форуми, обговорення, голосування. Це багатофункціональний сайт надає користувачеві різні корисні сервіси та можливість отримати повну і актуальну інформацію по одному або декількох напрямках.

Перш за все, повноцінний портал, крім інформації повинен надавати корисні сервіси, скористатися якими може будь-який відвідувач. Це може бути можливість розмістити оголошення або статтю, створити свою сторіночку, коментувати записи інших користувачів і завантажувати фотографії.

5. Соціальні геосервіси – сервіси мережі Інтернет, які дозволяють знаходити, відзначати, коментувати, постачати фотографіями різних об'єктів, що знаходяться в будь-якому місці земної кулі з досить високою точністю; використовуються реальні дані, отримані за допомогою навколосемних супутників. Геоінформаційні системи (географічна інформаційна система, ГІС) включають в себе можливості баз даних, графічних редакторів і аналітичних засобів і застосовуються в картографії, геології, метеорології, землеустрій, екології, муніципальному управлінні, транспорті, економіці, обороні.

Найбільш відомі і поширені географічні сервіси надаються групою google. Google Maps (Гугл Мепс) – збірна назва для додатків, побудованих на основі безкоштовного картографічного сервісу і технологій, які надає компанія Google за адресою <http://maps.google.com>. Сервіс являє собою карту та супутникові знімки всього світу (а також Місяця і Марса). З сервісом інтегрований бізнес-довідник і карта автомобільних доріг, з пошуком маршрутів, що охоплює США, Канаду, Японію, Гонконг, Китай, Великобританію, Ірландію (тільки центри міст) і деякі райони Європи.

Вікімапія (Геосервіс WikiMapia) – проект, який об'єднує інформацію Google Maps з технологією вікі. Його метою є опис географічних об'єктів всієї планети Земля. Переглядаючи карту WikiMapia, користувач бачить об'єкти, обмежені рамками, і може отримати текстовий опис для кожного. Редагування текстів і виділення нових ділянок карти доступно кожному відвідувачеві сайту. Об'єкти також позначаються тегами, в режимі пошуку відображаються тільки ті з них, в описі яких присутній даний тег. Шар позначок Wikimapia можна підключити до програми Google Earth.

Google Earth (Гугл Планета Земля) <http://earth.google.com/> – програма дозволяє в різних масштабах вивчати і використовувати тривимірну модель Земної кулі (поверхні Землі) на локальному комп'ютері за даними супутникових знімків. Система також підтримує створення і відображення для користувача інформаційних шарів, які можна організувати в ієрархічну структуру, а потім включати і вимикати в довільних комбінаціях.

Як і Google Maps, програма Google Earth дозволяє переглядати знімки земної поверхні, збільшувати і зменшувати масштаб і будувати маршрути пересування. Її перевагою є тривимірне відображення земної поверхні (з урахуванням рельєфу), можливість спостереження під довільним кутом (а не тільки прямовисно зверху), поступове уточнення зображення під час завантаження більш детальних фотознімків (немає необхідності чекати перед «білими плямами», як в Google Maps), можливість плавної зміни масштабу (а не просто вибору з декількох зумовлених значень).

Панорама (<http://www.panoramio.com/>) - соціальний сервіс Інтернету, що дозволяє позначати свої фотографії геотеги і прив'язувати їх до карт Гугла і Землі Гугл, публікувати коментарі. Даний комбінований сервіс поєднує можливість зберігання фотографій і прив'язки їх до певної точки місцевості, а також можливість здійснювати пошук географічних об'єктів з використанням сервісу Гугл Мепс.

- <http://maps.google.com/> - Карти Google;

- <http://wikimapia.org/> - Карти Google + WikiWiki;

- <http://earth.google.com/> - Об'ємна модель Землі Google;

6. Соціальні сервіси, що дозволяють організовувати спільну роботу з різними типами документів – інтегровані сервіси Інтернет, орієнтовані на організацію спільної роботи з текстовими, табличними документами, іншими корпоративними завданнями. Так, наприклад, можливо організувати спільне редагування документа, викладеного в мережі Інтернет декількома користувачами одночасно. При цьому всі зміни будуть зафіксовані за часом їх внесення і за змістом змін.

7. Карти знань (англ. Mind map – карти розуму, карти розуму, карти пам'яті, інтелект-карти, майнд-мепи.) – спосіб зображення процесу загального системного мислення за допомогою схем. Також може розглядатися як зручна техніка альтернативної запису. Серед з'явилися в мережі останнім часом сервісів побудови карт знань найбільш простим і дружелюбним представляється сервіс Bubl.us.

8. Соціальні пошукові системи – це системи, які дозволяють користувачам самим визначати в якому напрямку вести пошук, які сайти переглядати насамперед, на які слова звертати першочергову увагу і яким чином представляти знайдені результати. На основі пошукових двигунів нового покоління ми можемо побудувати свої власні індивідуальні або колективні пошукові машинки. Пошук можна адаптувати до певної тематики і до певної спільноти.

9. Персональні рекомендаційні сервіси. В Інтернеті існують рекомендаційні системи, що спеціалізуються на одному типі контенту (Last.FM Netflix Prize (<http://www.netflixprize.com/>) (кінофільми)), експертну роботу в якому виконують самі користувачі.

З'явилася електронна пошта вже досить давно – в 1965 році, навіть дещо раніше, ніж мережа інтернет і спочатку використовувалася для пересилки повідомлень між користувачами, що працюють на одному великому комп'ютері (мейнфреймі). З розвитком технічного прогресу можливості електронної пошти поступово збільшувалися і в 1972 році з'явилася перша програма для пересилання електронних повідомлень через мережу ARPANET є попередницею мережі інтернет. Однак поворотним моментом зростання популярності електронної пошти стала розробка концепції Всесвітньої павутини і вибухове зростання популярності інтернету серед звичайних людей. Збільшення кількості користувачів інтернету привело до поступового витіснення традиційної пошти з особистим та діловим листування, і її частка продовжує знижуватися.

Можна виділити наступні переваги використання e-mail:

- безкоштовність (ви платите тільки за доступ в Інтернет);
- висока швидкість доставки поштових повідомлень (кілька хвилин);
- простота освоєння і використання;
- можливість передачі відформатованого тексту;
- можливість прикріплювати до листа файли будь-яких форматів;
- безпаперовий документообіг, що зменшує споживання природних ресурсів.

До недоліків електронної пошти відносяться:

- можливість затримки в доставці електронних листів (до декількох днів);
- відсутність 100% гарантій доставки емейл повідомлення (може не дійти зовсім);
- можливість сторонній особі перехопити електронне поштове повідомлення;
- обмеження на максимальний розмір пересилається e-mail;
- розсилка спаму і вірусів.

Робота в Інтернеті і, зокрема, з електронною поштою пов'язана з такими ключовими поняттями, як сервер, клієнт, протокол, електронну адресу, передача даних.

Клієнт - це також спеціальна програма, яка використовує послуги, що надаються сервером і дозволяє переглядати повідомлення, що прийшли в поштову скриньку на сервері.

Протокол - це сукупність правил, що визначають алгоритм передачі даних від сервера клієнту і навпаки. Практично вся інформація в комп'ютерному світі зберігається у вигляді файлів. На самій зорі Інтернет з'явився спеціальний засіб для обміну файлами по мережі - мережевий протокол FTP (що, власне, і розшифровується як File Transfer Protocol - протокол передачі файлів).

Електронна адреса - унікальний ідентифікатор, що визначає вашу поштову скриньку, куди приходять повідомлення.

Електронна пошта за своєю дією схожа на звичайну, її головна відмінність в тому, що пересилаються не фізичні предмети (листи, бандеролі, посилки), а їх інформаційні образи. Основною перевагою електронної пошти є оперативність доставки листів.

Електронна поштова скринька являє собою закритий паролем розділ на поштовому сервері, має кілька папок для зручного зберігання і пошуку потрібного листи. Розміри поштової скриньки (який обсяг інформації там можна зберігати) залежать від конкретного поштового сервера.

Поштовий сервер - спеціалізований комп'ютер, що займається прийомом, відправленням, зберіганням і обробкою поштових відправлень. Емулює роботу звичайного поштового відділення з реального світу.

Служба електронної пошти працює за принципом «клієнт-сервер». На комп'ютері користувача варто клієнтська поштова програма, яка періодично зв'язується з поштовим сервером, на якому зареєстрований електронну поштову скриньку користувача. В ході сеансу зв'язку відбувається відсилання вихідної кореспонденції, підготовленої до відправки користувачем, і отримання вхідної кореспонденції на комп'ютер користувача. Після цього сеанс зв'язку закінчується і комп'ютери роз'єднуються. Створення листів, робота з вхідною поштою проводиться користувачем за допомогою тієї ж клієнтської програми на своєму комп'ютері без підключення до Інтернету.

Поштові програми для персональних комп'ютерів використовують різні протоколи для прийому і відправки пошти. При відправці пошти програма взаємодіє з сервером вихідної пошти (SMTP-сервером, за протоколом SMTP). При прийомі пошти програма взаємодіє з вхідною поштою (POP3 - сервером по протоколу POP3).

Для прийому пошти може бути використаний протокол – IMAP, який дозволяє, зокрема, вибірково копіювати які прийшли для вас листи з поштового сервера на ваш комп'ютер. Щоб використовувати цей протокол, необхідно, щоб він підтримувався як вашим провайдером, так і вашої поштової програмою. Адреса електронної пошти виглядає так: логін@домен.домен, де:

- логін – ім'я (псевдонім), яке ви придумали для своєї пошти; логін складається з латинських букв, цифр, точки, дефіса і не містить пробілів; повинен бути унікальний в межах одного домену;

- @ – Знак (роздільник), що показує, де в адресі закінчується ім'я користувача і починається ім'я домену, до якого він належить. У просторіччі звичайно називається «собакою» або «раликом»;

- домен.домен – це адреса в мережі Інтернет, на якому зареєстрована дана електронна пошта. Для пошти гугла - gmail.com і так далі;

- ім'я_поштової_скриньки@domainname наприклад, posol@gmail.com.

Розглянемо спрощену схему роботи поштової системи на конкретному прикладі. Ви хочете відправити електронний лист зі своєї адреси ivaniuk@gmail.com своєму другові на поштову скриньку petruk@gmail.com.

Зайшовши в свою пошту через веб-інтерфейс або скориставшись поштовою програмою, ви пишете текст листа, вказуєте адресу доставки і натискаєте відправити.

Поштовий сервер приймає ваш лист, перевіряє коректність його оформлення і дивиться адресу одержувача. Використовуючи спеціальні алгоритми, сервер визначає, де в мережі Інтернет знаходиться адреса поштового сервера одержувача листа. Зв'язується з цим сервером, в даному випадку gmail.com і пересилає його за протоколом SMTP.

Поштовий сервер gmail.com отримавши вхідне повідомлення, перевіряє, що воно призначене йому і після цього шукає в своїй базі даних обліковий запис petruk@gmail.com і поміщає лист у папку «Вхідні». Якщо такого облікового запису на сервері не виявляється, то лист пересилається назад відправнику, все як у реальному житті.

Маршрут руху повідомлення залежить від безлічі факторів: географічного положення адресата, справності каналів зв'язку, поштових серверів, ступеня їх завантаженості та безлічі інших. Якщо якийсь із ваших листів не може бути відразу доставлено адресату, наприклад, в даний момент не працює сервер, на якому знаходиться його поштову скриньку, то лист буде поставлено в чергу на відправку.

Кожні 10-15 хвилин будуть проводитися нові спроби. Якщо через кілька годин ваше повідомлення все ще не відправлено, ви отримуєте перше (попереднє) повідомлення, до якого прикладена копія вашого повідомлення. Це повідомлення має інформаційний характер і не вимагає від вас ніякої реакції. Спроби відправити ваше повідомлення тривають ще кілька днів. Якщо вони як і раніше безуспішні, то ви отримуєте друге (остаточне) повідомлення з копією вашого повідомлення.

При сучасному ритмі життя і дефіциті часу неоціненна роль сервісів інтернету в підвищенні кваліфікації практично в будь-якій сфері діяльності людини. Перерахуємо сфери, в яких дані сервіси задіяні:

- дистанційне навчання для працівників – повноцінна LMS-платформа для створення курсів, організації та проведення занять через Інтернет (віртуальна майстерня Петриківського розпису);

- сервіс відеоконференцій – створення і проведення відеоконференцій, через мережу інтернет;

- блоги та форуми – публікація статей, обговорення будь-яких тем і хвилюючих питань;

- внутрішнє спілкування з можливістю масової розсилки, соціальні мережі організації;

- реєстрація і створення порталу організації – рольовий доступ до функціоналу сайту – для кожної ролі користувача доступний тільки його функціонал і т. ін.

4.3. Основні поняття безпеки технологічного та інформаційного розвитку МЄВ

В англійській мові поняття безпеки має два значення. Поняття функціональної безпеки (*англ. safety*) означає, що система коректно і у повному обсязі реалізує ті і лише ті цілі, що відповідають намірам її власника, тобто функціонує відповідно до існуючих вимог.

Поняття власне інформаційної безпеки (*англ. security*) стосується безпечності процесу технічної обробки інформації і є властивістю функціонально безпечної системи. Така система повинна унеможливити несанкціонований доступ до даних та запобігати їхній втраті у разі виникнення збоїв.

Говорячи про інформаційну безпеку, часто мають на увазі інформаційну безпеку в найзагальнішому сенсі, як комплекс заходів, покликаний зменшити число ймовірних шкідливих сценаріїв чи розмір збитків, яких може зазнати підприємство у разі розголошення конфіденційної інформації.

З цієї точки зору інформаційна безпека – це економічний параметр, який повинен враховуватися у роботі підприємства, а інформацію (або дані) можна розглядати як певний товар або цінність, що підлягає захисту, а відтак вона має бути доступною лише для авторизованих користувачів чи програм.

Інформаційна безпека (*information security*) – збереження конфіденційності, цілісності та доступності інформації; крім того, можуть враховуватися інші властивості, такі, як автентичність, відстежуваність, неспростовність та надійність.

Інформаційні системи можна розділити на три частини: програмне забезпечення, апаратне забезпечення та комунікації з метою цільового застосування (як механізму захисту і попередження) стандартів інформаційної безпеки. Самі механізми захисту реалізуються на трьох рівнях або шарах: фізичному, особистісному та організаційному. По суті, реалізація політик і процедур безпеки покликана надавати інформацію адміністраторам, користувачам і операторам про те як правильно використовувати готові рішення для підтримки безпеки.

Інформаційна безпека за сферою застосування:

- інформаційна безпека держави – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації;

- інформаційна безпека організації – цілеспрямована діяльність її органів та посадових осіб з використанням дозволених сил і засобів по досягненню стану захищеності інформаційного середовища організації, що забезпечує її нормальне функціонування і динамічний розвиток;

- інформаційна безпека особистості характеризується як стан захищеності

особистості, різноманітних соціальних груп та об'єднань людей від впливів, здатних проти їхньої волі та бажання змінювати психічні стани і психологічні характеристики людини, модифікувати її поведінку та обмежувати свободу вибору.

Суттєві (з позицій ІБ) властивості інформації:

- конфіденційність (*англ. confidentiality*) – властивість інформації, яка полягає в тому, що інформація не може бути отримана неавторизованим користувачем;
- цілісність (*англ. integrity*) – означає неможливість модифікації неавторизованим користувачем;
- доступність (*англ. availability*) – властивість інформації бути отриманою авторизованим користувачем, за наявності у нього відповідних повноважень, в необхідний для нього час.

Додатково також використовують такі властивості:

- апелювання (*англ. non-repudiation*) – можливість довести, що автором є саме заявлена людина (юридична особа), і ніхто інший;
- підзвітність (*англ. accountability*) – властивість інформаційної системи, що дозволяє фіксувати діяльність користувачів, використання ними пасивних об'єктів та однозначно встановлювати авторів певних дій в системі.
- достовірність (*англ. reliability*) – властивість інформації, яка визначає ступінь об'єктивного, точного відображення подій, фактів, що мали місце;
- автентичність (*англ. authenticity*) – властивість, яка гарантує, що суб'єкт або ресурс ідентичні заявленим.

Комп'ютерна безпека – це сукупність проблем у галузі телекомунікацій та інформатики, пов'язаних з оцінкою і контролюванням ризиків, що виникають при користуванні комп'ютерами та комп'ютерними мережами і розглядуваних з точки зору конфіденційності, цілісності і доступності.

Створення безпечних комп'ютерних систем і додатків є метою діяльності мережесистемних інженерів і програмістів, а також предметом теоретичного дослідження як у галузі телекомунікацій та інформатики, так і економіки. У зв'язку із складністю і трудомісткістю більшості процесів і методів захисту цифрового обладнання, інформації та комп'ютерних систем від ненавмисного чи несанкціонованого доступу вразливості комп'ютерних систем становлять значну проблему для їхніх користувачів.

Щоб ви не зіткнулися з раптовим зникненням вашої інформації, вам слід зробити наступне:

- встановити антивірусник;
- усунути будь-які вібрації системного блоку, з-за яких може зламатися вінчестер;
- мінімізувати ризики раптового відключення електрики;
- здійснювати резервування даних.

Саме це і являють собою основи комп'ютерної безпеки, а також інформаційної захисту будь-якого ПК.

Причини вразливості системи:

1. Помилки проектування. Цей термін означає, що програма будується на

помилкових засадах, наприклад, на хибному розумінні засад функціонування комп'ютерних мереж і використовуваних комунікаційних протоколів. До помилок цього роду можна віднести використання нестійких шифрів, як це мало місце у випадку протоколу Нідгема – Шредера, застосованого у протоколі Kerberos, а також хибний вибір механізмів автентифікації чи повна довіра до інформації, надісланої клієнтом в архітектурі клієнт-сервер. Наслідком таких помилок можуть бути некоректні результати роботи додатку й одержання помилкових даних.

2. Помилки реалізації. До цієї групи належать технічні помилки, яких програмісти припускаються через свою недостатню обізнаність або неухважність. Прикладом є недостатня перевірка параметрів або результатів системних викликів, що може призвести до таких уразливостей, як переповнення буфера, невміле застосування функції `*printf()` (*англ. format string attack*) чи цілочисельне переповнення. Поширеним результатом помилок реалізації є можливість одержання повного контролю над процесом особою, що не має відповідних прав, чи можливість безпосередньої взаємодії з операційною системою.

3. Помилки конфігурації. Ця категорія об'єднує помилки адміністраторів, які налаштовують програмне забезпечення для користувачів. Такі помилки можуть виникати внаслідок нерозуміння документації чи особливостей функціонування програмного засобу, або ж через недбалість. Прикладом такого роду помилок є встановлення слабких паролів для привілейованих облікових записів чи надання надмірних прав без відповідного контролю доступу.

4. Помилки оператора. До цієї групи належать дії користувачів, які не мають повного розуміння роботи програмного забезпечення і принципів функціонування комп'ютерних систем. Приклади таких дій – запуск вкладень електронних листів від ненадійних відправників, ігнорування застережних повідомлень, випадкова зміна налаштувань програми, а також втрата носія із резервною копією даних.

Варто зазначити, що необережність зі сторони користувача є дуже поширеною і серйозною проблемою. Уперечливі питання класифікації

Дві останні групи помилок є предметом тривалих суперечок. Частина спеціалістів вважають, що автора системи не можна звинувачувати у некоректному конфігуруванні і застосуванні програмного забезпечення, і у зв'язку з цим такі помилки не повинні розглядатися як технічні вади системи безпеки. Інші твердять, що згідно із принципом найменшого здивування, якщо програма, не будучи інтуїтивно зрозумілою, сприяє цим самим збільшенню кількості помилок через дії користувача чи адміністратора, то це є недоліком самої програми.

Для кращого розуміння методів захисту комп'ютерної системи слід спочатку ознайомитися з типами атак, які можуть бути здійснені проти неї. Такі небезпеки зазвичай можна віднести до однієї з наступних категорій:

1. Чорний хід (бекдор). Чорний хід, або бекдор у комп'ютерній системі, криптосистемі чи алгоритмі – це метод обходу звичайного процесу аутентифікації, забезпечення віддаленого доступу до комп'ютера, одержання доступу до незашифрованої інформації тощо. Бекдори можуть відбуватися у формі встановлення програми (наприклад, Back Orifice) або змін у роботі існуючої програми чи фізичного пристрою.

2. DoS-атака. На відміну від інших атак, DoS-атаки застосовуються не для одержання несанкціонованого доступу чи керування системою, а для того, щоб унеможливити роботу останньої. В результаті атаки акаунт окремої жертви може виявитися заблокованим унаслідок умисного багаторазового введення невірних паролів, або ж унаслідок перевантаження мережі буде заблоковано усіх її користувачів. На практиці цьому виду атак дуже складно перешкодити, оскільки для цього необхідно проаналізувати поведінку цілих мереж, а не лише поведінку невеличкої частини коду.

3. Атаки безпосереднього доступу. Користувач, який одержав несанкціонований доступ до комп'ютера (чи його частини), може встановлювати на ньому різні типи програмного (у тому числі модифікації операційних систем, віруси, програмні кілоптери) та апаратного (апаратні кілоптери, пристрої для прослуховування) забезпечення, внаслідок чого безпека системи опиниться під загрозою. Такий порушник може також легко скачати великі об'єми даних на зовнішні носії. Ще одним видом атак безпосереднього доступу є завантаження операційної системи з зовнішнього носія із наступним зчитуванням даних з жорсткого диску (дисків). Цей різновид атак є зазвичай єдиним методом атакуювання комп'ютерів, що не підключені до інтернету.

Авторизація – керування рівнями та засобами доступу до певного захищеного ресурсу, як в фізичному розумінні (доступ до кімнати готелю за картою), так і в галузі цифрових технологій (наприклад, автоматизована система контролю доступу) та ресурсів системи залежно від ідентифікатора пароля користувача або надання певних повноважень (особі, програмі) на виконання деяких дій у системі обробки даних.

З позицій інформаційної безпеки авторизація є частиною процедури надання доступу для роботи в інформаційній системі, після ідентифікації і автентифікації.

Ідентифікація використовується для отримання інформації про суб'єкт системи на основі наданого ним ідентифікатора. Є початковою процедурою надання доступу до системи. Після неї здійснюється автентифікація та авторизація.

Ідентифікація дозволяє суб'єктові (користувачу, процесу, який діє від імені певного користувача) повідомити своє ім'я за допомогою унікального параметра – ідентифікатора (логін, наприклад), який є відомим іншій стороні. Під час ідентифікації здійснюється порівняння заявленого суб'єктом параметра на відповідність відомому іншій стороні.

В разі успішної ідентифікації відбувається автентифікація.

Аутентифікація – процедура перевірки достовірності ідентифікації, перевірка справжності суб'єкта або інформації. Шляхом автентифікації інша сторона переконується що суб'єкт саме той за кого він себе видає (використовується пароль у випадку паролльної автентифікації або інший секретний параметр).

Цифровий підпис. Цифровий підпис представлений у комп'ютері у вигляді ряду бінарних цифр. Він обчислюється з використанням таких правил і наборів параметрів, згідно з якими можна перевірити особу, що підписала, і цілісність даних.

Цифровий підпис робиться з використанням криптографічної технології, що відома як Криптографія відкритого ключа, на основі унікально зв'язаних пар цифр, де один ключ застосовується для створення підпису (приватний ключ), а другий – для підтвердження підпису (відкритий ключ). В основі цифрового підпису лежать два процеси: генерування підпису і перевірка підпису. При генеруванні підпису застосовується приватний ключ для отримання цифрового підпису.

В процесі перевірки підпису використовується відкритий ключ, який відповідає приватному ключу. В кожного користувача є пара ключів підпису: приватний і відкритий. Вважається, що відкриті ключі можуть бути відомі широкому колу осіб. Приватними ж ключами не діляться ні з ким. Кожен може перевірити підпис користувача за допомогою відкритого ключа, що належить цьому користувачу.

Зв'язок між відкритим і приватним ключами такий, що неможливо отримати ключ за допомогою розрахунків на основі ключа перевірки. Інфраструктура відкритого ключа ІВК сприяє управлінню і розповсюдженню цим ключем. Цифровий підпис може бути підрозділений на три алгоритми по відношенню до генерування і перевірки, і далі подано їх опис.

Автентифікація (з грец. реальний або істинний) – процедура встановлення належності користувачеві інформації в системі пред'явленого ним ідентифікатора.

Один із способів автентифікації в інформаційній системі полягає у попередній ідентифікації на основі користувацького ідентифікатора («логіна» (англ. login – реєстраційного імені користувача) і пароля – певної конфіденційної інформації, знання якої передбачає володіння певним ресурсом в мережі.

Отримавши введений користувачем логін і пароль, комп'ютер порівнює їх зі значенням, яке зберігається в спеціальній захищеній базі даних і, у випадку успішної автентифікації проводить авторизацію з подальшим допуском користувача до роботи в системі.

Слабка Автентифікація. Традиційну автентифікацію за допомогою пароля називають ще однофакторною або слабкою. Оскільки за наявності певних ресурсів перехоплення або підбір пароля є справою часу.

Не останню роль в цьому грає людський чинник – чим стійкішим до взлому методом підбору є пароль, тим важче його запам'ятати людині і тим вище

ймовірність що він буде додатково записаний, що підвищить ймовірність його перехоплення або викрадення.

І навпаки – легкі для запам'ятовування паролі (наприклад часто вживані слова або фрази, як приклад, дати народження, імена близьких, назви моніторів чи найближчого обладнання) в плані стійкості до злому є дуже не вдалимими. Як вихід, впроваджуються одноразові паролі, проте їхнє перехоплення також можливе.

Сильна Автентифікація. Паралельно, за необхідності, використовується сильна або багатофакторна автентифікація – на основі двох чи більше факторів. В цьому випадку для автентифікації використовується не лише інформація відома користувачеві, а й додаткові фактори. Наприклад:

- властивість, якою володіє суб'єкт;
- знання – інформація, яку знає суб'єкт;
- володіння – річ, якою володіє суб'єкт.Способи Автентифікації:

1. Парольна. Здійснюється на основі володіння користувачем певної конфіденційної інформації

2. Біометрична. Біометрична автентифікація оснований на унікальності певних антропометричних характеристик людини. У галузі інформаційних технологій термін біометрія застосовується в значенні технології ідентифікації особистості. Біометричний захист ефективніший ніж такі методи як, використання смарт-карток, паролів, PIN-кодів. Найчастіше використовуються:

- параметри голосу;
- візерунок райдужної оболонки ока і карта сітківки ока;
- риси обличчя;
- форма долоні;
- відбитки пальців;
- форма і спосіб особистого підпису.

3. За допомогою унікального предмета. Здійснюється за допомогою додаткових предметів (токен, смарт-карта) або атрибутів (криптографічний сертифікат).

Ідентифікацію та аутентифікацію можна вважати основними програмно-технічними засобами безпеки, оскільки сервіси розраховані на обслуговування іменованих суб'єктів.

Іноді для серйозного захисту від несанкціонованого доступу вбудованих засобів операційних систем недостатньо. Найбільш дієвими методами захисту комп'ютерних мереж є міжмережевого екранування.

Фаєрвол (англ. firewall; fire – вогонь, wall – стіна) – це спеціальний тип програм, який встановлюється на персональних комп'ютерах (ПК) і служить міжмережевим фільтром між комп'ютером і мережею Інтернет, це сторож, який охороняє ваше «добро» від посягання сторонніх (паролі та логіни до електронних поштових скриньок і сторінок у соціальних мережах, банківські рахунки та інша важлива інформація). Найчастіше, дія фаєрвола непомітна, але вона перешкоджає проникненню з інтернету всяких шкідливих програм, а також попереджає вас про вихід якої-небудь програми в мережу без Вашого відома.

Брандмауер (нім. Brandmauer; brand – горіти, mauer – стіна) – це система, яка запобігає несанкціонований доступ до мережі. На ПК брандмауер найчастіше є програмою, що працює у фоновому режимі і ретельно перевіряє всі вхідні і вихідні дані. У великих мережах, таких як домашні локальні мережі або корпоративні мережі, можуть використовуватися апаратні брандмауери. Апаратний брандмауер в цьому випадку являє собою окремий комп'ютер, завданням якого є тільки фільтрація даних на вході і виході в мережу. Апаратні та програмні брандмауери призначені для одних і тих же цілей, але працюють вони по різному.

Функції брандмауера полягають у скануванні всієї інформації, що проходить через нього, і застосування до неї набору встановлених правил. Ці правила в найпростішому вигляді можуть бути представлені білим і чорним списком. Наприклад, в білий список занесені сайти, доступ до яких дозволений і можливо завантаження будь-якої інформації з них, а в чорному списку записані сайти, доступ до яких закритий повністю.

Апаратним брандмауером може недорогий комп'ютер з операційною системою Linux, або неймовірно дорога Unix система. Для персонального використання в загальному використовується програмне забезпечення брандмауер. Багато компанії (*McAfee, Symantec, Sygate*) пропонують безкоштовне використання програми брандмауер для операційної системи Windows. Безкоштовні версії являють собою урізані комерційні версії або версії, обмежені тестовим періодом використання. Microsoft в свою операційну систему Windows встановлює вбудований брандмауер. В операційних системах Mac OS X і Linux, є брандмауери з відкритим вихідним кодом, які часто встановлюються разом з операційною системою.

Існує клас програм, які поєднують в собі функції антивіруса і фаєрвола. У назві таких програм присутнє слово «security». Наприклад «Avast! Інтернет Security». Найбільш відомі фаєрволи: Outpost Network Security, NOD32 Smart Security, Norton Інтернет Security, Comodo Інтернет Security, Windows Brandmauer.

Мережеві екрани часто називають фільтрами, тому що їх основне призначення - не пропускати (фільтрувати) пакети, що не підходять під критерії, визначені в конфігурації.

Брандмауер пропускає через себе весь трафік, приймаючи щодо кожного пакету рішення: дати йому можливість пройти чи ні. Брандмауер являє собою набір компонентів, що настроюються для реалізації обраної політики безпеки.

Виділяють наступні класи міжмережеских екранів:

1. Фільтруючі маршрутизатори.
2. Шлюзи сеансового рівня.
3. Шлюзи рівня додатків.

Ці категорії можна розглядати як базові компоненти реальних міжмережеских екранів.

Типові можливості міжмережеских екранів:

- фільтрація доступу до свідомо незахищених службам;
- перешкоджання отриманню закритої інформації з захищеної підмережі;
- контроль доступу до вузлів мережі;

- може реєструвати всі спроби доступу як ззовні, так і з внутрішньої мережі, що дозволяє вести облік використання доступу в Інтернет окремими вузлами мережі;

- регламентування порядку доступу до мережі;
- повідомлення про підозрілу діяльність, про атаки на вузли мережі або сам екран.

Внаслідок захисних обмежень можуть бути заблоковані деякі необхідні користувачеві служби, такі як Telnet (послуга SIP-телефонія), FTP, SMB, NFS і так далі. Тому настройка файрволу вимагає участі фахівця з мережевої безпеки. В іншому випадку шкода від неправильного конфігурування може перевищити користь.

Також слід зазначити, що використання брандмауера збільшує час відгуку і знижує пропускну здатність, оскільки фільтрація відбувається не миттєво.

Архівація - це стиснення одного або більше файлів з метою економії пам'яті і розміщення стислих даних в одному архівному файлі.

Архівація проводиться в наступних випадках:

- коли необхідно створити резервні копії найбільш важливих файлів;

- коли необхідно звільнити місце на диску;
- коли необхідно передати файли по E-mail.

Архівний файл містить зміст, що дозволяє дізнатися, які файли містяться в архіві.

Архіватори – це програми, що реалізують процес архівації, що дозволяють створювати і розпаковувати архіви.

Програми-пакувальники (архіватори) дозволяють:

створювати копії файлів меншого розміру і об'єднувати їх в одинарний файл;

- витягувати файли з архіву,
- переглядати зміст архіву і тестувати його цілісність,
- видаляти файли, що знаходяться в архіві, і оновлювати їх,
- встановлювати пароль при добуванні файлів з архіву і ін.

Архівні файли широко використовуються для передачі інформації в Інтернеті по електронній пошті, причому завдяки стисненню інформації підвищується швидкість її передачі.

Найбільш високоефективними є архіватори RAR, ACE, AIN, ARJ. Вони забезпечують найбільший ступінь стиснення інформації і мають найбільш високу швидкість роботи. Архіватор RAR має зручний графічний інтерфейс і дозволяє читати текстові файли, що знаходяться як в **rar**-архіві, так і в **arj** і **zip**-архівах.

4.4. Базові технології та зміст сучасного проекту

Інтернет-розробки передбачають використання таких технологій як: PHP, JavaScript, Ajax, Web 2.0.

Web 2.0 (визначення глави компанії Тіма О'рейлі) - методика проектування систем, які шляхом обліку мережевих взаємодій стають тим краще, чим більше людей ними користуються. Особливістю Web 2.0 є принцип залучення користувачів до наповнення і багаторазової вивірки інформаційного матеріалу. Говорячи «стають краще», мають на увазі «стають повніше», тобто мова йде про наповнення інформацією, проте питання її надійності, достовірності, об'єктивності не розглядаються. Фактично, термін «Web 2.0» позначає проекти і сервіси, активно розвиваються і покращувані самими користувачами: колективні довідники та енциклопедії (вікіпедія), інтерактивні мережеві щоденники (блоги), сервіси обміну, сайти спільного документопользования і т.д.

Основні складові Web 2.0:

1. Веб-служби – це програми, доступ до яких здійснюється через протокол HTTP, а обмін даними відбувається у форматі XML або JSON, використовуючи один з трьох найбільш поширених архітектурних стилів проектування додатків: RPC, SOAP або REST. В результаті програмне забезпечення може використовувати веб-служби замість того, щоб самостійно реалізовувати необхідну функціональність (наприклад, перевірити введений в формі поштову адресу). На відміну від звичайних динамічних бібліотек, такий підхід має ряд плюсів:

- веб-служба знаходиться на серверах компанії, яка її створила. Тому в будь-який момент користувачеві доступна найсвіжіша версія даних і йому не доводиться дбати про оновлення і обчислювальних потужностях, необхідних для виконання операції;
- інструменти для роботи з HTTP і XML є в будь-якому сучасному мові програмування, тому веб-служби переходять в розряд платформонезалежних.

2. Asynchronous JavaScript and XML (eXtended Markup Language – англ., розширена мова розмітки) – підхід до побудови інтерфейсів веб-додатків, при якому веб-сторінка не перезавантажується, а асинхронно завантажує потрібні користувачеві дані.

3. Використання Ajax стало найбільш популярне після того, як Google почала активно використовувати його при створенні своїх сайтів, таких як Gmail і Google Maps. Часто Ajax вважають синонімом Web 2.0, що абсолютно не так. Web 2.0 не прив'язаний до якоїсь однієї технології або набору технологій. Однією з важливих особливостей технології AJAX є те, що навантаження по обробці динамічних даних лягає на браузер користувача. При цьому обмін даними «сервер – користувач» зводиться до мінімуму, знижуючи витрати на трафік. Подібний підхід значно спрощує використання динамічних ресурсів, тому що користувачеві не потрібно перезавантажувати сторінки, щоб побачити зміни.

4. Веб-синдикація. Одночасне поширення аудіо- та відеоінформації на різних сторінках або web-сайтах, як правило, за допомогою технологій RSS або Atom. Принцип полягає в поширенні заголовків матеріалів і посилення на них (наприклад, останні повідомлення форумів, і т. П.). Спочатку ця технологія використовувалася на новинних ресурсах і в блогах, але поступово сфера застосування розширилася. RSS (Really Simple Syndication або, дослівно, «дійсно просте об'єднання (інформації)») – це проста і ефективна технологія експорту гіпертексту, яка використовується для створення новинних стрічок. RSS, як і інші технології Web 2.0, заснований на мові XML.

5. Web mash-up (дослівний переклад - «змішання») – сервіс, який повністю або частково використовує в якості джерел інформації інші сервіси, надаючи користувачу нову функціональність для роботи. В результаті такий сервіс може ставати також новим джерелом інформації для інших веб mash- up сервісів. Таким чином, утворюється мережа залежних один від одного сервісів, інтегрованих один з одним. Наприклад, сайт з пошуку нерухомості з інтегрованими картами Google Maps в результаті являє собою новий, більш зручний сервіс, за допомогою якого кожен користувач може відразу побачити всі пропоновані для продажу будинку на карті.

6. Ключові мітки (теги). Ключові слова, що описують даний об'єкт, або відносять його до будь-якої категорії. Це свого роду мітки, які присвоюються об'єкту, щоб визначити його місце серед інших об'єктів. З поняттям міток тісно пов'язане поняття фолксономії - терміна, про який широко заговорили саме в зв'язку з ростом сервісів Web 2.0, таких як Flickr, del.icio.us, і, в подальшому, Wink. Поява і швидке поширення блогів теж вписується в концепцію Web 2.0, створюючи так звану «редаговану павутину» (writable web). Одним із прикладів використання міток для навігації і категоризації є хмари тегів. Можливість помітити документ ключовими словами існує і в мові HTML, проте цей спосіб був повністю скомпрометований широким його використанням в цілях пошукового спаму.

7. Соціалізація сайту. Використання розробок, які дозволяють створювати співтовариство. У поняття соціалізація сайту можна також включити можливість індивідуальних налаштувань сайту і створення особистої зони (особисті файли, зображення, відео, блоги) для користувача, щоб користувач відчував свою унікальність. Заохочення, підтримка і довіра «колективному розуму». При формуванні співтовариства велике значення має змагальний елемент, Репутація або Карма, які дозволяють співтовариству саморегулюватися і ставити користувачам додаткові цілі присутності на сайті.

8. Поняття Web 2.0 також відбилося і в дизайні. Кращими стали округлість, імітація опуклих поверхонь, імітація віддзеркалень на манер глянцевого пластика сучасних hi-end пристроїв (наприклад, плеєри). Поряд з графікою, в Web 2.0 з'явилася тенденція значно збільшувати розміри шрифтів за значимістю змісту, особливо для заголовків, щоб чіткіше висловити їх на тлі строкатого графічного оформлення, так само надаючи текстового наповнення більше простору. У сучасній тенденції створення інформативних сайтів головну роль відіграє простота, витонченість, графічність і юзабіліті.

HTML (*HyperText Markup Language*) - це мова гіпертекстової розмітки, який представляє прості правила оформлення і компактний набір структурних і семантичних елементів розмітки (тегів). HTML дозволяє

писувати спосіб представлення логічних частин документа (заголовки, абзаци, списки і т.д.) і створювати веб-сторінки різної складності.

Спочатку мова був задуманий і створений як засіб структурування та форматування документів без прив'язки до засобів відображення. В ідеалі, гіпертекстовий документ повинен однаково виглядати на різних пристроях (монітор ПЕОМ, екран ПДА або мобільного телефону, принтер, медіа - проектор і т.п.).

Сьогодні існують як версія html 4, так і більш пізня версія html 5.

Гіпертекст - текст, що містить посилання на інші фрагменти.

SGML (Standard Generalized Markup Language – стандартний узагальнений мову розмітки документів. Є спадкоємцем розробленого в 1969 році в ІВМ мови GML (Generalized Markup Language).

HTTP - HyperText Transfer Protocol – «протокол передачі гіпертексту») – протокол прикладного рівня передачі даних (спочатку - у вигляді гіпертекстових документів).

Консорціум W3C (World Wide Web Consortium, W3C) – організація, яка розробляє та впроваджує технологічні стандарти для Всесвітньої павутини, очолювана Тімом Джон Бернерс-Лі., Творцем html.

HTML дозволяє нам наділяти вміст сторінки певним змістом, а реалізується це за допомогою так званих тегів.

Теги – це спеціальні маркери, які певним чином інтерпретуються браузером. Суть тегів в тому, що вміст сторінки, укладену в різні теги, по-різному обробляється браузером.

Інтернет-ресурс, або просто інтернет-каталог (англ. web directory) – структурований набір посилань на сайти з коротким їх описом. Сайти усередині каталогу розбиваються по темах, а усередині тим можуть бути ранжирувані або по індексу цитування (як в каталогах Яндекс або Google), або по даті додавання, або за абеткою, або по іншому параметру. Це один із старих сервісів Інтернету.

Медіамаркетинг – маркетинг, заснований на використанні засобів масової інформації.

Веб-сайт (від англ. website: web – «павутина, мережа» і site – «місце», буквально «місце, сегмент, частина в мережі») – система електронних документів (файлів даних і коду) приватної особи або організації в комп'ютерній мережі під загальною адресою (доменним ім'ям або IP-адресом)

Банер (англ. banner – прапор, транспарант) – графічне зображення рекламного характеру. Банери розміщують для залучення клієнтів, для інформування або для створення позитивного іміджу. За старих часів під банером мався на увазі головний прапор якого-небудь війська (у цьому сенсі ця назва застосовувалася у індо-германських народів; у феодальну епоху так називалася головна державна корогва, під якою збиралися усі васали держави)

Медійна реклама – розміщення текстово-графічних рекламних матеріалів на сайтах, що є рекламним майданчиком. По багатьом ознакам аналогічна рекламі в

друкованих ЗМІ. Проте, наявність у банера гіперпосилання, можливості анімованого зображення і можливості дзвінка з банера на мобільний телефон (WOW – call), значно розширюють дію медійної реклами. Як правило, медійна реклама має форму баннерної реклами

Хостинг (*англ. hosting*) – послуга за поданням обчислювальних потужностей для розміщення інформації на сервері, що постійно знаходиться в мережі (зазвичай Інтернет). Зазвичай хостинг входить в пакет по обслуговуванню сайту і має на увазі як мінімум послугу розміщення файлів сайту на сервері, на якому запущено програмне забезпечення, необхідне для обробки запитів до цих файлів (веб-сервер). Як правило, в обслуговування вже входить надання місця для поштової кореспонденції, баз даних, DNS, файлового сховища на спеціально виділеному файл-сервері і тому подібне, а також підтримка функціонування відповідних сервісів.

Соцмережі – платформа, онлайн-сервіс або веб-сайт, призначені для побудови, відзеркалення і організації соціальних взаємин, візуалізацією яких є соціальні графи.

Спам (англ. spam) – розсилка комерційної і іншої реклами або інших видів повідомлень особам, що не висловлювали бажання їх отримувати

Спам-фільтр – програма, покликана захистити користувача від спаму. Використовується для фільтрації електронної пошти, що входить, або розміщуваних де-небудь (наприклад, у Вікіпедії) посилань. Частенько оперує заздалегідь налагодженим спам-листом, куди вже внесені небажані адресати або адреси сайтів. Може діяти і ширшим фронтом - наприклад, забороняти будь-які посилання на безкоштовні хостинги або розміщення будь-яких посилань в принципі.

У ХХІ столітті інтернет став одним з найважливіших ринків, де основний товар – це інформація. Не дивно, що атрибути, властиві будь-якому економічному ринку, перенеслися і у віртуальне середовище, зумовивши появу так званого інтернет-маркетингу, основною метою якого є отримання максимального прибутку від аудиторії інтернет-ресурсу.

Інтернет-маркетинг чинить величезний вплив на банківську справу, рекламну індустрію, ринок мобільних, комп'ютерних застосувань і багато що інше.

Поняття маркетингу часто пов'язують з будь-якою діяльністю у сфері ринку, при цьому посилаються на походження і переведення слова маркетинг (з англ. market – ринок, ing – вказує на активну діяльність).

Американська асоціація маркетингу в 1960 р. схвалила поняття маркетингу, відповідно до якого він розглядався як підприємницька діяльність, пов'язана з напрямом потоку товарів і послуг від виробника до споживача. Але вже в 1985р. цією ж асоціацією було визнано його ширше тлумачення: «Маркетинг є процесом планування і здійснення задуму, ціноутворенням, просуванням і реалізацією ідей, товарів і послуг за допомогою обміну, що задовольняє цілі окремих осіб і організацій».

Філософія маркетингу вимагає, щоб підприємницька діяльність, бізнес концентрувалися навколо споживача. Це означає, що повинні вироблятися і

поставлятися на ринок товари, які будуть, безумовно куплені, на яких обов'язково буде попит. Тільки визнання ринком цієї продукції є показником ефективності діяльності фірми і найбільш успішною винагородою для кожного учасника її трудового колективу.

Основою існування маркетингу служить постійна взаємодія попиту і пропозиції, що є безперервним процесом задоволення і відтворення потреб і бажань окремих індивідуумів або їх груп. Таким чином, основою маркетингу служить двоєдиний і взаємодоповнюючий підхід. З одного боку – ретельне і усебічне вивчення ринку, попиту, смаків і потреб, орієнтація виробництва на ці вимоги, адресність продукції, що випускається; з іншої - активна дія на ринок і існуючий попит, на формування потреб і купівельних переваг.

Маркетинг застосовується незалежно від міри розвитку ринкових стосунків, оскільки він виступає реальною системою, яка пов'язує внутрішню діяльність фірми, а також координує взаємодію усіх суб'єктів, що входять в систему виробництва і збуту товарів і послуг.

Розвиток інтернет – маркетингу тісним чином пов'язано з розвитком власне мережі інтернет. Це обумовлено тим, що поява Інтернет дала користувачам мережі можливості придбання, обміну і продажу інформації, поширення рекламних повідомлень і тому подібне.

І вже незабаром інтернет- маркетинг став широко застосовуватися для просування різних Інтернет-представництв. Появу інтернет-маркетингу можна віднести на початок 1990-х років. Саме тоді все більше інформації про послуги і продукцію різних компаній стало розміщувати на веб-сторінках цих компаній. І тоді інтернет- маркетинг використовувався для просування цих товарів.

Через декілька років стали дуже актуальні такі питання, як продаж і купівля програм, моделей ведення бізнесу, інформаційного простору. В результаті інтернет-маркетинг перетворився і став чимось більшим, ніж інструмент просування товарів і послуг. А завдяки діяльності компаній Yahoo, Google, Microsoft йому вдалося знайти сегментацію і досягти нового рівня розвитку.

1996-й рік ознаменувався появою пропозицій про платне розміщення в пошукових системах. При цьому оплата нараховувалася за кліки. А це, у свою чергу, допомагало рейтингам йти вгору. Такі послуги уперше були запропоновані компаніями Google, Overture, Yahoo.

Сучасний інтернет-маркетинг характеризується зниженням витрат і підвищенням рівня рентабельності інвестицій. Еволюція розвитку Інтернет-маркетингу свідчить про те, що останній є застосуванням стратегій маркетингу прямого відгуку до мережі Інтернет. І виявилось, що в Інтернетці методи дійсно ефективні, адже можна не лише підтримувати постійний контакт з клієнтами, але і оперативно відстежувати статистичні дані. Крім того, Інтернет-маркетинг - це можливість охопити максимальну аудиторію.

Інтернет-маркетинг - це здійснення маркетингових заходів і стратегій за допомогою мережі Інтернет.

Інтернет-маркетинг використовує світову глобальну мережу як щонайпотужніший інформаційний і комерційний канал для будь-якого виду бізнесу, що зв'язує виробника із споживачем, продавця з покупцем, людини що пропонує з людиною що шукає. Сучасні технології переносять ділову активність з «ринку як місця» в «ринок як простір».

Інтернет-маркетинг як комплекс заходів, спрямованих на планування, здійснення і аналіз діяльності компанії в умовах ринкової конкуренції, має наступні цілі і завдання :

- створення інтернет-проекту, що відповідає цілям бізнесу і перевагам конкретної цільової аудиторії;
- позиціонування і просування продукту (торговельної марки, бренду) в мережі Інтернет;
- залучення і утримання клієнтів засобами Інтернету, надання споживачам оперативної повної інформації про продукт;
- проведення маркетингових досліджень в Інтернеті: вивчення споживчої аудиторії, попиту на продукт, ефективності рекламних кампаній і т.д;
- створення і підтримка позитивного іміджу бренду (торговельної марки, продукту).

Інтернет-маркетинг, маючи багатомільйонну споживчу аудиторію всесвітньої Мережі і потенційну можливість «достукатися» до кожного конкретного користувача особисто, має унікальні переваги:

- точне охоплення цільової аудиторії і оперативне реагування на її зміни і переваги;
- швидка адаптація до ринкових умов: можливість оперативного доповнення і оновлення торговельних пропозицій, регулювання цін і характеристик продукції, гнучкої зміни маркетингових планів і рекламних проектів відповідно до економічної ситуації, що безперервно міняється;
- побудова взаємин з користувачами і формування лояльності до продукту: можливість вести діалог з покупцями в режимі реального часу, пересилати на їх комп'ютер рекламні матеріали, новинні розсилки, спеціальні пропозиції, корисні ради і так далі;
- можливість автоматизації процесу обслуговування потенційних клієнтів, без зайвих витрат надаючи їм необхідний сервіс цілодобово і в будь-якій географічній точці;
- розширення діяльності компанії з локального ринку на національний і міжнародний ринок;
- оптимальний спосіб пошуку потенційних партнерів і інвесторів на національному і зарубіжному ринках;

– стрімке збільшення кількості користувачів мережі Інтернет і, отже, перспектив інтернет-маркетингу порівняно з іншими видами медіамаркетингу (друкарськими, радіо і телебаченням).

Інтернет-маркетинг – це систематична і комплексна праця по збору і аналізу інформації, плануванню і складанню маркетингових стратегій, де ключову роль грає системний підхід до рішення задачі, чітка постановка мети і точне розуміння ролі вибраних інструментів інтернет-маркетингу в досягненні поставлених цілей і завдань.

Інтернет-маркетинг для успішного втілення стратегії і досягнення мети, поставленої перед конкретним проектом, використовує різні інструменти комунікації. Для правильного вибору інструментів (комбінації інструментів) інтернет-маркетингу потрібний маркетинговий аналіз проекту, чітка постановка мети і системний підхід до втілення виробленої стратегії.

До інструментів інтернет-маркетингу відносять: веб-сайти, пошукову оптимізацію (SEO), контекстну і медійну реклами, вірусний маркетинг, розсилки.

Веб-сайт. Основний інструмент інтернет-маркетингу – це веб-сайт. Створення веб-сайту, його правильне позиціонування в мережі Інтернет і розумне використання надають власникові величезні можливості і перспективи

- зміцнення іміджу і позицій компанії на ринку;
- здійснення оперативних дій маркетингу і збуту продукції;
- сприяння успішної конкуренції на ринку;
- створення сприятливої бази для подальшої діяльності і розвитку компанії.

Більшість інструментів інтернет-маркетингу мають проміжною або кінцевою метою саме залучення користувачів на веб-сайт компанії.

Пошуковий маркетинг (розкручування веб-сайту). Більшість користувачів Інтернету починають пошук продукту, що цікавить їх, із запиту в пошуковій системі. Використовуючи такі інструменти інтернет-маркетингу, як пошукова оптимізація і пошукова реклама, веб-сайт дістає можливість розміщення на високих позиціях в результатах пошуку пошукової системи.

– Пошукова оптимізація (SEO). Метою пошукової оптимізації є залучення цільових користувачів з пошукових систем на веб-сайт, організація контенту сайту так, щоб він повністю індексувався і коректно відображувався при кожному пошуковому запиті.

– Пошукова реклама. Текстові блоки, які розміщуються в пошукових системах і відображуються у відповідь на певні запити користувачів, є ефективним засобом залучення користувачів на веб-сайт по високочастотних запитах.

Інтернет-реклама відрізняється високою точністю охоплення цільової аудиторії, можливістю гнучко управляти бюджетом і оперативно відстежувати ефективність рекламної кампанії. Існує в двох основних видах: банерна і контекстна реклама, кожна з яких має свої переваги і специфіку використання.

Банерна реклама. Використовується для забезпечення швидкого охоплення цільової аудиторії, зміцнення іміджу і впізнанності рекламованого продукту.

Контекстна реклама. «Інтелектуальний» різновид інтернет-реклами, використовуваний для залучення найбільш зацікавленої в продукті аудиторії, показується на інтернет-ресурсах в прив'язці до їх змісту.

Email маркетинг (прямий маркетинг, директ маркетинг). Email маркетинг є індивідуальними розсилками по електронній пошті. Дає можливість при відносно низьких витратах поширювати інформацію серед широкого круга конкретних потенційних клієнтів і відстежувати їх реакцію. (Не плутати із спамом - розсилкою небажаної кореспонденції).

Маркетинг соціальних зв'язків. Напрямо інтернет-маркетингу, методика якого полягає у використанні стосунків між людьми для просування продуктів, що динамічно розвивається. Нижче перераховані основні напрями цього виду маркетингу.

- Соціальні мережі, форуми, чати, вики.

- Дискусійні групи, розміщені на серверах онлайн-сервісів, є місцем формування співтовариств по інтересах. Вони можуть функціонувати як бібліотека, кімната для спілкування (чат-рум) в режимі реального часу і навіть як класифікований по темах каталог рекламних оголошень. Активно використовуються як один з елементів інтернет-маркетингу.

- Блоги. Багато компаній використовують корпоративні блоги для публікації корпоративних новин, прес-релізів, корисної інформації для клієнтів, а також для організації внутрішньокорпоративного спілкування.

- Онлайн-конференції і семінари. Є версії форумів, обмежені відправленням і отриманням повідомлень на певну тему. У Інтернеті проводяться тисячі конференцій з найрізноманітніших тем: догляд за кімнатними рослинами, здорове живлення, обмін думками про якусь подію.

- Електронні дошки оголошень. Спеціалізовані мережеві служби, діяльність яких присвячена певній темі або групі.

Мобільний маркетинг. Мобільні пристрої з доступом в Інтернет набувають усього більшого поширення, надаючи інтернет-маркетингу додаткові можливості по залученню широкої аудиторії. Багато веб-сайтів розробляються з урахуванням можливостей мобільних пристроїв.

Формування громадської думки (PR). Інструмент інтернет-маркетингу, спрямований на формування позитивного іміджу компанії шляхом поширення текстової інформації на сторонніх ресурсах, : поширення прес- релізів, робота в мережевою пресою і новинними ресурсами, замовлені статті, активність на тематичних форумах, прихована реклама в блогах, багатходові програми підвищення лояльності.

У кожного інструменту інтернет-маркетингу є свої особливості і специфіка, які необхідно враховувати при виборі ефективного інструменту для кожного конкретного проекту.

Реклама offline завжди спрямована на створення споживчого попиту, online-реклама найчастіше задовольняє цей попит. Якщо продукт вашої компанії інноваційний і оригінальний, то для його просування є сенс, що називається, кричати на кожному розі – рекламні щити на вулицях, газети, журнали, рекламні ролики на телебаченні і радіо. Якщо ж товар або послуга є повсякденними і попит вже існує, то залишається тільки задовольнити цей попит. Дайте людям те, що вони шукають і хочуть отримати.

Те, що треба людині, найлегше дізнатися за допомогою інтернету. У інтернеті ви зможете відстежувати усі тенденції в області зміни попиту на ваші продукти або послуги.

Головна проблема offline-реклами – не завжди зрозуміло, куди і на що витрачені гроші рекламодавця. Газети і журнали досі пропонують рекламні місця на сторінках, ґрунтуючись на власних накладах, а телеканали продають час на рекламу, виходячи з рейтингів передач, але ніхто не знає, чи переглядає хто-небудь рекламні ролики, і тим більше, скільки чоловік придбаватимуть товар після перегляду.

З online-рекламою в цьому сенсі усе прозоро. Лічильники відвідуваності і системи статистики завжди покажуть вам - по якому запиту прийшов унікальний відвідувач, з пошукової системи або з сайту, які дії виконав на сайті, що читав на сайті, на що звернув особливу увагу, а що його не зацікавило. Знаючи попит на той або інший товар або послугу, а точніше - скільки чоловік в місяць в пошуковій системі набирають певний запит, можна з невеликою погрішністю спрогнозувати продажі за допомогою сайту.

Внаслідок вищезгаданих причин, невідомо коли буде отриманий ефект від offline-реклами (скільки разів чоловік повинен побачити рекламний щит або побачити ролик по телевізору перед тим, як звернутися за купівлею товару або послуги?). А при використанні інтернет-маркетингу усі дії зацікавлених користувачів видно відразу.

Пошукова оптимізація (SEO) - Search Engines Optimization, оптимізація сайту під пошукові системи. Результат пошукової оптимізації - просування сайту в ТОП10 пошукової видачі по певних ключових фразах.

Перевагами пошукової оптимізації є - висока «клікабельність», невеликі бюджети, мінімізація негативного рекламного ефекту, висока конверсія - велика вірогідність, що відвідувач стане клієнтом. Недоліків у цього методу не так вже багато, але вони виправдовують ефект, – досить великий термін досягнення результату, необхідність внесення змін в структуру і вміст сайту, залежність від алгоритмів пошукових систем, від стабільності хостингу.

Контекстна реклама (контекст) – контекстно-залежні рекламні текстові оголошення або банери, що відображуються під рядком пошуку або в правій колонці від видачі пошукової системи по запитах користувачів.

Переваги контексту – звернення безпосередньо до цільової аудиторії, миттєва видимість в пошуковій видачі, немає обов'язкової умови оптимізації сайту під пошукові системи, є можливості управління рекламної компанії і бюджету – бюджет визначає сам клієнт. Проте є і недоліки – низька «клікабельність» рекламних оголошень (залежить від тематики сайту), є присутність ефекту реклами і нав'язливості, немає фіксованої вартості показу оголошень – діє аукціонна система, бюджет набагато вищий, ніж в пошуковій оптимізації.

Медійна реклама – рекламні повідомлення у вигляді статичних або анімованих картинок, розташованих на сторінках різних сайтів, великих порталів або сайтів ЗМІ і тому подібне для іміджевого просування товарів, послуг компанії або розкручування бренду.

Переваги медійної реклами – така реклама здатна впливати на емоції, підсвідомі мотиви людини. Медійні банери добре запам'ятовуються - навіть якщо користувач не кликнув на банер, а також дозволяє охоплювати масово велику аудиторію – залежно від відвідуваності порталу, де розміщений банер. Головна перевага медійної реклами - це єдиний ефективний інструмент, що дозволяє формувати попит на послуги або продукти, – нові, оригінальні, інноваційні. Недоліками ж цього виду реклами є – величезні бюджети і низька конвертація відвідувачів в клієнтів.

Вірусний маркетинг – це комплекс дій в рекламній кампанії, коли люди, на яких орієнтована реклама, стають одночасно і передавачами цієї реклами – серед друзів, знайомих, або розміщуючи інформацію у своєму блозі або на форумах.

Причому суспільство сприймає це як розвагу, а не як рекламу. Переваги – швидкість створення і легкість розміщення, адже, приміром, ролик можна розмістити на сайті відео хостингу абсолютно безкоштовно. А також такий вид реклами викликає велику міру довіри потенційних споживачів до рекламованого таким способом товару або послугі. Недоліки такого виду реклами - тимчасовий ефект, а також неможливість контролю над формуванням думки про рекламований товар або послугу. Невірно сформована думка користувачів може зробити ефект абсолютно протилежний очікуваному.

Розсилки – листи, що пересилаються за допомогою електронної пошти, мають явно рекламний характер. Переваги – можливість відбору цільової аудиторії по характеру діяльності, по географічному положенню, і іншим параметрам. Недолік – нав'язливість, а також велика вірогідність попадання під спам-фільтри поштових систем.

Не можна сказати, який з інструментів інтернет-маркетингу найбільш ефективний. Кожна компанія в просуванні сайтів своїх клієнтів використовує комплексний підхід до вибирання засобів маркетингу в інтернеті.

Усе залежить від цілей просування і бюджету рекламної кампанії. Приміром, якщо у вашій компанії проходить короткострокова рекламна акція, то ефективніше використовуватиме контекстну або медійну рекламу.

А якщо ви налагоджені міцно закріпити позиції свого сайту в інтернеті, поліпшити імідж компанії, розвинути впізнанність бренду, але при цьому у вас невеликий бюджет, то доречніше буде спланувати рекламу на більш довгострокову

перспективу і інструменти вже будуть інші – пошукова оптимізація сайту, просування сайту в соцмережах.

Впровадження Інтернет-маркетингу призвело до зміни структури і стратегії підприємств та міжнародного бізнесу загалом. Перехід від простих Web-публікацій до інтерактивного маркетингу спричинив зміну організаційної структури, що, у свою чергу, зажадало істотних матеріальних і тимчасових витрат.

Зміна організаційної структури відбувається таким чином. На першому етапі компанія виходить на онлайнний режим з Web-сайтами першого рівня, які легко вбудовуються в її колишню організаційну структуру. Сайти типу брошури можна швидко ввести в роботу за рахунок переведення існуючої рекламної продукції в цифровий вид. При впровадженні подібних сайтів організація бізнесу не зазнає змін.

Основними завданнями сайтів першого рівня була своєчасність видачі інформації і впізнання форма подачі матеріалу. Єдині шаблони і загальні стильові рішення забезпечують загальну впізнанність і спадкоємність Web-сайта.

Сайти другого рівня використовуються для доступу до баз даних, відстежування інформації і розміщення онлайнних замовлень. Їх впровадження зажадало тіснішої співпраці відділу маркетингу і IT-підрозділу і деяких змін в структурі організації. З'явилася концепція мікрмаркетингу, який має на увазі спрямованість на задоволення потреб певних груп споживачів.

Для того, щоб перейти до технологій, що забезпечують випуск індивідуальних товарів, адаптацію онлайнного сервісу під переваги кожного споживача окремо, потрібно було змінити структуру підприємства.

Стався перехід від стандартного продукту до продукту, розрахованого на смак і вимоги конкретного споживача. З'явився сервіс підгонки масового товару під побажання клієнта, що стало можливим завдяки отриманню відповідної інформації від замовника і гнучкості виробництва. У новій схемі Інтернет-маркетинг переміщається ближче до конкретного споживача, за рахунок чого міра задоволення останнього зростає.

Допомога при виборі продукції і виготовлення продукції на замовлення сприяють персоналізації роботи і, отже, призводять до появи додаткових зв'язків із споживачем. Споживач отримав від персоналізації такі вигоди, як спрощення вибору товарів завдяки можливості неформального спілкування, інтерактивному менеджменту, демонстрації функцій товару.

Як приклад відлагодженої системи дистрибуції, підтримуваною онлайнною комерцією, можна привести систему прямих продажів з можливістю виготовлення продукції на замовлення, вживану в компанії Dell Computer. Інтернет-маркетинг компанії організований таким чином, що через Web можна отримати унікальне замовлення на постачання комп'ютера необхідній конфігурації, оснастити його спеціальним програмним забезпеченням і відправити замовникові через чотири години. Процес зборки під замовлення зажадав перебудови усього виробничого процесу, а перенесення центру тяжіння в онлайнну торгівлю – відмови від ряду реальних магазинів на користь віртуальних.

Для деяких видів бізнесу електронна комерція настільки вигідна, що компанії почали усі свої операції переводити в онлайнний режим. Замість того щоб підтримувати по Мережі неприбуткові офлайнні магазини, виявилось простіше перевести їх в онлайнний режим.

Попит на персоналізацію в режимі реального часу вплинув на усю структуру організації. Нова структура зажадала наявності надійного зворотного зв'язку із споживачами для усіх оперативних підрозділів компанії, з тим щоб відповіді на запити видавалися в режимі реального часу. На цьому етапі компанії почали використовувати сайти третього рівня.

Окрім зміни Web-технології, компанії стали застосовувати нову логістику - з швидшим часом відгуку. Перехід на ринок індивідуального споживання виявився досить жорстким, і багато компаній не змогли пристосуватися до нових технологій.

Інтернет-середовище дозволяє забезпечувати увесь спектр взаємодії продавця і покупця: пошук товару або покупця, комунікація між продавцем і покупцем, проведення електронних платежів.

Усе більшу кількість товарів сьогодні стає вигідніше купувати в інтернет-магазинах, які пропонують певні переваги, як продавцям, так і покупцям.

Для покупця це:

- заощадження часу при пошуку товару на основі цілодобового доступу до інформації;
- ширший вибір (наприклад, магазин Amazon пропонує більше 3 млн. книг);
- можливість отримати товар з будь-якої країни світу;
- вибір необхідної комплектації (зборка під замовлення). Користувач може зібрати потрібну конфігурацію (з представлених комплектуючих) і дізнатися, скільки вона коштуватиме;
- можливість розмістити замовлення на товари, які ще тільки готуються до випуску;
- можливість порівняти ціни декількох виробників.

Для продавця це: слід прогнозувати, що використання Інтернету PR-спеціалістами в майбутньому активізується, і станеться це, зокрема, з трьох наступних причин:

1. По-перше, гостро зросте потреба в освіті на протигагу потребам в продажах. Слід розуміти, що сьогоднішні споживачі значно розумніші та освіченіші. Вони можуть легко виявити підбурювачів і шахраїв. Таким чином, комунікаційні програми у сфері міжнародних економічних відносин повинні ґрунтуватися на освітній інформації, а не на простому просуванні товарів і послуг. З огляду на це, Інтернет є найбільшим світовим джерелом такої інформації.

2. Потреба в роботі в режимі реального часу. Світ міняється дуже швидко. Усе відбувається миттєво, в режимі реального часу. Як передбачив 40 років тому медіа-пророк Маршалл МакЛюен, в 21 столітті світ стане «великим селом», що потребує миттєвого спілкування. PR-спеціалісти можуть використовувати це для своєї вигоди, з тим щоб структурувати інформацію для миттєвої реакції на виникаючі проблеми і зміни на ринку.

3. Потреба підлаштовуватися під клієнтів. Раніше існували три основні телевізійні мережі. Сьогодні – більше 500 телевізійних каналів. Сучасні споживачі чекають більш сфокусованих, цільових, індивідуальних взаємин. Все частіше організації вимушені доводити свої повідомлення до зведення усе більш вузьких сегментів громадськості. Інтернет пропонує наступну сегментацію для репортерів, аналітиків, лідерів громадської думки і споживачів: електронна пошта, Інтернет-сайти, онлайніві зв'язки із ЗМІ, онлайнівий моніторинг, просування продуктів, зв'язки з інвесторами.

Електронна пошта. Цей сервіс Інтернету став найбільш поширеним інструментом спілкування. З кожним роком зростає кількість організацій, які використовують електронну пошту, яка доставляється в режимі реального часу, а, отже, замінила традиційні друкарські публікації і факсимільні технології, оскільки вона вважається миттєвим засобом доставки інформації. У більшості організацій електронна пошта вже служить внутрішнім засобом поширення інформаційних листів, бюлетенів та різного роду повідомлень.

Електронні інформаційні листи для зовнішнього користування – для клієнтів, інвесторів або представників ЗМІ – також популярні і цінні. Вони характеризуються декількома важливими аспектами, що відрізняють їх від своїх друкарських родичів.

Не більше однієї сторінки. Персонал не стане читати довгі інформаційні листи з екрану комп'ютера. Тому автори електронних інформаційних повідомлень мають бути короткими.

Посилання на інші матеріали. Інформація має бути підготовлена з посиланнями на інші матеріали, такі, як анонси статей і пропонованих продуктів.

Регулярне поширення. Дуже важливо також випускати електронні інформаційні листи з регулярними інтервалами, з тим щоб одержувачі чекали їх.

Заохочення зворотного зв'язку. Слід просити відвідувачів сайтів залишати своє повне ім'я, адресу електронної пошти, назву підприємства і переваги відносно формату кореспонденції.

Внутрішні веб-сайти – є ще одним феноменом, що розвивається.

Інтернет-сайти. Іншим напрямом використання Інтернету PR, що швидко розвивається, професіоналами є створення і підтримка самих організацій, а також їх продуктів. Сайт дозволяє людині або організації, що займаються міжнародними економічними відносинами, гнучко і вільно отримувати новини та інформацію без посередників. Зараз поширеним явищем створення PR агентства, що спеціалізуються на створенні «переможних сайтів».

Онлайніві зв'язки із ЗМІ. Окрім створення сайтів PR-спеціалісти використовують Інтернет для спілкування із ЗМІ. Усе більше число журналістів звертаються до Інтернету як до основного джерела інформації про організації. Багато журналістів спілкуються зі своїми PR-інформаторами через електронну пошту.

Це особливо актуально для сфери високих технологій. І нарешті, зростаюче число онлайнівих версій основних друкарських видань і розвиток галузі електронних журналів розширює можливості для популяризації і ролі в ній PR - спеціалістів.

Онлайновий моніторинг. Легкий доступ до Інтернету створює для PR-спеціалістів також і деякі проблеми, пов'язані із складністю відстежування негативних коментарів і навіть погроз, спрямованих на їх організації. Переважання «фальшивих сайтів», що зводять наклеп на організації, примушує PR-спеціалістів постійно стежити за цими сайтами, їх чатами і дискусійними групами.

Просування продуктів. Можливість безпосереднього доступу до клієнтів і споживачів – ще одна з переваг Інтернету. У цій області PR підтримують інтегровані маркетингові зусилля Інтернету.

Зв'язки з інвесторами. Прямий зв'язок з інвесторами і потенційними інвесторами – ще одна складність для PR-спеціалістів. Річ у тому, що Інтернет дозволяє інвесторам перевіряти діяльність організацій щодня, що примушує компанії посилювати свої дії в області спілкування зі своїми акціонерами.

Розглянемо детальніше перераховані раніше PR-інструменти.

Жодна організація, що шанує себе, професійна асоціація, некомерційне агентство, політичний кандидат або підприємець не можуть сьогодні представити своє існування без власного сайту в Інтернеті.

У міру того, як виникла необхідність в підвищенні якості Інтернет- сайтів з точки зору змісту, виникла і суперечка про той, хто повинен здійснювати контроль за сайтом: оператори, системщики, маркетинг або PR. У багатьох організаціях – спеціалісти борються за те, щоб розширити сферу охоплення сайтів за межі продуктів і послуг. Усе більше число компаній розробляють зовнішні мережі, покликані служити «корпоративними відділами новин», використовуваних виключно ЗМІ.

Як же розробити ефективний сайт? Передусім необхідно відповісти на декілька стратегічних питань.

1) Яке наше завдання? Розширити бізнес? Продати більше продуктів? Заробити більше грошей? Як і в будь-якому іншому напрямі PR – діяльності, слід визначити мету.

2) Яким змістом ми наповнимо сайт?

3) Як часто ми редагуватимемо сайт? Частенько відповідь на це питання – недостатньо часто. Затхлі новини і недолік оновлень – загальна проблема Інтернет-сайтів. Сайти повинні оновлюватися регулярно. Інша проблема – перенасичення сайтів інформацією.

4) Як ми зможемо поліпшити дизайн? Стиль сайту – найважливіший чинник. Якщо головна сторінка сайту неприваблива, то вона не притягне потрібної кількості відвідувань.

5) Наскільки інтерактивним буде сайт? Традиційні комунікації односторонні. Привабливість Інтернету в тому, що він може бути двостороннім.

6) Як ми відстежуватимемо використання? Як і в будь-кому другому комунікаційному проекті, використання сайту повинне вимірюватися. Базова форма виміру - це приблизна оцінка кількості «заходів» на сайт.

7) Оцінка результативності може бути багатосторонньою і включати аналіз об'єму в певний час дня, типи доступу, конкретні сторінки, на які відвідувачі

заходять в першу чергу, і подальші дії, яким вони йдуть за цим.

8) Хто відповідатиме за сайт? Управління сайтом при правильній постановці завдання має бути роботою спеціально виділеного для цього штатного співробітника.

Управління сайтом

Сайт організації служить найпростішим і самим «видимим» інструментом комунікації, до якого дістає доступ будь-який охочий. З цієї точки зору можна стверджувати, що в 21 столітті найбільш важливим засобом комунікації є веб-сайти. У зв'язку з цим для професійного управління сайтом PR-спеціалісти повинні дотримувати шість правил веб-сайту.

1. Ніяких «мертвих» посилань. Усі посилання повинні працювати. Вони мають бути пов'язані з обіцяною інформацією.

2. Контактна інформація. Якщо відвідувачеві потрібна додаткова інформація, то слід розповісти, як він може її отримати. Потім на запит слід відповісти.

3. Розміщення інформації. Оскільки ми читаємо зліва направо, то найбільш важлива інформація має бути розташована в лівій частині екрану, щоб відвідувач прочитав її в першу чергу.

4. Нові схеми важливі, оскільки вони не лише впливають на час завантаження інформації, але і представляють компанію.

5. Легкість використання. Інформація має бути легко доступною і розташовуватися в логічній послідовності. Гіперпосилання мають бути точними і чітко виділеними. кожен рівень усередині сайту повинен дозволяти користувач повертатися на попередній рівень або переходить до наступного.

6. Мета. Мета сайту визначає кількість і вид розміщеної інформації. Сайти прийнято ділити на три категорії:

Модель присутності : розрахована на те, щоб зафіксувати присутність в Інтернеті і служить цілям просування організації, її продуктів і послуг.

Інформаційна модель: завантажена матеріалом, включаючи публікації з преси, і розрахована на те, щоб створити повний портрет організації.

Модель електронної комерції розрахована на створення і просування продажів.

В основі онлайн-взаємин із ЗМІ входить наступне:

Відділи новин на сайтах. Самі просунуті організації створюють зовнішні мережі, що призначені тільки для ЗМІ і є похідними від їх Інтернет-сайтів. Ці «корпоративні відділи новин» включають увесь традиційний матеріал, потрібний ЗМІ.

Прес-релізи. Кожен сайт починається з прес-релізів, організованих в хронологічному порядку.

Виступи керівників. Усі основні виступи і розмови керівників мають бути включені у відділ новин сайту. Кращі сайти наділені інтерактивними рисами, що дозволяють відправляти тексти виступів таким, що усім бажає по електронній пошті.

Річні збори. Багато компаній стали записувати річні збори акціонерів на відео і транслювати їх через інтернет з тим, щоб ті, у кого не було можливості бути особисто присутнім на зборах, могли б зробити це електронній формі.

Інтерв'ю. Онлайнві прес-конференції і інтерв'ю також стали стандартною процедурою; при цьому компанія інформує журналістів про час і пароль, необхідний для доступу до конкретного керівника організації для інтерв'ю.

Фотографії, біографії керівників, рекламний матеріал і так далі. Онлайнві фотографії керівників і інші матеріали є стандартним змістом відділів новин.

Прес-релізи через інформаційні агентства. Для відкритих акціонерних товариств стало важливим випускати прес-релізи через інформаційні агентства. Матеріали інформаційних служб отримуються онлайнвими базами даних, такими як, AOL, Yahoo! і Lexis Nexis. Якщо компанія бажає, щоб її акціонери і потенційні інвестори дізналися про її діяльність і були проінформовані про це в онлайнвим режимі, то прес-релізи компаній мають бути надані інформаційним службам.

Онлайнова популяризація. Як вже відзначалося, поява онлайнвих версій найбільших періодичних видань - від Chicago Tribune і New York Times до Business Week і World Report - відкрило нові канали популяризації для PR-професіоналів. У більшості з таких онлайнвих версій старих видань працюють журналісти, зайняті тільки в Інтернет-випусках.

І нарешті, Інтернет пропонує можливості для доставки матеріалу популяризації безпосередньо цільовим сегментам.

Уперше у PR-спеціалістів з'явилися можливості через інтернет зв'язуватися з потенційними інвесторами, клієнтами або своїми прибічниками, не потрапляючи при цьому в залежність від журналістів- посередників.

Інтернет переповнений невдоволеними клієнтами, акціонерами, що лають керівництво, і фальшивими сайтами, що наслідують сайти тієї або іншої організації.

Дискусійні групи і чати – це віддушину для невдоволених акціонерів і споживачів. Дрібні компанії мають бути постійно в курсі того, що про них говорять на онлайнвих форумах. Таким чином, моніторинг інформаційних груп повинен стати постійною роботою для їх PR-спеціалістів.

Фальшиві сайти повинні відстежуватися організаціями, на яких вони нападають. Оскільки судові процеси чинять мінімальний вплив на власників фальшивих сайтів, то краще просто ретельно стежити за інформацією, що з'являється на них: знову-таки це повинно бути рутинною роботою PR-спеціалістів.

Міські легенди є ще однією передумовою онлайнвого моніторингу. Це всезростаюча лавина «страшних» історій про різні компанії, що виникають на основі помилкових інтернетівських служб. Велика частина цих історій поширюється по країні і світу по електронній пошті.

Інтернет є віртуальною лабораторією по застосуванню PR, рекламних і маркетингових методів для просування продуктів.

Плюсом є те, що покупці і клієнти можуть дістати доступ до вашої інформації, мінус же в тому, що ви конкуруєте з сотнями тисяч інших провайдерів інформації за увагу відвідувачів.

Одним з популярних засобів просування товарів є рекламне посилання. Це маленька реклама, сприяюча просуванню іншого сайту або сторінки. Зазвичай для просування використовується якийсь спокусливий матеріал або інтригуючий малюнок. На додаток до цього рекламне посилання може зв'язувати відвідувача з гіперпосиланням або сайтом.

Онлайнові дискусійні групи – ще одне джерело просування продуктів. Спритні компанії стежать за роботою інформаційних груп для того, щоб дізнатися, чи не згадуються там імена інших компаній, продуктів або спеціалізація.

Маркетинг через інтернет дозволяє перейти на новий рівень відношення з клієнтами. Хороші сайти не лише продають продукти, але і надають інформацію і навчають споживачів. Тут і вступають в гру PR-спеціалісти. Наприклад, потенційний покупець музичних записів може розвинути смак до музики. «Консультант» сайту рекомендує вибір мелодії, клієнти можуть прослухати окремі записи з альбомів, які вони хочуть придбати.

Усі ці можливості для просування продуктів є засобом прямого зв'язку з клієнтом і мають величезний потенціал для PR-практиків.

Те ж саме відноситься і до зв'язків з інвесторами, сфері діяльності PR, яка пов'язана з акціонерами компанії і громадськістю - брокерами, аналітиками та ін.

Для дрібного інвестора, що спостерігає величезний потік інформації, спрямований на аналітиків, брокерів або великі організації, Інтернет став інформаційним благом. Інвестори мають можливість в режимі реального часу стежити за своїми інвестиціями ринками, не потрапляючи в залежність від інформуючих посередників.

Інтернет є ще одним феноменом, що постійно розвивається, серед американських компаній. Більшість підприємств або вже організували интранети, або збираються зробити це найближчим часом.

Інтернет - внутрішній механізм, інтегруючий повідомлення між потоками роботи, управлінням, процесами, інфраструктурою і усіма іншими аспектами діяльності.

Екстернети дозволяють використовувати Інтернет для обміну інформацією з цільовими зовнішніми аудиторіями, такими, як ЗМІ, інвестори, постачальники, основні клієнти. При такій сегментації інформації захисті її поширення цільова аудиторія може бути упевнена в тому, що конфіденційність інформації буде збережена.

Сьогодні PR міняють форму Інтернету, а Інтернет, у свою чергу – практикові PR. Принаймні це те, що сказали б Інтернет-підприємці і капіталісти, що фінансують їх. Популяризація і громадське сприйняття так само важливі для диференціації Інтернет-фірми, як і інжиніринг її продуктів. Наприклад, коли компанія eBAY, Inc. (аукціонний сайт) провела публічне розміщення своїх акцій, це було названо ЗМІ «стрибком вперед». Ціна первинного розміщення акцій

компанії спочатку складала 18 дол., але відразу після відкриття торгів вона злетіла до 234 дол., внаслідок сприятливої популяризації. Дійсно, «стрибок».

Враховуючи величезну кількість фірм, що прагнуть до визнання і обмежених фінансуванням, нові Інтернет-компанії багато в чому залежать від PR, а точніше - від популяризації, яка повинна допомогти їм пробитися на ринок. Щоб завжди бути на очах у громадськості і, що важливіше, у капіталістів, що фінансують їх діяльність, вони безперервно випускають прес-релізи. Результатом стало відродження одного з самих обмовлених PR-продуктів – прес-релізів.

Хоча така величезна потреба Інтернет-компаній і PR і довела їх переваги, не можна не відмітити, що у цього феномену є і свої проблеми: непотрібні і навіть помилкові релізи, помилкові позови до сайтів, навіть підробні звіти про дослідження з метою зашкодити компаніям. Етичні проблеми, з якими стикаються PR-професіонали в результаті підвищеної активності Інтернет-компаній, є одним з результатів зростаючої ролі PR в розвитку Інтернету.

Для PR-професіоналів першою необхідністю стало знайомство з технологією Інтернету і пристосування до неї.

4.5. Соціальні наслідки інформатизації суспільства

Найбільші зміни, що сталися в інформаційному розвитку суспільства, можна відмітити п'ятьма революційними етапами.

Перша революція. Поява мовних комунікацій, що забезпечує групову поведінку людей, збереження накопичених знань на основі усного спілкування.

Друга революція. Винахід писемності – основа найбільш важливого стрибка в розвитку суспільства, з'явилася можливість довготривалого збереження знань і передачі їх від покоління до поколінь.

Третя революція. Винахід книгодрукування, що дозволив реалізувати масове поширення письмової інформації, змінив культуру і організацію взаємної діяльності, забезпечив широкомасштабний розвиток МЕВ.

Четверта революція. Винахід електрики і пов'язаних з ним технологій передачі інформації (телеграф, телефон, радіо, телебачення), що дозволяють оперативно передавати інформацію, заміщаючи безпосереднє спілкування людей. Паралельно з цими змінами з'явилися засоби оперативної фіксації подій (фотографія і звукозапис).

П'ята революція. Поява електронно-обчислювальних машин і заснованих на них автоматизованих технологій. Проникнення інформаційних технологій в усі сфери діяльності (промисловість, управління, культура і так далі). Поява Інтернету. Створення інструментальної бази для інтелектуальних систем.

Нині проходить черговий етап розвитку цивілізації – перехід до інформаційного суспільства. Поняття «Інформаційне суспільство» як модифікація концепцій постіндустріального суспільства виникає в другій половині 1960-х рр.

Постіндустріальне суспільство, яке вже характерно для більшості розвинених країн світу і в економіці якого в результаті науково-технічної революції і істотного зростання прибутків населення пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, створює основу інформаційного суспільства.

Вже для цієї стадії розвитку виробничим ресурсом стали інформація і знання, наукові розробки утворюють головну рушійну силу економіки, найбільш цінними якостями є рівень освіти, професіоналізм, креативність працівника.

Знання і інформація завжди були обов'язковими компонентами в життєдіяльності людей. Знання є засобом звільнення від впливу стихійних об'єктивних сил, основою формування особи. Але в умовах інформаційного суспільства знання набуває нового значення, воно до певної міри стає самостійною силою, центральним чинником технічного і соціального розвитку.

Найважливіше, що знання може використовуватися для виробництва нового знання. Стає можливим отримувати нове знання про реальність на підставі досвіду, що мається. Це призводить до зростання теоретичних наук, прогнозу і проведення практичних досліджень на підставі попередніх припущень. Математичні методи проникають в усі сфери діяльності людини.

В період переходу до інформаційного суспільства будь-яка організаційна структура все більше використовує інформацію з метою підвищити ефективність, стимулювати інновації, зміцнити конкурентоспроможність. Інформація стає предметом масового споживання у населення, відбувається інтенсивне формування інформаційного сектора економіки, який росте швидшими темпами, ніж інші галузі.

Назва «Інформаційне суспільство» уперше з'явилася майже одночасно в Японії і США. Створення самого терміну «інформаційне суспільство» приписується Ю. Хаяши, професорові Токійського технологічного інституту. Контури інформаційного суспільства були змальовані в звітах, представлених японському уряду рядом організацій.

Основний сенс концепції інформаційного суспільства, сформульованої в цих роботах, може бути представлений наступними тезами:

- велика частина населення розвинених країн зайнята інформаційною діяльністю;
- однієї з головних соціальних цінностей, що об'єднують суспільство, головним продуктом виробництва і основним товаром стає інформація;
- влада в суспільстві переходить в руки інформаційної еліти.

Процес інформатизації включає наступні взаємозв'язані техніко-технологічні складові.

Електронізація – поширення електронної технології на самі різні сфери людської діяльності: у виробництві і управлінні, освіту і науку, соціальну і культурну сфери.

Медіатизація – процес вдосконалення засобів збору, зберігання і поширення інформації, в якому головним носієм інформації і даних стає електронний носій. Медіатизація дозволяє передавати інформацію безпереміщення людини, збільшує швидкість і розширює спектр можливостей цієї передачі.

Комп'ютеризація – процес вдосконалення засобів пошуку і обробки інформації

на основі впровадження комп'ютерної техніки. Комп'ютер стає головним засобом комунікації людини, засобом позбавлення від рутинних операцій. Комп'ютеризація – це не лише технічний і технологічний процес, але і соціологічні перетворення, пов'язані з освоєнням комп'ютерної техніки практично усім населенням.

Інтелектуалізація – процес розвитку знань і здібностей людей до сприйняття і породження інформації, що закономірно обумовлює підвищення інтелектуального потенціалу суспільства, включаючи можливість використання засобів штучного інтелекту.

Перехід до інформаційного суспільства збігся з гострою фазою інформаційної кризи – найболючішою, яка заважає подальшому розвитку цивілізації проблеми. Суспільство зіткнулося з протиріччям між обмеженими можливостями людини щодо сприйняття та переробки інформації та існуючими величезними потоками та масивами інформації, що зберігається. Необхідно узгодити інформаційний «голод» та інформаційну «лавину». Тому головним та найбільш очікуваним позитивним наслідком інформатизації має стати подолання цієї проблеми.

Одним із початкових кроків вирішення цього складного завдання є розробка сучасних інформаційних технологій. Вони повинні дозволити формулювати запит на виконання будь-яких операцій з інформацією мовами, близькими до природного, ефективно відсікати інформаційний шум, доставляти потрібні відомості у зручній для користувача формі.

Іншим важливим завданням інформатизації є реалізація вільного доступу кожної людини до інформаційних ресурсів усієї цивілізації. Зараз цей доступ значною мірою обмежений адміністративними, міждержавними і економічними бар'єрами. Держава, міжнародні організації через законодавчі акти, угоди, цільові програми повинні розумно відрегулювати доступ до інформації, що забезпечує ефективний розвиток цивілізації. Розумність регулювання полягає в тому, що є певний спектр інформації, закриття якої обґрунтоване державними або корпоративними інтересами. Процеси інформатизації повинні визначити розумні межі доступу. Окрім цього, доступ має бути узгоджений з дотриманням авторських прав. Основним принципом інформаційного суспільства повинне стати твердження: «Обмеження вільного поширення інформації завдає шкоди державі».

Позитивною стороною інформатизації є перехід до нових форм зайнятості. З'являється можливість дистанційної роботи: телеробота, розширення сектора SOHO (малий ідомашній офіс). Для ряду спеціальностей тепер можна організувати гнучкий графік роботи. При цьому істотно зменшуються витрати усіх учасників (офісне приміщення, транспортні витрати, скорочення виробничої інфраструктури), працівник може ефективніше використовувати ті тимчасові інтервали, коли його організм працює максимально продуктивно, з'являється можливість реалізувати побажання «жити, де хочу» і, нарешті, покращується екологія.

Ще одним закономірним наслідком дистанційної роботи є стирання граней державних кордонів при наборі працівників – робота по контрактах без яких-небудь безпосередніх контактів з працедавцем.

Поява нової індустрії – індустрії інформації – повинно компенсувати скорочення зайнятості в аграрному і промисловому секторі. Нові робочі місця орієнтовані на висококваліфікованих фахівців, що, у свою чергу, повинно визначити поглиблення освітніх процесів у ВНЗ і післявузівській освіті. Освіта, навичка роботи із складними електронними пристроями стає обов'язковою умовою для самореалізації в інформаційному суспільстві.

Найбільш очікуваним явищем, до реалізації якого притягуються найбільш досконалі технології і фахівці, являється створення Е-уряду. Інформатизація цього напряму цілком покладається на державу. Розробка повинна підвищити ефективність державних функцій в усіх сферах громадського розвитку, зняти бюрократичні бар'єри при взаєминах з державними і муніципальними органами управління.

Серед інших позитивних наслідків інформатизації слід зазначити:

- відторгнення масової стандартизації і уніфікації - кожен член суспільства дістає можливість проявляти свої індивідуальні якості, вибираючи найбільш відповідні для нього види діяльності, оперативно і з мінімальними адміністративними бар'єрами представити власну особливу думку з будь-якого питання найширшому колу користувачів Інтернету;

- вдосконалення інформаційно-обчислювального забезпечення економічних і соціальних процесів;

- розширення інформаційної і аналітичної підтримки процесів ухвалення рішень;

- зростання і розвиток інформаційних потреб населення за рахунок доступності ресурсів і їх різноманіття, розширення спектру засобів доступу.

У інформаційному суспільстві змінюється не лише виробництво, але і увесь устрій життя, система цінностей, зростає значущість культурного дозвілля по відношенню до матеріальних цінностей. Обличчя з обмеженими фізичними можливостями, зокрема, літні люди, зможуть навіть після відходу на пенсію продовжувати працювати, оскільки підвищиться планка працездатного віку.

Оскільки інформаційне суспільство є комфортнішим, досконалішим і відбиває прогресивний розвиток суспільства, інформатизація спричиняє в основному позитивні наслідки. Проте в деяких ситуаціях вона може призводити до негативних результатів. Нижче перерахуємо прогнозовані основні негативні наслідки інформатизації.

Проблема маніпулювання свідомістю людей в результаті посилення впливу на суспільство засобів масової інформації, у тому числі і у вільному доступі в мережі Інтернет.

Труднощі адаптації до складного середовища інформаційного суспільства у певної категорії людей (літні люди, що незможні, такі, що не мають достатнього освітнього цензу). Зростання маси незайнятого населення з цієї причини. Протиріччя між новим, «комп'ютерним» поколінням і носіями «індустріальної» технології.

Зростання ризику техногенних катастроф. При створенні алгоритмічної, програмної частини систем управління людина не завжди може спрогнозувати і врахувати усі можливі ситуації. Реальність цієї небезпеки простежується вже зараз.

Розшарування населення на тих, хто допущений до інформації, і на тих, хто до неї не має доступу, залежно від внутрішньої політики держав, майнового цензу,

міждержавних відносин і так далі.

Глобалізація, посилення процесів уніфікації культур, стирання культурних відмінностей між народами і знищення самотності нечисленних народів. Розмивання професійно-трудова націоанальних традицій, націоанальних шкіл і течій в науці і мистецтві.

Скорочення міжособових контактів. Сучасні мережеві технології, як правило, забезпечують комунікації без необхідності прямої взаємодії людей і гарантують анонімність. У певних умовах людина може виявитися абсолютно самотньою.

Оцифрування особистих даних (бази паспортних даних, телефонних з'єднань, купівель, поїздок і так далі) створює потенційну можливість проникнення в приватне життя людей і організацій.

Зростання злочинів в інформаційних технологіях, що використовують електронну реєстрацію користувачів (системи паролів, пластикові карти і так далі). Особливу небезпеку представляють втручання у фінансові операції.

Зниження значущості традиційних культурних цінностей (книги, живопис, класична музика) за рахунок нав'язуваної масової культури, орієнтації на поглиблене вивчення комп'ютерних дисциплін.

Більшість відповідей виражають емоції респондентів, і до кожного з них потрібні пояснення. Наприклад, відповідь «Зниження культурного рівня» виглядає досить дивним, оскільки розвиток інформаційного середовища створює передумови для підвищення культурного рівня (доступ по мережах до скарбів бібліотек, музеїв і так далі). Проте автоматично це не відбувається.

Можливе різке збільшення числа людей, що є механічними споживачами інформації, що надається, що відбиває негативну тенденцію. Чи відповідь «Елітарне знання» – його потрібно розуміти як небезпека величезної поляризації знань в суспільстві, можливому накопиченні їх переважно у вузькому, «верхньому» громадському шарі – еліті (політичною, економічною і так далі). Вихоплювання цих «девізів» без розшифровки внутрішнього змісту небажане.

1. **«Соціалізація інформації»** – збільшення міри спрямованості інформації на соціальну сферу;

2. **«Подолання кризи цивілізації»** – створення передумов для розв'язання глобальної екологічної кризи, вирішення проблеми стійкого розвитку цивілізації в цілому.

3. **«Зниження культурного рівня»** – розвиток інформаційного середовища створює передумови для підвищення культурного рівня (доступ по мережах до скарбів бібліотек, музеїв і так далі), проте автоматично це не відбувається. Можливе різке збільшення числа людей, що є механічними споживачами інформації, що надається.

4. **«Елітарне знання»** – небезпека величезної поляризації знань в суспільстві, можливому накопиченні їх у вузькому, «верхньому» громадському шарі - еліті (політичною, економічною і так далі).

5. **«Ізоляція індивіда»** – без громадського регулювання інформатизація може привести до того, що люди почнуть спілкуватися, як правило, опосередковано – через комп'ютер. Незнання і, що ще гірше, відсутність потреби знати своїх колег, сусідів і родичів – дуже небезпечне соціальне явище.

Таблиця 4.1. Наслідки інформатизації в контексті громадськості

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Культура і суспільство	
Вільний розвиток індивіда. Інформаційне суспільство. Соціалізація інформації. Комуникативне суспільство. Подолання кризи цивілізації.	«Автоматизація» людини. Дегуманізація життя. Технократичне мислення. Зниження культурного рівня. Лавина інформації. Елітарне знання (поляризація). Ізоляція індивіда.
Політика	
Розширення свобод. Децентралізація. Вирівнювання ієрархії влади. Розширена участь в громадському житті.	Зниження свобод. Централізація. Держава – «наглядач». Розширення державної бюрократії. Посилення влади завдяки знанням. Посилення маніпуляції людьми.
Господарство і праця	
Підвищення продуктивності. Раціоналізація. Підвищення компетентності. Зростання багатства. Подолання кризи. Економія ресурсів. Охорона довкілля. Децентралізація	Усе зростаюча складність життя. Загострення промислової кризи. Концентрація. Схильність кризам. Стандартизація. Масове безробіття.
Міжнародні економічні відносини	
Національна незалежність. З'являється шанс на розвиток у країн «Третього світу». Поліпшення обороноздатності країни	Посилення взаємозалежності. Технологічна залежність. Загострення відносин Півдня - Заходу. Уразливість. Посилення небезпеки нової війни із-за оновлення військових схем.

6. **«Вирівнювання ієрархії влади»** в суспільстві, що інформатизується, повинне відбуватися за рахунок залучення більшого числа людей до політики, створення умов для підвищення ними соціального статусу.

7. **Вплив на комп'ютерні технології.** При сучасних технологіях можливий контроль не лише поведінки, але і думок людей. Якщо держава не створюватиме умови для виховання інтелектуальної людини, то отримає масу легко керованих, прогнозованих людей.

8. **«Підвищення компетентності»** і як альтернатива цьому – «декваліфікація».

9. **«Нові професії та кваліфікації»** і, з іншого боку, можливе зникнення численних професій. Поява нових, більш інтелектуальних професій не повинно виключати збереження інформації не тільки про зникаючі технології, а й про соціальні структури, що забезпечували їх реалізацію. Втрата технологій створення єгипетських пірамід, дамаської сталі та ін.

Загальновідома роль таких чинників як кількість і якість збройних сил сторін, сформована спрямованість громадської думки, відкритість (закритість) інформації про мотиви політичних акцій при пошуку необхідних дипломатичних рішень.

Для суспільства, що вступило у фазу інформатизації, чинник технологічного відриву стає вагомим, ніж чисельна перевага армії. Передусім, цей чинник проявляється в технології інформаційно-обмінних процесів. Поняття «психологічна війна», «витік мізків», «зомбування» і тому подібне наповнюються реальним змістом, а національні системи ЗМІ стають об'єктами стратегічного значення.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Які носії даних вам відомо?
2. Що таке інформація?
3. У чому відмінність між інформацією та даними?
4. Яких операцій вимагає обробка даних?
5. Дайте визначення терміну «інформаційні технології».
6. Що означає термін «обчислювальна техніка»?
7. На скільки груп поділяються всі мережі?
8. Які переваги використання e-mail?
9. Здійснення яких операцій вимагає обробка даних?
10. З чим пов'язана інформатизація суспільства?
11. Коли виникла концепція інформаційних технологій?
12. Які етапи розвитку інформаційних технологій?
13. Що означає термін «нові інформаційні технології»?
14. Під технологічними інструментами та засобами мають на увазі
15. Коли почала Web почала функціонувати Web і хто її створив?
16. Що означає термін «гіпертекст»?
17. Що означає термін «гіпермедіа»?
18. Якими загальними рисами роботи володіють мережеві спільноти?
19. Дайте визначення терміну «соціальна мережа».
20. Які існують види соціальних сервісів?
21. Які переваги використання e-mail?
22. Дайте визначення терміну «поштовий сервер».
23. Які протоколи використовують для прийому і відправки пошти?
24. Чим відрізняється функціональна безпека (*англ. safety*) від інформаційної безпеки (*англ. security*)?
25. Дайте визначення терміну «функціональна безпека».
26. Дайте визначення терміну «інформаційна безпека» та охарактеризуйте її основні властивості
27. На які частини поділяються інформаційні системи?
28. Дайте визначення терміну «інформаційна безпека держави».
29. Дайте визначення терміну «інформаційна безпека особистості».
30. Охарактеризуйте властивості інформації.
31. Дайте визначення терміну «конфіденційність (*англ. confidentiality*)»
32. Дайте визначення терміну «цілісність (*англ. integrity*)»
33. Дайте визначення терміну «доступність (*англ. availability*)»
34. Дайте визначення терміну «комп'ютерна безпека»
35. Які причини вразливості системи?
36. Які типові можливості міжмережевих екранів?

37. Дайте визначення терміну «архівачія».
38. Що таке архіватори?
39. Охарактеризуйте сутність медіамаркетингу.
40. Що таке соцмережі?
41. Дайте визначення терміну «спам».
42. Яким чином працює інтернет-маркетинг та які його інструменти?
43. Поясніть сутність терміну «веб-сайт»
44. Як працює пошуковий маркетинг інтернет-реклама?
45. У чому відмінність offline –реклами і online-реклами?
46. Як працює контекстна реклама (контекст) і які її переваги?
47. Як працює медійна реклама і які її переваги?
48. Чому усе більшу кількість товарів сьогодні стає вигідніше купувати в інтернет-магазинах?
49. Яким п'ятьма революційними етапами характеризуються зміни в інформаційному розвитку суспільства?
50. Які позитивні та негативні наслідки інформатизації?

Тестові завдання

1. Скільки прийнято виділяти етапів розвитку інформаційних технологій?

- а) 3;
- б) 5;
- в) 8;
- г) 10;
- д) немає правильної відповіді.

2. Корпоративні мережі надають послуги:

- а) усім жителям міста;
- б) усім без обмежень;
- в) співробітникам підприємства та членам його родин;
- г) тільки співробітникам підприємства, яке володіє цією мережею;
- д) лише керівництву підприємства.

3. Мережі доступу – це:

- а) мережі, що представляють собою найбільш швидкісну частину (ядро) глобальної мережі, яка об'єднує численні мережі доступу в єдину мережу;
- б) мережі, що надають доступ індивідуальним і корпоративним абонентам від їх приміщень (квартир, офісів) до першого приміщення (пункту присутності) оператора мережі зв'язку або оператора корпоративної мережі;
- в) мережі, що агрегують дані від численних мереж доступу для компактної передачі їх по невеликій кількості каналів зв'язку в магістраль;
- г) усі відповіді правильні;
- д) немає правильної відповіді.

4. Мережеве співтовариство – це:

- а) жителі одного міста;
- б) група людей, що підтримують спілкування і ведуть спільну діяльність за допомогою комп'ютерних мережевих засобів;
- в) усі, хто мають доступ до інтернету;

- г) працівники одного підприємства;
- д) немає правильної відповіді.

5. До переваг використання e-mail відносяться:

- а) можливість затримки в доставці електронних листів (до декількох днів);
- б) відсутність 100% гарантій доставки e-mail повідомлення (може не дійти зовсім);
- в) можливість сторонній особі перехопити електронне поштове повідомлення;
- г) обмеження на максимальний розмір пересилається e-mail;
- д) висока швидкість доставки поштових повідомлень (кілька хвилин).

6. До недоліків електронної пошти відносяться:

- а) можливість затримки в доставці електронних листів (до декількох днів);
- б) безпаперовий документообіг, що зменшує споживання природних ресурсів;
- в) можливість сторонній особі перехопити електронне поштове повідомлення;
- г) обмеження на максимальний розмір пересилається e-mail;
- д) розсилка спаму і вірусів.

7. Інформаційна безпека за сферою застосування поділяється на:

- а) інформаційна безпека держави і інформаційна безпека організації;
- б) інформаційна безпека організації і інформаційна безпеки особистості;
- в) інформаційна безпека держави, інформаційна безпека організації і інформаційна безпеки особистості;
- г) інформаційна безпека держави і інформаційна безпека особистості;
- д) всі відповіді правильні.

8. Суттєві (з позицій ІБ) властивості інформації:

- а) конфіденційність;
- б) цілісність;
- в) доступність;
- г) всі відповіді правильні.
- д) немає правильної відповіді.

9. Найбільш великі зміни, що сталися в інформаційному розвитку суспільства, можна відмітити:

- а) електронізація;
- б) інтелектуалізація;
- в) комп'ютеризація;
- г) мобільність;
- д) усі відповіді правильні.

10. Назва «Інформаційне суспільство» уперше з'явилася в:

- а) Китаї і США;
- б) Японії і США;
- в) Японії і Китаї;
- г) США і Німеччині;
- д) Німеччині і Китаї.

ТЕМА 5. ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

- 5.1. Основні аспекти транснаціоналізації світової економіки.
- 5.2. Інноваційна складова транснаціоналізації економічної діяльності.
- 5.3. Міжнародні корпорації в умовах транснаціоналізації світової економіки.
- 5.4. Роль транснаціональних корпорацій в міжнародній економічній системі.
- 5.5. Суть та особливості діяльності ТНБ у світовій економіці.
- 5.6. Сучасна транснаціоналізація економіки України.

Література

1. Рогач О. І. Транснаціональні корпорації у світовому господарстві : монографія. К.: ВЦ «Київський університет», 2006. 150 с.
2. Гудим К. Транснаціоналізація як чинник глобалізації. Вісник КНТЕУ. 2014. №4. С.33- 44.
3. Транснаціоналізація світової економіки. Колективна монографія /О.В.Баула, Т.М. Вісіна, Н.М. Галазюк, О.М. Зелінська О.Я.Кравчук, П.Я. Кравчук, Л.В. Корольчук, О.М. Лютак, Л.В. Савош, О.А.Урбан. Луцьк: Вежа Друк, 2018. 236 с.
4. Лимонова Е.М., Воробйова К.О. Дослідження впливу ТНК на країни базування та приймаючі країни. /Європейський вектор економічного розвитку. 2014. №2 (17). С. 121–130.
5. Михайлишин Л.І. Транснаціоналізація світової економіки: інноваційний аспект: монографія. Вінниця: ДонНУ, 2016. 314 с.
6. Столярчук Я., Беленький О., Столярчук В. Глобальні форми та механізми транснаціоналізації ринку об'єктів інтелектуальної власності. /Міжнародна економічна політика. 2015. №1 (22). С. 54-73.
7. Трансформація процесу транснаціоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища: монографія. / Ю.В. Макогон та ін.; за ред. Т.В. Орехової. Д.: НордПрес, 2011. 652 с.
8. Горняк О.В. Стратегічні альянси як форма розвитку корпоративних структур у глобалізованій економіці. URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2014_19_4/10.pdf.
9. ТНК як одна з детермінант розвитку світової економіки. URL: <http://elib.lutsk-ntu.com.ua/book/fb/etme/2011/11-68/page8.html>.
10. Дементьева А.Г. Форми і методи отримання конкурентних переваг ТНК в умовах глобалізації / Менеджмент сьогодні. 2010. №3. С. 134–148.
11. Гудим К. Транснаціоналізація як чинник глобалізації. Вісник КНТЕУ. URL: <https://visnik.knteu.kiev.ua/files/2014/04/4.pdf>.
12. Комшук О.І. Трансформація системи управління ТНК в умовах глобальної конкуренції та посилення ролі науково-технічного прогресу. Бібліотека ДВНЗ КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4465/1/Комshuk.pdf>.
13. Транснаціоналізація і конкурентний розвиток національних економік: теорія і практика країн, що розвиваються: монографія / Л.В. Руденко-Сударєва, О.М. Мозговий, В.В. Токарь та ін. – Вид. 2-ге, доп. К. : КНЕУ, 2015. 270 с.

5.1. Основні аспекти транснаціоналізації світової економіки

Одним з ключових процесів розвитку світової економіки є зростаюча роль **глобалізації**, якісного етапу у розвитку інтернаціоналізації господарського життя. Відношення до глобалізації як спеціалістів, так і всього людства планети є досить неоднозначним та, навіть, абсолютно протилежним. Це пов'язано з різними точками зору щодо наслідків від процесів глобалізації, в яких одні бачать серйозну загрозу світовій економічній системі, а другі – джерело подальшого прогресу економіки. Однак, слід відзначити, що альтернативи їй немає.

80 – 90-ті роки ХХ ст. характеризуються значним посиленням процесу транснаціоналізації світової економіки. Процеси транснаціоналізації є основою сучасних світогосподарських відносин і сталою тенденцією розвитку економіки. Транснаціоналізація являє собою процес посилення світової інтеграції в результаті глобальних операцій ТНК. Цей об'єктивний процес, зумовлений міжнародним одиничним поділом праці, породжує транснаціональні форми кооперації.

Транснаціоналізація – якісно новий етап інтернаціоналізації господарського життя, який характеризується різким зростанням ролі зовнішніх факторів розвитку всіх держав і створенням транснаціонального капіталу

Транснаціоналізація світової економіки представляє собою процес розширення міжнародної діяльності компаній та установ промислового, фінансового спрямування, сфери послуг, їх вихід за рамки географічних кордонів країн, що призводить до перетворення національних компаній у транснаціональні за рахунок поглинання компаній інших країн, створення спільних компаній, залучення іноземних інвестицій, довгострокової науково-технічної кооперації тощо, – що призводить до отримання доступу до додаткових джерел фінансового капіталу, нових технологій та інновацій, сучасного організаційно-управлінського досвіду.

Об'єктивними основами транснаціоналізації як феномену сучасного етапу розвитку світового господарства є такі:

- ✓ *поглиблення інтернаціоналізації виробництва, науки, техніки;*
- ✓ *підвищення ролі коопераційних зв'язків і набуття ними міжнародного характеру;*
- ✓ *формування суб'єктами господарювання різних країн спільних науково-виробничих структур;*
- ✓ *широке використання в процесі управління міжнародними господарськими структурами інформаційних і телекомунікаційних технологій.*

Транснаціоналізація веде до небувало високого рівня взаємозалежності між країнами. ТНК стали головним суб'єктом економічної діяльності у світовому економічному просторі, що модернізується. Як центри координації й рушії світового виробництва та обміну ТНК формують усередині своїх комплексів і між собою мережу відносин, які виходять за межі національних держав. Розвиваючись з одногалузевих елементів національних господарських систем, сучасні ТНК перетворилися на міжгалузеві внутрішньодиверсифіковані комплекси з інтернаціональним масштабом операцій, діалектично заперечуючи, таким чином, свою первинну основу.

В рамках стратегії глобалізації країна початкового базування дедалі частіше розглядається ними лише як один із районів з певними перевагами розміщення. ТНК беруть участь у міжнародному поділі праці на двох рівнях — внутрішньофірмовому і міжфірмовому.

<i>Внутрішньокорпоративний поділ праці</i>	<i>Міжфірмовий поділ праці</i>
визначає характер і способи взаємодії окремих структурних ланок у процесі міжнародного усупільнення виробництва, складається під впливом стратегії ТНК	відображає спеціалізацію фірм, що сформувалися на транснаціональній основі, шляхом повного повного злиття капіталів з утворенням нової компанії або придбання однієї компанії контролю над іншою

Рис. 5.1. Рівні участі ТНК у міжнародному поділі праці.

Глобальна конкуренція між фірмами змушує їх розглядати світ як величезний цілісний ринок. Незважаючи на олігополістичний характер структури багатьох сегментів цього ринку, тут відбувається постійна зміна співвідношення сил між агентами економічної діяльності внаслідок передусім змін у перевагах власності, а також еволюції переваг інтерналізації й розміщення. В цій боротьбі за контроль над ринком перетворення національних фірм у транснаціональні або підвищення ступеня «міжнародності» останніх часто стає однією з найважливіших умов зростання фірм.

Характерною рисою сучасного етапу транснаціоналізації світової економіки є величезний масштаб операцій ТНК.

ТНК – найдинамічніший структурний елемент сучасної світової економіки

За мобільністю, здатністю до трансформації зв'язків та організаційних структур, швидкістю реакції на імпульси науково-технічної революції ТНК набагато перевершують національні або регіональні форми господарських

утворень. На відміну від них ТНК не прив'язані до тієї чи іншої території, а отже здатні з'єднати фактори виробництва різної державної належності і брати участь в освоєнні ринків у будь-якій частин світу.

Транснаціональність капіталу і діяльності є основною рисою ТНК.

Вирішальним у визначенні ТНК є не стільки те, з яких країн надходить капітал, скільки те, куди він прямує, де оперує, звідки здобуває прибутки. Більшість сучасних ТНК являє один національний, а не багатонаціональний капітал.

В результаті міжнародної кооперації виробництва, торгівлі, трудових ресурсів, капіталів та міжнародних економічних відносин в цілому, відбувається посилення зв'язків між національними економіками, які супроводжуються виходом виробництва за їх межі. *Транснаціоналізація* веде до високого рівня взаємозалежності між країнами.

Транснаціоналізація світової економіки – один з найбільш впливових процесів сьогодення, що забезпечує збільшення масштабів і ефективності виробництва, розширення географічних меж коопераційних зв'язків, удосконалення механізмів акумуляції капіталу і ресурсів розвитку, уніфікацію економічного простору у вигляді зближення «правил гри» і одноманітності в споживчих перевагах через домінування світових брендів і стандартів

Активна участь в світових транснаціональних процесах дозволяє сформувати додаткові джерела розвитку, забезпечувати продуктивність галузей та підвищувати конкурентоспроможність національних економік.

Найбільш узагальнюючими та сучасними характеристиками ТНК є:

- знаходяться і функціонують у різних країнах;
- контролюються штаб-квартирою, яка розташована в одній конкретній країні;
- керуються загальною стратегією і скоординованою політикою;
- мають певні масштаби міжнародної діяльності;
- реалізують єдину бізнес-ідеологію із синтезом філософії волюнтаризму, прагматизму і лібералізму;
- втручаються у міжнародні політичні процеси, являючи собою їх нові суб'єкти;
- мають уніфіковану корпоративну систему бухгалтерського обліку і звітності.

Формування політики транснаціоналізації світової економіки, слід розкривати через визначення основної суті функціонування ТНК, а саме:

- **по-перше ТНК** – це лідери міжнародного бізнесу, що виникли в результаті значної концентрації капіталу в межах національних економік та по мірі зростання науково-технічного прогресу впроваджують нові методи у виробничий процес, покращуючи якість продукції з метою захоплення нових ринків, отримання значних прибутків від ефекту масштабу;

- **по-друге, ТНК** – це компанії, які здатні нести ризики витрат, зменшуючи виробництво там, де воно збиткове та збільшувати на тих ринках, де воно прибуткове і шляхом злиття та поглинання здатні диверсифікувати свою діяльність задля зміцнення своїх позицій як на національному, так і на світовому ринках.

Транснаціоналізація розглядається як процес розширення міжнародної діяльності промислових фірм, банків, компаній сфери послуг, їх виходу за національні межі окремих країн, що приводить до переростання національних компаній у транснаціональні.

Особливостями сучасного етапу транснаціоналізації світової економіки є:

- транснаціоналізація середніх та малих фірм;
- трансформація організаційної стратегії ТНК;
- стратегічні альянси.

Транснаціоналізація середніх та малих фірм.

Основна перевага дрібного виробництва: гнучкість, швидка реакція на зміни ринкового попиту, диференціація продукту для конкретного споживача. Деякі дрібні та середні підприємства, спеціалізуючись на окремих видах наукомісткого виробництва та НДДКР і здійснивши прорив в сфері високих технологій, можуть набути переваг власності, пов'язаних з володінням «невидимими активами»: науковими знаннями, секретами виробництва.

Технічний прогрес розширює можливості трансграничних операцій для таких фірм. Скорочення транспортних витрат та витрат, пов'язаних з передавання інформації, дає змогу невеликим фірмам користуватися перевагами інтернаціоналізації за допомогою координації діяльності в різних країнах світу.

Швидка транснаціоналізація малих та середніх фірм зумовлена специфікою взаємовідносин таких фірм із приймаючими країнами: гнучкість, готовність йти на менш часткове володіння, характерна особливість трансформації малих та середніх фірм – їх розміщення в країнах, що розвиваються

Трансформація організаційної стратегії ТНК передбачає такі етапами:

1) створення самостійних філій – взаємовідносини між материнською і дочірніми компаніями здійснюються у формі контролю і можуть доповнюватися зв'язками у формі передачі технологій і надання довгострокових кредитів. Дочірня компанія має оперативну самостійність, несе відповідальність за виробничий процес. Ця модель характерна для імпортозаміщуючих філій, коли існують великі тарифні обмеження на імпорт материнської компанії.

2) проста інтеграція – винесення за кордон окремих технологічних стадій виробництва продукції, в межах внутрішньофірмового поділу праці на зарубіжних ринках організовується видобуток сировини, виготовлення проміжної продукції, напівфабрикатів, складання готових виробів. Головна особливість стратегії – неможливість самостійного функціонування дочірньої компанії, її інтегрованість у виробничий ланцюг ТНК.

3) **стратегія комплексної інтеграції** – перебудова організаційних структур ТНК у напрямі посилення горизонтальних і вертикальних зв'язків між усіма елементами їх комплексів, тобто створення інтегрованих систем міжнародного виробництва. Така стратегія дає змогу максимально ефективно використати переваги розміщення, власності, інтернаціоналізації.

На практиці використовуються усі три організаційні стратегії ТНК, але остання набуває все більшого поширення, викликаючи модифікацію управлінських систем ТНК і посилюючи децентралізацію.

Характерною особливістю організації управління сучасних ТНК є децентралізація: кількість рішень нижчестоящої ланки, важливість рішень, наслідки рішень, кількість контролю

Найхарактернішою рисою сучасних ТНК є широка участь у **стратегічних альянсах**.

Стратегічний альянс – це координація на довгостроковій основі виробничої та ринкової діяльності двох і більше компаній

Стратегічна значущість альянсу для учасників досягається за рахунок міжорганізаційних угод, які:

➤ компенсують слабкі сторони або створюють конкурентні переваги учасників;

➤ відповідають довгостроковим стратегічним планам партнерів;

➤ мають цілеспрямовані «раціональні цілі для зв'язків однієї фірми з іншою».

Мета стратегічних альянсів:

1) проникнення на нові ринки;

2) зниження ризику за рахунок його розподілу;

3) одержання економії на масштабах виробництва;

4) зменшення питомих витрат;

5) подолання торговельних та інвестиційних бар'єрів;

6) обмін технологіями й розробка загальних технологічних стандартів;

7) розширення асортименту продукції та ін.

Процеси транснаціоналізації світової економіки є сучасним закономірним явищем і можуть бути істотною рушійною силою активізації інноваційно-інвестиційної діяльності. В умовах сьогодення процеси транснаціоналізації мають динамічну тенденцію розвитку, що впливає на процеси функціонування та інтеграції світової економіки. В результаті розвитку продуктивних сил та інтернаціоналізації усіх сфер суспільного життя, встановлення безпосередніх сталих зв'язків між суб'єктами різних країн, виробничий процес в одній країні стає складовою частиною процесу, який відбувається в інтернаціональному або

світовому масштабах. Позитивні і негативні прояви транснаціоналізації світової економіки відображені в табл. 5.1.

Таблиця 5.1. Роль транснаціоналізації в розвитку сучасної світової економічної системи

Позитивні риси	Негативні риси
Зростання ролі міжнародних утворень – альянсів на основі об'єднання зусиль різних ТНК	Зростання контролю над розподілом продукції на світових ринках
Міжнародна спеціалізація на базі взаємопроникнення капіталу	Посилення конкуренції на внутрішньому ринку, занепад вітчизняного виробника
Формування міжнародних галузевих та господарських територіальних одиниць	Поступова руйнація національного економічного державного суверенітету – поява наднаціональних економічних утворень – ТНК
Вирівнювання національних відтворювальних виробничих структур	Різне зростання транскордонного злиття і поглинання вітчизняних компаній
Свобода пересування робочої сили, капіталу, засобів виробництва, товарів і послуг, об'єктів інтелектуальної власності	Розташування на території держави трудомістких, енергомістких та матеріаломістких, екологічно небезпечних виробництв
Доступ до більш якісних і дешевих ресурсів	Відтік капіталу, перерахунок прибутку в промислово-розвинуті країни
Розвиток науково-технічної сфери	Уникнення оподаткування прибутку
Розширення інноваційної діяльності	Розподіл фінансових ресурсів країни між крупними ТНК з обмеженим фінансуванням середнього бізнесу
Якісний розвиток виробництва країни	Занепад галузей економіки, які не є привабливими для ТНК
Посилення ролі держави (країни-базування ТНК) у міжнародному просторі	Вплив ТНК на економічну владу країни

Головним протиріччям є те, що транснаціоналізація світової економіки веде до нерівномірності економічного і соціального розвитку різних держав.

5.2. Інноваційна складова транснаціоналізації економічної діяльності

Перспективи розвитку будь якої країни в системі міжнародних економічних відносин зумовлені конкурентоспроможністю її економіки. Рейтинг та імідж країни на міжнародній арені та темпи економічне зростання визначаються наявним інтелектуальним капіталом та її здатністю генерувати та реалізовувати нові ідеї через реалізацію інноваційно-інвестиційної моделі розвитку.

На сьогоднішній день авторитет та економічна сила будь-якої країни на міжнародній арені визначається її можливостями та здібностями до швидкої та ефективно реакції на технологічні зміни та нововведення, які відбуваються під впливом НТП.

Найбільш поширена теза сьогодення є про те, що економічний розвиток та конкурентоспроможність національної економіки залежить від інноваційної діяльності

Ключовою та базовою категорією інноваційної діяльності усіх суб'єктів господарювання є **інновація** – це нововведення у будь-якій сфері людської діяльності, а саме економічні, політичні, технічні, культурні та соціальні.

Впровадження інновацій слід розглядати як результат матеріальної та духовної діяльності людства, що спрямовується на задоволення потреб суспільства.

Здатність суспільства до запровадження інновацій визначається його соціальним, культурним та економічним розвитком

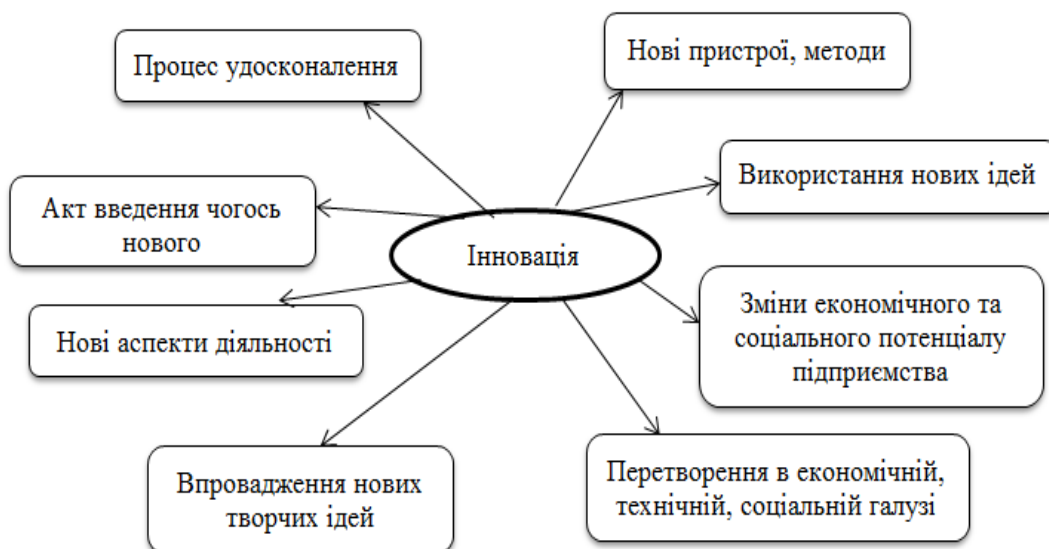
Інноваційна модель сьогодні служить орієнтиром для розробки корпоративних, національних та регіональних стратегій розвитку.

Інновацію слід розглядати, як нововведення, які доцільно використовувати в сфері технології виробництва або ж управлінні певної господарської системи.

Інновація – це основний генератор прибутку, що отримують суб'єкти господарювання за рахунок впровадження науково-дослідних та конструкторських розробок, змін ринку

По мірі розвитку економіки, протягом останніх років термін «інновація» набуває більш широкого вжитку та змісту, дане поняття використовується не лише у сфері технології виробництва, але й поширюється на організаційні, управлінські, фінансові та інші методи господарювання сучасних підприємств.

Поняття «інновація» має ряд класичних тлумачень, які об'єднуються в групи (рис 5.2).

Рис. 5.2. Класичні визначення поняття «інновація»

Інновації можна розглядати з різних точок зору, вони можуть бути пов'язані з комерцією, технологіями, економічним розвитком, соціальними системами та формулюванням політики.

Сьогодні усі суб'єкти господарювання чітко усвідомлюють про необхідність впровадження у своїй господарській діяльності інновацій, і чим швидші та радикальніші нововведення, тим довше підприємства зможуть утримувати свої конкурентні переваги на міжнародному ринку.

Прийняття рішень щодо залучення у виробничо-господарську діяльність інновацій слід здійснювати не лише за рахунок її абсолютної новизни, але й з аналізу доцільності та економічної ефективності її впровадження на підприємстві, на ринку та для споживачів.

Найбільш поширена теза сьогодення: економічний розвиток та міжнародна конкурентоспроможність національної економіки залежить від інноваційної діяльності

Нові вимоги щодо здійснення інноваційної діяльності надають широку можливість забезпечення економічної безпеки інноваційного потенціалу національної економіки. Серед основних категорій та термінів інноватики часто зустрічаємо поняття «інноваційний процес».

В основі інноваційного процесу закладено такі дія, як освоєння, поширення та створення інновацій, основними та ключовими характеристиками яких є наукова новизна, практичне застосування, економічна вигода та задоволення суспільних потреб, які постійно змінюються та зростають.

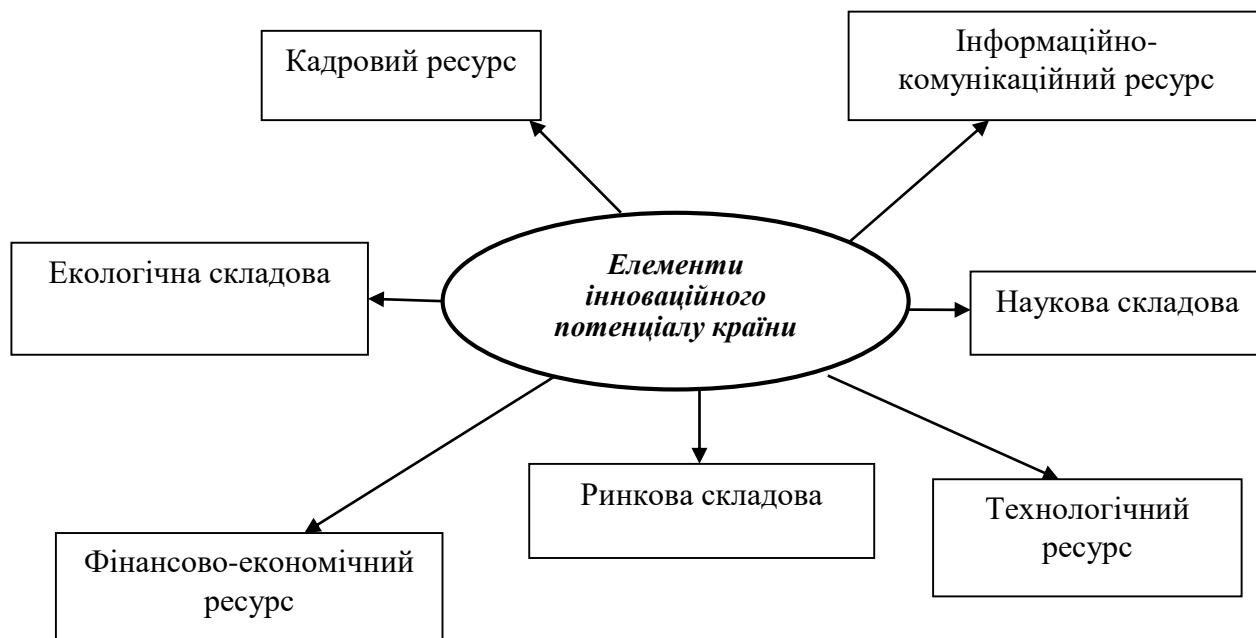
Питання інвестицій тісно пов'язане з інноваційними процесами. Моделі інноваційного розвитку національної економіки базуються на наявності інноваційного потенціалу.

Потенціал – це наявні в суб'єкта господарювання різного роду ресурси, їх оптимальна структура та за умови раціонального їх використати економічний суб'єкт матиме можливість досягти поставленої мети

Категорія «потенціал» найчастіше використовується для того аби показати ступінь забезпечення засобами праці, матеріальними, фінансовими та трудовими ресурсами, які є в наявності і можуть бути використані для досягнення певних завдань, або вираження якихось проблем чи можливостей окремих підприємств, організацій, осіб, суспільства або держави в цілому.

Інноваційний потенціал розглядається як сукупність наявних ресурсів, що виділяються в ряд елементів (рис. 5.3).

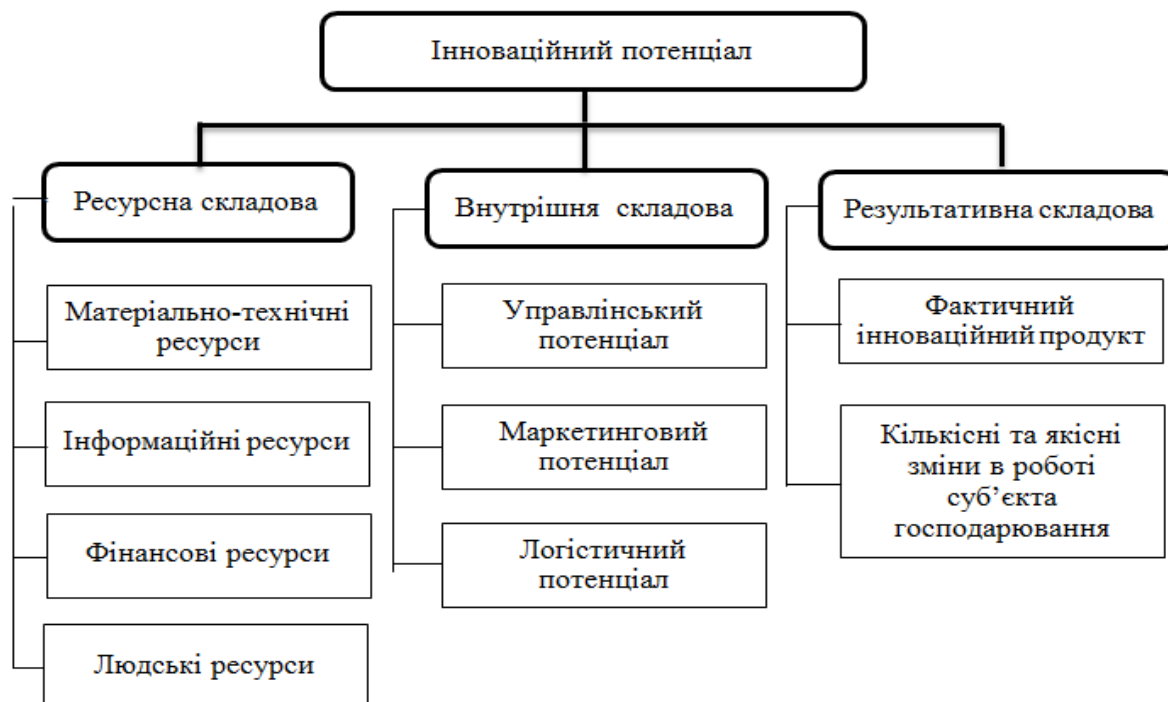
Інновацію слід розглядати, як основний генератор прибутку, що отримують суб'єкти господарювання за рахунок впровадження науково-дослідних та конструкторських розробок, змін ринку

Рис. 5.3. Основні елементи інноваційного потенціалу країни у сучасних умовах

Інноваційний потенціал доцільно розглядати як сукупність основних ресурсів підприємства, які у взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників із використанням інноваційних стратегій здатні створювати новації. Кожен елемент у структурі інноваційного потенціалу відіграє важливу та неповторна роль, впливаючи при цьому на його якісну та кількісну оцінку.

Структуру інноваційного потенціалу розглянемо через призму трьох його складових, а саме ресурсного, результативного, внутрішнього (рис. 5.4).

Рис. 5.4. Структура інноваційного потенціалу

Формування та розвиток інноваційного потенціалу можливий при ефективній системі управління. Механізм розвитку інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання слід розглядати, як сукупність методів та функцій управління, інструментів, що використовуються для формування, реалізації та нарощування інноваційного потенціалу.

Основними принципами механізму розвитку інноваційного потенціалу є принципи системності та цілеспрямованості, науковості та керованості, орієнтації на ринок, адаптивності та відтворюваності.

На сучасному етапі економічного розвитку інноваційна діяльність є життєво важливою для економічного зростання і розвитку.

Зростання рівня міжнародної конкурентоспроможності національної економіки, забезпечення високих темпів розвитку та досягнення необхідного рівня прибутковості суб'єктами господарювання стає можливим за умов постійного впровадження ними інновацій

Основним способом підвищення транснаціоналізації економіки різних країн, а саме підвищення кількості ТНК і збільшення їх впливу на економіку країни – є *прямі іноземні інвестиції*. В умовах сучасного розвитку світового ринку і економіки в цілому першочергового значення набуває науково-технічний прогрес і інтелектуалізація основних факторів виробництва.

Засобом підвищення конкурентоспроможності є впровадження нових технологій, підвищення якості товарів і послуг, що, безсумнівно, впирається в процес впровадження інновацій в державі. Особливістю сучасного економічного зростання стало розширення інноваційної діяльності на рівні кожного окремого регіону як головний спосіб зміцнення позицій на міжнародному ринку.

Інноваційна діяльність – це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг

ТНК є найважливішими учасниками інноваційної діяльності та інноваційного процесу в державах. Однією з головних рис сучасних ТНК є їх масштабні витрати на НДДКР. Процес інвестування в розробку інновацій за умов транснаціоналізації економічної діяльності можна розглянути в наступній послідовності:

Успішна діяльність ТНК залежить від безперервності цього процесу – розробка інновацій це постійний процес, бо це прямо впливає на рівень конкурентоспроможності компанії.

НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ТНК Є ОСНОВНИМИ ІНВЕСТОРАМИ В БАГАТЬОХ ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІКИ БІЛЬШОСТІ КРАЇН СВІТУ.

Основні суми інвестицій в більшості країн спрямовуються на розробку інновацій, розвиток та покращення внутрішньої регіональної торгівлі, науково-дослідницьку сферу та видобувні галузі. ТНК є основним світовим суб'єктом процесу творення світового потоку інвестицій в інновації.

Виділяють три основні рівні, за якими трапляється процес концентрації прямих закордонних інвестицій в інновації, що здійснюються корпораціями:

- географічний (по країнах),
- галузевої (по галузях)
- за окремими суб'єктам інвестування.

В умовах сучасної ринкової економіки одним з основних факторів економічного забезпечення стабільної динаміки інноваційної діяльності є достатня кількість фінансових ресурсів. Завдяки цьому транснаціональні корпорації мають змогу зберігати наукові бази, розвивати кадровий потенціал, розробляти й освоювати наукоємну конкурентоспроможну продукцію у різних галузях економіки.

НА РІВЕНЬ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ВПЛИВАЮТЬ БАГАТО ЧИННИКІВ, СЕРЕД ЯКИХ:

- прозорість податкової системи;
- рівень захисту інтелектуального майна;
- становище та порядок функціонування біржі та ін.

Окремо слід визначити не стільки потребу в новому законодавстві, скільки в контролі за його виконанням. Державне регулювання інноваційної діяльності повинно дотримуватися таких принципів:

- виявлення та підтримка пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- розробка і здійснення національних, промислових, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансова підтримка для реалізації інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансових установ, які надають в реалізації інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Виконання чинного законодавства вже приведе до припливу закордонних інвестицій, бо сприятиме підвищенню рівня довіри закордонного інвестора. Всі ці чинники впливають на привабливість економічної, політичної та правової сфер для закордонного інвестора, для якого рівень ризику завжди повинен співвідноситися із рівнем доходу на інвестований капітал. **Ефективна національна модель транснаціоналізації економіки передбачає досягнення взаємної вигоди від співпраці ТНК та держави.** Тільки в такому випадку транснаціональна корпорація буде розвивати інноваційний рівень на ринку цієї держави.

5.3. Міжнародні корпорації в умовах транснаціоналізації світової економіки

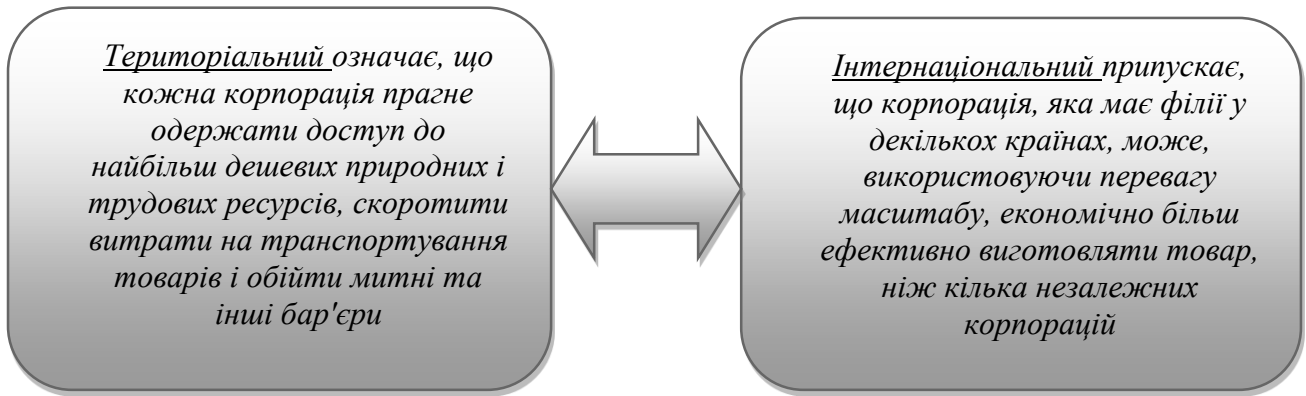
Міжнародні корпорації являють собою великі об'єднання промислових, торгових, транспортних або банківських фірм і компаній, діяльність яких виходить далеко за межі країн базування і забезпечує їм сприятливі позиції у виробництві, збуті, закупівлі товарів і наданні послуг.

Міжнародна корпорація – це форма структурної організації великої корпорації, що здійснює прямі інвестиції у різні країни світу

Виникнення міжнародних виробничих формувань є закономірним наслідком розвитку поділу праці і виробничої кооперації.

Участь підприємств у поділі праці веде до їх спеціалізації, що супроводжується зростанням концентрації виробництва і капіталу, тобто збільшенням масштабів самих підприємств.

Розрізняють два аспекти діяльності міжнародних корпорацій: територіальний та інтернаціональний (рис. 5.5).

Рис. 5.5. Основні аспекти діяльності міжнародних корпорацій в умовах транснаціоналізації світової економіки

МІЖНАРОДНІ КОРПОРАЦІЇ БУВАЮТЬ ТРЬОХ ОСНОВНИХ ВИДІВ:

Транснаціональні корпорації (ТНК) – їх головна компанія належить капіталу однієї країни, а філії розкидані по багатьом країнам світу. Власне позначення «транснаціональний» підкреслює зв'язок корпорації з капіталом конкретної нації.

Багатонаціональні корпорації (БНК) на відміну від ТНК контролюються капіталом двох або більше країн. Тобто їх головна компанія належить капіталу двох і більш країн, а філії також знаходяться у різних країнах. Це трести, концерни й інші виробничі об'єднання, що є міжнародними фірмами не тільки за ареалом їхньої діяльності, але і за контролем над ними. БНК поєднують національні компанії двох чи більше країн на виробничій і науково-технічній основі, що належать власникам з цих країн.

Третім видом є міжнародні корпоративні спілки, що найчастіше виступають в організаційній формі консорціумів. Ці утворення базуються на виробничій, науково-технічній і комерційній основі і являють собою спеціальні об'єднання промислових, банківських та інших концернів, які створюються для вирішення великих економічних завдань.

Виникнення міжнародних корпорацій є закономірним результатом розвитку світової економіки та міжнародних економічних відносин, з одного боку, та могутнім чинником їх розвитку, з іншою.

Процес інтернаціоналізації виробництва як головної передумови створення міжнародних корпорацій в своїй основі має модель послідовної інтернаціоналізації. Орієнтована на розширення збуту за кордоном дана модель відображає послідовне доповнення історично і логічно першої форми інтернаціоналізації товарного експорту новими формами міжнародної підприємницької діяльності експортом ліцензій, торгової марки, прямими зарубіжними інвестиціями.

У світовій практиці міжнародна корпорація розглядається як форма структурної організації значної корпорації, що здійснює прямі інвестиції в різні країни світу.

Головним критерієм розрізнення міжнародної корпорації і національного фірми, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, є вивіз капіталу і створення підконтрольних підприємств у різних країнах світу. Якщо національні компанії здійснюють лише експортно-імпортні операції товарів і послуг, то міжнародні корпорації організують зарубіжне (міжнародне) виробництво товарів і послуг.

Існування зарубіжного виробництва визначає специфічні риси міжнародної корпорації як форми структурної організації бізнесу: організаційну модель; стратегію здійснення підприємницької діяльності; напрями внутрікорпоративного руху товарів та фінансових ресурсів

Для віднесення компаній до міжнародних корпорацій часто використовують деякі класифікаційні кількісні показники. До таких показників відносять:

- ✓ *Встановлення мінімальної кількості зарубіжних філій або країн, у яких здійснюються операції;*
- ✓ *Обсяг прямих іноземних інвестицій та його питома вага в загальних інвестиціях;*
- ✓ *Обсяг зарубіжного виробництва та його питома вага в загальнокорпоративному виробництві;*
- ✓ *Обсяг зарубіжних активів та їх частка в сукупних корпоративних активах;*
- ✓ *Обсяги продажу філій, дочірніх компаній та їх частка в загальних продажах;*
- ✓ *Чисельність персоналу на зарубіжних філіях і його питома вага в загальній кількості працівників корпорації;*
- ✓ *Частка прибутків, що фірма отримує від міжнародної виробничо-інвестиційної діяльності.*

Головною ознакою міжнародної корпорації є здійснення нею прямих міжнародних інвестицій із країни свого базування у приймаючі країни.

Країна базування – країна, у якій розташовується головний підрозділ міжнародної корпорації.

Приймаюча країна – країна, у якій міжнародна корпорація має дочірні, асоційовані чи компанії-філії, створені на основі прямих інвестицій.

Особливості сучасного етапу розвитку міжнародних корпорацій виявляються не тільки в загостренні конкуренції між ними, але, як свідчить практика, і у виникненні взаємних відносин співробітництва, що отримали назву стратегічних альянсів.

Міжнародні корпорації мають переваги не тільки від розширення території експлуатації, але і внаслідок отримання вигоди з різниці в економічному становищі країн. Маючи філії і дочірні компанії у різних країнах, корпорації можуть:

✓ здійснювати швидкий господарський маневр, зосереджуючи ті чи інші виробництва у країнах з дешевою сировиною і низькими ставками заробітної плати;

✓ прагнути одержувати високі прибутки у країнах, де існує низький рівень оподаткування;

✓ оптимізувати свої виробничі і збутові програми у відповідності до специфічних умов різних національних ринків;

✓ маніпулювати балансами своїх закордонних філій і дочірніх компаній, підкоряючи їх політику прибутків і витрат інтересам центральної штаб-квартири.

Міжнародні корпорації набули поширення внаслідок структурних змін у світовій економіці XIX ст., в організації економічної діяльності відбувалися важливі перетворення, основний зміст яких полягав у тому, що:

➤ у результаті промислової революції другої половини XIX ст., яка заклала підвалини масового та спеціалізованого виробництва, великі підприємства, комерційні структури здобули істотні переваги в господарській, конкурентній діяльності, що допомогло їм отримувати значно вищі прибутки;

➤ особливо широко почав використовуватися принцип партнерства, який, базуючись на більш зручних та ефективних механізмах корпоративної відповідальності порівняно з відповідальністю персональною, створював можливості для мобілізації коштів середніх і дрібних вкладників.

Дедалі гострішою стає боротьба за ринки збуту: збільшення обсягів виробництва спричиняло ускладнення процедури їх продажу для виробників і продавців. Через це великі підприємства отримували додаткові переваги за рахунок можливості маневрувати ресурсами, краще витримувати цінову конкуренцію, малі підприємства стикалися з труднощами у своїй ринковій діяльності й масово ставали банкрутами.

Унаслідок цього відбулася істотна за масштабами **концентрація та централізація господарської діяльності й власності на виробництві**. Причому ступінь розвитку цих процесів є неперевершеним і тепер, оскільки в сучасних умовах помітну роль в економічному житті, зокрема в господарській системі провідних ринкових держав, відіграють підприємства малого та середнього бізнесу.

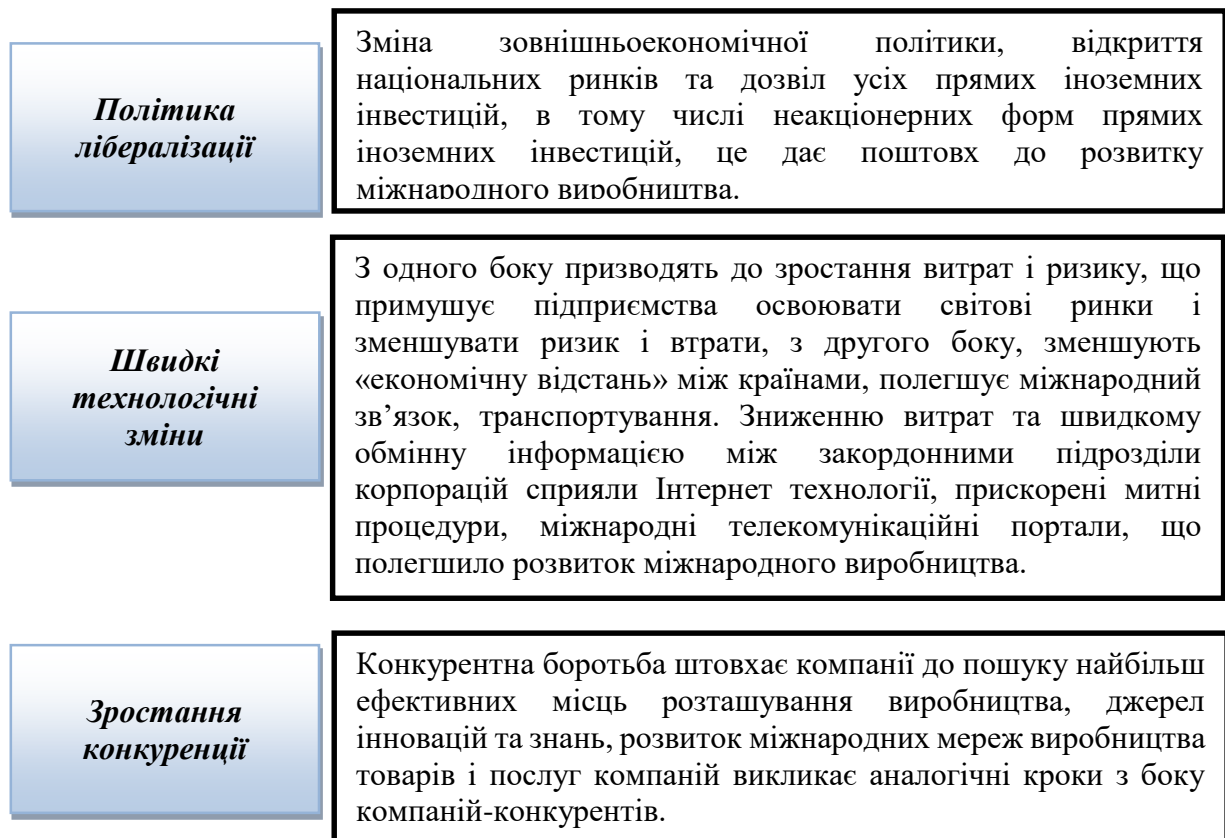
Науково-технічний прогрес посилив процес переростання великих національних компаній у транснаціональні. Поглиблення суспільного поділу праці й упровадження нових технологій створювали можливості для просторового роз'єднання окремих технологічних процесів, а поява нових засобів транспорту і зв'язку сприяла реалізації цих можливостей.

Єдиний процес виробництва став дробитися і розміщуватися з урахуванням відмінностей у цінах національних факторів виробництва. Почала розвиватися просторова децентралізація виробництва, заснована на концентрації капіталу, що мала планетарний масштаб

У сучасному світі міжнародні корпорації мають чимало засобів політичного тиску на національні уряди, вони визначають параметри науково-технічного прогресу, впливають на основні показники торгівлі, руху капіталів, міжнародної економічної діяльності країн.

Міжнародні корпорації виступають головними організаторами і координаторами міжнародного виробництва. **Під системою міжнародного виробництва розуміють міжнародні мережі різних типів і видів виробничих процесів, які об'єднують підрозділи корпорацій, а також їхніх контрагентів і постачальників.**

Розширення міжнародного виробництва зумовлено комбінацією декількох факторів (рис. 5.6).

Рис. 5.6. Основні чинники розширення міжнародного виробництва

У процесі становлення та еволюційного розвитку транснаціонального капіталу і міжнародних корпорацій виділяють декілька етапів, пов'язаних із формами експансії та напрямками торгово-виробничої діяльності:

На першому етапі транснаціоналізації діяльності великих промислових компаній відбувався процес інвестування передусім у сировинні галузі іноземних економік. Він супроводжувався створенням у цих країнах розподільчих і збутових підрозділів компанії, що інвестувала. Необхідність останнього була продиктована:

- по-перше, тим, що створення власних закордонних розподільчих і збутових підрозділів потребувало значно менше інвестицій, ніж створення за кордоном виробничих підприємств;

- по-друге, можливим негативним впливом нових виробничих потужностей на здатність підтримувати ефективний рівень завантаження потужностей на підприємствах фірми, які розташовані в країні-метрополії.

Такий вплив особливо відчутно виявлявся у виробництві однакової або слабо диференційованої продукції, *цей чинник стримував зростання виробничих інвестицій металургійних фірм, але фірми харчової та інших галузей промисловості, що виробляли продукцію з певними товарними марками, охочіше інвестували у створення виробничих підприємств за кордоном.*

Другий етап еволюції ТНК пов'язаний із посиленням ролі зарубіжних виробничих підрозділів міжнародних корпорацій та інтеграції зарубіжних виробничих і збутових операцій. *Із диференціацією попиту й посиленням інтеграційних процесів у різних регіонах світу, виробничі філії корпорацій все більше переорієнтовуються на виробництво продукції, відмінної від продукції материнської фірми, а збутові підрозділи – на обслуговування регіональних ринків.*

На *третьому етапі, стратегія міжнародних корпорацій* характеризується прагненням до утворення мереж внутрішньофірмових зв'язків регіонального та глобального масштабу. *В рамках внутрішньофірмових зв'язків інтегруються наукові дослідження та розробки, матеріальне забезпечення, виробництво, розподіл і збут.* Особливістю третього етапу є формування міжнародних корпорацій у країнах, що не належать до економічно розвинутих.

У процесі становлення та еволюційного розвитку транснаціонального капіталу і міжнародних корпорацій виділяють декілька етапів, пов'язаних із формами експансії та напрямками торгово-виробничої діяльності:

На першому етапі транснаціоналізації діяльності великих промислових компаній відбувався процес інвестування передусім у сировинні галузі іноземних економік. Він супроводжувався створенням у цих країнах розподільчих і збутових підрозділів компанії, що інвестувала. Необхідність останнього була продиктована:

- по-перше, тим, що створення власних закордонних розподільчих і збутових підрозділів потребувало значно менше інвестицій, ніж створення за кордоном виробничих підприємств;

- по-друге, можливим негативним впливом нових виробничих потужностей на здатність підтримувати ефективний рівень завантаження потужностей на підприємствах фірми, які розташовані в країні-метрополії.

Такий вплив особливо відчутно виявлявся у виробництві однакової або слабо диференційованої продукції, *цей чинник стримував зростання виробничих інвестицій металургійних фірм, але фірми харчової та інших галузей*

промисловості, що виробляли продукцію з певними товарними марками, охочіше інвестували у створення виробничих підприємств за кордоном.

Другий етап еволюції ТНК пов'язаний із посиленням ролі зарубіжних виробничих підрозділів міжнародних корпорацій та інтеграції зарубіжних виробничих і збутових операцій. Виробничі зарубіжні відділення спеціалізувалися передусім на виробництві продукції, яка на попередніх стадіях виробничого циклу вироблялася материнськими фірмами. Із диференціацією попиту й посиленням інтеграційних процесів у різних регіонах світу, виробничі філії корпорацій все більш переорієнтовуються на виробництво продукції, відмінної від продукції материнської фірми, а збутові підрозділи – на обслуговування регіональних ринків.

На сучасному, *третьому етапі, стратегія міжнародних корпорацій* характеризується прагненням до утворення мереж внутрішньофірмових зв'язків регіонального, а нерідко й глобального масштабу. *В рамках внутрішньофірмових зв'язків інтегруються наукові дослідження та розробки, матеріальне забезпечення, виробництво, розподіл і збут.* Особливістю третього етапу є формування міжнародних корпорацій у країнах, що не належать до економічно розвинутих. Найбільші компанії цих країн експортують капітал з метою розширення сфер своєї діяльності, використання трудових ресурсів або науково-технічних досягнень приймаючих країн для отримання вищих прибутків.

ЗА КРИТЕРІЄМ ГОЛОВНОЇ РУШІЙНОЇ СИЛИ ЕКСПЕРТИ ЮНКТАД ВИЗНАЧАЮТЬ ТРИ ТИПИ СИСТЕМ МІЖНАРОДНОГО ВИРОБНИЦТВА:

I-й тип – системи міжнародного виробництва, головною рушійною силою яких є технологія, головним результатом функціонування таких транснаціональних виробничих мереж є створення нової технології.

II-й тип – системи міжнародного виробництва, головною рушійною силою яких є підвищення ефективності виробництва.

III-й тип – вдосконалення маркетингових систем, цей тип поширений у секторі виробництва споживчих товарів, де велику роль відіграють переваги фірм пов'язані з відповідними товарними знаками, вміння відповідати швидким змінам смаку.

Міжнародні виробничі системи можуть мати різний характер: *починаючи від систем, що спрямовуються рушійною силою внутрішньої виробничої кооперації та базуються виключно на прямих іноземних інвестиціях і внутрішньокорпоративних торговельних зв'язках філіалів, закінчуючи більш вільними, ліберальними системами, що спрямовуються рушійною силою покупців.*

Міжнародна виробнича система міжнародних корпорацій у вузькому розумінні охоплює мережу підконтрольних їм підприємств, у широкому розумінні ця система охоплює і незалежні компанії, що мають стабільні тривалі неакціонерні зв'язки з підрозділами корпорацій

Система міжнародного виробництва корпорацій має три ключові параметри:

✓ *управління охоплює структуру контролю, що визначає координацію міжнародної діяльності, дає змогу здійснювати виробничі, маркетингові, фінансові та інвестиційні операції в глобальних масштабах, управління міжнародною виробничою системою базується на різних формах контролю: акціонерний контроль; контрактний контроль; більш ефективно контроль здійснюється на основі відносин власності, що дозволяє материнській компанії контролювати ключові аспекти міжнародного виробництва та утримувати специфічні конкурентні переваги фірми.*

✓ *глобальний ланцюг створення вартості передбачає організацію міжнародної розосередженої економічної діяльності, що спрямована на створення та збереження доданої вартості продукту; конкурентні переваги міжнародної корпорації можуть належати до будь-якого сегмента ланцюга і забезпечувати координацію та контроль усього географічно-фрагментарного процесу створення вартості.*

✓ *географічна конфігурація є новою і важливою ознакою сучасної конфігурації міжнародного виробництва; географічна дисперсія не тільки виробництва, а й інших сегментів глобального ланцюга створення вартості, іншою рисою географічної конфігурації міжнародного виробництва - прискорення темпів зміни місць дислокації окремих структурних елементів, якщо країни, що приймають, втрачають свої переваги для розміщення корпоративних підрозділів, корпорації переносять операції в інші місця.*

За останні роки міжнародні корпорації зайняли домінуючі позиції у світовій економіці. Вони різко посилили взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, інтенсифікували поглиблення міжнародної спеціалізації та кооперації.

5.4. Роль транснаціональних корпорації в міжнародній економічній системі

Аналіз тенденцій розвитку сучасної міжнародної економіки демонструє, що однією з найбільш важливих її ознак є посилення процесів інтеграції, поглиблення взаємодії відтворювальних структур різних країн у різних формах, чому особливо активно сприяє діяльність транснаціональних підприємств. ТНК все більше проникають на національні ринки країн світу, у тому числі й на вітчизняний ринок, а вся післявоєнна історія західноєвропейських країн, Японії і нових індустріальних країн свідчить про те, що національний капітал здатний витримувати конкуренцію з ними лише у тому випадку, якщо він сам структурується в могутні фінансово-промислові утворення, що адекватні міжнародним аналогам і здатні проводити активну зовнішньоекономічну політику.

До найголовніших ознак транснаціональних корпорацій відносять:

- компанія реалізує продукції більш як в одній країні;
- підприємства і філіали компанії розташовані у двох і більше країнах;
- власники компанії є резидентами різних країн.

Інвестиції спрямовувалися передусім у сировинні галузі промисловості та у створення розподільчих і збутових підрозділів. Нині основна частина активів ТНК зосереджена у чотирьох галузях: нафтовій, автомобільній, хімічній та фармацевтичній. Ділова активність транснаціональних корпорацій у первинному секторі економіки (тобто видобувних галузях) різко знизилася.

Транснаціональні корпорації забезпечували зайнятість населення у розвинених країнах на 4 %, а у країнах, що розвиваються, — на 12 %.

На нинішньому етапі саме ТНК, а не країни як такі, вважаються основними учасниками міжнародної торгівлі, переважний обсяг якої стосується торгівлі у межах ТНК напівфабрикатами та компонентами

Конкурентні переваги ТНК це:

- інформаційна обізнаність з економічними і політичними особливостями різних країн;

- володіння значними ресурсами капіталу, технологіями, управлінською майстерністю та здатність до їх оперативного переміщення;

- масштабність економіки.

Виділяють чотири стадії зовнішньоторговельної експансії ТНК:

1 стадія попит певного зарубіжного ринку на товари корпорацій задовольняється за рахунок експорту таких товарів на зазначений ринок;

2 стадія ТНК утворює на відповідних зарубіжних ринках виробничі потужності для постачання товарів на ці нові ринки, при цьому експорт товарів з материнської компанії скорочується або взагалі припиняється;

3 стадія утворені компанії, продовжуючи постачати товари на місцеві ринки, починають освоювати ринки інших країн;

4 стадія утворені компанії починають експортувати до країни материнської компанії товари, виготовлені ними економічно ефективніше, ніж на освоєному ринку материнської компанії.

Стадії експансії ТНК уперше було помічено у сфері так званих первинних матеріалів (зокрема, нафти та міді), потім – в обробних галузях економіки, а нині – в третинному секторі.

До типів транснаціональних корпорацій належать:

1. *горизонтально інтегровані;*

2. *вертикально інтегровані;*

3. *диверсифіковані.*

Для більшості транснаціональних корпорацій їх зростання та розмір пояснюються диверсифікацією. Великі багатопродуктові компанії, як правило, водночас є багатозаводськими підприємствами. Певний час після закінчення Другої світової війни великі корпорації були мононаціональними. На початку 70-х років ситуація почала різко змінюватися. Великі корпорації, які упродовж

десятиліть експортувати товари на іноземні ринки, утворили там свої дочірні компанії і перетворилися з мононаціональних на транснаціональні.

Загалом на частку транснаціональних корпорацій припадає:

- 50% виробництва (не враховуючи країн з перехідною економікою);
- 60% зовнішньої торгівлі;
- 90% прямих зарубіжних інвестицій;
- 80% технологічних розробок.

Підприємства ТНК формально не залежать одне від одного, у межах корпорацій вони торгують за трансфертними цінами, які не завжди відображають ціни світового ринку.

До прикладу, найбільш інтернаціональною серед провідних транснаціональних корпорацій є «Nestle», штаб-квартира якої розташована у Швейцарії. Обсяг її зарубіжних продажів становить 98 % від їх загального обсягу. Такий показник для відомої голландської компанії «Philips» становить 88 %, а для «British Petroleum»-75%.

Основним чинником появи ТНК було **поглиблення міжнародного поділу праці та міжнародної спеціалізації**, що дало змогу поліпшити економічне становище підприємств та країн, які беруть участь у цих процесах.

Причинами виникнення ТНК можуть бути:

- ✓ існування обмежень на шляху розвитку міжнародної торгівлі;
- ✓ сильна монопольна влада виробників;
- ✓ валютний контроль;
- ✓ транспортні витрати;
- ✓ відмінності в податковому законодавстві.

Для визначення транснаціональних компаній і ступеня їх транснаціоналізації існує спеціальний **індекс транснаціоналізації**. Розрахунок індексу транснаціоналізації здійснюється за такою формулою:

$$IT = 1/3 (AI / A + RI / R + SI / S) * 100\%$$

- де:
- IT – індекс транснаціоналізації, %;
  - AI – закордонні активи;
  - A – загальні активи;
  - RI – обсяг продаж товарів і послуг закордонними філіями;
  - R – загальний обсяг продажів товарів і послуг;
  - SI – закордонний штат;
  - S – загальний штат працівників компанії.

Розрахунок і аналіз індексу транснаціоналізації показує, що він збільшується з кожним роком для найбільших ТНК. Це означає, що відбувається подальша інтеграція національних економік у глобальну світову економічну систему, в якій провідну роль відіграють ТНК, а транснаціональні корпорації усе глибше впроваджуються в національні економіки

За організаційною структурою транснаціональні корпорації, як правило, являють собою багатогалузеві концерни. Головна компанія виступає оперативним штабом корпорації. На базі широкомасштабної спеціалізації й кооперування вона

здійснює техніко-економічну політику та контроль над діяльністю закордонних компаній і філій.

Стратегія транснаціональних корпорацій базується на глобальному підході, що передбачає оптимізацію результату не для кожної окремої ланки, а для об'єднання в цілому

Комплексна стратегія полягає в децентралізації управління міжнародним концерном і значним підвищенням ролі регіональних управлінських структур. Така політика стала можлива завдяки досягненням техніки в галузі зв'язку й інформації, розвитку національних і міжнародних банків даних, повсюдній комп'ютеризації. Вона дозволяє транснаціональним корпораціям координувати виробничу й фінансову активність закордонних філій і дочірніх фірм. Комплексна інтеграція в рамках транснаціональних корпорацій вимагає й комплексної організаційної структури, що виражається у створенні регіональних систем управління й організації виробництва.

Регіональні системи управління підрозділяються на три основні види:

– **головні регіональні управління**, відповідальні за всі види діяльності концерну у відповідному регіоні. Вони наділені всіма правами з координації й контролювання діяльності всіх філій у відповідному регіоні;

– **регіональні виробничі управління**, що координують діяльність підприємств за лінією руху продукту, тобто по відповідному виробничому ланцюжку. Такі управління відповідають за забезпечення ефективної діяльності відповідних підприємств, безперебійне функціонування всього технологічного ланцюжка та підпорядковані безпосередньо головному регіональному управлінню концерну. Вони націлені на розвиток ефективних видів виробництва, нових моделей і товарів;

– **функціональні регіональні управління** забезпечують специфічні види діяльності концерну: збут, постачання, обслуговування споживачів після продажу їм товару, науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи й т.д. Ці управління відповідальні за результати діяльності всіх відповідних структур у регіональному або глобальному плані.

ТНК все більше стають визначальним фактором для вирішення долі тієї або іншої країни в міжнародній системі економічних зв'язків. **Активна виробнича, інвестиційна, торгівельна діяльність ТНК дозволяє їм виконати функцію міжнародного регулювання виробництва й розподілу продукції.** На думку експертів ООН, ТНК сприяють економічній інтеграції у світі.

Країна, що приймає, в цілому виграє від припливу інвестицій. Працівники й постачальники, які обслуговують нові підприємства, поряд з місцевою владою, що одержує податки, виграють більше, ніж втрачають конкуруючі місцеві інвестори. Широке залучення іноземного капіталу за допомогою ТНК сприяє:

по-перше, зниженню безробіття в країні;

по-друге, з організацією виробництва в країні тих виробів, які раніше ввозилися, відпадає необхідність у їхньому імпорті;

по-третє, компанії, що випускають конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію й орієнтовані в основному на експорт, значною мірою сприяють зміцненню зовнішньоторговельних позицій країни.

Переваги, які несуть за собою закордонні фірми, не вичерпуються кількісними показниками. Важливою є і якісна складова. Діяльність ТНК змушує адміністрацію місцевих компаній вносити корективи в технологічний процес, у практику виробничих відносин, що склалася, виділяти більше коштів на підготовку й перепідготовку працівників, більше уваги звертати на якість продукції, її дизайн, споживчі властивості. ***Найчастіше за іноземними інвестиціями стоїть упровадження нових технологій, випуск нових видів продукції, новий стиль менеджменту, використання всього кращого із практики закордонного бізнесу.***

Однак необхідно відзначити, що поряд із позитивними сторонами функціонування ТНК у системі світового господарства й міжнародних економічних відносин існує і їхній негативний вплив на економіку тих країн, де вони функціонують. Фахівці вказують на:

✓ протидію реалізації економічної політики тих держав, де ТНК здійснюють свою діяльність;

✓ порушення законодавства країн перебування. Так, маніпулюючи політикою трансферних цін, дочірні компанії ТНК, що діють у різних країнах, уміло обходять національні законодавства, приховуючи прибутки від оподаткування шляхом перекачування їх з однієї країни в іншу;

✓ установлення монопольних цін, диктат умов, що обмежує інтереси країн, що розвиваються.

У країні, що приймає, повинні бути добре усвідомлені можливі ускладнення взаємин інвестора з місцевим політичним оточенням.

Міжнародні корпорації можуть організувати тиск на уряд країни, що приймає, й втягнути її в конфронтацію. Вони можуть також підкупити місцевих політиків і фінансувати змови проти уряду. Однак у країн, що приймається, небагато причин обмежувати потік прямих інвестицій порівняно із країною базування (статистичні вигоди перекривають політичні небезпеки).

У сучасному світі все частіше говорять про те, що великим ТНК не завжди вигідно допускати на ринок нові розробки, які вони не робили. Їм не потрібна ситуація, коли вони вкладають величезні гроші в просування на ринок якогось товару, а потім з'являється нова, революційна розробка, що набагато краща, ніж вироблений ТНК товар. Тоді вони просто купують патент на цей товар і не дають йому ходу.

Загалом же динаміка й тенденції розвитку ТНК у світі свідчать про те, що йде процес подальшої транснаціоналізації економік окремих країн і світу в цілому.

5.5. Суть та особливості діяльності ТНБ у світовій економіці

В ХХ ст. на фоні глобалізації світової економіки виник виключно новий економічний феномен – самостійний транснаціональний капітал, що вільно переміщується в сучасному економічному просторі і знаходиться поза юрисдикцією національних держав. Звісно він шукає найбільш дохідні ринки і є в певній мірі спекулятивним.

Сьогодні ТНБ поряд з ТНК є одним з головних суб'єктів світової економіки. Провідні ТНБ з широкою мережею закордонних філіалів стали головними посередниками між ТНК, державами, міжнародними організаціями.

Транснаціональні об'єднання існують не лише в промисловості, але і в банківській сфері. *Певним аналогом промислової ТНК стали величезні фінансові імперії – ТНБ. Вони представляють собою різновид ТНК, що діє у банківській сфері.* ТНБ поширили свої філіали по всьому світі, здійснюють величезні за обсягами операції, ставлять під свій контроль валютні і фінансові зв'язки між державами.

За визначенням експертів ООН до ТНБ відносять великі банки (обсяг активів, операцій: мінімум 100 млрд.\$), які володіють розгалуженою мережею закордонних філіалів, постійно здійснюють операції на зовнішніх грошових ринках і які виконують посередницьку роль у міжнародному русі капіталу

Характерними особливостями ТНБ на сучасному етапі розвитку світової економіки є:

- 1) *міжнародний характер діяльності (здійснення міжнародних трансакцій; робота на міжнародних ринках капіталу);*
- 2) *наявність мережі закордонних філіалів;*
- 3) *універсальний характер діяльності (тобто ТНБ інтегрує в собі комерційні, інвестиційні, страхові, трастові, консультаційні та інші заклади фінансової сфери);*
- 4) *стандартизація та уніфікація послуг, операцій, діяльності загалом (завдяки вільному переміщенню ресурсів і використанню сучасних технічних засобів зв'язку) – хоча можливі і національні відмінності;*
- 5) *широке використання сучасних інформаційних технологій та новітніх засобів зв'язку (що забезпечує гнучкість діяльності, ефективний контроль, координованість діяльності всіх підрозділів ТНБ);*
- 6) *активна участь ТНБ у інтеграції банківського і промислового капіталу;*
- 7) *могутній не лише економічний, але й політичний та ідеологічний вплив на світову спільноту загалом та окремі країни зокрема;*

8) багатонаціональна основа діяльності ТНБ (з метою диверсифікації ризику; зменшення витрат на входження на новий ринок; законодавчі обмеження; для взаємодоповнення один одного та інше);

9) лібералізація державного нагляду та регулярної діяльності ТНБ, що створює сприятливі умови для глобалізації діяльності ТНБ;

10) максимізація прибутковості діяльності ТНБ, що зумовлює швидке переміщення фінансових коштів з одних світових фінансових ринків на інші (що стає вирішальним чинником економічного зростання і процвітання одних держав і причиною криз, потрясінь, девальвацій в інших країнах).

Транснаціоналізація господарської діяльності була головною ознакою розвитку світової економіки в ХХ ст. **Основними спонукальними мотивами виходу капіталу за межі національних держав і створення закордонної мережі дочірніх банків були:**

- ✓ боротьба за нові географічні ринки;
- ✓ подолання зовнішньоекономічних бар'єрів та різноманітних обмежень на проведення міжнародних розрахунків;
- ✓ доступ до іноземних фінансових, людських та інформаційних ресурсів;
- ✓ оптимізація розмірів банку та економія на масштабі організації (незначна); підвищення ефективності діяльності;
- ✓ прагнення до лідерства у сфері фінансових послуг, намагання з прибутками реалізувати фінансові інновації;
- ✓ можливість використання у власних інтересах особливостей державної, зокрема податкової, політики в різних країнах, різниці в курсах валют.

Організаційна структура ТНБ і його окремих відділів суттєвим чином залежить від стратегічного напрямку діяльності банку загалом, його стратегічних завдань. Організаційна структура ТНБ може формуватися за наступними принципами.

Функціональний принцип	більш притаманний національним банкам, хоча і зустрічається в ТНБ – чіткий поділ на підрозділи, які виконують чітко визначені функції
Географічний принцип	найбільш широко використовується в ТНБ – створення підрозділів, які відповідають за окремі регіони чи країни світу
Товарний принцип	підрозділи орієнтуються на певні банківські послуги чи галузі економіки

Найбільш оптимальною вважається організаційна структура, що поєднує всі попередні підходи (принципи).

Виділяють такі організаційно-інституційні форми виходу ТНБ на нові закордонні ринки:

1. Утворення неопераційного підрозділу за кордоном (представницького офісу чи просто представництва) для виконання маркетингових, інформаційних, контактних, рекламних, іміджевих функцій для головного банку.

2. Створення міжнародного департаменту (валютного чи ЗЕ управління) у вітчизняному офісі штаб-квартири ТНБ; основні функції: відкриття кореспондентських рахунків, валютні операції, кредитування зарубіжних клієнтів; відкриття акредитивів; продаж іноземних банкнот.

3. Утворення операційного відділення за кордоном у формі:

1. закордонного філіалу – набір банківських послуг;
2. дочірнього банку (100% власність ТНБ); (або 51 і більше).
3. спільного (сумісного) банку з резидентами країни.

Щодо спектру послуг, то ТНБ фактично надають ті ж послуги, що і національні комерційні банки лише будучи більш універсальними, доповнюючи їх послугами, які випливають із міжнародного характеру діяльності та оперуючи більшими обсягами коштів.

Серед основних видів послуг, що їх надають ТНБ можна виділити: депозитні операції, кредитні (довго-, короткострокові (бл. 40%) – кредитні лінії, овердрафт, короткострокові кредити на поповнення оборотного капіталу); розрахунково-касове обслуговування; страхування; трастові (довірчі) операції; лізингові; консалтингові (організаційна структура, оподаткування); маркетингові (аналіз та прогноз розвитку світових товарних ринків); брокерські; інвестиційні (андерайтинг); проектне фінансування; валютні; гарантії (поручительства); фінансування дефіцитів платіжних балансів; оптимізація оподаткування.

Діяльність ТНБ може справляти як позитивний так і негативний вплив на економіку приймаючої країни.

До позитивних аспектів діяльності ТНБ можна віднести:

- ✓ доступ до міжнародного ринку фінансових ресурсів – додаткові фінансові ресурси для економічного зростання країни;
- ✓ сприяння конкуренції, підвищення якості послуг, зниження вартості послуг;
- ✓ сприяють дифузії нових управлінських знань в країну, нових банківських послуг, технологій;

До основних негативних моментів можна віднести:

- ✓ ТНБ створюють сильну конкуренцію національним банкам, що може спричинити банкрутство окремих вітчизняних банків;
- ✓ ТНБ можуть сприяти вилученню фінансових ресурсів з країни і розміщувати їх в країнах з нижчими ризиками та вищими доходами;
- ✓ ТНБ можуть підірвати стабільність національних валют;
- ✓ ТНБ можуть чинити сильний політичний тиск (через МО, уряди ПРК).

Прагнення до розширення масштабів операцій є невід’ємною рисою будь-якого бізнесу.

Принципово можливі два шляхи укрупнення бізнесу (банків):

- поступове нарощування лише своїх капіталів і активів – еволюційний шлях;
- «штучний» шлях – об’єднання, яке досягається за рахунок злиття (поглинання).

Злиття і поглинання – стали одним із найпоширеніших шляхів розширення бізнесу

Серед факторів, які сприяють злиттю і поглинанню можна виділити:

- 1) розподіл ризиків (особливо політичних), пов'язаних з входженням на нові ринки, розробкою нових продуктів; (редукція ризику);
- 2) прагнення підвищити конкурентоспроможність об'єднаного банку (надійність); (чим більший банк, тим надійніший);
- 3) бажання інтегрувати окремі досягнення на певних географічних ринках чи в певних сферах банківської галузі; використати досвід у зарубіжних країнах;
- 4) запобігання труднощам, пов'язаних з відмінностями у національних законодавствах, культурі, смаках клієнтів, національних особливостях ведення бізнесу;
- 5) «технологічний мотив» – доступ до нових банківських технологій, систем організації управління;
- 6) прагнення досягти певної економії на масштабі організації, забезпечення додаткової транснаціональної економії (незначний ефект).

Загалом злиття і поглинання банків створюють відомий ефект «синергії», згідно якого ціле представляє собою щось більше ніж сума складових. Позитивна синергія банківського злиття зумовлена: збільшенням власного капіталу і активів; універсалізацією діяльності; «ефектом масштабу»; збільшенням диверсифікації (в тому числі географічної); більшою гарантією та надійністю; великим ринковим впливом (market power); більш досконалими технологіями, більш якісним менеджментом.

Негативні синергічні ефекти поглинання включають: надмірні витрати процесу об'єднання (більше додаткових доходів) пов'язані з купівлею акцій, зобов'язань банку, звільненням персоналу; зниженням рівня керованості об'єднаної структури (принаймні на перших порах), підвищення моральної напруги, егоїстична поведінка окремих менеджерів.

Основними формами поглинання у банківській сфері є:

- 1) придбання всіх активів і зобов'язань банку, що поглинається;
- 2) купівля контрольного пакету акцій банку-об'єкта і перетворення його в дочірній банк;
- 3) обмін акцій (паїв) двох банків у завчасно обумовлені пропорції;
- 4) купівля окремих реальних банківських активів в інших країнах (філіалів банку-об'єкта) і створення власних філіалів.

Як засвідчує досвід злиття і поглинання провідних банків світу основними чинниками, які забезпечують ефективність цього процесу є:

- швидкість об'єднання;
- досконале технічне та організаційне планування;
- велика увага до проблем людей;
- єдиновладдя – коли процес злиття і поглинання здійснює одна сторона.

Характерною особливістю злиття та поглинання ТНБ є об'єднання банків однієї країни (зазвичай).

5.6. Сучасна транснаціоналізація економіки України

Глобалізація економічного розвитку всіх господарських і соціальних сфер життя сучасного суспільства має одним зі своїх наслідків формування глобальної конкуренції. Це означає, з одного боку, наявність потенційних можливостей для будь-якої української фірми чи підприємства вільно маневрувати по всьому простору світового господарства, а з іншого - необхідність витримувати на власних теренах зростаючу конкуренцію, яку створюють закордонні компанії і великі ТНК.

Для українських учасників зовнішньоекономічних відносин глобальна конкуренція має **три головних виміри**: *регіональний, континентальний та світовий*. Кожен з них має свої особливості, характеризується власними конкретними параметрами і вимагає відповідних підходів під час формування зовнішньоекономічної політики.

Залучення іноземних капіталів в економіку України є важливим джерелом забезпечення інвестиційного розвитку країни

Особливістю прямих іноземних інвестицій в економіку нашої країни, як втім, і всіх країн світу, є те, що переважні обсяги ПІІ надходять від транснаціональних корпорацій, які реалізують свої стратегічні цілі розвитку через інвестиції в інші країни.

З точки зору фінансової стабільності та прогнозованості державам доцільно проводити політику стимулювання щодо залучення саме ПІІ

Очевидно, що розвитку іноземного інвестування посприяли такі основні фактори, як поява міжнародних корпорацій, які забезпечують вільне переміщення капіталів та транснаціоналізацію економічних процесів у світі, розвиток міжнародного фінансового ринку, в результаті чого відбувається зростання значення та цінності іноземних інвестицій, окрім того, необхідно враховувати факт поглиблення процесів МПП, міжнародну науково-технічну та виробничу кооперацію, також створення міжнародних та регіональних інтеграційних об'єднань, що посилюють міжнародну кооперацію та співпрацю.

Україна виступає переважно як країна, що приймає транснаціональні корпорації і певною мірою випробовує на собі переваги і недоліки їх діяльності.

Діяльність іноземних ТНК має ряд переваг та ризиків для приймаючих країн. У сучасних умовах господарювання для приймаючих країн, діяльність ТНК на власній території має позитивний ефект. При виборі країни для розміщення своїх

філій ТНК оцінюють місцевий ринок з точки зору його місткості, наявності матеріально-технічної бази, місцезнаходження, політичну та економічну стабільність, правові умови іноземних інвестицій, систему оподаткування, розвиток інфраструктури, захист інтелектуальної власності, державне регулювання економіки, вартість та рівень кваліфікації робочої сили, стабільність національної валюти, можливості отримання прибутків.

В Україні існує багато привабливих факторів, що сприятимуть розширенню її інвестиційних зв'язків за умов розширення процесів транснаціоналізації:

- *досить ємний та практично конкурентно необмежений національний внутрішній ринок з великою кількістю товарних позицій;*
- *місцезнаходження основних транспортних магістралей між Європою та Азією;*
- *розвинена внутрішня інфраструктура, зокрема системи зв'язку, порти, летовища, склади, мости;*
- *науковий потенціал, та дешева, кваліфікована робоча сила.*

Позитивні наслідки транснаціоналізації економіки полягають насамперед в отриманні доступу до додаткових джерел фінансового капіталу, нових технологій та потенціалу інновацій, у використанні сучасного організаційно-управлінського досвіду. Збільшення надходження капіталу можливе двома способами.

Перший – це ПІІ у формі залучення інвестицій провідних закордонних ТНК, що безпосередньо надходять у філії та дочірні компанії ТНК від іноземного інвестора. Тут провідну роль відіграє сприятливий інвестиційний клімат.

Другий – це доступність для дочірніх компаній та філій ТНК джерел кредитного та інвестиційного капіталу, яким користується сама материнська компанія, що виникає у разі включення філій у міжнародну (глобальну) корпоративну фінансову мережу відповідної ТНК. Доступ до найсучасніших матеріальних ресурсів забезпечується тим, що ТНК мають унікальні можливості у сфері оптимізації власного матеріально-технічного забезпечення. Діючи по всьому світу, вони можуть закуповувати дійсно найкращі та найдешевші компоненти виробництва та види сировини для підвищення рівня конкурентоспроможності. Прихід ТНК в країну означає прихід не тільки її ланок, які є компонентами ТНК, а ще й постачальників деталей, вузлів та послуг виробничого призначення, які діють на основі субпідряду або договорів про кооперацію з ТНК. Тобто обсяг ПІІ в країну збільшується завдяки виробничим зв'язкам самої ТНК.

Позитивний вплив транснаціоналізації на економіку проявляється у стимулюванні створення і виходу на зовнішній ринок національної високотехнологічної продукції, для якої орієнтиром є продукція іноземних філій вже адаптована до потреб світового ринку

Сприятливість інвестиційного клімату для транснаціоналізації економіки спричиняє не тільки позитивний приплив капіталу в країну, а й негативні аспекти нестиковки діяльності ТНК з національними інтересами країни-реципієнта.

Негативний ефект транснаціоналізації економіки спричинений тим, що економічна ефективність ТНК виникає внаслідок інтеграції міжнародного виробництва, в межах якого формується специфічна система поділу праці всередині компаній, коли відповідні ланки мережі ТНК розміщують у тій країні, де вони можуть принести найбільший прибуток з позиції корпорації загалом. Причому, внаслідок розвитку внутрішньокорпоративного поділу праці виникає економічна і технологічна залежність окремих компаній всередині ТНК, що означає поступове зростання технологічної залежності країни, де базуються певні компанії, від країни материнської компанії, а самі національні філії підпорядковуються стратегії глобального маркетингу відповідної ТНК.

Тиск інвестицій ТНК на економіку країни-реципієнта проявляється через більшу конкурентоспроможність витрат дочірніх фірм (філіалів) порівняно з національними виробниками. Конкурентні переваги створюються гігантським фінансовим та технологічним потенціалом материнської компанії, яка базується в одній із розвинених країн і конкурує з такими ж велетенськими корпораціями.

Загалом негативний вплив інвестицій ТНК на економічні процеси в Україні повинен бути нівельований збалансованою системою державного регулювання іноземних інвестицій, яка мусить мати кількісну оцінку економічної безпеки України внаслідок діяльності ТНК щодо співвідношення ввезеного капіталу та репатріації прибутку, інтернаціоналізації галузей тощо.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Що таке транснаціоналізація?
2. Які основні риси транснаціоналізації Вам відомі?
3. Назвіть основні фактори ефективності діяльності транснаціональних компаній.
4. Які особливості діяльності ТНК Вам відомі?
5. Що означає транснаціоналізація світової економіки?
6. Перерахуйте позитивні наслідки транснаціоналізації світової економіки.
7. Які негативні наслідки транснаціоналізації світової економіки Ви можете назвати?
8. Розкрийте суть та основний зміст поняття «інновацій».
9. Які види та типи інновацій вам відомі?
10. Як впливає інноваційний потенціал на рівень міжнародної конкурентоспроможності національної економіки?
11. Охарактеризуйте основні складові інноваційного розвитку світової економіки.
12. Проаналізуйте розвиток транснаціоналізації світової економіки в контексті активізації інноваційних зрушень.

13. Перерахуйте основні принципи державної політики в сфері інновацій за умов транснаціоналізації світової економіки.

14. Окресліть ключові перспективні напрями участі України в процесах транснаціоналізації світової економіки в контексті використання інноваційних важелів.

15. Назвіть передумови виникнення міжнародних корпорацій.

16. Охарактеризуйте основні аспекти діяльності міжнародних корпорацій.

17. Назвіть основні критерії за якими розглядають міжнародні корпорації.

18. Назвіть основні переваги в діяльності міжнародних корпорацій.

19. Перерахуйте основні принципи виникнення міжнародних корпорацій.

20. Яка специфіка діяльності міжнародних корпорацій в умовах транснаціоналізації світової економіки?

21. Охарактеризуйте основні етапі транснаціоналізації діяльності великих промислових компаній.

22. Перерахуйте основні конкурентні переваги ТНК.

23. Які стадії зовнішньоторговельної експансії ТНК Вам відомі?

24. Як розділяють за організаційною структурою транснаціональні корпорації?

25. На якому принципі базується стратегія транснаціональних корпорацій?

26. Які види регіональної системи управління ТНК Вам відомі?

27. Назвіть позитивні сторони діяльності ТНК?

28. Які негативні сторони діяльності ТНК в світовій економіці?

29. В чому полягає сутність діяльності ТНБ?

30. Які особливості діяльності ТНБ у світовій економіці?

31. Назвіть основні спонукальні мотивами виходу капіталу за межі національних держав.

32. Назвіть основні принципи формування організаційна структура ТНБ.

33. Які організаційно-інституційні форми виходу ТНБ на закордонні ринки Ви знаєте?

34. Які позитивні аспекти діяльності ТНБ Вам відомі?

35. Назвіть основні фактори злиття та поглинання у банківській сфері ТНБ.

36. Які основні формами поглинання у банківській сфері Вам відомі?

37. Як ТНК впливають на економіку України?

38. Охарактеризуйте динаміку залучення іноземних інвестицій і роль ТНК у цьому процесі?

39. Чи можуть ТНК вирішити проблему зайнятості в Україні?

40. В чому полягає роль іноземних інвестицій у реалізації конкурентоспроможності держави?

41. Розкрийте негативні аспекти впливу ТНК на економіку нашої держави.

42. Назвіть позитивні аспекти впливу ТНК на економіку нашої держави.

Тестові завдання

1. Головним суб'єктом економічної діяльності у світовому економічному просторі є:

а) СОТ;

- б) НАФТА;
- в) ТНК;
- г) МВФ;
- д) ЄС.

2. Процес посилення світової інтеграції в результаті глобальних операцій

ТНК – це:

- а) глобалізація;
- б) інтернаціоналізація;
- в) націоналізація;
- г) транснаціоналізація;
- д) регіоналізація.

3. ТНК беруть участь у міжнародному поділі праці на двох рівнях –

- а) внутрішньонаціональному і міждержавному;
- б) внутрішньофірмовому і міжфірмовому;
- в) внутрішньогалузевому і міжгалузевому;
- г) внутрішньофірмовому і міжгалузевому;
- д) внутрішньогалузевий і міждержавний.

4. Характерною особливістю сучасних ТНК є:

- а) вирішення світових екологічних проблем;
- б) монопольний вплив на ринок праці;
- в) міжнародне регулювання глобальних проблем;
- г) диверсифікація діяльності;
- д) боротьба з бідністю у світі.

5. Серед позитивних рис транснаціоналізації сучасних національних економік виділяють:

- а) уникнення оподаткування прибутку;
- б) збільшення міжнародного ринку товарів і послуг;
- в) занепад галузей економіки, які не є привабливими для ТНК;
- г) вплив ТНК на владу країни;
- д) вилучення великих капіталів з виробництва.

6. Серед негативних рис транснаціоналізації сучасних національних економік виділяють:

- а) розширення інноваційної діяльності;
- б) доступ до більш якісних і дешевих ресурсів;
- в) занепад галузей економіки, які не є привабливими для ТНК;
- г) якісний розвиток виробництва країни;
- д) збільшення міжнародного ринку товарів і послуг.

7. Не є сучасною дефініцією діяльності ТНК:

- а) знаходяться і функціонують у різних країнах;
- б) контролюються штаб-квартирою, яка розташована в одній конкретній країні;
- в) керуються загальною стратегією і скоординованою політикою;
- г) мають певні масштаби міжнародної діяльності;
- д) не реалізують єдину бізнес-ідеологію із синтезом філософії волонтаризму, прагматизму і лібералізму.

8. Класичне тлумачення сутності поняття «інновації» не розглядає:

- а) процеси удосконалення;
- б) акт введення чогось нового;
- в) нові аспекти діяльності;
- г) запровадження застарілих технологій;
- д) впровадження нових творчих ідей.

9. Інноваційний процес – це:

а) сукупність взаємопов'язаних дій людей, засобів праці та природи, потрібних для виготовлення продукції;

б) дії пов'язані із освоєнням, поширенням та створенням нових ідей, основними характеристиками яких є наукова новизна, практичне застосування, економічна вигода;

в) процеси пошуку, накопичення, зберігання, опрацювання, передачі та використання інформації;

г) інтелектуальна, творча діяльність у сфері освіти і науки, що провадиться у науковій установі, спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб;

д) послідовні зміни стану, властивостей, структури, форми та інших характеристик предметів праці з метою виготовлення певної продукції.

10. Наявні в суб'єкта господарювання різного роду ресурсів – це:

- а) інтерес;
- б) мотивація;
- в) користь;
- г) вигода;
- д) потенціал.

11. Ресурсна складова інноваційного процесу не включає:

- а) матеріально-технічні ресурси;
- б) управлінський потенціал;
- в) інформаційні ресурси;
- г) фінансові ресурси;
- д) людські ресурси.

12. Інноваційний потенціал формується з трьох складових:

- а) ресурсна, зовнішня, результативна;
- б) ресурсна, внутрішня, результативна;
- в) центральна, ресурсна, зовнішня;
- г) інтегральна, внутрішня, результативна;
- д) внутрішня, зовнішня, інтегральна.

13. Діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг – це:

- а) виробнича діяльність;
- б) інноваційна діяльність;
- в) фінансова діяльність;
- г) маркетингова діяльність;
- д) міжнародна діяльність.

14. Державне регулювання інноваційної діяльності не передбачає такого принципу, як:

- а) встановлення загальної системи оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- б) розробка і здійснення національних, промислових, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- в) створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- г) захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- д) фінансова підтримка для реалізації інноваційних проектів.

15. Форма структурної організації великої корпорації, що здійснює прямі інвестиції у різні країни світу:

- а) спільне підприємство;
- б) комерційне підприємство;
- в) виробничий кооператив;
- г) міжнародна корпорація;
- д) лізингова компанія.

16. Якщо, головна компанія належить капіталу двох і більш країн, то – це:

- а) транснаціональна корпорація;
- б) міжнародне комерційне підприємство;
- в) багатонаціональна корпорація;
- г) міжнародний виробничий кооператив;
- д) міжнародна корпоративна спілка.

17. Країна, у якій міжнародна корпорація має дочірні, асоційовані чи компанії-філії, створені на основі прямих інвестицій – це:

- а) країна базування;
- б) країна еміграції;
- в) приймаюча країна;
- г) країна імміграції;
- д) країна-інвестор.

18. Країна, у якій розташовується головний підрозділ міжнародної корпорації – це:

- а) країна базування;
- б) країна еміграції;
- в) приймаюча країна;
- г) країна імміграції;
- д) країна-інвестор.

19. Процес переростання великих національних компаній у транснаціональні відбувається під впливом:

- а) міжнародного руху капіталу;
- б) міжнародного руху робочої сили;
- в) діяльності міжнародних організацій;
- г) міжнародних інформаційних систем;
- д) науково-технічного прогресу.

20. Головною рушійною функціонування транснаціональних виробничих мереж є:

- а) спеціалізація;
- б) конкуренція;
- в) географічна конфігурація;
- г) технології;
- д) маркетингові стратегії.

21. Система міжнародного виробництва корпорацій має три ключові параметри:

- а) глобальний ланцюг створення вартості, мотивацію, планування;
- б) контроль, глобальний ланцюг створення вартості, управління;
- в) управління, мотивацію, географічну конфігурацію;
- г) управління, глобальний ланцюг створення вартості, географічну конфігурацію;
- д) регулювання, контроль, географічну конфігурацію.

22. ТНК – це:

- а) корпорації, які знаходяться на території однієї держави, здійснюють комерційні операції і діють у межах законодавства інших країн;
- б) група підприємств, що функціонують у різних країнах, але управляються штаб-квартирою, що міститься в одній конкретній країні;
- в) об'єднання громадян, яке створюється для спільної реалізації спільних інтересів;
- г) самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність;
- д) незалежний господарюючий суб'єкт, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, наукову та комерційну діяльність.

23. Основна сфера діяльності ТНК – ....

- а) операційна;
- б) національна;
- в) трудова;
- г) міжнародна;
- д) комплексна.

24. Одною з конкурентних ТНК є:

- а) витіснення національного бізнесу;
- б) зниження державного контролю;
- в) зростання впливу на інші країни;
- г) ухилення від податків;
- д) масштабність економіки.

25. Стратегія концентрації діяльності ТНК припускає:

- а) проникнення на всі можливі іноземні ринки і нарощування присутності на кожному з них;
- б) залучення позикового іноземного капіталу для збільшення масштабів діяльності;
- в) створення мережі підрозділів у різних країнах з метою поширення масштабів діяльності;

г) проникнення на ринок однієї країни і припинення діяльності на ринках інших країн;

д) правильна відповідь відсутня.

26. Функціональні регіональні управління ТНК забезпечують:

а) координація діяльності всіх філій ТНК;

б) безперервне функціонування технологічного ланцюжка;

в) ефективні види виробництва;

г) контроль за діяльністю всіх філій ТНК;

д) збут, постачання, обслуговування споживачів.

27. Участь в галузі розробок інформаційних технологій з метою максимізації прибутків – це:

а) політична сфера діяльності ТНК;

б) науково-технічна сфера діяльності ТНК;

в) військова сфера діяльності ТНК;

г) інформаційна сфера діяльності ТНК;

д) культурна сфера діяльності ТНК.

28. Основними типами транснаціональних корпорацій є такі:

а) паралельно інтегровані, вертикально інтегровані, диверсифіковані;

б) горизонтально інтегровані, вертикально інтегровані, диверсифіковані;

в) горизонтально інтегровані, вертикально інтегровані, широкомасштабні;

г) горизонтально інтегровані, науково інтегровані, диверсифіковані;

д) інформаційно інтегровані, вертикально інтегровані, диверсифіковані.

29. Транснаціональний банківський капітал виражає відносини між:

а) комерційними і національними банківськими інституціями;

б) транснаціональними банками і державами;

в) комерційними банками і державами;

г) групами комерційних банків, що загострює конкуренцію;

д) транснаціональними і комерційними банківськими інституціями.

30. Характерною особливістю сучасних ТНБ є:

а) міжнародний характер виробничо-господарської діяльності;

б) наявність мережі національних філіалів;

в) широке використання сучасних інформаційних технологій та новітніх засобів зв'язку;

г) активна участь у інтеграції культурного капіталу;

д) максимізація прибутковості діяльності національних підприємств.

31. Основними спонукальними мотивами виходу капіталу за межі національних держав і створення закордонної мережі дочірніх банків:

а) боротьба за нові географічні ринки;

б) подолання зовнішньоекономічних бар'єрів та різноманітних обмежень на проведення міжнародних розрахунків;

в) оптимізація розмірів банку та економія на масштабі організації, підвищення ефективності діяльності;

г) доступ до вітчизняних фінансових, людських та інформаційних ресурсів;

д) прагнення до лідерства у сфері фінансових послуг, намагання з прибутками реалізувати фінансові інновації.

32. Організаційна структура ТНБ, яка характеризується чітким розподілом визначених функцій відповідає:

- а) товарному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- б) функціональному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- в) регіональному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- г) географічному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- д) валютному принципу побудови організаційної структури ТНБ.

33. Організаційна структура ТНБ, яка передбачає створення підрозділів, які відповідають за окремі регіони чи країни світу відповідає:

- а) товарному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- б) функціональному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- в) регіональному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- г) географічному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- д) валютному принципу побудови організаційної структури ТНБ.

34. Організаційна структура ТНБ, яка передбачає створення підрозділів, які орієнтуються на певні банківські послуги чи галузі економіки:

- а) товарному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- б) функціональному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- в) регіональному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- г) географічному принципу побудови організаційної структури ТНБ;
- д) валютному принципу побудови організаційної структури ТНБ.

35. До позитивних аспектів діяльності ТНБ не можна віднести:

- а) доступ до міжнародного ринку фінансових ресурсів;
- б) додаткові фінансові ресурси для економічного зростання країни;
- в) сприяння конкуренції, підвищення якості послуг, зниження вартості послуг;
- г) сприяють дифузії нових управлінських знань в країну, нових банківських послуг, технологій;
- д) ТНБ можуть підірвати стабільність національних валют.

36. Визначте головну мету етапу інтенсивного розвитку зовнішньоекономічної діяльності України:

- а) створення передумов для стійкого і тривалого підйому в зовнішньоекономічній сфері;
- б) припинення падіння зовнішньоторговельного обороту, стабілізація платіжного балансу;
- в) комплексна лібералізація зовнішньоекономічної діяльності інтенсивна зміна структури зовнішньоекономічних зв'язків;
- г) інтенсивна зміна структури зовнішньоекономічних зв'язків;
- д) розширення прав міністерств та відомств, об'єднань і підприємств по виходу на зовнішній ринок.

37. Для ТНК із країн ЄС і США найбільш привабливими є українські галузі економіки такі як:

- а) харчова промисловість, фармацевтика;
- б) операції з нерухомістю, хімічна та нафтохімічна промисловість;
- в) машинобудування, транспорт;
- г) металургія та обробка металу, операції з нерухомістю;
- д) машинобудування, фармацевтика.

38. Основним зовнішнім чинником, що ускладнює та обмежує право України входити у світове господарство як повноправного партнера є:

- а) значне посилення конкуренції на вітчизняному товарному ринку;
- б) складності діалогів з страховими та кредитними організаціями;
- в) не визначені напрями і механізм структурної перебудови народного господарства;
- г) зростання вимог споживачів до якості товарів, що зробило цінові фактори вторинними;
- д) суперечності регіонального характеру.

39. Мікроінтеграція української економіки пов'язана насамперед із:

- а) розвитком міжнародного кредитування;
- б) процесами транснаціоналізації;
- в) розвитком ринкової економіки;
- г) розвитком міжнародної міграції робочої сили;
- д) інтенсивним розвитком національного виробництва.

40. У якій формі можуть здійснювати інвестиції іноземні інвестори на території України?

- а) правильна відповідь відсутня;
- б) права на винаходи, авторських прав;
- в) акцій, облігацій, виражених у неконвертованій валюті за їх ринковою вартістю;
- г) грошових вимог та права вимоги до виконання договірних зобов'язань;
- д) будь-якого рухомого і нерухомого майна та пов'язаних з ним майнових прав.

41. Формування відкритої економіки України має визначатися стратегічними напрямками її інтернаціоналізації, яка повинна бути направлена на:

- а) системну інтеграцію у світове господарство із забезпеченням міжнародної конкурентоспроможності;
- б) усі відповіді вірні;
- в) створення належного рівня економічної безпеки з потужними механізмами захисту від несприятливих змін у світовій кон'юнктурі та фінансових криз;
- г) створення власних транснаціональних економічних структур з глобальним менеджментом;
- д) ефективну міжнародну спеціалізацію, що узгоджена з внутрішньою структурною модернізацією та орієнтуватися на прогресивні сегменти світового ринку.

42. Який із внутрішніх факторів, перешкоджає входженню України до світової економічної системи:

- а) не визначені напрями і механізм структурної перебудови народного господарства;
- б) суперечності регіонального характеру;
- в) не вирішені питання безпеки у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- г) складності діалогів з міжнародними фінансовими організаціями;
- д) складності діалогів з міжнародними страховими організаціями.

Завдання для перевірки знань «Впишіть номер визначення кожного терміна»

1	Транснаціоналізація	6	Країна базування
2	Міжфірмовий поділ праці	7	ТНК
3	Інновація	8	Індекс транснаціоналізації
4	Потенціал	9	ТНБ
5	Міжнародна корпорація	10	Єдиновладдя

- А** Наявні в суб'єкта господарювання різного роду ресурси, їх оптимальна структура та за умови раціонального їх використати економічний суб'єкт матиме можливість досягти поставленої мети
- Б** Група підприємств, що функціонують у різних країнах, але управляються штаб-квартирою, що міститься в одній конкретній країні.
- В** Середнє арифметичне трьох величин: частки активів за кордоном у загальному обсязі активів компанії; частки продажів за кордоном у загальному обсязі продажів; частки персоналу, зайнятого на закордонних підприємствах, у загальній чисельності персоналу компанії.
- Г** Якісно новий етап інтернаціоналізації господарського життя, який характеризується різким зростанням ролі зовнішніх факторів розвитку всіх держав і створенням транснаціонального капіталу
- Д** Країна, у якій розташовується головний підрозділ міжнародної корпорації
- Е** Різновид ТНК, що діє у банківській сфері.
- Є** Нововведення у будь-якій сфері людської діяльності, а саме економічні, політичні, технічні, культурні та соціальні.
- Ж** Спеціалізація фірм, що сформувалися на транснаціональній основі, шляхом повного повного злиття капіталів з утворенням нової компанії або придбання однієї компанії контролю над іншою.
- З** Процес злиття і поглинання здійснює одна сторона.
- И** Форма структурної організації великої корпорації, що здійснює прямі інвестиції у різні країни світу.

Завдання для перевірки знань «Правильне чи неправильне твердження»

Визначіть правильне чи неправильне твердження. Відповідь обґрунтуйте

1. Науково-технологічний фактор один із найвпливовіших передумов процесу глобалізації.
2. Транснаціоналізація світової економіки представляє собою процес розширення міжнародної діяльності компаній та установ промислового, фінансового спрямування, сфери послуг, не виходячи за рамки географічних кордонів країни.

3. Головна мета транснаціоналізації – це процес посилення інтеграції, здійснення глобальних операцій, залежність від міжнародних центрів за межами країни.

4. ТНК є продуктом глобалізації світової економічної системи.

5. Однією її негативних рис транснаціоналізації світової економіки є свобода пересування робочої сили, капіталу, засобів виробництва, товарів і послуг, об'єктів інтелектуальної власності

6. Інновація є найменш ризикованою, але й, поряд з цим, найменш прибутковою формою транснаціоналізації економічної діяльності.

7. Авторитет та економічна сила будь-якої країни на міжнародній арені визначається її можливостями та здібностями до швидкої та ефективної реакції на технологічні зміни та нововведення.

8. Найбільш поширена теза сьогодення: економічний розвиток та міжнародна конкурентоспроможність національної економіки залежить від інноваційної діяльності.

9. Структуру транснаціонального потенціалу розглянемо через призму трьох його складових, а саме ресурсного, результативного, внутрішнього.

10. Причиною падіння конкурентоспроможності є впровадження нових технологій, підвищення якості товарів і послуг, що, безсумнівно, впирається в процес впровадження інновацій в державі.

11. Багатонаціональні корпорації контролюються капіталом двох або більше країн.

12. Головною ознакою національної корпорації є здійснення нею прямих міжнародних інвестицій із країни свого базування у приймаючі країни.

13. Країна базування – країна у якій міжнародна корпорація має дочірні, асоційовані чи компанії-філії, створені на основі прямих інвестицій.

14. Під системою міжнародного виробництва розуміють міжнародні мережі різних типів і видів виробничих процесів, які об'єднують підрозділи корпорацій, а також їхніх контрагентів і постачальників.

15. Політика протекціонізму передбачає зміну зовнішньоекономічної політики, відкриття національних ринків та дозвіл усіх прямих іноземних інвестицій, в тому числі неакціонерних форм прямих іноземних інвестицій.

16. На сучасному етапі країни як такі, вважаються основними учасниками міжнародної торгівлі.

17. Конкурентні переваги ТНК це: інформаційна обізнаність з економічними і політичними особливостями різних країн; володіння значними ресурсами капіталу, технологіями, управлінською майстерністю та здатність до їх оперативного переміщення; масштабність економіки.

18. Стратегія ТНК базується на глобальному підході, що передбачає оптимізацію результату не для кожної окремої ланки, а для об'єднання в цілому.

19. Головні регіональні управління забезпечують специфічні види діяльності концерну: збут, постачання, обслуговування споживачів після продажу їм товару, науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи й т.д.

20. Активна виробнича, інвестиційна, торгівельна діяльність ТНК дозволяє їм виконати функцію міжнародного регулювання виробництва й розподілу продукції.

21. Характерними особливостями ТНБ на сучасному етапі розвитку світової економіки є: наявність мережі закордонних філіалів.

22. Основними спонукальними мотивами виходу капіталу за межі національних держав і створення закордонної мережі дочірніх банків були: доступ до національних фінансових, людських та інформаційних ресурсів.

23. Функціональний принцип організаційної структури ТНБ більш притаманний національним банкам, хоча і зустрічається в ТНБ.

24. Позитивним аспектом діяльності ТНБ є створення сильної конкуренції національним банкам, що може спричинити їх банкрутство.

25. Злиття і поглинання – стали одним із найпоширеніших шляхів розширення бізнесу.

26. Залучення іноземних капіталів в економіку України є важливим джерелом забезпечення інвестиційного розвитку країни.

27. Україна виступає переважно як країна, що приймає транснаціональні корпорації і певною мірою випробовує на собі переваги і недоліки їх діяльності.

28. Негативними наслідками транснаціоналізації економіки є доступ до додаткових джерел фінансового капіталу, нових технологій.

29. Сприятливість інвестиційного клімату для транснаціоналізації економіки спричиняє не тільки позитивний приплив капіталу в країну, а й негативні аспекти нестиковки діяльності ТНК з національними інтересами країни-реципієнта.

30. Позитивний вплив транснаціоналізації на економіку проявляється у стимулюванні створення і виходу на зовнішній ринок національної високотехнологічної продукції.

ТЕМА 6. МІЖНАРОДНЕ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ

- 6.1. Економічне середовище міжнародного бізнесу.
- 6.2. Управління міжнародним бізнесом.
- 6.3. Потоки капіталу в міжнародному бізнес-середовищі.
- 6.4. Інноваційна складова міжнародного бізнес-середовища.
- 6.5. Соціальна відповідальність міжнародного бізнесу.

Література

1. Алейнікова О.В., Притула Н.М. Інноваційний та інвестиційний менеджмент. Навчальний посібник. Київ: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2016. 614 с.
2. Друкер П. Ф. Виклики для менеджменту ХХІ століття / Пер. з англ. Т. Літенської. К.: Видавнича група КМ-БУКС, 2020. 240 с.
3. Іващенко М. В. Міжнародний бізнес: навчально-методичний посібник. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. 131 с.
4. Копитко М. І. Управління інноваціями: навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни у схемах і таблицях. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 292 с.
5. Майєр Дж., Олесевич Д. Міжнародне середовище бізнесу: Конкуренція та регулювання у глобальній економіці / Пер. з англ. К.: Лтбідь, 2002. 703с.
6. Міжнародна інвестиційна діяльність: навчальний посібник / А.О. Задоя. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 122 с.
7. Міжнародний бізнес: навч. посібник. / під заг. ред. Т. В. Орехової. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 425 с.
8. Найкращі менеджмент-ідеї від Harvard Business Review. 2019; Пер. з англ. К. Козачук. К.: Вид. група КМ-БУКС, 2019. 244 с.
9. Про інновації. 10 найкращих статей з Harvard Business Review; Пер. з англ. Г. Ровенських. К.: Вид. група КМ-БУКС, 2018. 192 с.
10. Тарасенко С. В. Міжнародний бізнес: навчальний посібник / С. В. Тарасенко, Ю. М. Петрушенко. Суми: Сумський державний університет, 2021. 222 с.
11. Baula O., Zhukov S., Liutak O., Stoliarchuk Ya., Korolchuk L. Organizational and Financial Determinants of the Innovative Component of the Country's Competitiveness *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. 5 (40). P. 465-474. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v5i40.245199>
12. Bogatyrov O., Baula O., Liutak O., Galaziuk N. Conceptual Foundations of Financial Support for Increasing the Innovative Component of Ukraine's International Competitiveness. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. 1 (36). P. 341-350. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i36.227988>
13. International Business Cours: A European and Global Perspective / Ed. Xandra Kramer & John Sorabji, Eleven International Publishing 2019. URL: <https://boeken.rechtsgebieden.boomportaal.nl/publicaties/9789462369719?q=business+courts&BoomToken=JrMB5g%2bH16jNYfNPeqPxuQ#9>.
14. Kryvovyazyuk Igor, Kovalska Liubov, Gudz Petro, Kovalchuk Oleg, Pavliuk Liudmyla, Kravchuk Pavlo, Okseniuk Kateryna, Baula Olena, Oleksandrenko Iryna. Entrepreneurial initiative as a factor for the development of the innovation activity of country enterprises. *Academy of Entrepreneurship Journal*. 2019. Volume 25, Issue 4. <https://www.abacademies.org/articles/Entrepreneurial-initiative-as-a-factor-for-the-development-of-the-innovation-activity-of-country-1528-2686-25-4-297.pdf> DOI: 1528-2686-25-4-297
15. Stoliarchuk Ya., Liutak O., Baula O., Lisovska L., Voitovych S. (2022). European Integration Development Platform of Innovative Entrepreneurship of Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(45), 396–404. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3669>

6.1. Економічне середовище міжнародного бізнесу

Економічне середовище – це сукупність економічних умов у країні, в якій фірма здійснює свої операції.

Економічне середовище бізнесу як на макро- так і на світовому рівні потребує систематизації, зокрема тих чинників, які прямо та опосередковано впливають на ефективність підприємницької діяльності.

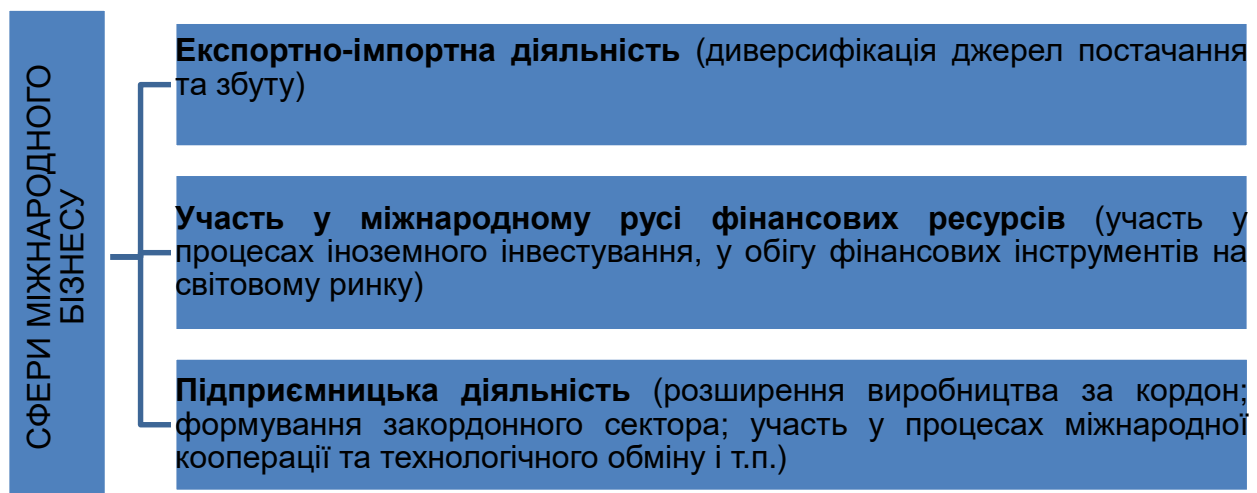
Економічне середовище міжнародного бізнесу включає елементи зображені на рис. 6.1.

ЕЛЕМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Внутрішнє середовище включає ті фактори та інструменти, які контролюються фірмою і на які вона може безпосередньо впливати (організація управління; технологічна, кадрова, фінансова, інвестиційна, маркетингова, цінова політика і т.п).	Зовнішнє мікросередовище: локальне (в межах однієї країни), міжнародне (в інших країнах). Включає: - чинники обумовлені діяльністю партнерів, постачальників, конкурентів, посередників, клієнтів тощо; - інституційні чинники: нормативно-правова база; діяльність державних органів та недержавних організацій з контактної сфери підприємства.	Зовнішнє макросередовище: локальне (в межах однієї країни), глобальне (в межах світового господарства). Включає: - чинники, що формують принципи, механізми, процеси розробки та реалізації стратегії міжнародної корпорації (структура та тип конкуренції, особливості товару, макроекономічні показники країн, у яких розміщене виробництво або здійснюється збут (грошово-кредитна, податкова політика, митне регулювання, демографічні показники, рівень економічного і технологічного розвитку, якість і кількість ресурсів, рівні інфляції, безробіття, бідність, розвиток інфраструктури, соціальні і культурні особливості споживачів та ін.); - чинників, які пов'язані зі змінами в міжнародній економіці, політичній та соціальній ситуації в світі, з діяльністю міжнародних організацій та розвитком міжнародного законодавства, кон'юнктуру на світовому ринку, рівнем розвитку світової ринкової інфраструктури.
---	---	---

Рис. 6.1. Складові економічного середовища міжнародного бізнесу

На рис. 6.2 відображено сфери міжнародного бізнесу.

Рис. 6.2. Сфери міжнародного бізнесу

Міжнародний бізнес – це система ділових взаємовідносин та господарських операцій, які здійснюються суб'єктами господарювання двох або більше країн з метою отримання прибутку.

**ОСОБЛИВОСТІ
СУЧАСНОГО
МІЖНАРОДНОГО
БІЗНЕСУ**

розширення товарообігу під впливом науково-технічного прогресу

під впливом поглиблення інтернаціоналізації та інтеграції розширення участі у процесах глобальних технологічних нововведень

зменшення частки сировинної складової у структурі міжнародної торгівлі

поглиблення взаємозалежності суб'єктів міжнародного бізнесу

ВИДИ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

До найбільш розповсюджених видів міжнародного бізнесу відносяться:

- експорт;
- ліцензування;
- франчайзинг;
- контракти на управління;
- проекти «під ключ»;
- прямі зарубіжні інвестиції.

Обсяги вивезення товарів, робіт, послуг і результатів інтелектуальної діяльності характеризує показник **«експорт»**. За визначенням статистичної комісії ООН, експорт – це вивезення з країни товарів:

- вироблених, вирощених або добутих у країні;
- раніше ввезених з-за кордону та перероблених на митній території або перероблених під митним контролем;
- реекспорт – вивезення товарів: раніше ввезених, але не перероблених у країні; з територій вільних зон.

Факт експорту фіксується на момент перетину товаром митного кордону, надання послуг і прав на результати інтелектуальної діяльності. Як експорт може зараховуватись продаж товарів і послуг іноземним особам, фірмам та спільним підприємствам без вивезення їх за кордон. Реекспортні операції обліковуються митною статистикою як експортні, а обсяг реекспорту входить до складу експорту товарів.

Згідно з торговельною традицією, країною експорту вважається країна призначення товару, якою може бути: країна (виробництва) споживання; країна поставки; країна купівлі.

Ліцензування означає передачу прав інтелектуальної власності партнеру з іншої країни на умовах отримання певних доходів.

Міжнародна торгівля патентами, ліцензіями та інжиніринговими послугами утворює специфічний сегмент світового ринку послуг, на якому продаються і купуються нестандартні види послуг (транспортні, посередницькі, фінансові тощо), а науково-технічні знання, що є результатами наукових досліджень, проектних, конструкторських робіт і досвіду їх промислового освоєння. Як товар тут виступають продукти інтелектуальної власності, що мають не тільки наукову, а й комерційну цінність, і втілені у формі патентів, товарних знаків, промислових зразків, різноманітної документації (технічної, конструкторської, комерційної, маркетингової).

Продукція інтелектуальної праці реалізується на світовому ринку або шляхом купівлі-продажу, або шляхом налагодження відносин, що виникають у зв'язку з отриманням тимчасового права користування результатами наукових досліджень і розробок на основі міжнародних ліцензійних угод, а також контрактів на надання технічних послуг типу інжиніринг.

Залежно від характеру предмета та правової основи міжнародної торгівлі операції з продукцією інтелектуальної власності поділяються на дві форми: торгівля патентами й ліцензіями та торгівля науково-технічними послугами.

Ліцензійні угоди поділяють на два види:

звичайні, які дозволяють передавати право власності на об'єкт торгівлі результатами інтелектуальної власності іншому покупцеві;

ексклюзивні – монопольне право на користування об'єктом торгівлі результатами інтелектуальної власності.

Франчайзинг виступає одним із найбільш дієвих способів кооперації зі збуту товарів або послуг достатньо відомої фірми через створену за її участю збутову компанію завдяки наданому праву використовувати її товарний знак та ноу-хау. Широко використовується франчайзинг в туристичній індустрії, сервісі побутової техніки, системах швидкого харчування.

Франчайзинг – це спосіб діяльності, згідно з яким франчайзер (продавець) передає франчайзі (покупцеві) право на використання своєї торгівельної марки, котра є для бізнесу покупця найбільш важливим активом і за допомогою якої продавець надає постійну допомогу покупцеві в його бізнесі.

Найбільш розповсюджений спосіб проникнення франчайзера в іншу країну – це вибір головної франшизи і передача цій організації прав у країні або регіоні. Потім основний покупець відкриває власну торгівлю або торгівлю через суб-франшизу. За такою схемою

працюють підприємства «Мак-Дональдс».

Управлінські контракти є способом направлення фірмою частини свого управлінського персоналу до іншої країни для надання підтримки іноземній фірмі чи виконання спеціалізованих управлінських функцій протягом встановленого періоду за певну плату.

Управлінські контракти застосовуються за таких умов:

- експропріація країною-реципієнтом іноземних інвестицій, коли колишньому власнику пропонують подовжити управління підприємством до підготовки кадрів місцевих менеджерів;
- створення нового комерційного проекту, в якому країна-реципієнт не має належного управлінського досвіду, але має необхідне устаткування;
- підвищення ефективності функціонування підприємства за рахунок залучення управлінського персоналу авторитетних іноземних фірм.

Будівництво об'єктів «під ключ» – це форма міжнародної торгівлі, пов'язана із сукупністю експортно-імпортних операцій по забезпеченню виконання підрядних робіт експортером.

Дана форма включає такі підрядні роботи:

- підготовка техніко-економічного обґрунтування об'єкта;
- розробка проектного завдання робочих і технічних проектів;
- постачання будівельних матеріалів;
- спорудження промислових та адміністративних споруд, об'єктів інфраструктури;
- постачання виробничого обладнання, інструменту, запчастин;
- монтаж, налагодження і пуск обладнання в експлуатацію;
- навчання персоналу;
- передача об'єкта в повній експлуатаційній здатності (тривалість даної передачі становить від двох до шести місяців).

Особливостями будівництва об'єктів «під ключ» є:

- надання фінансової гарантії у розмірі 10% від суми замовлення;
- надання послуг на конкурсній основі із гарантуванням замовнику виконання зобов'язань (1-3% суми замовлення);

- генеральними підрядником виступають виробники відповідного устаткування, проектні, будівельні чи консалтингові організації. Замовниками при цьому виступають державні організації чи великі міжнародні корпорації.

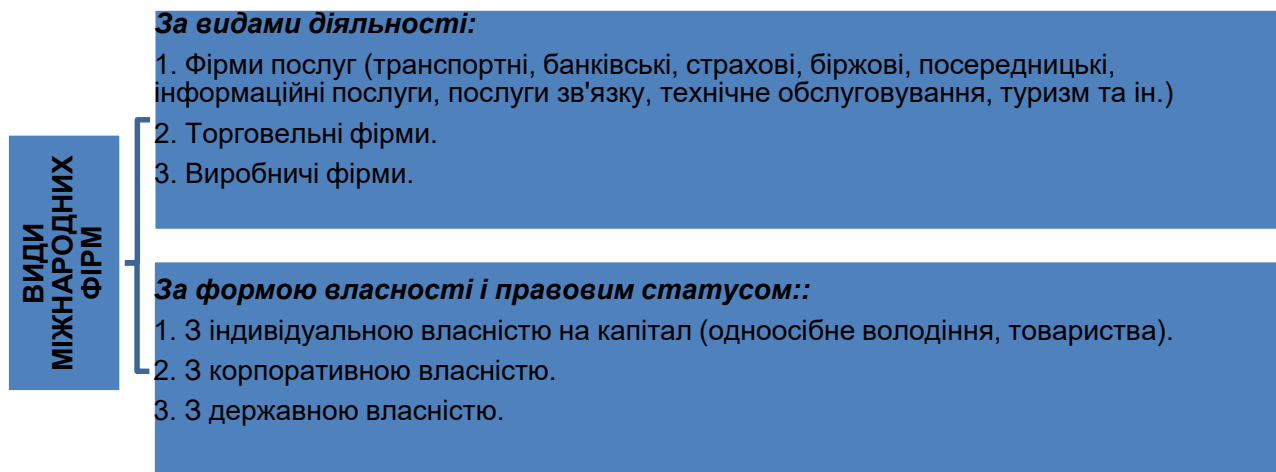
Поява та розвиток транснаціональних корпорацій (ТНК) безпосередньо пов'язані з їхньою зарубіжною інвестиційною діяльністю. Міжнародний рух підприємницького капіталу, зокрема **прямі іноземні інвестиції**, стали базою для формування всесвітньої системи філіалів та міжнародного виробництва ТНК. Ключовою ознакою прямих іноземних інвестицій є набуття довгострокового економічного інтересу, коли інвестор отримує чи зберігає контроль над об'єктом

вкладення капіталу.

СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Головним суб'єктом міжнародного бізнесу на всіх рівнях є **міжнародна фірма**.

Класифікація фірм здійснюється залежно від видів та сфер діяльності, форм власності і правового статусу, належності капіталу та контролю.

Рис. 6.3. Види міжнародних фірм

Найбільш вагомим сектором суб'єктів міжнародного бізнесу є корпорації. У вітчизняній літературі фірми, що діють у різних країнах, називають міжнародними корпораціями. Виділяють два види міжнародних корпорацій: багатонаціональні (БНК) і транснаціональні (ТНК).

Багатонаціональна корпорація – це, як правило, акціонерне товариство, статутний капітал якого не має певної національної належності, тобто власниками компанії є резиденти різних країн. У зв'язку з існуванням міжнародного ринку цінних паперів акції фірми може придбати громадянин будь-якої країни.

Національна належність ТНК із економічної точки зору – це багато в чому умовна категорія, оскільки основний обсяг виробництва й збуту поступово переміщається за кордон, а значна частина прибутку утворюється поза межами країни походження, при цьому фінансові й інвестиційні ресурси розміщуються в країнах з найкращими правовими, податковими та політичними умовами.

Транснаціональні корпорації – це підприємства, які є міжнародними за характером своєї діяльності. Вони мають певну національну належність, але їхні філії та дочірні підприємства розташовані в різних країнах.

6.2. Управління міжнародним бізнесом

Ефективність системи управління міжнародною фірмою визначається її організаційно-економічним механізмом функціонування. Складність управління зростає при формуванні міжнародної корпорації як об'єднання юридично самостійних підприємств. Для таких випадків необхідно розробляти такий господарський механізм, що економічно зацікавлював би окремих працівників, бригади, дільниці, цехи, відділи і служби підприємства, а також фірми корпорації, ТНК у підвищенні ефективності виробництва, у виконанні договірних поставок. Цей механізм буде життєздатним тільки в тому випадку, якщо розподіл прибутку, одержуваного на завершальній стадії технологічного процесу, по фірмах корпорації буде здійснюватися відповідно до кількості й ефективності їх праці, тобто на основі пов'язування підвищення ефективності виробництва з економічними інтересами працюючих. Саме тому, багато ТНК застосовують дивізійну організаційну структуру та дочірні підприємства при організації холдингових компаній.

Ефективному функціонуванню ТНК сприяє ряд характерних рис їх стратегії, до яких відноситься в першу чергу гнучкість інвестиційної політики, при якій найбільш важливі рішення у ТНК приймаються не у твердих рамках якоїсь заздалегідь спланованої регіональної стратегії, а під впливом обставин, що складаються: політики урядів, конкурентної боротьби, доступу до передових технологій і маркетингових мереж.

У стратегії ТНК велике значення надається підтримці визначеного рівня експортних надходжень. Якщо підприємства у країні базування головної компанії через якісь причини знижують обсяг експорту своєї продукції, то негайно вживаються заходи для розширення експорту із зарубіжних філій, що сприяє вивозу продукції з приймаючих країн. Такі заходи забезпечують постійну присутність ТНК на світовому ринку і збереження міжнародними компаніями своїх часток на цьому ринку.

Комбінація альянсів із внутрішньофірмовими зв'язками міжнародних компаній утворює систему горизонтальної та вертикальної інтеграції виробництва і НДДКР, що регулюється із застосуванням інформаційних технологій.

Важливим фактором зниження витрат виробництва на підприємствах ТНК виступають міжнародні угоди із кооперації виробництва.

Деякі види стратегічних альянсів розраховані на розширення асортименту продукції та кола споживачів. Такі альянси передбачають спільні маркетингові дослідження, використання загальних збутових каналів, джерел інформації та рекламних кампаній.

У той же час разом зі створенням альянсів у сфері НДДКР, характерних на ринках готової продукції, їх учасники конкурують один з одним.

У відносинах зі своїми зарубіжними філіями ряд ТНК надають їм максимум самостійності, наближаючи їх статус до незалежних фірм. Зв'язки таких філій з материнською компанією базуються на певній частці власності головної компанії

в активах зарубіжних філій, а також на забезпеченні філії технологією та фінансовою підтримкою. При цьому материнська компанія приділяє невелику увагу контролю за діяльністю закордонної філії доти, поки вона функціонує прибутково.

На виробничій і збутовій стратегії багатьох ТНК відображається міжнародна конвергенція виробництва і споживчого попиту. Відповідно до стратегії, спрямованої на виробництво товарів і послуг спеціально для ринку приймаючої країни, багато головних компаній ТНК контролюють і скеровують діяльність своїх зарубіжних філій з урахуванням особливостей їх національних ринків. Дотримуватися такої стратегії міжнародні компанії змушені через соціокультурні і природні розходження, торговельні (технічні) бар'єри, що будуються деякими приймаючими країнами, їх вимог про закупівлі на місцевому ринку компонентів для готової продукції, що випускається зарубіжними філіями ТНК. Така стратегія характерна для ТНК, що спеціалізуються на виробництві харчових продуктів і готового одягу. У багатьох галузях виробництва товарів і послуг міжнародним компаніям доводиться додержуватися специфічних умов попиту у приймаючих країнах.

Типізація стратегій міжнародної корпорації тнк, що спеціалізуються в різних галузях міжнародного підприємництва, функціонують відповідно до своєї специфічної стратегії.

З погляду маркетингу, використання інструментів якого є вирішальним при виході підприємства на зовнішній ринок, стратегія ЗЕД належить до стратегій інтернаціоналізації, яка являє собою освоєння нових, закордонних ринків, використовуючи не тільки розширення експорту товарів, але й експорту капіталів. Стратегія інтернаціоналізації може бути реалізована у формі експорту, спільного підприємництва та прямого інвестування.

У науковій літературі досить часто згадується класифікація стратегій інтернаціоналізації, яку запропонував Дж. Леонтіадіс. Ці стратегії відрізняються цілями, величиною необхідних інвестицій та організаційних витрат, а також використовуваними інструментами – скімінг, демпінг, експлорація та пенетрація (рис. 6.4).

Скімінг передбачає входження на окремі вибрані сегменти іноземних ринків при низьких витратах, значних організаційних зусиллях підприємства і помірному ризику. Асортимент та якість товарів залишаються такими, які підприємство пропонує на вітчизняному ринку. Інструментами реалізації цієї стратегії є непрямий експорт через агентів і ліцензування.

Демпінг передбачає мінімальні організаційні та інвестиційні витрати і мінімальний ризик. Продаж товарів за низькими цінами дає змогу збільшити обіг (суму грошових надходжень з продажу). Інструментами реалізації такої стратегії є непрямий експорт через агентів і дистриб'юторів.

Підприємство, яке використовує стратегію **експлорації**, зацікавлене, передусім, отримати інформацію про іноземні ринки з метою оцінки можливостей здійснення значних прямих інвестицій за кордоном. Підприємство аналізує поведінку потенційних покупців, постачальників, представників місцевої влади.

Найчастіше при цьому використовують такі інструменти як експорт, ліцензування діяльності та створення дочірніх підприємств.

Рис. 6.4. Сукупність стратегій, на основі яких реалізуються стратегія ЗЕД підприємства

Стратегія **пенетрації** вимагає від підприємства максимального задіяння фінансових і організаційних ресурсів за кордоном, а його метою є максимізація питомої ваги на ринку в тривалому часовому горизонті. Рівень ризиків при цьому є досить високим, безпосереднім інструментом реалізації цієї стратегії виступають прямі інвестиції за кордоном.

Виділяють такі три основні типи стратегії позиціонування ТНК:

- стратегія, орієнтована на вузький сегмент ринку із широкою номенклатурою;
- стратегія позиціонування, орієнтована на потреби;
- стратегія позиціонування, орієнтована на доступ.

Стратегії позиціонування часто застосовуються у сполученні з ціновими. Наприклад, стратегія «першокласний імідж продукту» полягає у встановленні високої ціни товару, що має виділятися на ринку не тільки в технічному якісному, але й у ціновому відношенні. Але саме така стратегія звичайно вимагає величезних витрат на рекламу.

Прагнучи розширити економічну владу та одержати додатковий прибуток підприємства виходять на нові ринки збуту, що зумовлює **диверсифікованість, інтернаціоналізацію та транснаціоналізацією діяльності** (освоєння іноземних ринків і перенесення частини своєї діяльності на територію інших країн).

Диверсифікованість є найважливішим стратегічним елементом корпорацій, яким стає тісно в рамках одного сегмента ринку й однієї галузі. Основні причини диверсифікованості такі:

- фірми диверсифікуються, коли вони не можуть досягти поставлених цілей у рамках наявних напрямів бізнесу;
- насичення ринку, загальне зменшення попиту, конкуренція або старіння продуктів фірми;
- непропорційно велика частина обсягу продажів, що припадає на одного покупця, вузький ринок або обмежена технологічна база, поява нових технологій;
- компанія може прийняти рішення про диверсифікованість, якщо освоєння нових напрямів дозволить їй отримувати більший прибуток, ніж від простого розширення виробництва.

ФОРМИ ДИВЕРСИФІКОВАНОСТІ

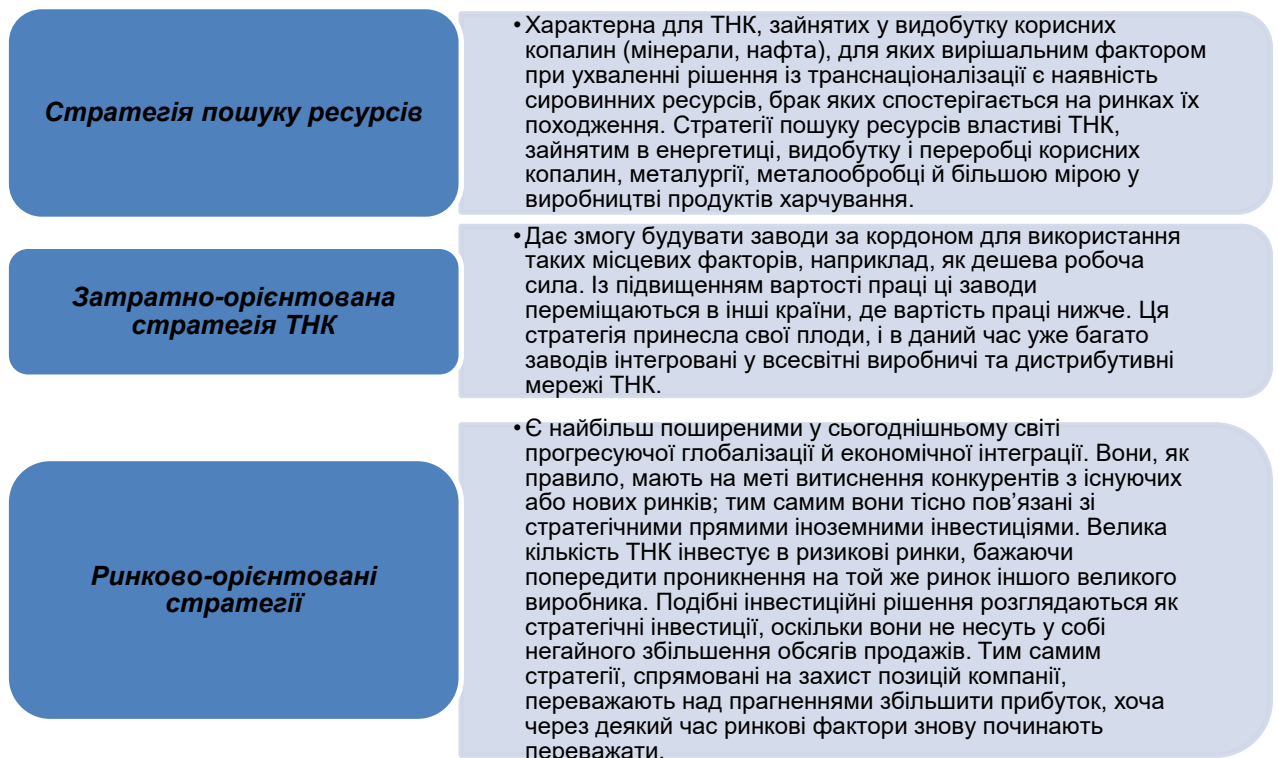
диверсифікованість, пов'язана з розвитком – це освоєння нових для фірми технологій для продовження обслуговування її традиційного ринку	переході в нову галузь слідом за змінами потреб традиційних клієнтів корпорації (успіх в такій диверсифікованості можна досягти як через внутрішній розвиток, так і за допомогою вміло проведеного поглинання)	конгломератна диверсифікованість – перехід у галузь, не пов'язану з поточним бізнесом фірми, до нових технологій або потреб ринку. Як правило, така диверсифікованість здійснюється за допомогою придбання компаній (утворення конгломератів)
---	--	---

Рис. 6.5. Форми диверсифікованості в зовнішньоекономічних стратегіях корпорацій

Важливий для ТНК стратегічний напрям пов'язаний із **транснаціоналізацією** і, більш широко, з **інтернаціоналізацією бізнесу** – перенесення окремих частин відтворювального процесу в інші країни за допомогою різних форм прямих іноземних інвестицій.

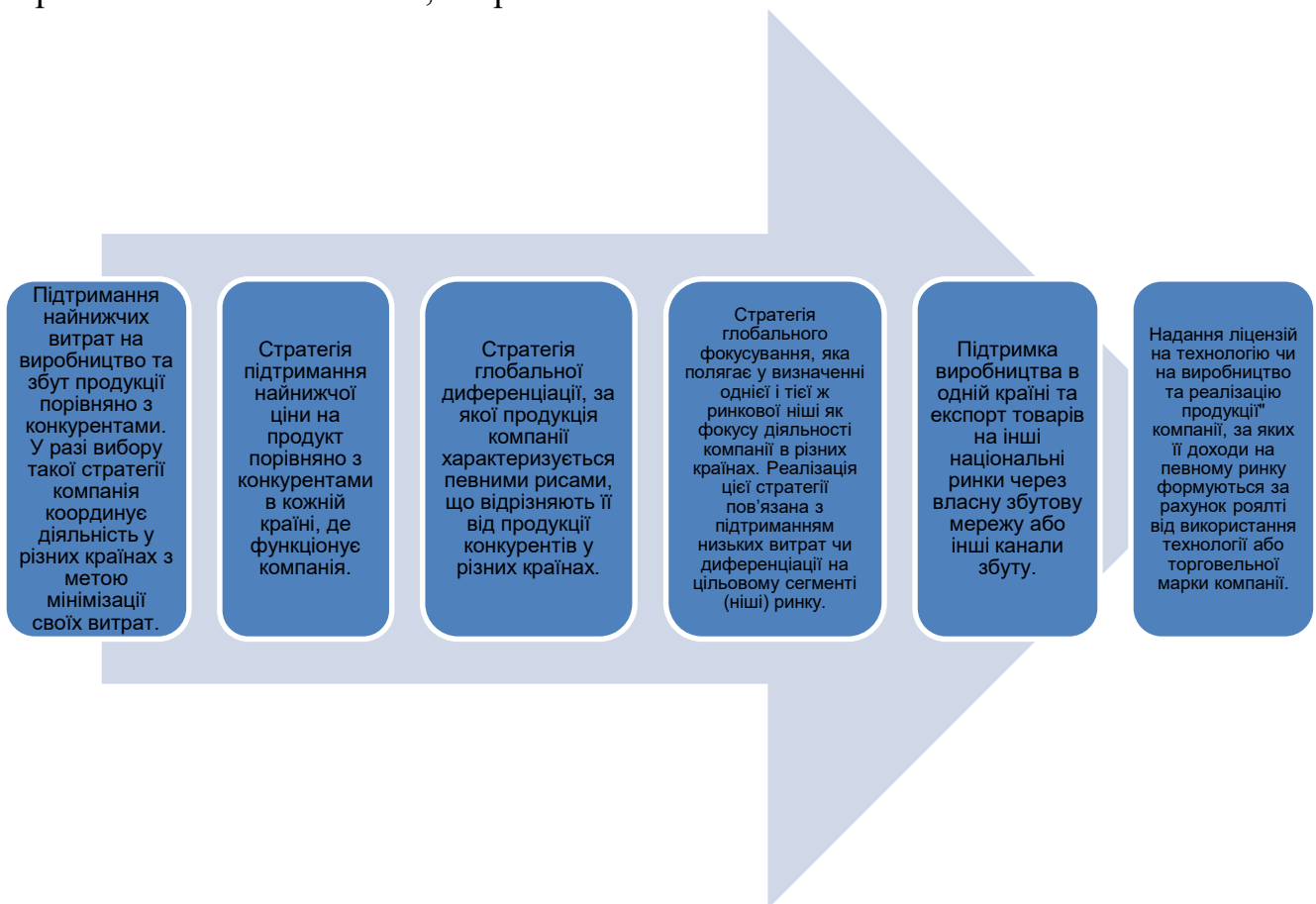
За умов глобалізації ТНК використовують нові типи стратегій, що визначаються як глобальні.

Глобальні стратегії формуються під впливом соціально-економічних умов у різних країнах та культурних особливостей, що існують на певних ринках.

Рис. 6.6. Стратегії транснаціоналізації

Для діяльності на глобальних ринках ТНК може обрати одну або низку стратегічних можливостей, зокрема:

Рис. 6.7. Структурні елементи лізингових платежів

Якщо ТНК здійснює свою діяльність у багатьох країнах, умови ведення бізнесу та характер конкуренції в яких значною мірою відмінні, то вона може обрати **багатонаціональну стратегію**.

Багатонаціональна стратегія базується на основних стратегіях конкуренції (найнижчих витрат, диференціації, фокусування), але має специфічну особливість: при її використанні ТНК вносить зміни до свого стратегічного підходу в різних країнах залежно від конкурентних умов і потреб споживачів у кожній з них. При цьому стратегічні дії компанії можуть бути неоднаковими в різних країнах, передусім з огляду на базу споживачів компанії. Виробнича стратегія у такому разі адаптується до місцевих потреб, а постачальниками є місцеві виробники, що реалізують мету найбільшого задоволення потреб місцевого ринку. Багатонаціональна стратегія потребує також внесення змін до організаційної структури ТНК. Суть таких змін полягає у вимозі формування філій у кожній країні, де оперує компанія.

На відміну від глобальної стратегії, спрямованої на розвиток ключових компетенцій ТНК, багатонаціональна стратегія спирається на як повніше врахування умов ведення бізнесу в приймаючій країні та потреб її національного ринку.

Стратегія багатонаціональної диверсифікації полягає у диверсифікації видів діяльності ТНК. Рішення про впровадження такої стратегії приймається, виходячи з оцінки привабливості певного виду бізнесу компанії. При цьому аналізують привабливість кожної галузі, що входить до певного виду бізнесу. Аналіз здійснюється з точки зору конкурентних умов, довгострокової перспективи зростання, потреби у фінансових, технологічних, людських та інших ресурсах. ТНК розглядає новий бізнес як портфель, що складається з певних галузей, і оцінює доходи та прибутки від кожної галузі та бізнесу в цілому.

6.3. Потоки капіталу в міжнародному бізнес-середовищі

Іноземні інвестиції здійснюються приватним та державним капіталом. Рух капіталу в різних формах, поряд з домінуючою в системі світогосподарських зв'язків торгівлею товарами й послугами, в останні десятиліття здобуває все більшого значення. Найпоширенішою формою цього процесу є міжнародні інвестиції.

Іноземні інвестиції — це сукупність усіх видів майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти інвестування іноземними інвесторами для отримання прибутку. До майнових та інтелектуальних цінностей відносять гроші, цільові банківські депозити, цінні папери, рухоме та нерухоме майно, майнові права та інші цінності.

За характером й формами іноземні інвестиції можуть бути різними. Наприклад, за джерелами походження: **державні, приватні.**

Державні інвестиції в міжнародній практиці називають часто офіційними. Вони являють собою кошти з держбюджету, які направляються закордон або надходять звідти за рішенням або безпосередньо урядів, або міжурядових організацій. За формами – це державні позики, гранти, допомога, міжнародне переміщення яких визначається міжурядовими угодами. Сюди ж відносять кредити й інші кошти міжнародних організацій. У кожному разі, це гроші платників податків, хоча, що і йдуть до одержувача різними шляхами.

Приватні інвестиції – це кошти з недержавних джерел, що надходять за кордон або прийняті з-за кордону приватними особами (юридичними або фізичними): торговельні кредити, міжбанківське кредитування. Вони не зв'язані прямо з держбюджетом, але уряд може в межах своїх повноважень їх контролювати й регулювати.

За термінами розміщення: **короткострокові, середньострокові, довгострокові.** До останніх належать вкладення на термін більший ніж на 15 років. У дану групу входять найбільш значимі капіталовкладення, тому що до довгострокових відносяться всі вкладення підприємницького капіталу у формі прямих і портфельних інвестицій, а також позичковий капітал.

За характером використання: **позичкові і підприємницькі.**

Позичкові інвестиції означають надання коштів у борг для одержання прибутку у формі відсотка. У цій сфері активно виступають капітали з державних і приватних джерел.

Підприємницькі інвестиції прямо або побічно вкладаються в проведення й пов'язані з одержанням того або іншого обсягу прав на одержання прибутку у формі дивіденду.

За цілями: **прямі, портфельні.**

Прямі інвестиції є вкладенням капіталу для одержання довгострокового інтересу й забезпечують його за допомогою права власності або вирішальних прав в управлінні. В основному прямі іноземні інвестиції (ПІІ) є приватним підприємницьким капіталом. Прямі інвестиції виявляють істотний вплив як на всю світову економіку, так і на її основу – міжнародний бізнес.

Портфельні інвестиції не забезпечують контролю над об'єктом вкладення, а дають лише довгострокове право на дохід, причому навіть переважно в змісті черговості одержання такого доходу.

МВФ виділяє ще одну групу – **«інші інвестиції»**, у які в основному входять міжнародні позики й банківські депозити.

Інвесторів можна класифікувати за низкою ознак, проте найбільш значущим вважається їхній статус. Виділяють чотири групи інвесторів:

Держава (урядові організації, місцеві органи влади тощо). Держава здебільшого є стратегічним інвестором, мета якого полягає у стабілізації ринку, отриманні доходу від вкладення коштів у міжнародні ринки, диверсифікації своїх ресурсів тощо.

Інституційні інвестори — це група фінансових установ, що стала найважливішою групою утримувачів фінансових активів у другій пол. XX ст. Інституційні інвестори — це юридичні особи, що активно інвестують власні кошти та кошти клієнтів в акції та інші фінансові активи на професійній основі.

Корпоративні інвестори (підприємства), з одного боку, емітують цінні папери з метою залучення фінансових ресурсів, а з іншого — шукають шляхи прибуткового розміщення своїх тимчасово вільних коштів. Скорочення обсягів власного виробництва та джерел його фінансування, зокрема, спонукають підприємства до вкладень у державні цінні папери.

Фізичні особи (населення) — це найдавніша група інвесторів, що на початкових етапах становлення фондового ринку була єдиною. Вони використовують свої заощадження для купівлі цінних паперів з метою отримання додаткових доходів і виступають у ролі постачальника капіталу на ринок цінних паперів.

До найбільш чисельної групи належать **інституційні інвестори**: пенсійні фонди; страхові компанії; інститути колективного інвестування (ІКІ), що, у свою чергу, включають інвестиційні компанії (фонди) різних типів, хедж-фонди, довірчі департаменти банків.

Найбільшими групами інституційних інвесторів є пенсійні фонди та страхові компанії.

Серед **страхових компаній** основною групою з погляду інвестування є компанії страхування життя, на які припадає близько 80% активів цієї групи інвесторів. Такі компанії, як правило, інвестують з метою хеджування своїх боргових зобов'язань. Компанії страхування життя можуть знизити рівень свого ризику шляхом інвестування в активи, що забезпечують більшу дохідність у випадку, якщо покриття страхових полісів виявиться дорожчим. Компанії майнового страхування мають у своєму розпорядженні кошти для інвестування, оскільки вони здійснюють виплати за позовами після того, як буде зібрано страхові премії. Так компанії, як правило, є консервативними щодо ризику.

Пенсійні фонди — це державні або приватні фонди (фінансові інститути), в котрі вносяться регулярні пенсійні внески чи обов'язкові відрахування (працівників, корпорацій) і з котрих сплачуються пенсії. Вільні грошові кошти інвестуються у фінансові активи з метою отримання доходу. Пенсійні фонди організовують корпорації, уряди та профспілки.

У ряді країн (США, Великобританія) пенсійні фонди являють собою найважливішу групу інституційних інвесторів. Значне зростання активів пенсійних

фондів відбувається за рахунок тих країн, де традиційно розвивалася накопичувальна система пенсійного забезпечення. За цією системою пенсія виплачується за рахунок доходів від фінансових активів, сформованих у минулому за рахунок внесків працівників та/або роботодавців протягом усього періоду зайнятості людини. Такий спосіб фінансування пенсій захищає працівників від банкрутства підприємства або неплатоспроможності держави. Причиною нерозвиненості пенсійних фондів у континентальній Європі (за винятком Швейцарії та Нідерландів) є більша соціальна орієнтованість економіки, що змушувала державу брати на себе функції соціального забезпечення. З ринками, що формуються, ситуація зовсім інша: низький рівень розвитку інституційних інвесторів (у тому числі пенсійних фондів) тут безпосередньо пов'язаний із недостатнім рівнем розвитку ринку корпоративних цінних паперів.

Спільним у цілях основних груп інституційних інвесторів — пенсійних фондів та страхових компаній — є необхідність хеджування передбачуваних довгострокових зобов'язань. Інвестиційні стратегії, як правило, передбачають хеджування цих зобов'язань облігаціями з різними термінами погашення.

Інститути колективного інвестування (ІКІ) особливого розвитку набули у 1980-ті та 1990-ті роки в США, Великобританії, Канаді, Франції та Нідерландах. Проте перші інститути колективного інвестування з'явилися в Англії та США ще на початку ХХ ст.

Розрізняють **три організаційно-правові форми інститутів колективного інвестування**: акціонерне товариство, довірча компанія, контрактна форма організації (без створення юридичної особи).

Будь-яка з форм передбачає існування трьох осіб, що наділені певними повноваженнями:

- власник інвестиційного портфеля (він вносить грошові кошти, купуючи сертифікати, паї пайової участі або акції);
- менеджер (фізична або юридична особа, що зобов'язується управляти сукупним інвестиційним портфелем індивідуальних учасників (акціонерів));
- довірена особа або банк (зобов'язується зберігати активи інвестиційної компанії та обслуговувати її рахунки).

Основним типом інститутів колективного інвестування є інвестиційні компанії (інвестиційні фонди) — фінансові посередники, що залучають грошові кошти інвесторів та вкладають їх у цінні папери або інші види фінансових активів.

Інвестиційні компанії у різних країнах називаються по-різному, проте їхня економічна сутність не змінюється та полягає в акумуляції заощаджень широких верств населення за рахунок випуску власних цінних паперів (акцій, паїв, сертифікатів), переданні цих заощаджень професійному керуючому та їх інвестуванні в різні активи.

Хедж-фонди (*hedge funds*) являють собою інвестиційні компанії (фонди), що

використовують техніку хеджування для обмеження ризику втрат. Зазвичай тут маються на увазі спекулятивні фонди, що використовують похідні цінні папери (ф'ючерсні та форвардні контракти) та мають на меті отримання максимального прибутку за будь-яких умов. Зазвичай хедж-фонди існують у формі товариства з обмеженою відповідальністю. По суті, хедж-фонд вважається закритим клубом багатих інвесторів через те, що мінімальний розмір інвестицій для вступу у фонд коливається від 100 тис. до 5 млн дол.

 До позитивних аспектів співпраці з професійними інвесторами належать:

✓ диверсифікація ризику (об'єднуючи грошові кошти своїх інвесторів, професійні інвестори дають їм можливість володіти частками різних цінних паперів);

✓ професійне управління (більшість професійних інвесторів мають постійний штат фінансових аналітиків, що працюють задля досягнення максимальної ефективності капіталовкладень своїх інвесторів);

✓ зниження витрат на проведення транзакцій (операції з великими пакетами цінних паперів дозволяють суттєво зекономити на брокерських комісійних).

 Проте участь в інвестиційних фондах передбачає стягнення плати за управління, а також інші витрати, що знижують ставку прибутковості інвестора.

Індивідуальні інвестори, що здійснюють інвестування у міжнародному масштабі, купують цінні папери самостійно або віддають свої кошти у розпорядження міжнародних та глобальних інвестиційних (взаємних) фондів.

Міжнародний взаємний фонд — це інвестиційний фонд, що вкладає кошти у цінні папери різних країн (у тому числі в різних валютах) з метою диверсифікації ризику та підвищення прибутковості.

Глобальний взаємний фонд — це інвестиційний фонд, котрий може вкладати грошові кошти в акції та/або облігації різних країн світу і спеціалізується на інвестиціях у конкретні країни або у фінансові ринки окремих регіонів. На відміну від міжнародних фондів, глобальні фонди вкладають частину коштів і в американські активи.

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КАПІТАЛОВКЛАДЕНЬ

1. Метод чистої сьогоdnішньої вартості дає змогу визначити теперішню та майбутню вартість грошей:

$$\text{ЧСВ} = \sum (\text{МН} / (1+n)^t),$$

де ЧСВ – чиста сьогодняшня вартість;

МН – майбутні надходження;

n – проценти на капітал;

t – час.

Якщо ЧСВ інвестиційного проекту більше 0, то такий проект може бути запропонований для реалізації. У тому разі, коли цей розмір менше 0, необхідно відмовитися від проекту.

Переваги методу:

- ⊕ можливість найточніше враховувати зростання вартості майна акціонерів;
- ⊕ можливість урахування впливу часу на грошові потоки, що надходять у результаті реалізації проекту;
- ⊕ легкість використання методу спеціалістами;
- ⊕ використання для розрахунку показника всього грошового потоку проекту;
- ⊕ можливість використання різних рівнів вартості капіталу (відсотків).

2. Метод «Внутрішня норма рентабельності».

Внутрішня норма рентабельності — це така процентна ставка, при якій ЧСВ дорівнює 0.

Є два методи пошуку ВНР — графічний метод і метод пробних розрахунків. Графічний метод полягає в пошуку двох показників ЧСВ при різних процентних ставках, при яких вони мали б позитивне або негативне значення. Потім ці точки відображаються на графіку і між ними проводиться пряма. Точка перетину цієї прямої осі ЧСВ і є величиною ВНР.

Метод пробних розрахунків складніший, оскільки потребує великої кількості розрахунків, але більш точний. Цей метод ще відомий як «метод пошуку лева в пустелі». Його сутність стисло можна сформулювати так: для того, щоб знайти лева, необхідно розділити ту частину пустелі, де перебуває лев, на дві рівні частини. Після того, як така операція буде проведена кілька разів, можна з упевненістю визначити квадрат із левом.

Те ж саме відбувається і при розрахунку ВНР. Візьмемо дві величини відсотків, при яких ВНР має позитивне (А) і негативне (Б) значення. Знайдемо середнє арифметичне для цих величин, наприклад (У). Якщо ЧСВ для (У) буде додатною величиною, то точка переходу ЧСВ із додатного у від'ємне значення міститиметься у проміжку між (У) і (Б). Знайдемо середнє арифметичне для (Б) і (У) і т. д., доки величина ВНР не стане такою, що ЧСВ наблизатиметься до нуля або дорівнюватиме 0.

З огляду на неоднозначність інтерпретації результатів розрахунків, метод ВНР краще використовувати для оцінки ефективності окремих проектів, а не для вибору проекту, у який вкладення коштів є доцільнішим.

Переваги цього методу подібні до переваг методу ЧСВ:

- ⊕ метод враховує чинник часу;
- ⊕ для розрахунку ВНР використовується весь грошовий потік проекту;

- ⊕ можливість визначити вартість капіталу, який може бути залучений до фінансування проекту.

До недоліків методу можна віднести:

- ⊖ знайти значення ВНР набагато складніше, ніж ЧСВ (часто для цього необхідний комп'ютер);
- ⊖ у разі об'єднання для здійснення двох або більше проектів показник ВНР нового сумарного проекту повинен обчислюватися наново — його не можна отримати шляхом додавання ВНР проектів складових;
- ⊖ у випадку використання цього методу можна одержати кілька показників ВНР або жодного;
- ⊖ метод не завжди спрямований на підвищення вартості майна акціонерів (наприклад, можливі випадки, коли проект із кращим показником ЧСВ матиме гірші показники ВНР порівняно з альтернативними проектами);
- ⊖ досить складно розрахувати ВНР для всього терміну реалізації проекту;
- ⊖ при розрахунку ВНР враховується, що гроші, отримані від проекту, реінвестуються назад у проект під ставку ВНР. Це не так, тому потрібно бути дуже обережним з інтерпретацією цього показника, особливо в тому разі, коли він значно більший ніж обрана для проекту ставка дисконтування;
- ⊖ цей метод неможливо застосовувати, в разі потреби розрахувати ВНР для проекту, що використовує капітал різноманітної вартості (змінні проценти).

3. Метод періоду повернення вкладених інвестицій (ППВІ).

За допомогою методу ППВІ визначається термін, протягом якого інвестор може одержати назад внесені ним гроші. Цей метод був дуже поширеним у 70-ті роки в більшості країн світу, але і зараз він досить активно застосовується на практиці, особливо тоді, коли треба швидко проаналізувати ефективність невеликих за масштабом проектів. Метод ППВІ звичайно використовують для порівняння альтернатив вкладення коштів. Крім того, його можна використовувати у тому разі, коли обсяги інвестицій незначні і не має сенсу проводити складні розрахунки та дослідження для пошуку ЧСВ.

Цікаво, що метод ППВІ є єдиним методом оцінювання ефективності інвестицій, при якому можна не враховувати вартість залученого робочого капіталу. Це пов'язано з тим, що в будь який час, коли припиняється здійснення інвестицій (або вони скуповуються), можна відразу повернути залучений робочий капітал. Водночас цей метод неможливо застосувати під час розрахунку дисконтованого ППВІ.

До переваг цього методу можна віднести:

- ⊕ простота застосування. Якщо розрахунок ВНР може проводити тільки підготовлений спеціаліст, то ППВІ легко розраховується і не дуже кваліфікованим персоналом. Крім того, результати таких розрахунків будуть зрозумілими для більшості співробітників підприємства;
- ⊕ метод дає можливість оцінити доцільність проекту з погляду його ліквідності, тобто визначити, як швидко можуть повернутися вкладені в

нього кошти. Це також дає змогу оптимізувати структуру капіталу, особливо тоді, коли підприємство відчуває брак коштів для подальших капіталовкладень;

- + завдяки методу можна автоматично відібрати менш ризиковані проекти (з погляду їх реалізації). Очевидно, що чим довше реалізується проект, тим він ризикованіший. Вибираючи проект з найкоротшим терміном існування, ми зменшуємо свій ризик;
- + як відомо, досить складно розрахувати надходження коштів протягом, наприклад, десятирічного терміну. Метод ППВІ дає можливість провести розрахунки тільки для того періоду, протягом якого доцільно реалізовувати проект.

До недоліків методу ППВІ можна віднести:

- не враховується чинник часу (вихід із ситуації — можливість використання методу дисконтованого періоду повернення вкладених інвестицій);
- основна мета цього методу — не максимізація вартості майна акціонерів, а поліпшення ліквідності;
- метод ППВІ не враховує надходжень після закінчення терміну реалізації проекту;
- дані аналізу досить складно інтерпретувати під час ухвалення рішення інвестувати чи не інвестувати проект, а також вирішуючи, під який відсоток можна залучити капітал для реалізації проекту. Тому доцільно використовувати його в сукупності з іншими методами (насамперед ЧСВ);
- у тому разі, коли вкладення коштів провадиться не тільки на початковому етапі реалізації проекту, а й у середині проекту, досить важливо визначити, який термін вважати періодом повернення інвестицій і який момент буде початковим для його розрахунку.

4. Метод «Балансова норма рентабельності».

Цей метод є єдиним, у якому замість поняття грошового потоку використовуються балансові значення прибутку. Крім того, це найбільш неоднозначний метод. Існує кілька формул для його розрахунку, а сам метод має чотири різні назви:

- * *accounting rate of return* (балансова норма рентабельності);
- * *average accounting return* (середня балансова рентабельність);
- * *return on capital employed* (рентабельність використаного капіталу);
- * *return on investments* (рентабельність інвестицій).

Розрахунок цієї величини здійснюють такими способами:

- 1) середній розмір прибутку, отриманий за період реалізації проекту, ділиться на середній розмір використаного капіталу;
- 2) середній розмір прибутку, отриманий за період реалізації проекту, ділиться на початкову величину залученого капіталу.

До переваг цього методу можна віднести:

- ⊕ розрахунок проводиться досить просто, а розмір коефіцієнта дається у відсотках, що легше сприймається співробітниками підприємства;
- ⊕ доцільність реалізації проекту визначається на основі підрахунку прибутку проекту, що є зрозумілішим для керівництва підприємства;
- ⊕ аналіз якості роботи керівництва досить часто проводиться за коефіцієнтами прибутковості використання капіталу, а не за величиною вартості майна акціонерів.

Перелік недоліків цього методу значно ширший:

- ⊖ відсутня єдина процедура розрахунку коефіцієнта (як обсягу прибутку, так і величини капіталу, які застосовуватимуться у розрахунках);
- ⊖ коефіцієнт розраховується у процентах і не враховує масштабу проекту;
- ⊖ для розрахунку коефіцієнта використовується прибуток, а не грошовий потік, що є неправильною основою для прийняття рішення про доцільність інвестування;
- ⊖ метод не враховує чинника часу;
- ⊖ метод спрямований на підвищення балансового прибутку компанії, а не на підвищення вартості майна акціонерів;
- ⊖ метод не дає точної бази для прийняття рішення про доцільність реалізації проекту. Він фактично може застосовуватися тільки при порівнянні кількох проектів для вибору кращого з них. Використання середнього рівня прибутковості капіталу підприємства для ухвалення рішення про інвестування може призвести до серйозної помилки, особливо в умовах інфляції й у разі реалізації ризикованого проекту. Показник балансової норми рентабельності не може застосовуватися для порівняння з коефіцієнтом дисконтування, який використовується для розрахунків іншого рівня.

5. Індекс прибутковості (ІІІ).

Індекс прибутковості розраховується як відношення СВ грошового потоку після початкового інвестування до обсягу грошових інвестицій.

Індекс прибутковості використовується в тому разі, коли в умовах обмежених фінансових ресурсів необхідно вибрати найоптимальніший проект із погляду збільшення вартості майна акціонерів.

До переваг цього методу можна віднести:

- ⊕ можливість у більшості випадків точно враховувати зростання вартості майна акціонерів;
- ⊕ можливість враховувати чинник часу;
- ⊕ легкість застосування фахівцями;
- ⊕ використання для розрахунків показників усього грошового потоку проекту;
- ⊕ можливість правильно вибрати об'єкти інвестування у разі обмеженості фінансових ресурсів підприємства;
- ⊕ можливість використовувати при розрахунку ІІІ різні рівні вартості

капіталу (відсотків).

До недоліків можна віднести:

- досить складно одержати дані для всього періоду реалізації проекту;
- у разі вибору одного із взаємовиключаючих проектів може бути неправильний результат (тоді краще застосувати метод ЧСВ);
- розробляти методологію і здійснювати аналіз проектів може тільки підготовлений персонал;
- його можна використовувати тільки тоді, коли інвестиційний проект можна реалізувати частинами, тобто його можна розділити. Наприклад, 10 000 у цьому році, а 20 000 у наступному (цей метод дістав назву «допущення можливості розподілу» — *divisibility assumption*).

Крім зазначених методів визначення прибутковості інвестиційних проектів використовують коефіцієнт співвідношення доходів та витрат і коефіцієнт прибутковості проекту.

Коефіцієнт співвідношення доходів і витрат розраховується як відношення, де в чисельнику має бути сума приведених вартостей доходів від інвестицій за всі роки, а у знаменнику – сума приведених витрат:

$$R = (\sum Pt / (1+r)^t) / ((\sum Vit + Vet) / (1+r)^t)$$

Цей показник має перевищувати одиницю.

Коефіцієнт прибутковості проекту розраховується як співвідношення чистої приведеної вартості доходів за період життя проекту та обсягу капіталовкладень:

$$G = (\sum Pt - Vet / (1+r)^t) / ((\sum Vit) / (1+r)^t)$$

Приймаються тільки ті проекти, для яких коефіцієнт прибутковості найменше перевищує одиницю.

6.4. Інноваційна складова міжнародного бізнес-середовища

Новації цікавили людей завжди, адже це необхідний елемент для покращення рівня добробуту. Вони існують з моменту першого практичного кроку людини в напрямку покращення свого життя. Перші згадки про інновації зустрічаються у працях давньогрецьких мислителів: у «Домострої» Ксенофонта, «Політиці» Платона, «Нікомаховій етиці» Арістотеля прослідковуються чіткі думки щодо доцільності здійснення діяльності, що покращує здійснення практичних операцій і загалом піднімає продуктивність праці. Зокрема, Ксенофонт зазначав, що поділ праці є новацією у процесах організації виробництва¹. Однак, праці згаданих давньогрецьких дослідників не можна вважати повноцінним зародженням інноваційної теорії, оскільки їхні погляди у даній царині мають фрагментарних

¹ Череп А. В., Маркова С. В. Оцінка ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств лікеро-горілчаної промисловості : монографія. Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. університет Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України». Запоріжжя: Запоріж. нац. ун-т, 2012. 283 с.

характер, жоден з них інноваційні процеси не відніс до одного з основних об'єктів свого дослідження.

Зародки економічних знань стосовно визначення ролі інноваційних процесів прослідковуються у теорії класичної школи політичної економії (XVIII-XIX ст.). це пояснюється тим, що одним з об'єктів дослідження даної школи була сфера виробництва. А саме, у працях А. Сміта, Ж. Кондорсе, Д. Рікардо, Ж.Б. Сея та К. Маркса досить чітко окреслено місце інновацій у підвищенні ефективності усіх сфер суспільного виробництва.

У науковій праці А. Сміта «Дослідження про природу і причини багатства народів» є твердження про те, що зростання продуктивності праці може бути зумовлене винайденням машин, які спрощують працю та підвищують її продуктивність. Саме розподіл праці та зосередженість на виконанні окремих операцій сприяло винайденню кращого способу їх здійснення (полегшення та пришвидшення) [2, с. 214-219].

Сучасник А. Сміта, французький вчений Ж. Кондорсе у своїй праці «Ескіз історичної картини прогресу людського розуму» (1795р.) досліджував взаємовплив розвитку промислового виробництва та стану наукових розробок. Вчений вважав, що наукові доробки забезпечують прогрес промислового сектору, який, у свою чергу, впливає на ефективність науки та сприяє виходу її на новий рівень розвитку. Результатом такого взаємозв'язку є людський та економічний розвиток [3, с.250-258].

Англійський вчений Д. Рікардо у своїй праці «Принципи політичної економії і оподаткування» (1817р.) більш ґрунтовніше за своїх попередників розглядає особливості науково-технічного прогресу та його вплив на загальноекономічний макроекономічний розвиток: зростання рівня оплати праці стимулює до більших капіталовкладень, наслідком чого є витіснення ручної праці машинною і виникнення технологічного безробіття; технологічні зміни лише ті є корисними, які підвищують продуктивність праці (якщо ж даний ефект не досягається, то новації жодним чином не впливають вартість капіталу та праці) [4].

Згадки доцільності впровадження інновацій у господарський процес зустрічаються у працях українського вченого Михайла Туган-Барановського. А саме у творі «Промислові кризи у сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя» (1894 р.). зазначено те, що держава зобов'язана створювати сприятливі умови та надавати підтримку створенню наукових розробок, їх апробації та впровадженню у виробництво. На думку М.Туган-Барановського першопричиною промислових криз є технічний рівень засобів праці, а зростання їх ефективності є поштовхом для економічного зростання. М. Туган-Барановський першим застосував підхід відтворення щодо дослідження нерівномірного розвитку економіки під впливом НТП. Вчений вважав, що інновації тісно пов'язані з

---

² A. Smith Wealth of Nations. URL: <https://rauterberg.employee.id.tue.nl/lecturenotes/DDM110%20CAS/Smith-1776%20Wealth%20of%20Nations.pdf>

³ Condorcet, Keith Michael Baker Sketch for a Historical Picture of the Progress of the Human Mind: Tenth Epoch Daedalus, Vol. 133, No. 3, On Progress (Summer, 2004), pp. 65-82. URL: <https://www.jstor.org/stable/20027931>

⁴ Ricardo D. On The Principles of Political Economy and Taxation. John Murray, 1817.

циклічністю економічного розвитку. Крім того, М.Туган-Барановський першим зосередив увагу на тому, що інновації зумовлюються інвестиціями [5].

Наукові розробки українського вченого Михайла Туган-Барановського стали основою багатьох авторських напрацювань українських та зарубіжних дослідників у сфері розвитку інноваційної парадигми, повноцінного вигляду, яка почала набувати у середині ХХ ст. Серед вагомих напрацювань щодо розробки теорії інновацій варто згадати погляди та наукові розробки М. Кондратьєва, зокрема його працю «Великі цикли кон'юнктури і теорія передбачення» (1928р.). Дослідник аналізував фактичні статичні дані економічного розвитку, на той час, провідних капіталістичних країн світу: США, Англії, Німеччини та Франції. Провівши моніторинг макроекономічних показників за довгостроковий період, вчений довів існування «довгих хвиль» із тривалістю 54 роки. Першопричиною довгострокових економічних коливань науковець називає зміну базових технологій, використовуваних для здійснення суспільного виробництва країни. Глибина і новизна застосовуваних нововведень є визначальною при стимулюванні економічного розвитку, як окремого суб'єкта господарювання, так і національного суспільного виробництва. Окрім інноваційних змін, серед визначальних причин «довгих хвиль» науковець називає трансформації суспільного життя, які можуть переходити у форми прояву довгострокових циклічних коливань в економіці [6, с. 219-236]. М.Д. Кондратьєв також довів та статистично обґрунтував, що фази «довгих хвиль» (висхідна і низхідна) визначаються не чинниками, що супроводжують цикл, а тими процесами, що відбуваються двома десятиліттями раніше і накопиченими ефектами від їх взаємодії [6, с. 358-362].

Активним дослідником та розробником повноцінної теорії інноваційного розвитку був австрійський вчений-економіст Й. Шумпетер [7], який розглядав їх, по-перше, як економічний вплив організаційної форми на трансформацію та диверсифікацію продукції, який перетворює цю продукцію з традиційної на нову. По-друге, він намагався розкрити сутність інновації з точки зору системної корисності, як нового процесу і нового результату. По-третє, розглядав інновацію з точки зору комбінації новим способом існуючих факторів виробництва. Й. Шумпетер, розвиваючи ідеї М. Кондратьєва, вважається представником класичної теорії інновацій та інноваційного розвитку, період активного формування якої припадає на 50-ті рр. ХІХ ст. – 50-ті рр. ХХ ст. Й. Шумпетер та його послідовники стверджують, що заміна техніки та технологій лише тоді буде ефективною, якщо відбуватиметься не у зв'язку з фізичним зношенням, а через зниження конкурентоспроможності виробника та норми прибутку його діяльності. Бажання підвищити дані показники має бути головним стимулом нововведень. На думку Шумпетера Й. саме від підприємницького середовища має поширюватись

---

⁵ Туган-Барановский М. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии. К.: Наукова думка, 2004. 368 с.

⁶ Kondratieff, N. (1928/1984). 'Long wave cycle' and 'Theses of N.D. Kondratieff's paper: Long cycles in economic conditions' in the long wave cycle. New York: Richardson & Snyder (trans: Daniels, Guy), 25–99 and 101–5, 137–8.

⁷ Joseph A. Schumpeter Business cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. New York – Toronto - London: McGraw-Hill Book Company, 1939, 461 pp. URL: https://discoversocialsciences.com/wp-content/uploads/2018/03/schumpeter_businesscycles_fels.pdf.

ініціатива інноваційної діяльності не окреслюючи регулюючого впливу держави на даний процес. Вчений доводить, що поява нововведень в економічній системі не є рівномірним процесом, а залежить від базових інновацій та існуючого технологічного устрою (наприклад, механізація праці в текстильній промисловості викликала цикл 1790-1840 рр., паровий двигун та залізниця – 1840-1890 рр., електрифікація та чорна металургія – 1890-1940 рр., органічна хімія та розвиток нафтової промисловості – 1940-1990рр.) [8, с. 156-159].

Беззаперечними досягненнями Й. Шумпетера у розвитку інноваційної парадигми є відокремлення простого відтворення через пристосування до змінних економічних умов господарювання від конкретних динамічних змін зумовлених конкретною потребою, що супроводжується появою нових технологій / товарів / ринків збуту / сировини / напівфабрикатів та проведенням реорганізації. Головну роль у ініціації та впровадженні інновацій відіграють підприємці-новатори, а не держава.

Розглядаючи економічний зміст інновацій не можна залишити поза увагою кейнсіанську концепцію. Джон Кейнс у 30–50-их роках ХХ ст. активно обґрунтовував і відстоював думку про те, що ринкова економіка не здатна бути ефективною та дієздатною. Він вважав за необхідне державне втручання в усі сфери господарського життя та пропонує цілий комплекс інструментів та механізмів. Окрім того Дж. Кейнс та його прихильники досліджували економічну систему у короткостроковому періоді при фіксованих державою цінах [9, с. 342-354]. Дж. М. Кейнс насправді не розглядає інновації як базову умову ефективності економіки, але ним запропоноване та обґрунтоване використання за певних умов комплексу організаційно-структурних інновацій в державному регулюванні [10].

В 50-их рр. ХХ ст. американські вчені М. Абрамовиц, Е. Денісон, Д. Кендрік, досліджуючи економічні зміни в США, виявили у довгостроковому періоді закономірність швидшого приросту ВВП відносно приросту використання капітальних та трудових ресурсів. Дослідники обґрунтували даний факт активним використанням науки і техніки у суспільному виробництві [11].

Аналогічними були твердження Р. Солоу: вчений дослідивши макроекономічні показники результативності національної економіки США за сорокарічний період (1909-1949 рр.) вирахував причинно-наслідковий взаємозв'язок – приріст вдвічі валової продукції відбувся на 87,5% у зв'язку з якісними технологічними змінами і на 12,5% зі зростанням капіталоозброєності праці [12].

---

⁸ Joseph A. Schumpeter Business cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. New York – Toronto - London: McGraw-Hill Book Company, 1939, 461 pp. URL: https://discoversocialsciences.com/wp-content/uploads/2018/03/schumpeter_businesscycles_fels.pdf.

⁹ John Maynard Keynes The General Theory of Employment, Interest, and Money. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/125515/1366_KeynesTheoryofEmployment.pdf

¹⁰ Алеуф'єва О. О. На шляху до регулювання життєрадісною інтуїцією (Рецепти ДЖ. М. Кейнса). Проблеми економіки та політичної економії. № 2. 2016. URL: http://politeco.nmetau.edu.ua/journals/2/4_a_ua.6.pdf.

¹¹ Blaug M. Great Economists since Keynes: An Introduction to the Lives and Works of One Hundred Modern Economists. — Edward Elgar Publishing, 1998. 328p. URL: <https://archive.org/details/greateconomistss00blau/page/n1/mode/2up>

¹² Solou R. The Economic of Resources and the Resources of Economics, 1974. 321 p.

На даному періоді розробки концепції інновацій припадає виникнення соціально-психологічної теорії інновацій, розробниками якої є Х. Барнет, С. Вітте, О. Денісон. Вчені доводили, що у менеджменті інноваційних процесів основна роль належить особистісним характеристикам суб'єктів: освіченість та обізнаність у інноваціях, соціально-психологічні, організаційні та соціологічні чинники сприйнятливості інновацій і т.п. [13, с. 401].

Друга половина ХХ ст. характеризується наявністю проблем освоєння нових технологій. Зміна базових технологій призвела до кардинальних перемін в усіх сферах суспільного виробництва та людської взаємодії. Поява мікроелектронних технологій спровокувала значний лаговий розрив між впровадження нової технології у виробництво та адаптацією суспільства до неї. Глобальний характер даної проблеми на той час зумовив велику увагу до даного питання, яка виражалась великою кількістю наукових публікацій та міжнародних симпозіумів присвячених вирішенню даної проблеми.

Американський соціолог Еверетт Мітчел Роджерс у своїй праці «Дифузія інновацій» виділив п'ять етапів дифузії інновацій: знання, переконання, вирішення (відхилення або прийняття), реалізація та підтвердження [14, с. 118]. Е. Роджерс виокремлює характерні риси інновацій, на які, в першу чергу, звертають увагу та оцінюють індивіди при ухваленні рішення щодо прийняття чи відхилення інновацій: перевага відносно існуючих аналогів, можливість суміжного використання існуючих об'єктів/процесів та новітніх, відповідність системі цінностей потенційного споживача, легкість апробації та використання, наявність очевидних переваг зумовлених ефективністю використання [14, с. 217].

Погляди американського дослідника-економіста Браяна Чарльза Твісса є відмінними від класичних інноваційних концепцій, оскільки він визначає інновації не як певні зміни, а як процес відтворення економічного елемента через нову ідею, винахід чи процес. Інноваційна процедура, на думку Б. Твісса, передбачає обов'язково економічний зміст, що виражається через орієнтацію на ринок та споживача, здатність задовольняти нові потреби та відповідати цілям індивідів та інституційних суб'єктів, обов'язкову систему відбору ідей та управління ними і т.п. [15].

Американський дослідник Е. Менсфілд доповнює інноваційні погляди своїх попередників тим, що додає ще одну особливість інновацій: «з початком застосування винахід перетворюється на науково-технічне нововведення» [16].

В нобелівській лекції С.Кузнець сформулював власні підходи в концепції інновацій, розвиваючи ідеї Й. Шумпетера і Дж. Бернала. Вченим було введено

---

¹³ Сиротинська Н. М. Зародження та розвиток теоретичних основ інновацій. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2011. № 714: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 399–405.

¹⁴ Еверетт М. Роджерс Дифузія інновацій /Переклад В. Старко. К: Києво-Могилянська академія, 2009. 592с.

¹⁵ Twiss B. Managing technological innovation : 2nd Edition, Longman, London (1980), 240 p.

¹⁶ Mansfield E. Industrial Research and Technological Innovation: An Econometric Analysis. Norton, New York, 1968. 240p.

поняття «епохальні інновації». Вчений доводить, що джерелом економічного росту в індустріальну епоху є прискорення розвитку науки. Також С. Кузнець зазначає, що соціальні наслідки технологічних інновацій можуть бути не лише позитивними, але й негативними, пом'якшенням та, по можливості, недопущенням яких має займатись державний апарат. Однак позитивні аспекти, на думку С.Кузнеця, значно переважають в технологічних нововведеннях і основна їх роль полягає у локомотивному ефекті: запускають інноваційні зміни в усіх інших сферах людської взаємодії [17, с. 257].

Значні напрацювання щодо розробки концепції інновацій були у німецьких вчених. Зокрема, професор Г. Менш був послідовником та продовжувачем поглядів Й. Шумпетера. Дослідником була уточнена класифікація інновацій і висунена гіпотеза про те, що базові інновації не є постійними, їх виникнення має хвилеподібний характер і пов'язане з кризами та піками економічного зростання [18, с. 38]. Саме цими поглядами теорія Г. Менша підтверджує послідовність з теорією кон'юнктури Й. Шумпетера і теорією циклів М.Кондратьєва. Дослідник довів, що недостатність інновацій провокує виникнення економічних криз. Вирішити дану проблему Г. Менш пропонує державним втручанням: державні проекти інноваційних змін, співпраця державних інституцій з бізнес середовищем щодо компенсації ризиків пов'язаних з дефіцитом новацій на певному етапі розвитку економічної системи.

Польський вчений К. Познанський під інноваціями розуміє зміни будь-якого характеру у способах та технологіях виробництва, зміни у товарах і т.п., які є новими для даного технологічного способу виробництва [19, с.21].

Загалом неокласичні погляди на роль інновацій на економічне зростання та ефективні трансформації економічної системи є досить чисельними, багатограними та місткими на різноманітні ідеї, але усі вони схожі в тому, що нарощення інновацій є визначальним ендogenous чинником забезпечення довготривалого економічного зростання.

Період починаючи з 90-их рр. ХХ ст. є досить плідним на дослідження природи, особливостей та ролі інновацій у процесах забезпечення сталого економічного розвитку та зростання добробуту усіх інституційних одиниць.

Вчений Б. Санто трактує інновації як процес суспільного, технічного та економічного характеру, передбачає впровадження ідей та винаходів в практичну діяльність з метою створення виробів та технологій з кращими властивостями [20, с. 76-81].

М. Хучек визначає три характерні риси інновацій: функціональна ознака (інновації – це зміни у техніці, технології, організації виробництва); атрибутивна ознака (інновації – це результат зростаючих потреб суспільства); предметна ознака (інновації – це нові засоби та предмети праці) [21, с. 87-92].

---

¹⁷ Kuznets S. Modern Economic Growth: Findings and Reflections. Nobel Memorial Lecture, December 1971. In: Les Prix Nobel en 1971. Stockholm, 1972 (reprinted in: American Economic Review, 1973, v.63, p. 247–258).

¹⁸ Mensh G. Stalemate Technology: Innovation Overcome the Depression. Cambridge, Mass., 1979. 279 p.

¹⁹ Poznanski K. Innowacje w gospodarce kapitalistycznej. Warszawa: PWN, 1979. 32 s.

²⁰ Santo B. Innovation as a means of economic development, 1990. 296 p.

²¹ Khuchek M. Innovations at enterprises and their implementation, 1992. 162 p.

Науковці С. Ілляшенко та О. Прокопенко вважають, що інновація – є результатом певної діяльності, відображається у нових / удосконалених товарах, послугах, технологіях виробництва, способах управління, що допомагають підвищити ефективність діяльності підприємства [22, с. 184-196].

Науковці-економісти Л. Антонюк, А. Поручник, В. Савчук трактуючи зміст інновацій зосереджують свою увагу на нових подіях, новаторстві чи будь-яких змінах діяльності підприємства для підвищення рівня конкурентоспроможності на вітчизняному та закордонному ринках [23].

Б. Заблоцький трактує інновації як процес, що формує нове мислення, створює, розробляє, впроваджує у виробниче використання, розповсюджує нове технічне, товарне, системне, соціальне, екологічне та інше рішення (новації), яке має за мету задовольнити визначену виробничу, соціальну потребу чи національний інтерес [24, с. 118].

На думку Н. Сиротинської доцільно розрізнити поняття «інновація» та «інноваційний процес». Науковець пропонує інновації на підприємстві трактувати, як «кінцевий результат інноваційного процесу із впровадження новацій, які завдяки інвестиційним капіталовкладенням втілилися у нових або удосконалених товарах (послугах), технологіях, способах організації виробництва та збуту продукції» [25, с. 402].

Науковець З. Пересунько виокремлює інновації та інноваційну діяльність. Зокрема, в інноваційній діяльності дослідник вбачає комплекс інноваційних процесів, який у свою чергу, є модернізацією наявних методів, підходів, продуктів, принципів або ж створення нових методів, підходів, продуктів, принципів в усіх сферах, що базуються на нових знаннях. З. Пересунько трактує поняття «інновація», як результат інноваційного процесу, а також наголошує, що інноваційний розвиток обов'язково повинен мати інтенсивний характер [26].

Розглядаючи зміст категорії «інновації» доцільно звернутись до чинної нормативно-правової бази, а саме до Закону України «Про інноваційну діяльність», згідно якого «інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [27].

---

²² Ілляшенко С. М., Прокопенко О. В. Формування ринку економічних інновацій: економічні основи управління: моногр. Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. 278 с.

²³ Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: моногр. К.: КНЕУ, 2003. 394 с.

²⁴ Заблоцький Б. Ф. Економіка й організація інноваційної діяльності : навч. посібник. Львів: Новий Світ — 2000, 2007. 456 с.

²⁵ Сиротинська Н. М. Зародження та розвиток теоретичних основ інновацій. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2011. № 714: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 399–405.

²⁶ Пересунько З. М. Теоретичні аспекти розвитку інноваційної теорії. *Ефективна економіка*. № 7. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2192>

²⁷ Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV. ВВРУ. 2002. № 36. С. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

Вперше на міжнародному рівні класифікація інноваційної діяльності була розроблена у італійському місті Фраскаті Організацією економічного співробітництва і розвитку. Загалом, у підсумку було підготовлено і видано методологічні довідники «сімейства Фраскаті» [28]:

- Frascati Manual – комплекс стандартів для експертів країн – членів Організації економічного співробітництва і розвитку, які займаються збиранням і публікацією інформації про проекти у сфері НДДКР [29];

- Oslo Manual – комплекс стандартів для вимірювання інноваційного процесу та науково-технологічної активності [30]. У даному документі визначено інновації як «введення в експлуатацію будь-якого нового або значно поліпшеного продукту (товару або послуги) або процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу у діловій практиці, організації робочих місць або зовнішніх зв'язках» [31, с. 31];

- Canberra Manual – комплекс стандартів щодо вимірювання якості та активності трудових ресурсів, що залучені до діяльності щодо розробки інноваційних проектів [31];

- National Innovation Systems – комплекс стандартів щодо регламентації обміну інноваційними напрацюваннями між інститутами національних інноваційних систем (підприємства, ЗВО, дослідницькі центри, науково-дослідні інститути і т.п.) [32];

- The Knowledge-based Economy – посібник присвячений окресленню ролі наукових досліджень у забезпеченні економічного розвитку [33];

- Interpreting Technology Balance Manual – комплекс стандартів, що окреслює методи, які застосовуються для дослідження міжнародного обміну технологіями [34].

З метою кращого розуміння історичного генезису теорії інновацій та виокремлення аспектів, які потребують уточнення та доповнення за сучасних умов глобальних соціально-економічних трансформацій, розвитку інституціоналізму та індустріального суспільства доцільно систематизувати погляди дослідників стосовно інновацій та ролі технологічних змін для забезпечення економічного зростання та належного рівня забезпечення потреб усіх рівнів. Зокрема, очевидним є окреслення п'яти підходів у еволюції поглядів дослідників, вітчизняної та міжнародної нормативно-правової бази щодо змісту та ролі інновацій в економічній системі (таблиця 1).

---

²⁸ Скворцов Д.І. Інновація, інноваційність та інноваційний розвиток з позицій економічної теорії. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/24636/1/46-309-314.pdf>

²⁹ Proposed Standard Practice for Surveys of Research and Experimental Development – the Frascati Manual. OECD, 2002. 193 с.

³⁰ OSLO MANUAL. The Measurement of Scientific and Technological Activities Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data. URL: <https://www.oecd.org/science/inno/2367614.pdf>

³¹ Manual on the measurement of human resources devoted to S&T «Canberra manual». 1995. URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/34/0/2096025.pdf>

³² National Innovation Systems. OECD, 1997. 49 p.

³³ The Knowledge-based Economy. OECD, 1996. 46 p.

³⁴ TBP Manual. OECD, 1990. 82 p.

Таблиця 6.1. Підходи до трактування поняття «інновації» та розвитку інноваційної парадигми

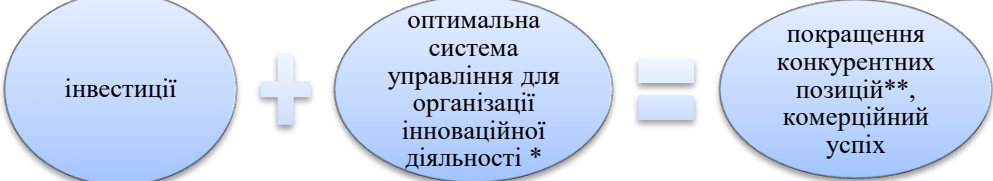
Інновації		
як результат НТП, інноваційної діяльності та практичного / технічного використання новацій	XVIII ст.: А. Сміт, Ж. Кондорсе, Д. Рікардо, Ж. Сей XX ст.: Е. Менсфілд, С. Кузнец, В. Кушлін XXI ст.: І. Балабанов, М. Авсянніков, П. Харів, С. Ілляшенко, О. Прокопенко, М. Зубовець, С. Тивончук, В. Занько, Н. Сиротинська, З. Пересунько та ін.	XIX ст.: К. Маркс, Й. Шумпетер XX ст.: М. Хучек
як цільові зміни у функціонуванні підприємства та якісні зміни усіх елементів суспільного виробництва	XIX ст.: М. Туган-Барановський XX ст.: М. Кодрат'єв, М. Абрамовиц, Е. Денісон, Д. Кендрік, Р. Солоу, Р. Мюллер, Е. Роджерс, Г. Менш, Р. Фостер, М. Портер, К. Познанський, А. Анчішкін, Л. Водачек, О. Водачкова, Ю. Бажал, Ю. Яковець та ін. XXI ст.: О. Дацій, В. Мединський, О. Богашко, Р. Нельсон, С. Уінтер та ін.	
як система або комплекс заходів щодо впровадження нової техніки, технології і т.п.	XX ст.: О. Лапко та ін. XXI ст.: В. Дубіченко та ін.	
як процес створення та практичного використання новацій та відтворення економічного елемента через нову ідею, винахід чи процес	XX ст.: Б.Твісс, Л. Барютін, Б. Санто XXI ст.: А. Кругліков, Б. Заблоцький, С. Мочерний, В. Томпсон, Л. Антонюк, А. Поручник, В. Савчук, Й. Тідд, Oslo Manual та ін.	
комерційне рішення чи продукт: кінцевий результат інноваційної діяльності	XX ст.: В. Геєць, А. Казанцев, К. Макконнелл, П. Харів, Н. Чухрай, Х. Рігс XXI ст.: Закон України «Про інноваційну діяльність»	

З вище наведених поглядів вчених стосовно розвитку інноваційної концепції стає очевидним, що вона перебуває на стадії формування і особливо активізуються дослідження природи та характеру інноваційних змін під час кризових проявів в економіці та соціально-економічних трансформацій.

Проведений бібліографічний огляд міжнародної та вітчизняної законодавчо-нормативної бази, наукової, монографічної та періодичної літератури, вивчення точок зору науковців за декілька століть дає можливість зробити висновок про те, що інновації є досить містким поняттям та комплексною дефініцією, а також одним з найактуальніших явищ для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства чи країни, особливо за умов глобальних соціально-економічних трансформацій.

В таблиці 2 пропонуємо комплексне трактування економічної категорії «інновації» з врахуванням сучасних особливостей господарської діяльності.

Таблиця 6.2. Комплексна характеристика категорії «інновації»

Ознака	Характеристика
мета	недопущення виникнення проблем вирішення наявної проблеми задоволення потреб споживачів (явних, прихованих)
характер	випадковий (відкриття), не випадковий (результат цілеспрямованого дослідження)
результат	втілення нової ідеї; отримання економічного, соціального, екологічного та інших видів ефекту
об'єкти	якісно нові, якісно покращенні: - економічні блага (товари, роботи, послуги) - виробничі, маркетингові, організаційні, управлінські методи, підходи, принципи
суб'єкти	індивіди та інституційні учасники інноваційного процесу мікро-, макро-, мезо- та мегарівня
стадії інноваційного процесу	Етап 1 «Передвиробничий»: дослідження незадоволених потреб в існуючих або нових ринкових нішах з метою виявлення та забезпечення інноваційного попиту; синтез нових ідей, знань, раціоналізаторських пропозицій і т.п.; виконання НДДКР Етап 2 «Виробничий»: впровадження результатів етапу 1 у практичну діяльність з метою задоволення визначених потреб інноваційного характеру та перетворення їх на інновацію Етап 3 «Ринковий»: поширення освоєної інновації, її комерціалізація
Формула успішності інновацій	 <p>інвестиції + оптимальна система управління для організації інноваційної діяльності * = покращення конкурентних позицій**, комерційний успіх</p>
	<p>* Оптимізація системи управління передбачає: - наявність бажання та стимулів до інновацій на мікро-, макро-, мезо- та мегарівнях; - створення відповідної інноваційної інфраструктури; - створення умов для збереження, розвитку і використання науково-технічного та інноваційного потенціалу на мікро-, макро-, мезо- та мегарівнях; ** Покращення конкурентних позицій передбачає підвищення ефективності позиціонування на ринку, вдосконалення виробничо-збутової діяльності, підвищення ефективності організації робочих місць, підвищення безпеки життя і здоров'я людей, а також зниження негативного впливу на навколишнє середовище</p>

Джерело: авторська розробка.

Таким чином, на нашу думку, комплексно трактуючи інновації, доцільно їх розглядати як результат синтезу нових ідей у процесі НДДКР, які, як правило, мають не випадковий та цільовий характер (для реалізації незадоволених потреб в існуючих або нових ринкових нішах), впроваджені у виробництво та комерціалізовані, потребують інвестицій та оптимальної інноваційно-управлінської інфраструктури, що здійснюються з метою покращення

конкурентних позицій та отримання комерційного успіху, соціального та екологічного ефекту на мікро-, макро-, мезо- та мегарівнях.

Отже, інновації мають здатність підвищувати якість життя, але лише за умови постійного характеру, функціонування оптимальної інноваційно-інвестиційної моделі з виваженою державною політикою їх стимулювання та регламентації.

Сучасний ринок характеризується швидкими змінами у вимогах та потребах споживачів, тому розвиток міжнародного бізнес-середовища повинен базуватись на інноваціях, які дадуть змогу правильно ідентифікувати потреби споживачів, оцінити місткість цільового сегмента, ресурсні можливості, виділити ключові ланки бізнес-процесів для того, щоб зробити їх ефективними, вміти налагодити взаємовигідні відносини із партнерами, знайти способи привернути увагу споживачів, загалом – вибудувати інноваційну бізнес-модель.

Інноваційна бізнес-модель – це метод ведення бізнесу, який забезпечує конкурентну стійкість і швидке економічне зростання для бізнес-суб'єкта.

Успішним буде таке бізнес-середовище, яке базуватиметься на інноваціях – починаючи від ідеї нової споживчої цінності, способу її створення і завершуючи новими підходами до роботи зі споживачами та партнерами для того, щоб генерування доходів відбувалося протягом тривалого часу і забезпечило суб'єктам бізнесу швидке зростання.

Інноваційні стратегії є важливою економічною умовою взаємодії між суб'єктами в міжнародному бізнес-середовищі. В умовах зростаючої конкуренції між компаніями, інноваційна діяльність дедалі більше визначає успіх нових ідей і організаційних рішень, які допомагають компаніям вийти з кризових ситуацій і гарантують їм фінансову стабільність.

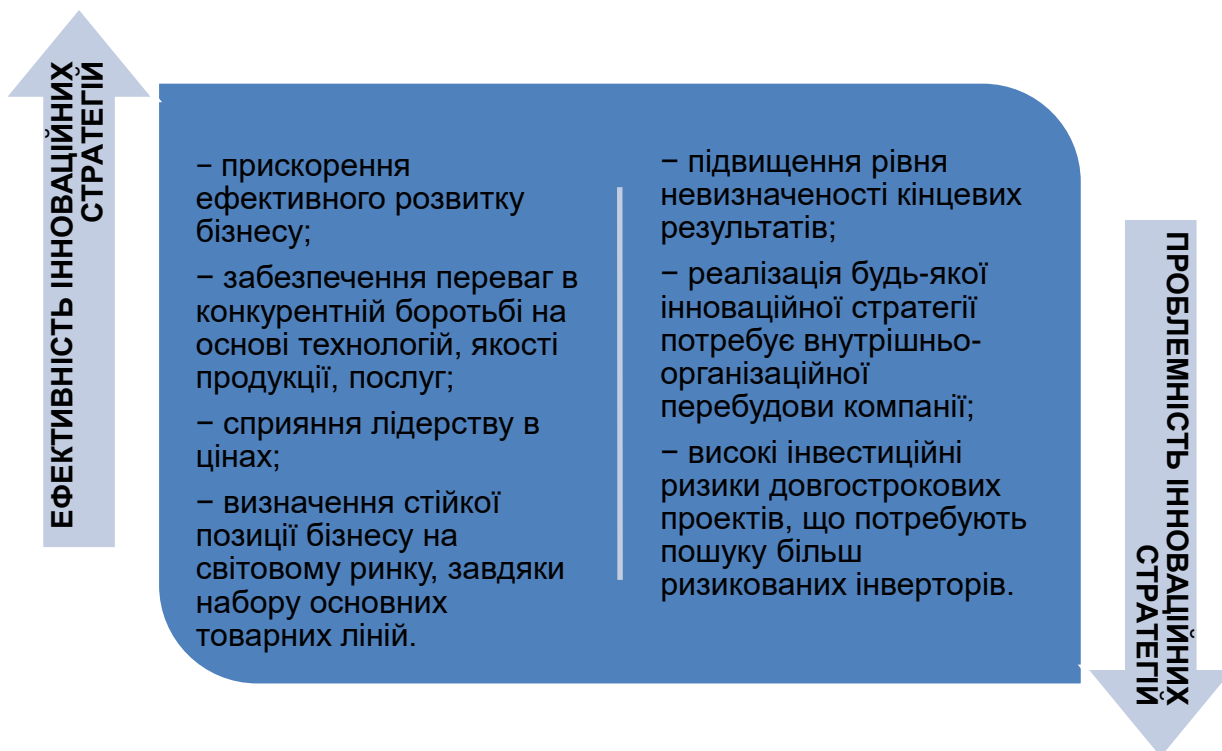
На сучасному етапі глобалізаційні процеси посилюють інноваційний розвиток бізнесових структур, які в свою чергу призводять до змін в інноваційних системах країн. Проявом цього є те, що змінюється структура національної економіки, з одного боку, а з іншого, відбуваються суттєві зміни у інтеграції національних та світових компаній. Інтегратором цих процесів є ТНК, які успішно закріплюються та розвиваються на міжнародному рівні вдало витримуючи конкуренцію з боку інших схожих компаній.

Інноваційна стратегія повинна бути гнучкою, і в разі ринкових змін вона швидко трансформується в іншу стратегію.

Процес створення та розробки інноваційної стратегії міжнародного бізнесу залежить від багатьох чинників її забезпечення: система інформації, організаційні структури, інноваційний менеджмент, контроль і аудит, прогнозування та стратегічне планування, наукові дослідження та конструкторські розробки, маркетингові дослідження, ресурси та джерела їх поповнення [35].

---

³⁵ Прушківська Е.В., Авраменко К.О. Інноваційні стратегії розвитку міжнародних компаній в умовах глобалізації. *Економічний вісник*, 2020. №4. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/4/EV20204_028-035.pdf.

Рис. 6.8. Можливості та загрози реалізації інноваційних стратегій
Джерело: складено за [36].

"Перехід до інноваційної моделі розвитку міжнародних компаній у глобалізованому світі буде успішним тоді коли будуть враховані всі критерії ефективності та проблемності... Прибутковість міжнародного бізнесу залежить перш за все від забезпечення ефективного використання НДДКР як основи інновацій, а не від абсолютних витрат на них."

Американський дослідник Грехем Морбі

Прушківська Е.В. та Авраменко К.О. базуючись на наукові праці вченого К. Фрімена та аналітичні дослідження глобальної конкурентоспроможності [37], виділяють сім основних типів інноваційних стратегій (рис. 6.9).

З урахуванням зростаючої конкуренції на міжнародному ринку інноваційні рішення є одним із найбільш успішних способів підтримки конкурентоспроможності міжнародного бізнесу. Сучасні інноваційні стратегії в міжнародному бізнесі свідчать про те, що науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки суттєво впливає на вибір та побудову схеми розвитку інноваційної діяльності будь-якої компанії. Всі стратегії ТНК спрямовані переважно на вдосконалення та розвиток власних конкурентних переваг.

³⁶ Прушківська Е.В., Авраменко К.О. Інноваційні стратегії розвитку міжнародних компаній в умовах глобалізації. *Економічний вісник*, 2020. №4. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/4/EV20204_028-035.pdf.

³⁷ Freeman C., Nelson R., Silverberg G. & Soete, L. (eds). *Technical Change and Economic Theory*, in G. Dosi «Japan: A New National System of Innovation», Pinter, 1988. P. 330 – 348.

Рис. 6.9. Типи інноваційних стратегій в міжнародному бізнесі

Джерело: складено за [38].

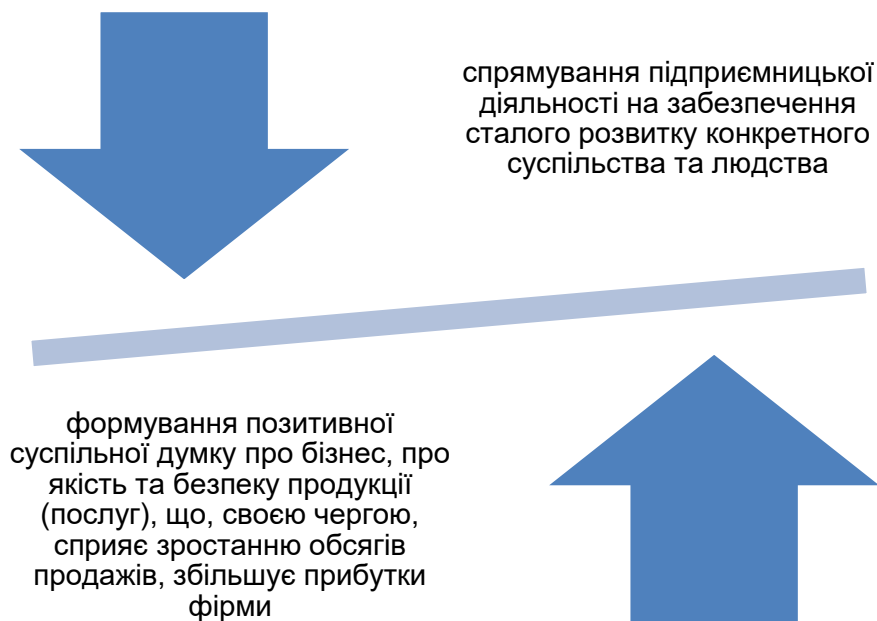
Для усіх компаній, особливо для ТНК, важливо розвиватися в напрямку інноваційних технологій, і залучати до співпраці нових партнерів, кваліфіковані кадри, що прагнуть підвищення продуктивності. Доказом даного твердження є найвідоміші міжнародні компанії, які інвестують у інновації, що дають змогу успішно конкурувати з аналогічними світовими компаніями.

Інноваційні стратегії є засобом забезпечення конкурентної стійкості та конкурентоспроможності будь-якої компанії, а відповідно і усієї національної економіки.

³⁸ Прушківська Е.В., Авраменко К.О. Інноваційні стратегії розвитку міжнародних компаній в умовах глобалізації. Економічний вісник, 2020. №4. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/4/EV20204_028-035.pdf. Freeman С., Nelson R., Silverberg G. & Soete, L. (eds). Technical Change and Economic Theory, in G. Dosi «Japan: A New National System of Innovation», Pinter, 1988. P. 330 – 348.

6.5. Соціальна відповідальність міжнародного бізнесу

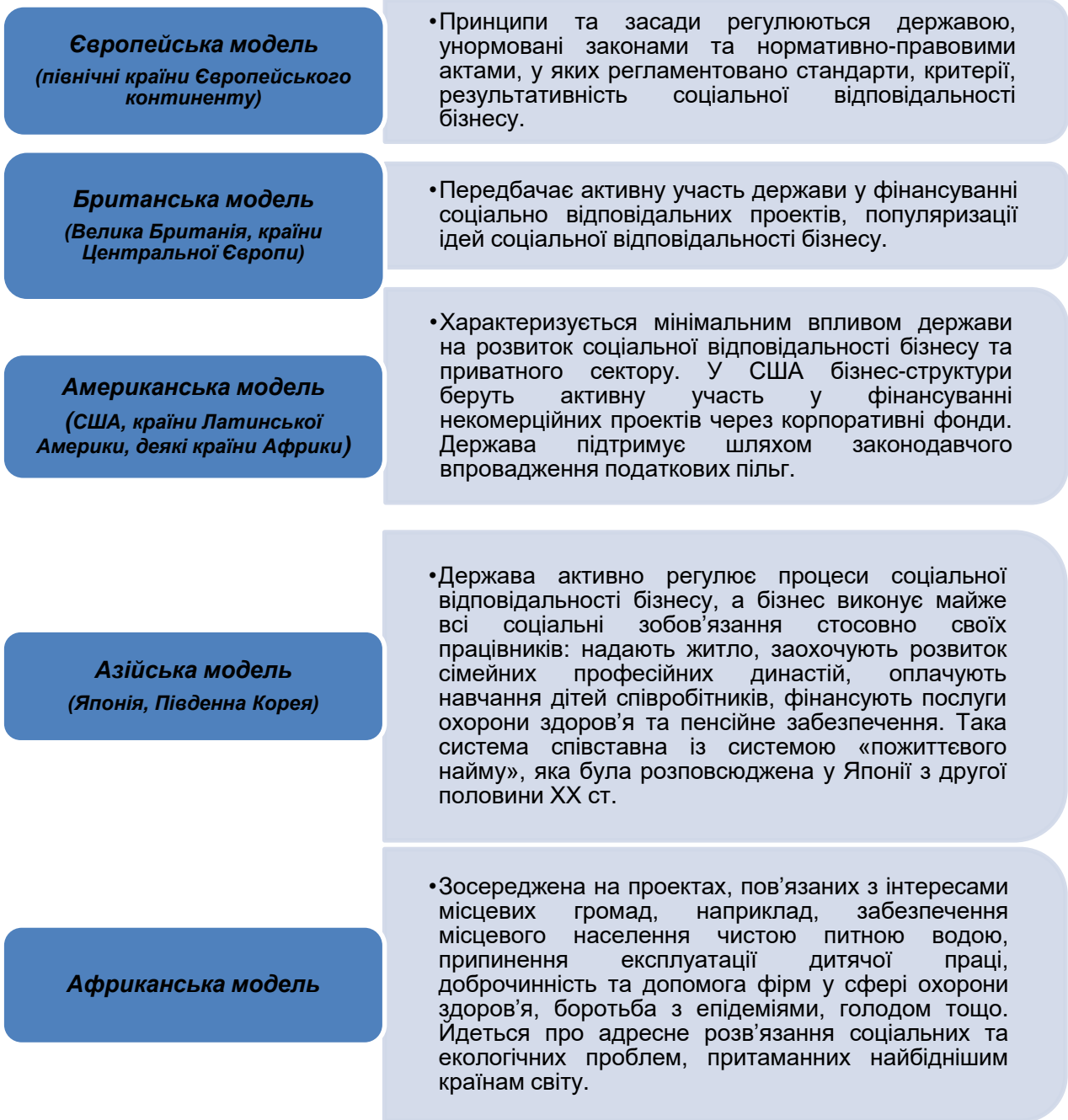
Соціальна відповідальність бізнесу (англ. *англ. Corporate Social Responsibility, CSR*) — концепція бізнес-практики, економічна діяльність переважно великих комерційних організацій, що передбачає відповідальність організацій за вплив їхніх бізнес-рішень і діяльності на суспільство, навколишнє середовище через прозору та етичну поведінку, заснована на добровільній корекції повсякденної практики ведення бізнесу, виробництва товарів та послуг з огляду на соціальні й екологічні наслідки, а також взаємодію з усіма зацікавленими сторонами (групами впливу).

Рис. 6.10. Мета концепції соціальної відповідальності міжнародного бізнесу

Рис. 6.11. Принципи соціальної відповідальності міжнародного бізнесу

Рис. 6.12. Світові моделі соціальної відповідальності бізнесу

Концепція соціальної відповідальності в контексті бізнесу означає, що фірма функціонує для досягнення своїх фінансових цілей і крім цього допомагає суспільству. Ідея полягає в тому, що підприємства повинні поєднувати прибуткові види діяльності з діяльністю, що приносить користь суспільству.

Корпоративна соціальна відповідальність — це концепція управління, в рамках якої компанії інтегрують соціальні та екологічні проблеми у свої бізнес-операції і взаємодіють зі своїми зацікавленими сторонами.

Сьогодні в міжнародному бізнес-середовищі реалізація принципів соціальної відповідальності – це складові успішної стратегії, яка формує позитивний імідж і репутацію, залучає клієнтів і утримує кращих працівників. Останнє десятиліття свідчить, що соціальна відповідальність бізнесу набула широкого поширення в Україні. Добročинність з обов'язку перетворюється на важливу складову корпоративної стратегії; оприлюднюється все більше нефінансових звітів; добročесність стає нормою корпоративної соціальної поведінки, зміщуються акценти суспільних цінностей і пріоритетів. Разом з економічними чинниками на конкурентоспроможність і прибутковість бізнесу впливають неекономічні чинники - рівень соціального забезпечення персоналу, ініціація програм підтримки лікарень, шкіл та інтернатів, реалізація інноваційних механізмів контролю якості, впровадження екологічно безпечних і енергозбережних технологій тощо [39, с. 391].

СКЛАДОВІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

<p>Навколишнє середовище: контроль забруднення навколишнього середовища, запобігання або усунення шкоди навколишньому середовищу, що виникає в результаті перероблення та збереження природних ресурсів (утилізація відходів, мінімізація споживання паперу та його сортування і т.п.).</p>	<p>Енергія: збереження енергії при веденні бізнесу і підвищення енергоефективності продукції компанії.</p>	<p>Сумлінна ділова практика: відносини компанії зі спеціальними групами інтересів (зайнятість та поліпшення становища меншин, жінок, представників груп з обмеженими можливостями, співпраця з правозахисними організаціями і т.п.) Сумлінне виконання зобов'язань перед зацікавленими сторонами (споживачі</p>	<p>Людський ресурс: політика найму, навчальні програми, рівень заробітної плати, плани додаткових пільг і бонусів, політику просування, безпеку роботи, стабільність робочої сили, а також порядок</p>	<p>Участь спільноти: громадські заходи, пов'язані зі здоров'ям, освітою і мистецтвом, а також іншими заходами, які допомагають розкрити потенціал працівників</p>	<p>Продукт: корисність та довговічність товарів, безпека та зручність обслуговування, вплив на забруднення, задоволеність клієнтів, правдивість в рекламі, повнота і чіткість маркування, відповідність праву інтелектуальної</p>
--	---	--	---	--	--

Суть екологічної відповідальності бізнесу виявляється через три основні функції:

- *стимулююча*: наявність економічних та нормативно-правових стимулів до охорони довкілля;
- *компенсаційна*: відшкодування збитків, завданих навколишньому природному середовищу у грошовому чи натуральному виразі;
- *превентивна*: примусові засоби впливу на поведінку учасників екологічних відносин шляхом застосування покарання та відшкодування завданих збитків.

Основні елементи екологічної відповідальності бізнесу:

1. Запровадження корпоративної екологічної політики.
2. Екологічний аудит.
3. Залучення працівників до екологічних ініціатив.

³⁹ Міжнародний бізнес: навч. посібник. / під заг. ред. Т. В. Орехової. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 425 с.

4. «Зелене постачання».
5. Виробництво «зелених» товарів.
6. Система екологічного управління.

Підходи до аналізу та оцінки соціальної відповідальності бізнесу [40]

Ринковий підхід. Споживач зацікавлений використовувати продукцію підприємства, що націлено на задоволення потреб, зростання прибутку і не розпорошує засоби на соціальну добродійність. Недоліком цього підходу є те, що не приймаються до уваги побічні ефекти, що часто виникають у процесі економічної діяльності і які виробник не може самостійно дозволити. Тому необхідне об'єднання всіх зацікавлених сторін для спільної розробки проблем і важлива допомога виробників. Завданням державних органів управління є організація і координація робіт.

Підхід з позицій державного регулювання. Держава як вища регулююча сила повинна здійснювати дії, спрямовані на стимулювання або примус виробників вести раціональну з точки зору суспільства політику, а отже, здійснювати соціальні заходи. Етична поведінка багатьох компаній є не внутрішньою властивістю, а дією під впливом юридичних чинників. Але більшість законів, що діють як у розвинутих, так і державах, що розвиваються, недосконалі з погляду моралі або ігнорують головні моральні принципи.

Підхід з позицій «корпоративної совісті». Прояв корпоративної культури є прагненням до розвитку не тільки трудового колективу, але й оточення. Внутрішнє прагнення – це найважливіший фактор для росту відповідальності за розв'язання загальнолюдських проблем. Будь-яка особа, яка є співробітником організації, одночасно залишається членом людського співтовариства. Його особистий внесок у дозвіл суспільним проблем є цеглинкою, з яких потім зводиться будинок суспільного благополуччя. Аналогічно, внесок кожної структурної виробничої одиниці також важливий для придушення негативних тенденцій сучасності і підтримки досягнень цивілізації.

Підхід з позицій «зацікавленої особи». Термін «зацікавлені особи» уперше був використаний у внутрішньому меморандумі в Стенфордському дослідницькому інституті в 1963 р. і був визначений як «групи, без підтримки яких організація припинила б своє існування». «Зацікавлена особа» у вузькому змісті – це будь-яка група, або особа, що підлягає ідентифікації і може вплинути на досягнення поставлених організацією цілей або на які може вплинути досягнення поставлених організацією цілей. Тобто «зацікавлені особи» - це є об'єднані загальними інтересами суспільні групи, урядові органи, профоб'єднання, конкуренти, союзи, робітники та службовці, покупці й акціонери. Загальний зміст концепції полягає в тому, що корпорація для досягнення своїх стратегічних цілей повинна погоджувати свої інтереси з менеджерами, співробітниками, акціонерами, постачальниками, кредиторами і споживачами, а також суспільством.

Існують різні погляди на реалізацію **принципів соціальної відповідальності бізнесу**:

---

⁴⁰ Соціальна відповідальність бізнесу міжнародних корпорацій. URL: <https://studfile.net/preview/7320495/page:52/>

- окремі дослідники переконані в тому, що окрім соціальної відповідальності у сфері відносин із зацікавленими сторонами, а також у питаннях охорони навколишнього середовища комерційні організації повинні також сприяти підвищенню суспільного добробуту в цілому. Прикладом соціальної відповідальності такого типу може слугувати фінансова допомога, яку компанії надають благодійним установам і організаціям, а також некомерційним фондів і асоціацій; підтримка музеїв, філармоній, некомерційні радіо- і телевізійних каналів; участь у поліпшенні роботи державної системи охорони здоров'я і освіти;

- інша частина дослідників вважає, що компанії повинні вживати більш активні дії, спрямовані на усунення політичного і соціального нерівноправності, існуючого у світі. Згідно з таким переконанням, компанії не повинні вести бізнес в тих країнах, в яких зафіксовані численні випадки порушення прав людини.

У цілому роль соціальної відповідальності бізнесу все більшою мірою визнається на міжнародному рівні: усе більше інвестори звертають увагу окрім фінансової звітності на соціальні звіти, що підтверджує необхідність розробки та впровадження соціальних програм.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте структуру і зміст міжнародного економічного середовища.
2. Розкрийте зміст внутрішнього середовища міжнародного бізнесу.
3. Що являє собою макро- і мікросередовище міжнародного бізнесу?
4. Що таке інформаційне середовище міжнародного бізнесу?
5. Опишіть комунікаційне середовище міжнародного бізнесу.
6. Назвіть види міжнародного бізнесу.
7. Охарактеризуйте експорт як вид міжнародного бізнесу.
8. Розкрийте зміст ліцензування як виду міжнародного бізнесу.
9. Перерахуйте особливості франчайзингу як виду міжнародного бізнесу.
10. Опишіть загальний підхід до дослідження міжнародного середовища. Як здійснюється організація досліджень міжнародного економічного середовища?
11. Охарактеризуйте зовнішнє середовище міжнародного бізнесу.
12. Дайте характеристику прямим зарубіжним інвестиціям як виду міжнародного бізнесу.
13. Охарактеризуйте діяльність суб'єктів міжнародного бізнесу.
14. Розкрийте види міжнародних компаній.
15. Роз'ясніть, що являють собою транснаціональні корпорації як суб'єкти міжнародного бізнесу.
16. Опишіть особливості багатонаціональних корпорацій.
17. Охарактеризуйте особливості управління міжнародною корпорацією.
18. Які розрізняють стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємств?
19. Охарактеризуйте стратегії позиціонування ТНК.
20. Розкрийте зміст форм диверсифікованості в зовнішньоекономічних стратегіях корпорацій.
21. Дайте характеристику стратегіям транснаціоналізації.

22. Які виокремлюють види іноземних інвестицій?
23. Охарактеризуйте особливості різних груп інвесторів.
24. Назвіть методи визначення інвестиційної привабливості капіталовкладень.
25. Охарактеризуйте особливості розрахунку чистої сьогоденної вартості як методу визначення інвестиційної привабливості капіталовкладень.
26. Охарактеризуйте особливості розрахунку внутрішньої норми рентабельності як методу визначення інвестиційної привабливості капіталовкладень.
27. Охарактеризуйте особливості розрахунку періоду повернення вкладених інвестицій як методу визначення інвестиційної привабливості капіталовкладень.
28. Охарактеризуйте особливості розрахунку балансової норми рентабельності як методу визначення інвестиційної привабливості капіталовкладень.
29. Назвіть переваги та недоліки індексу прибутковості як методу визначення інвестиційної привабливості капіталовкладень.
30. Розкрийте зміст інноваційної складової міжнародного бізнесу.
31. Перерахуйте можливості та загрози реалізації інноваційних стратегій.
32. Які є типи інноваційних стратегій в міжнародному бізнесі?
33. Що таке соціальна відповідальність?
34. В чому полягає мета концепції соціальної відповідальності міжнародного бізнесу?
35. В чому, на вашу думку, полягає відмінність між етикою і соціальною відповідальністю?
36. Назвіть основні сфери соціальної відповідальності компаній в міжнародному бізнесі.
37. Які основні елементи екологічної відповідальності бізнесу?
38. Розкрийте суть екологічної відповідальності через її функції.
39. Принципи соціальної відповідальності міжнародного бізнесу
40. Охарактеризуйте світові моделі соціальної відповідальності бізнесу.
41. Назвіть складові соціальної відповідальності міжнародного бізнесу.
42. Розкрийте зміст підходів до аналізу та оцінки соціальної відповідальності бізнесу.
43. Охарактеризуйте зміст існуючих поглядів на реалізацію принципів соціальної відповідальності бізнесу.

Тестові завдання

1. **Що можна віднести до факторів міжнародного макроекономічного середовища, що впливають на діяльність фірми?**
  - а) манери та звичаї населення країни, яка приймає ТНК
  - б) сукупність інститутів, організацій та індивідуальних агентів
  - в) очікування споживачів та дії конкурентів
  - г) процеси регіональної економічної реінтеграції
  - д) немає правильної відповіді

2. Що можна віднести до основних тенденцій сучасного бізнесу?

- а) дерегулювання економічної діяльності
- б) розвиток інформаційних технологій
- в) збільшення експорту видобувної промисловості країнами, що розвиваються
- г) орієнтацію на міжнародні ринки за рахунок послаблення внутрішніх національних ринків
- д) об'єднання крупних банків і бірж

3. Що являє собою розгляд всієї світової економіки як єдиного ринкового простору без кордонів і використання можливостей комбінації ресурсів у всесвітньому масштабі?

- а) інтеграція
- б) транснаціоналізація
- в) інтернаціоналізація
- г) глобалізація
- д) регіоналізація

4. За якими чинниками міжнародний бізнес принципово відрізняється від національного?

- а) вплив взаємовідносин країн на можливість і ефективність ведення бізнесу між фірмами
- б) підтримка, яку уряд країни надає власним підприємцям в їх зарубіжній діяльності
- в) наявність іноземних консультантів
- г) наявність іноземного капіталу в уставному фонді
- д) немає правильної відповіді

5. Що таке середовище міжнародного бізнесу?

- а) сукупність різноманітних відносин та інтересів різних груп і організацій, які складаються в усіх країнах, де корпорація здійснює операції
- б) сукупність економічних відносин та ресурсів країн, що визначають можливості започаткування відділень ТНК у цій країні
- в) сукупність технологічних процесів, що використовуються у приймаючих країнах конкурентами та партнерами по бізнесу
- г) національні економіки, пов'язані економічними взаємовідносинами
- д) немає правильної відповіді

6. Що є базовим елементом середовища міжнародних корпорацій?

- а) політико-правове
- б) соціально-правове
- в) господарсько-правове
- г) інфраструктурне
- д) немає правильної відповіді

7. Які фактори впливу на діяльність міжнародних корпорацій включає політична складова політико-правового середовища:

- а) політична стабільність
- б) економічна самостійність
- в) ефективність державного управління

г) податкові пільги для іноземного бізнесу

д) немає правильної відповіді

8. Що таке економічне середовище міжнародних корпорацій?

а) система міжнародних правових актів, а також неписаних домовленостей, що регламентують міжнародний рух активів і захист прав та інтересів юридичних і фізичних осіб

б) сукупність економічних відносин і ресурсів країн, що визначають можливості започаткування і розвитку відділень транснаціональних корпорацій у цій країні

в) типова характеристика ділової поведінки, притаманні певній національній культурі

г) набір економічних інститутів, що обумовлюють тип та характер економічних відносин

д) немає правильної відповіді

9. Що є інструментами економічного середовища?

а) індекс конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму

б) індикатор структурних реформ Європейського банку реконструкції та розвитку

в) індекс цін

г) індикатор економічного реформування

д) немає правильної відповіді

10. Що таке соціально-культурне середовище міжнародних корпорацій?

а) сукупність економічних відносин і ресурсів країн, що визначають можливості започаткування і розвитку відділень транснаціональних корпорацій у цій країні

б) сукупність різноманітних відносин та інтересів різних груп і організацій, які складаються у всіх країнах, де корпорація здійснює свої ділові операції

в) сукупність етнічних і культурних характеристик населення приймаючих країн, що створюють відповідні національні стереотипи поведінки

г) набір правил та норм, що зумовлюють економічну поведінку та характер економічних відносин

д) немає правильної відповіді

11. Яке із наведених визначень відповідає поняттю експортна квота:

а) дозвіл на вивезення товарів

б) дозвіл на ввезення товарів

в) дозвіл на ввезення та вивезення товарів

г) кількісне обмеження обсягів експортованої продукції

д) немає правильної відповіді

12. Хто із суб'єктів ЗЕД відповідає мегарівню:

а) торгово-промислова палата

б) держава

в) галузь економіки, яка займається зовнішньоекономічною діяльністю

г) міжнародні організації

д) немає правильної відповіді

13. У зниженні курсу національної грошової одиниці зацікавлені:

- а) імпортери
- б) іноземні інвестори
- в) держава
- г) експортери
- д) немає правильної відповіді

14. Зовнішньоекономічна діяльність — це діяльність, пов'язана з співвідношеннями між:

- а) двома резидентами
- б) державою та нерезидентом
- в) двома нерезидентами
- г) резидентом та нерезидентом
- д) немає правильної відповіді

15. До показників інтегрованості країни у світову систему господарювання належать:

- а) квота зовнішньоторговельного обороту
- б) темпи росту зовнішньоторговельного обороту
- в) зовнішньоторговельний оборот
- г) темпи приросту експорту
- д) немає правильної відповіді

16. До оренди не належить:

- а) рентинг
- б) франчайзинг
- в) хайринг
- г) демпінг
- д) немає правильної відповіді

17. До комерційних форм міжнародного технологічного обміну не належить:

- а) інжиніринг
- б) ліцензійне використання об'єктів промислової власності
- в) експорт комплектного обладнання
- г) трудова міграція фахівців
- д) немає правильної відповіді

18. Міжнародна операція, у якій орендодавець купує предмет оренди в національної фірми і здає його іноземному орендарю називається:

- а) імпорт
- б) міжнародна орендна операція
- в) реімпорт
- г) експорт
- д) немає правильної відповіді

19. Який вид інвестицій не забезпечує контролю над об'єктом вкладення, а дає лише довгострокове право на дохід, причому переважне в змісті черговості одержання такого доходу:

- а) державні
- б) прямі

- в) приватні
- г) портфельні
- д) немає правильної відповіді

20. Який з типів інститутів колективного інвестування у США є інвестиційним фондом відкритого типу, котрий може постійно випускати додаткові акції, продавати їх інвесторам та викуповувати на першу вимогу своїх акціонерів за вартістю чистих активів:

- а) пайовий інвестиційний траст
- б) взаємний фонд
- в) інвестиційна компанія закритого типу
- г) пайовий фонд
- д) «некеровані» інститути колективного інвестування

21. Які з методів оцінки інвестиційної привабливості капіталовкладень не враховують чинник часу:

- а) метод чистої сьогоденної вартості
- б) метод внутрішньої норми рентабельності
- в) метод періоду повернення вкладених інвестицій і балансової норми рентабельності
- г) метод розрахунку індексу прибутковості
- д) правильні відповіді в, г.

22. При якій процентній ставці ЧСВ=0:

- а) дисконтна ставка
- б) номінальна процентна ставка
- в) реальна процентна ставка
- г) внутрішня норма рентабельності
- д) немає правильної відповіді

23. Який вид акцій передбачає можливість втрати власниками акцій дивідендів за той період, коли не було оголошено про їх виплату:

- а) прості
- б) кумулятивні привілейовані
- в) некумулятивні привілейовані
- г) конвертовані привілейовані
- д) неконвертовані

24. Яка група інвесторів є найбільш чисельною на міжнародному інвестиційному ринку:

- а) урядові організації
- б) корпоративні інвестори
- в) фізичні особи
- г) інституційні інвестори
- д) місцеві органи влади

25. Яким способом розраховується балансова норма рентабельності інвестицій:

- а) середній розмір використаного капіталу ділиться на середній розмір прибутку, отриманий за період реалізації проекту

б) середній розмір використаного капіталу мінус загальний розмір прибутку, отриманий за період реалізації проекту

в) середній розмір прибутку, отриманий за період реалізації проекту, ділиться на початкову величину залученого капіталу

г) середній розмір прибутку, отриманий за період реалізації проекту, множиться на внутрішню норму рентабельності за проектом

д) немає правильної відповіді

Задачі

1. Використовуючи методи чистої сьогоденної вартості та періоду повернення вкладених інвестицій на основі вихідних даних визначити найбільш доцільний для реалізації інвестиційний проект. Вихідні дані: спільному підприємству запропонували придбати два верстати – один вартістю 25 тис грн., а другий – 30 тис грн. Кожний з цих верстатів дає змогу зменшити оперативні витрати підприємства на наведені нижче суми:

Рік	Річна економія від використання верстату 1, грн	Річна економія від використання верстату 2, грн
Рік 1	8000	10000
Рік 2	6000	7000
Рік 3	5000	8000
Рік 4	6000	11000
Рік 5	8000	12000

Вартість двох верстатів через 5 років дорівнює 0. Підприємство для купівлі верстатів може отримати кредит під 13% річних.

2. Використовуючи методи чистої сьогоденної вартості та періоду повернення вкладених інвестицій на основі вихідних даних визначити найбільш доцільний для реалізації інвестиційний проект. Вихідні дані: спільному підприємству запропонували придбати два верстати – один вартістю 15 тис грн., а другий – 20 тис грн. Кожний з цих верстатів дає змогу зменшити оперативні витрати підприємства на наведені нижче суми:

Рік	Річна економія від використання верстату 1, грн	Річна економія від використання верстату 2, грн
Рік 1	5 000	6 000
Рік 2	3 000	5 000
Рік 3	2 000	5 000
Рік 4	3 000	7 000
Рік 5	5 000	4 000

Вартість двох верстатів через 5 років дорівнює 0. Підприємство для купівлі верстатів може отримати кредит під 12% річних.

3. Порахувати внутрішню норму рентабельності за наступним інвестиційним проектом використовуючи метод пробних розрахунків:

Показник	Значення характеристик інвестиційного проекту
1. Вартість інвестиційного проекту, грн	30 000
2. Річна економія підприємства після реалізації інвестиційного проекту, грн.	
- рік 1	10 000
- рік 2	7 000
- рік 3	8 000
- рік 4	11 000
- рік 5	12 000
3. Початкова ставка дисконту, %	13

4. Використовуючи метод балансової норми рентабельності і періоду повернення вкладених інвестицій визначити найбільш доцільний для реалізації інвестиційний проект. Вихідні дані: вартість обладнання 1 – 24 000 грн, обладнання 2 – 28 000 грн; ліквідаційна вартість обладнання 1 та 2 через 4 року дорівнюватиме нулю; дані про річну економію від придбання обладнання на ведена у таблиці:

Рік	Річна економія від придбання обладнання 1	Річна економія від придбання обладнання 2
Рік 1	10 000	12 000
Рік 2	8 000	9 000
Рік 3	7 000	10 000
Рік 4	8 000	13 000

5. Використовуючи метод балансової норми рентабельності і періоду повернення вкладених інвестицій визначити найбільш доцільний для реалізації інвестиційний проект. Вихідні дані: вартість обладнання 1 – 20 000 грн, обладнання 2 – 25 000 грн; ліквідаційна вартість обладнання 1 та 2 через 5 року дорівнюватиме нулю; дані про річну економію від придбання обладнання на ведена у таблиці:

Рік	Річна економія від придбання обладнання 1	Річна економія від придбання обладнання 2
Рік 1	5 000	8 000
Рік 2	4 000	5 000
Рік 3	4 000	7 000
Рік 4	5 000	7 000
Рік 5	3 000	6 000

6. У підприємства є можливість реалізувати три інвестиційні проекти з наступними грошовими потоками:

Рік	Проект 1, грн	Проект 2, грн	Проект 3, грн
0	- 25 000	-15 000	-10 000
1	45 000	15 000	10 000
2	10 000	30 000	20 000
3	25 000	20 000	10 000

Обсяг фінансових ресурсів залучених через іноземні інвестиції становить 25 000 грн. Використовуючи метод розрахунку індексу прибутковості, визначити які проекти для реалізації доцільніше вибрати підприємству, якщо ставка дисконтування становить 12 %.

Приклад розв'язку задач

Інвестор може вкласти в проект модернізації комп'ютерної системи фірми не більше 24 000 (+ N) тис. гр. од. Інвестиційний проект триває 3 роки. Інвестиції надаються під 16% річних. Розглядаються 4 незалежних проекти, у яких грошові потоки розподіляються в такий спосіб:

Проект	Грошовий потік за рік, тис. гр.од		
	1	2	3
1	14000 (+ N)	12000 (+ N)	12000 (+ N)
2	10000 (+ N)	10000 (+ N)	15000 (+ N)
3	9000 (+ N)	10000 (+ N)	18000 (+ N)
4	15000 (+ N)	14000 (+ N)	11000 (+ N)

Порівняти проекти за показниками чистої поточної вартості (NPV), індексом прибутковості (IP) і періодові окупності (PP). Зробити висновки.

Розв'язок

Розрахуємо показники: чиста поточна вартість ЧПД (NPV), індекс прибутковості ІІ (PI), період окупності ПО (PP) по чотирьох проектах.

$$ГП_1 = 14000 \frac{1}{(1+0,16)^1} + 12000 \frac{1}{(1+0,16)^2} + 12000 \frac{1}{(1+0,16)^3} =$$

$$= 12\,068 + 8916 + 7692 = 28\,676 \text{ тис. гр. од.}$$

$$ЧПД_1 = ГП_1 - ІК = 28\,676 - 24\,000 = 4676 \text{ тис. гр. од.}$$

$$ІД_1 = ГП_1 / ІК = 28676 / 24000 = 1,2$$

$$ПО_1 = ІК / ГП_1 / n = 24000 / 28676 / 3 = 2,5 \text{ роки}$$

$$ГП_2 = 10000 \frac{1}{(1+0,16)^1} + 10000 \frac{1}{(1+0,16)^2} + 15000 \frac{1}{(1+0,16)^3} =$$

$$= 8620 + 7430 + 9615 = 25665 \text{ тис. гр. од.}$$

$$ЧПД_2 = ГП_2 - ІК = 25665 - 24\,000 = 1665 \text{ тис. гр. од.}$$

$$ІД_2 = ГП_2 / ІК = 25665 / 24000 = 0,7$$

$$ПО_2 = ІК / ГП_2 / n = 24000 / 25665 / 3 = 2,8 \text{ роки}$$

$$ГП_3 = 9000 \frac{1}{(1+0,16)^1} + 10000 \frac{1}{(1+0,16)^2} + 18000 \frac{1}{(1+0,16)^3} =$$

$$= 7758 + 7430 + 11538 = 26726 \text{ тис. гр. од.}$$

$$ЧПД_3 = ГП_3 - ІК = 26726 - 24\,000 = 2676 \text{ тис. гр. од.}$$

$$ІД_3 = ГП_3 / ІК = 26726 / 24000 = 2,7$$

$$ПО_3 = ІК / ГП_3 / n = 24000 / (26726 / 3) = 2,7 \text{ роки}$$

$$ГП_4 = 15000 \frac{1}{(1+0,16)^1} + 14000 \frac{1}{(1+0,16)^2} + 11000 \frac{1}{(1+0,16)^3} =$$

$$= 12930 + 10402 + 7051 = 30383 \text{ тис. гр. од.}$$

$$ЧПД_4 = ГП_4 - ІК = 30383 - 24\,000 = 6383 \text{ тис. гр. од.}$$

$$ІД_4 = ГП_4 / ІК = 30383 / 24000 = 1,3$$

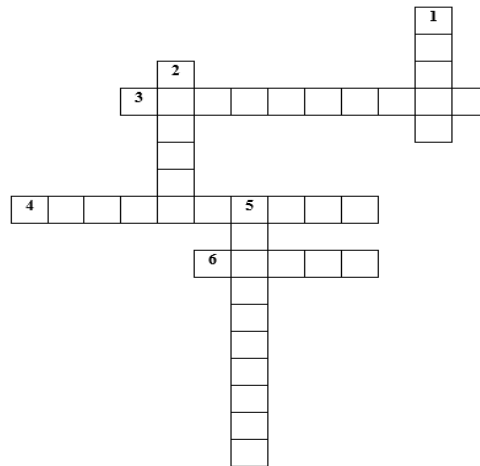
$$ПО_4 = ІК / ГП_4 / n = 24000 / 30383 / 3 = 2,4 \text{ роки}$$

Висновок: за розрахованими показниками ефективності четвертий проект є таким, якому надається перевага.

Теми для дискусії

1. Вплив технологічних чинників в розвитку міжнародного бізнесу.
2. Вплив міжнародного бізнесу на економіку.
3. Переваги та недоліки мережевих форм організації міжнародного бізнесу.
4. Роль державної зовнішньоекономічної політики у підвищенні конкурентоспроможності товарів та підприємств країни.
5. Лібералізація інвестиційного законодавства – основна умова розвитку міжнародної підприємницької діяльності.

Кросворд

По горизонталі:

3. Довгострокові грошові вкладення на придбання капітальних ресурсів.
4. Урядові виплати, які держава здійснює щодо індивіда.
6. Об'єкт купівлі – продажу.

По вертикалі:

1. Кількісна визначеність зміни будь-чого (наприклад, інвестиції).
2. Показник, що характеризує у відносному вигляді зміну економічних величин.
5. Яке середовище є сукупністю економічних умов у країні, в якій фірма здійснює свої операції.

Завдання для перевірки знань «Впишіть номер визначення кожного терміна»

1	Прямі інвестиції	7	Хедж-фонд
2	Міжнародний бізнес	8	Міжнародна фірма
3	Ліцензування	9	Інституційні інвестори
4	Скіммінг	10	Портфельні інвестиції
5	Міжнародний взаємний фонд	11	Багатонаціональна корпорація
6	Економічне середовище	12	Іноземні інвестиції

- А** Сукупність економічних умов у країні, в якій фірма здійснює свою діяльність.
- Б** Система ділових взаємовідносин та господарських операцій, які здійснюються суб'єктами господарювання двох або більше країн з метою отримання прибутку.
- В** Головний суб'єкт міжнародного бізнесу на всіх рівнях.
- Г** Передача прав інтелектуальної власності партнеру з іншої країни на умовах отримання певних доходів.
- Д** Як правило, акціонерне товариство, статутний капітал якого не має певної національної належності, тобто власниками компанії є резиденти різних країн.
- Е** Стратегія, що передбачає входження на окремі вибрані сегменти іноземних ринків при низьких витратах, значних організаційних зусиллях підприємства і помірному ризику.

- Є** Сукупність усіх видів майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти інвестування іноземними інвесторами для отримання прибутку.
- Ж** Вкладення капіталу для одержання довгострокового інтересу й забезпечують його за допомогою права власності або вирішальних прав в управлінні.
- З** Вкладення капіталу, що не забезпечують контролю над об'єктом вкладення, а дають лише довгострокове право на дохід, причому навіть переважно в змісті черговості одержання такого доходу.
- И** Юридичні особи, що активно інвестують власні кошти та кошти клієнтів в акції та інші фінансові активи на професійній основі.
- І** Інвестиційний фонд, що вкладає кошти у цінні папери різних країн (у тому числі в різних валютах) з метою диверсифікації ризику та підвищення прибутковості.
- Ї** Інвестиційна компанія (фонд), що використовує техніку хеджування для обмеження ризику втрат.

Практичні завдання

Завдання 1. Складіть дерево цілей виходу фірми зовнішні ринки.

Завдання 2. Складіть схему, що характеризує елементи міжнародного бізнес-середовища.

Завдання 3. Складіть схему, що характеризує елементи міжнародного регулювання бізнес-середовища.

Завдання 4. Складіть схему, що характеризує вплив міжнародних організацій на детінізацію світового бізнес-середовища.

Індивідуальні науково-дослідні завдання

1. Форми виходу фірм на зарубіжні ринки.
2. Особливості діяльності фірм на зарубіжних ринках.
3. Сучасні тенденції розвитку інтернаціоналізації виробництва, капіталу, підприємництва, управління.
4. Оцінка рівня інтернаціоналізації бізнесу для підприємства, галузі та країни.
5. Інтернаціоналізація малого та середнього бізнесу в умовах глобалізації.
6. Стратегії побудови організаційної структури ТНК при формуванні власної виробничої мережі.
7. Транснаціональні корпорації та інтернаціоналізація науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок.
8. Транснаціональні корпорації країн з ринками, що розвиваються, та їх роль у формуванні ланцюжків доданої вартості.
9. Транснаціональні та транскордонні кластери.
10. Аутсорсинг як модель організації міжнародного бізнесу.
11. Поняття ефективності міжнародного бізнесу на різних рівнях керування.
12. Методика оцінки ефективності міжнародної угоди (*наприклад: експортної, імпоротної, лізингової, ліцензійної та ін.*).
13. Основні форми міжнародного бізнесу в Україні.
14. Чинники зростання зовнішньоторговельного обороту України.
15. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності компанії.

ТЕМА 7. УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНОЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

- 7.1. Міжнародна конкурентоспроможність: основні категорії та поняття.
- 7.2. Міжнародна конкурентоспроможність підприємства та теоретичні основи її аналізу.
- 7.3. Конкурентоспроможність регіону та її основні характеристики.
- 7.4. Фактори та умови забезпечення конкурентоспроможності країн.

Література

1. Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин: кол. моногр. / О.В. Баула, Т.М. Вісіна, О. М. Лютак, [та ін.]. Луцьк: Вежа Друк, 2017. 312с.
2. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації. Монографія. К.: КНЕУ, 2004. 275с.
3. Баула, О., Жуков С., Лютак, О., Столярчук Я. і Корольчук Л. Організаційно-фінансові детермінанти інноваційної складової конкурентоспроможності країни. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 5(40), с. 465–474. doi: 10.18371/fcaptr.v4i35.245199. <https://fkd.ubs.edu.ua/index.php/fkd/article/view/3448>
4. Баула О.В., Лютак О.М. Організаційно-інституційні напрями посилення позицій України в міжнародній інвестиційній діяльності. *Міжнародна економічна політика*. К.: КНЕУ, №2 (31). 2019. DOI 10.33111/ier.2019.31.06
5. Брич В. Я., Охота В. І. Міжнародна конкурентоспроможність країн в умовах глобалізації: моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 212 с.
6. Войнова Є.І. Глобальна конкурентоспроможність країни: обґрунтування категорії, типи, фактори та наслідки. URL:http://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/7.pdf
7. Гамов М. С. Регіональна конкурентоспроможність економіки України : навч. посіб. / М.С. Гамов, О.І. Шнирков. Запоріжжя: ЗНТУ, 2011. 292 с.
8. Зозульов О. Місце маркетингу у посиленні конкурентних позицій підприємства. *Маркетинг і реклама*. 2002. № 9. С.44–47.
9. Карапетян Е. Т. Проблеми підвищення конкурентоспроможності національних підприємств. *Електронне наукове видання Збірник наукових праць «Сучасні підходи до управління підприємством»*. 2016. №1.
10. Ковальська Л.Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення: монографія. Луцьк, 2007. 420 с.
11. Козик В.В., Панкова Л.А. Світова економіка та міжнародні економічні відносини: Навч. посібник. Львів, 2015. 158 с.
12. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: [монографія] / за заг. ред. О. Янкового. Одеса: атлант, 2013. 470 с.
13. Кузьмін О. С., Горбаль Н. І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств. Львів: Компакт-ЛВ, 2005. 304 с
14. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський. К.: Україна, 1997. 237с.
15. Лютак О.М., Баула О.В. Інноваційна складова оптимізації потоків міжнародної трудової міграції як фактор нарощення міжнародної конкурентоспроможності України. *Актуальні проблеми економіки*. № 6. 2020. С.97-106.

16. Лютак О.М., Баула О.В., Шуляк А.П. Вплив глобальних трансформацій світового ринку інформаційно-комунікаційних технологій на міжнародну конкурентоспроможність. *Актуальні проблеми економіки*. № 9. 2020. С.86-95.
17. Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент: [навч. посібн.] / В.Д. Немцов, Л.С. Довгань. К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2001. 539 с.
18. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. К.: Основи, 1998. 390 с.
19. Романенко О.П. Поняття конкурентоспроможності регіону та його основні ознаки. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3869>
20. Савчук В.І. Системи управління конкурентоспроможністю, Основа, Харків, 2008. 354с.
21. Сіваченко І.Ю., Козак Ю.Г., Єхануров Ю.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства. Київ, 2006. 340 с.
22. Скоробогатова Н. Міжнародна конкурентоспроможність країн у реаліях інноваційних зрушень Індустрії 4.0. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 3. С. 21-28.
23. Труніна І. М. Дослідження конкурентних переваг суб'єктів підприємницької діяльності в умовах глобалізації. *Часопис економічних реформ*. №3 (19)/2015. С. 43-49.
24. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. / Д.Г.Лук'яненко, А.М.Поручник, Л.Л.Антонюк та ін.; За заг. ред. Д.Г.Лук'яненка, А.М.Поручника. К.: КНЕУ, 2006. 1408 с.
25. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства [Текст] : конспект лекцій / С. В. Тютюнникова, Л. О. Мельник ; Харк. держ. ун-т харч. та торг. Х. : ХДУХТ, 2010. 186 с.
26. Яковлева С. Міжнародна конкурентоспроможність і політика національної безпеки в умовах глобалізації. URL: <http://social-science.com.ua/article/686>
27. Bogatyrov O., Baula, O., Liutak, O., Galaziuk N. Conceptual foundations of financial support for increasing the innovative component of Ukraine's international competitiveness. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Університет банківської справи. 1, №36 (2021). С. 341-350. <https://fkd.ubs.edu.ua/index.php/fkd/article/view/3197/3152>
28. Doing Business 2018 Going Beyond Efficiency. URL: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2018>
29. IMD WORLD COMPETITIVENESS YEARBOOK 2018. – Published by the IMD World Competitiveness Center. 2019. 559 p. URL: http://www.conicyt.cl/wp-content/uploads/2014/07/IMD_WCY-2018.pdf
30. Innovation and Investment Component of International Competitiveness in Conditions of Implementation of the European Integration Course of Ukraine. Text: Monograph / Liutak O., Baula O., Savosh L., Korolchuk L., Lisovska L. Lutsk : Volynpoligraf, 2021. 234 p.
31. Kim, T., & Kim, O. (2021). INTERNATIONAL COMPETITIVENESS: THE ROLE OF MACROECONOMIC STABILITY. ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE GLOBAL ECONOMY. *Economy and Society*, (34). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-64>
32. Wensley R. Assessing Advantage: A Framework for Diagnosing Competitive Superiority. // *Journal of Marketing*. 1988. April. vol. 52, pp. 65-72.

7.1. Міжнародна конкурентоспроможність: основні категорії та поняття

Категорії конкуренції і конкурентоспроможності, загальні для всієї економіки, набувають деяких особливих рис залежно від конкретних сфер і галузей на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Конкурентоспроможність – одна з найскладніших економічних категорій, яку необхідно розглядати на декількох рівнях:

конкурентоспроможність товару;

конкурентоспроможність товаровиробника (корпорації або фірми);

конкурентоспроможність регіону;

галузева конкурентоспроможність;

конкурентоспроможність країн.

Між усіма цими рівнями конкурентоспроможності існує певна залежність, яка полягає в тому, що державна і галузева конкурентоспроможність в остаточному підсумку визначаються здатністю конкретного товаровиробника випускати конкурентоздатний товар.

Під конкурентоспроможністю товару розуміється комплекс споживчих, цінових і якісних характеристик товару, що визначають його успіх як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Конкурентоспроможність товару можна визначити тільки в порівнянні з товарами-аналогами. Концепція здобула популярність в останні десятиліття ХХ ст.

Конкурентоспроможність підприємства – це відносна характеристика в межах певної галузі, яка визначає рівень переваг або відставання підприємства по відношенню до інших учасників внутрішнього та зовнішнього ринку, коливається – від позиції лідера до аутсайдера галузі або світового ринку та визначається за такими параметрами як технологія, кваліфікація персоналу, якість, політика збуту тощо.

Міжнародна конкурентоспроможність регіону – це його здатність в умовах глобальної конкуренції на основі ефективного використання наявних традиційних і створення унікальних ресурсів локального розвитку стимулювати підвищення продуктивності виробництва та рівня життя місцевого населення і, відповідно, забезпечувати високий конкурентний статус у гео економічному просторі в довгостроковій перспективі.

Конкурентоспроможності галузі – це ефективність роботи сукупності підприємств, що оцінюється, окрім традиційних критеріїв, за показниками, що характеризують і описують міру живучості і динамічності галузі при різних сценаріях розвитку економіки даної країни і світу в цілому.

Конкурентоспроможність країни – це сукупність властивостей, притаманних національній економіці, які визначають здатність країни конкурувати з іншими країнами.

Поняття конкурентоспроможність модифікується в залежності від цілей і задач, вивчення вимагають аналіз суб'єктів ринкових відносин (інвесторів, конкурентів, партнерів та інші) та врахування масштабів діяльності – внутрішні та зовнішні ринки.

Поняття конкурентоспроможність найчастіше орієнтоване на оцінку теперішнього рівня без врахувань факторів майбутнього впливу чи динаміку в наступному періоді. Підвищення конкурентоспроможності в такому випадку випускається з уваги, його умови існування та особливості.

Поняття конкурентоспроможність для деяких суб'єктів ринку є не

адаптованою методикою по її оцінці. Відповідно призводить до невідповідних параметрів та критеріїв, без можливості порівняння та опрацювання їх реального рівня конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність – не показник, рівень якого можна обчислити для себе і для конкурента, а потім перемогти. Насамперед – це філософія роботи в умовах ринку, що орієнтує на:

- розуміння пріоритетів споживача і тенденцій їх розвитку;
- знання поведінки і можливостей конкурентів;
- знання стану і тенденцій розвитку ринку;
- розуміння тенденцій розвитку зовнішнього середовища;
- вміння створити такий товар і так довести його до споживача, щоб той надав йому перевагу в порівнянні з товаром конкурента.

Це означає, що *конкурентоспроможність не є явищем, притаманним даному об'єкту, не впливає з його внутрішньої природи, а виявляється за умов порівняння цього об'єкта з іншими.*

Слід особливо відзначити, що в економічній літературі, у тому числі й у закордонній, конкурентоспроможність інтерпретується по-різному в залежності від характеру об'єкта, до якого це поняття стосується.

Основними складовими які характеризують конкурентоспроможність на рівні світового господарства як середовища конкурентної боротьби, є наступні:

товар – підприємство – галузь (як сукупність підприємств) – регіон – національна економіка.

Найбільш повно поняття конкурентоспроможності вивчено на рівні підприємства, діяльність якого здійснюється в умовах відкритого ринку. Складніше піддається сприйняттю поняття конкурентоспроможності на макrorівні, тому що воно відображає позиції національної економіки та її здатність їх зміцнювати – нарощувати темпи економічного зростання, підвищувати рівень зайнятості населення та збільшувати реальні доходи громадян.

Поняття національної конкурентоспроможності безпосередньо пов'язане з оцінкою конкурентоспроможності галузей економіки певної країни, в свою чергу галузі розглядаються як сукупність підприємств які виробляють конкурентоспроможну продукцію.

Загалом одним із складових системи показників, що доповнюють характеристику конкурентоспроможності фірми і можуть впливати на її зміни виступає показник конкурентоспроможності товару.

В найбільш загальному вигляді виділяють зовнішні та внутрішні конкурентні переваги.

Зовнішня конкурентна перевага товару — це перевага у властивостях товару, яка створює «цінність для покупця» внаслідок повнішого задоволення його потреби.

Ця перевага збільшує «ринкову силу» організації, тому вона може змусити ринок підняти ціну продажу вище, ніж пріоритетний конкурент, який не володіє такою перевагою (іноді її називають перевагою в ціні товару). Оцінкою такої сили можна вважати еластичність попиту за ціною. Внутрішня конкурентна перевага — це перевага організації у витратах виробництва, яка створює «цінність для виробництва» внаслідок вищої його продуктивності. Внутрішня перевага забезпечує організації більшу стійкість до зниження ціни продажу, яка нав'язана ринком або конкурентами, та вищу рентабельність. Ці два типи конкурентної переваги, які мають різне походження, часто виявляються несумісними. Ці переваги можна визначити під час виявлення «ринкової сили» (співвідношення максимальної ціни продажу товару конкретної організації й ціни пріоритетного конкурента) та «продуктивності» (співвідношення витрат на одиницю конкретної організації й пріоритетного конкурента).

Конкурентні переваги є концентрованим виявленням переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності підприємства, яку можна виміряти економічними показниками (додатковий прибуток, більш висока рентабельність, ринкова доля, об'єм продаж).

Конкурентну перевагу не можна ототожнювати з потенціальними можливостями компанії. Традиційний розподіл конкурентних переваг на більш низькі витрати і диференціацію товарів не відбиває розмаїття існуючих конкурентних переваг і реальної ситуації, що склалася на вітчизняних ринках. Ряд авторів виділяють такі критерії класифікації конкурентних переваг: за характером джерел (конкурентні переваги, засновані на різних факторах), за ініціатором (кон'юнктура ринку, державна політика в області регулювання конкуренції, діяльність конкурентів і безпосередньо підприємства), за терміном дії (довгострокові, середньострокові і короткострокові), за характером динаміки (стійкі і нестабільні), за рівнем ієрархії (на рівні товару, на рівні фірми, на рівні галузі, на рівні економіки), стосовно ціни (цінові і нецінові), за можливістю імітації (унікальні і ті, що імітуються), за сферою прояву (науково-дослідницькі розробки (НДР), виробництво, реалізація, сервіс і експлуатація) та ін. (рис. 7.1).

Полтавська Є.О. поділяє конкурентні переваги за джерелами виникнення на внутрішні і зовнішні, ця класифікація відбиває потреби ринку – задоволення споживачів і відповідає меті створення і функціонування любого підприємства – одержання прибутку [⁴¹, с. 42].

Існує два антагоністичні погляди щодо можливостей отримання конкурентних переваг. Згідно традиційного й найбільш поширеного погляду конкурентні переваги компанія отримує у процесі роботи на ринку. Початкові невдачі не повинні відлякувати компанію від роботи на певному ринку. Працюючи за принципом «спроб та помилок» фірма з часом досягне певних конкурентних

⁴¹ Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент: [навч. посібн.] / В.Д. Немцов, Л.Є. Довгань. К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2001. 539 с.

Рис. 7.1. Класифікація конкурентних переваг

переваг. Таких поглядів дотримуються, наприклад, школи стратегічного планування, позиціонування, підприємництва та деякі інші. В якості аргументів адепти даного погляду найчастіше наводять приклад японських автомобілебудівних компаній на американському ринку. Початкові невдачі на ньому спонукали японців до ще більш плідної праці, наслідком якої стало домінування на американському ринку малолітражних автомобілів та мотоциклетної техніки.

Іншої позиції щодо можливостей отримання конкурентних переваг дотримуються представники школи, яку можна умовно назвати «школою перманентних переваг». Представники цієї школи, яка сформувалася у Європі, зокрема, у Швеції, вказують на те, що дійсно, певні конкурентні переваги можна отримати у процесі «ринкового навчання», проте стратегічні переваги є природними, перманентними й обумовлені середовищем, у якому працює фірма. Наприклад, Німеччина — лідер у прецизійній механіці завдяки природнім якостям інженерно-технічних працівників на німецьких заводах тощо [42].

Для отримання конкурентних переваг компанії спочатку потрібно визначитися із підходами, які будуть застосовуватися для цього. Аналіз таких підходів достатньо вичерпно проведено у статі Джорджа Дея та Бобіна Венслі [43]. Згідно

⁴² Зозульов О. Місце маркетингу у посиленні конкурентних позицій підприємства. Маркетинг і реклама. 2002. № 9. С.44–47.

⁴³ Wensley R. Assessing Advantage: A Framework for Diagnosing Competitive Superiority. // Journal of Marketing. 1988. April. vol. 52, pp. 65-72.

цих авторів існує два основних підходи до отримання конкурентних переваг: підхід, акцентований на споживачах, підхід, акцентований на конкурентах.

Застосування даного підходу передбачає концентрацію фірми на потребах споживачів, застосування методів, які посилюють об'єктивне та суб'єктивне задоволення споживачів товарами фірми.

Основним методом посилення конкурентних позицій, який застосовується в межах даного підходу є диференціація товару, інструментом реалізації якої є позиціонування, яке проводиться, насамперед, за рахунок відповідного комплексу маркетингових комунікацій та стратегії просування. Диференціація передбачає виокремлення торгівельної марки у свідомості споживача поміж марок конкурентів, створення асоціації з певними перевагами чи вигодами. Диференціація може базуватися на об'єктивних чи суб'єктивних властивостях товару. В залежності від цього вибирається стратегія та тактика позиціонування [44].

Підхід, акцентований на споживачах, передбачає, що фірма отримує конкурентні переваги у разі, якщо її товари краще, аніж товари конкурентів задовольняють потреби споживачів. В силу останнього, вважається, що даний підхід є більш задовільним з точки зору концепції маркетингу.

Конкурентна перевага з'являється, коли досить велика кількість покупців стане зацікавлена у пропонованих диференційованих атрибутах і характеристиках товару. Чим сильніша зацікавленість покупців у різноманітних характеристиках продукції, тим сильніша конкурентна перевага компанії. Диференціація забезпечує тривалу і більш прибуткову конкурентну перевагу, коли вона базується на: технічній досконалості; якості виробів; чудовому обслуговуванню клієнтів [45, с. 344, 350].

Даний підхід по суті використовує один із шляхів, запропонованих М.Портером [46]. У даному випадку носієм конкурентної переваги є комплекс маркетингу підприємства, як основний інструмент впливу на поведінку та свідомість споживача з боку фірми.

Саме завдяки реструктуризації свідомості споживача, його семантичного простору, під час проведення позиціонування створюється конкурентна перевага, яка полягає у спрощенні процесу прийняття рішення споживачем під час купівлі товару на користь марки компанії, формуються преференції та лояльність споживачів, що у свою чергу дозволяє зменшити цінову еластичність та збільшити прибутковість бізнесу.

Для ефективної реалізації стратегії диференціації від підприємства вимагається низка взаємопов'язаних дій, а саме: своєчасні маркетингові дослідження, адекватна сегментації та позиціонуванню, активна інноваційна політика підприємства (передусім, продуктова інновація), розробка вірної

---

⁴⁴ Зозульов О. Місце маркетингу у посиленні конкурентних позицій підприємства. Маркетинг і реклама. 2002. № 9. С.44–47.

⁴⁵ Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент: [навч. посібн.] / В.Д. Немцов, Л.Є. Довгань. К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2001. 539 с.

⁴⁶ Портер М. Е. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / Портер М. Е.; переклад з англ. К.: Основи, 1997. 390 с.

продуктової політики (товарної та цінової стратегій, стратегії розповсюдження та просування).

Конкурентна перевага виробника з оптимальними витратами складається в близькості по ключових параметрах «якість — обслуговування — характеристики — привабливість» до конкурентів, з одного боку, і перевазі над ними по витратах, — з іншого [47, с. 352].

Для формування конкурентних переваг за рахунок диференціації або більш низьких витрат компанія має проаналізувати основні та допоміжні види діяльності, які створюють так званий ланцюг вартості, запропонований М. Портером. У зв'язку з тим, що наведені функції, як правило, у компанії виконують різні відділи, працівники яких мають слабке уявлення щодо функцій інших підрозділів, координація даних функцій має багато у чому вирішальний вплив на ефективність діяльності компанії на ринку.

Кожен з процесів у ланцюгу цінностей є потенційним джерелом конкурентної переваги й, отже, повинен бути розглянутий при аналізі конкурентів. Практичне значення аналізу ланцюга цінностей — виявлення співвідношення позиції фірми до її конкурентів щодо витрат [48, с. 331-332].

Іншим шляхом отримання конкурентних переваг у межах підходу, акцентованому на конкурентах, є застосування методів погіршення якості конкурентного середовища.

7.2. Міжнародна конкурентоспроможність підприємства та теоретичні основи її аналізу

Базовою топ-характеристикою господарської діяльності будь-якого суб'єкта є ефективність (від терміна «ефект»). У контексті «умови (ресурси, причина) — результат» **ефективність** — це результативність операційних процесів підприємства або його бізнес-діяльності у цілому.

Сучасними методологічними підходами до визначення ефективності є: цільовий, системний та організаційно-поведінковий.

Цільовий підхід до визначення ефективності є найбільш поширеним. У відповідності з ним критерієм ефективності є ступінь досягнення цілей підприємства. «Те, що ми розуміємо під ефективністю» — стверджував Р.Бернард «— полягає у виконанні поставлених цілей. Ступінь їх виконання відображає ступінь ефективності».

Альтернативою цільового підходу до визначення та оцінки ефективності діяльності підприємства є **системний підхід**. В рамках системного підходу підприємство розглядається як складна динамічна система, яка отримує ресурси (фактори виробництва) із зовнішнього середовища (більш великої системи),

⁴⁷ Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент: [навч. посібн.] / В.Д. Немцов, Л.Є. Довгань. К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2001. 539 с.

⁴⁸ Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент: [навч. посібн.] / В.Д. Немцов, Л.Є. Довгань. К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2001. 539 с.

здійснює цілеспрямований процес їх трансформації і повертає їх у зміненій формі (товари і послуги) у зовнішнє середовище

Системний підхід ґрунтується, по-перше, на врахуванні важливої ролі зовнішнього середовища у визначенні та оцінці ефективності підприємства і, по-друге, критерій ефективності повинен відображати як рівень взаємодії підприємства з зовнішнім середовищем, так і стан повного циклу «вхід (витрати) – процес – вихід (результати)», а не тільки його результативність, як це має місце у цільовому підході.

Організаційно-поведінкова концепція ефективності, авторами якої є американські економісти Д. Л. Гібсон, Дж. Іванцевич та Джеймс Х. Доннелі-молодший, ґрунтується на управлінському підході до визначення та оцінки ефективності.

Кінцевим критерієм організаційної ефективності визначається здатність організації (підприємства) зберігати свої позиції як елементу більш складної системи, яка поглинає, переробляє і повертає ресурси у зовнішнє середовище. У часовому вимірі оцінка ефективності функціонування підприємства має відбуватися у коротко-, середньо- та довгостроковому планах, які відображають стадії життєвого циклу підприємства.

У короткостроковому плані «ефективність організації – це відношення «виходів» до вхідних факторів»; у середньостроковому плані – це «здатність організації функціонувати певний час» на основі її конкурентоспроможності та розвитку (інвестування); у довгостроковому плані – це «здатність організації забезпечувати виживання та її цілісність як системи».

Одним із критеріїв ефективності є **конкурентоспроможність економічного суб'єкта**. Основними ознаками конкурентоспроможності як одного з критеріїв ефективності є наступні:

1. Відносний (порівняльний) характер. Конкурентоспроможність проявляється тільки через порівняння характеристик економічного суб'єкта з характеристиками інших суб'єктів даного ринку.

2. Релевантний характер критерію конкурентоспроможності, який означає, що траєкторія руху даного економічного суб'єкта (його конкурентна позиція) відносно інших суб'єктів може бути визначена тільки в межах релевантного зовнішнього середовища.

3. Часовий характер (динамічність) критерію конкурентоспроможності характеризує положення суб'єкта у конкурентному полі в координатах часу як результат його конкурентної діяльності.

Конкурентоспроможність – це потенціальна або реалізована здатність економічного суб'єкта до функціонування у релевантному зовнішньому середовищі, яка ґрунтується на конкурентних перевагах і відображає його позицію відносно конкурентів.

Існують різні методи аналізу конкурентних переваг, але найбільш широко розповсюдженими є методи, які характеризують ринкові позиції підприємства (продукції). Вони поділяються на формальні та матричні моделі дослідження

окремого виду діяльності (бізнесу) підприємства. Серед формальних методів слід виділити:

- 1) - модель М. Портера;
- 2) - модель продукт-ринок (І.Ансоффа);
- 3) - модель накопиченого досвіду;
- 4) - модель ЖЦП (життєвого циклу продукту);
- 5) - модель ЖЦТ (життєвого циклу технологій).

До матричних належить:

- модель БКГ;
- метод «Мак-Кінзі»;
- модель Shell/DPM;
- модель Хофера/Шенделя;
- метод ADL;
- метод PIMS.

I. Методи, які характеризують рівень менеджменту підприємства:

- метод комплексного стратегічного аналізу SWOT;
- метод комплексного стратегічного аналізу SPACE;
- метод LOTS;
- метод експертного оцінювання;
- метод картування стратегічних груп.

II. Методи, які характеризують рівень фінансово-економічної діяльності підприємства:

- Методи фінансово-економічного аналізу;
- Методи прогнозування фінансово стану підприємства.

Розглянемо кожен із представлених методів та визначимо особливості їхнього застосування.

Методи, що характеризують ринкові позиції підприємства, доцільно поділити на формальні та матричні моделі дослідження.

Формальні моделі прийнято розуміти в термінології економіко-математичних методів, як відображення економічних процесів і явищ. В ринковій же економіці великого поширення набуло поняття моделі як інструменту вироблення стратегій, не обов'язково формалізованої у вигляді математичних відносин, однак такої, що відображає динамічність процесів у зовнішньому і внутрішньому середовищі. В таблиці 7.1. представлено формальні моделі дослідження окремого виду діяльності (бізнесу) підприємства, їх переваги та недоліки, а також доцільність застосування.

У залежності від географічної координати бізнесу суб'єкта ринку розрізняють: **національний, регіональний та міжнародний (глобальний) рівні конкурентоспроможності.**

На корпоративному рівні в аналізі конкурентоспроможності підприємства (організації) важливого значення набуває застосування логістичного підходу.

Таблиця 7.1. Формальні моделі дослідження окремого виду діяльності (бізнесу) підприємства

Метод аналізу	Переваги	Недоліки	Доцільність застосування
Модель конкурентної переваги (М. Портера)	Дає можливість визначити всебічний вплив зовнішніх сил на конкуренцію	За наявності особливої позиції на ринку, відомо як досягнути переваги над конкурентами; концентрація тільки одному виді стратегії	Можливе та необхідне
Модель продукт-ринку (І.Ансоффа)	Дозволяє оптимізувати розподіл ресурсів підприємства і визначити характеру його дій на ринку	Для проведення аналізу потрібні кваліфіковані кадри зі спеціальною підготовкою; можуть виникати проблеми зі збиранням даних	Можливе та необхідне
Модель накопиченого досвіду	Дозволяє оцінити закономірність формування затрат залежно від питомого обсягу виробництва, дає можливість порівняти витрати конкурентів, які діють на одному і тому ж ринку, і виявити необхідність зміни стратегії	Для секторів економіки і ринків з низькими темпами розвитку збільшення виробництва з метою зменшення витрат може привести до перевиробництва продукту.	Можливе для окремих секторів економіки
Модель життєвого циклу товару	Знання стадій життєвого циклу товару дає можливість планувати та оцінювати затрати, прибутки та інвестиції підприємства	Ускладнюється визначення фази, в якій перебуває попит на той чи інший товар у випадку коли модель є нетрадиційною (при відсутності окремої фази)	Можливе для формування прогнозів еволюції первинного попиту в конкретній стратегічній зоні господарювання

Джерело [49].

Для аналізу стратегічних цілей і дій фірми у західній економічній літературі широко використовується поняття «місія», яке визначає філософію фірми у головному напрямку її бізнесу і яке дуже часто трактується як **правило «семи R-s»**, або **логістичний мікс** (за аналогією з маркетинговим міксом): «Ensuring the availability of the right product, in the right quantity and the right condition, at the right place, at the right time, for the right customers, at the right cost».

Зміст логістичного міксу зводиться приблизно до наступного: «*Забезпечення наявності необхідного продукту у потрібній кількості і якості в необхідному місці у встановлений час для конкретного споживача з найкращими витратами*». Логістичний підхід дозволяє визначити **ключові показники**

⁴⁹ Савчук В.І. (2008), *Системи управління конкурентоспроможністю*, Основа, Харків, Україна.

конкурентоспроможності підприємства – якість, час і витрати – як своєрідні вимірники конкурентної позиції підприємства на ринку.

Зростання ролі технологічних перетворень у формуванні конкурентних переваг суб'єктів світового ринку посилює значущість теоретичного аналізу міжнародної технологічної (інноваційної) конкурентоспроможності підприємства – її сутності, походження, показників та механізму формування.

Міжнародна технологічна конкурентоспроможність – це потенційна або реалізована здатність суб'єкта міжнародної конкуренції забезпечувати ефективність його міжнародного бізнесу на основі формування та реалізації технологічних (інноваційних) переваг.

Емпіричну основу сучасної теорії міжнародної технологічної конкурентоспроможності складають наступні види спостережень:

1. Констатація тієї реальності, що зростання концентрації сучасного ринку технологій (у формі його олігополізації або монополізації) є *результатом, а не причиною* успішних інновацій і їх надійного захисту підприємствами-інноваторами розвинених країн.

2. Технологічна активність підприємств у значній мірі визначається їх *галузевою належністю*. Технологічні можливості галузі, у свою чергу, визначаються їх структурою та рівнем концентрації.

3. Технологічний прогрес в *атомістичних галузях* (торгівля, харчова промисловість, переробка сільськогосподарської продукції тощо) у вирішальній мірі залежить від технологій, які генеруються в інших, більш *концентрованих, галузях* промисловості (машинобудування, хімічна та ін.).

Формування міжнародної технологічної конкурентоспроможності підприємства відображається як ланцюг причинності **«інновація – структура ринку (концентрація) – зростання міжнародної технологічної конкурентоспроможності підприємства»**.⁵⁰

Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства – це засіб прямого впливу на об'єкт управління, який має імперативний характер, у той час як регулювання міжнародної конкурентоспроможності підприємства є засобом непрямого впливу на об'єкт управління, який зобов'язує останнього діяти в руслі об'єктивних економічних законів, формою реалізації яких виступають нормативно-правові засоби та акти.

Сучасна концепція управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства ґрунтується на використанні базових положень науки управління підприємством. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства являє собою напрям менеджменту підприємства, спрямованого на формування,

⁵⁰ Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства [Текст] : конспект лекцій / С. В. Тютюнникова, Л. О. Мельнік ; Харк. держ. ун-т харч. та торг. Х. : ХДУХТ, 2010. 186 с.

розвиток і реалізацію конкурентних переваг та забезпечення життєздатності підприємства як суб'єкта міжнародної економічної діяльності.

Об'єктом управління міжнародною конкуренто-спроможністю підприємства є рівень міжнародної конкурентоспроможності, необхідний і достатній для забезпечення життєздатності підприємства як суб'єкта міжнародної конкуренції.

Проблеми рівня міжнародної конкурентоспроможності не є лише; власною справою окремого підприємства, оскільки воно виступає як частина більш складної національної, територіальної й галузевої господарської системи. Вплив рівня міжнародної конкурентоспроможності підприємства мають відчувати не тільки його робітники, а й партнери по кооперації, місце (регіон) розташування підприємства та держава, валютні надходження бюджету якої формуються з доходів суб'єктів її зовнішньоекономічної діяльності.

Визначення цього факту об'єктивно обумовлює **головне завдання управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства** – забезпечення життєздатності та сталого функціонування підприємства як суб'єкта світогосподарських зв'язків за будь-яких економічних, політичних, соціальних та інших змін у його зовнішньому середовищі.

Визначальними елементами для міжнародної конкурентоспроможності фірми можна вважати такі:

1. Специфіка фірми та її основні переваги. Кожна фірма має свою специфіку, і деякі з них є унікальними. Компанії, які вдосконалюють свою діяльність, поступово розвиваються у справах, які вони роблять найкраще, і потім вони можуть бути використані як конкурентна перевага на міжнародних ринках.

2. Репутація. Через деякий час фірма, яка добре використовує свої специфічні особливості, може розвинути певну репутацію. Реклама сама по собі не може призвести до стійкої репутації, якщо компанія не має товару чи послуги, які б відповідали запитам клієнтів; однак це допомагає збільшити впізнаваність продуктів чи компаній серед споживачів.

3. Постійні інновації. На багатьох ринках інновації є передумовою для міжнародної конкурентоспроможності. Це стосується, зокрема, спеціалізованих або високотехнологічних продуктів, а також таких послуг, де технологія та нові послуги відіграють важливу роль.

4. Структура фірми. Структура фірми, яка описує культуру компанії, може включати практику набору та просування в компанію, темпи плинності персоналу, обсяг несправних товарів, кількість скарг клієнтів, відносини компанії з постачальниками та іншими зовнішніми організаціями.

Суб'єктами управління міжнародною конкуренто-спроможністю підприємства є певне коло осіб, що реалізують його завдання. Сучасна світова практика дає можливість визначити наступні п'ять груп суб'єктів управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства (рис. 7.2).

Рис. 7.2. Групи суб'єктів управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства

Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства має бути спрямованим на:

а) нейтралізацію (подолання) або обмеження кількості негативних (деструктивних) чинників впливу на рівень конкурентоспроможності підприємства шляхом формування захисту проти них;

б) використання позитивних зовнішніх чинників впливу для нарощування та реалізації конкурентних переваг підприємства;

в) відтворювання та нарощування конкурентоспроможності підприємства на ґрунті розвитку його топ-характеристик, ринково-продуктової та просторово-часової його адаптації до змін зовнішнього середовища;

г) забезпечення гнучкості управлінських дій і рішень – їх синхронізації з динамікою дії негативних та позитивних чинників конкуренції на певному ринку.

Рис. 7.3. Вісім класифікацій ВЕФ для оцінки якісної конкурентоспроможності у виробництві та експорті

Конкурентоспроможність результатів розглядається у нових перспективах. Традиційно аналіз конкурентоспроможності результатів вивчає ВВП на душу населення, а також рівень зайнятості та безробіття. Більш широкі методологічні оцінки також включають дефіцит бюджету, державний борг і дефіцит поточного рахунку. Однак покращення фіскального або зовнішнього балансу не є самоціллю; скоріше, це обмеження, яке стає обов'язковим, якщо дефіцит постійний. Визначення конкурентоспроможності як «здатності країни, регіону чи місцевості досягати цілей за межами ВВП» вимагає індикаторів щодо цілей за межами ВВП і, враховуючи цілі проекту WWW for Europe, особливо показників, які є корисними

для оцінки прогресу в соціоекологічній трансформації. ВЕФ об'єднує показники в три стовпи «конкурентоспроможності за новими перспективами»: рівень доходу, соціальний рівень та екологічний. Хоча цілей за межами ВВП багато, варто зосередитись на цих трьох напрямках.

Що стосується «стовпа» рівня доходу, ми починаємо з ВВП на душу населення. По-перше, ми віднімаємо амортизацію, яка є витратою, яка не сприяє добробуту, що призводить до чистого національного доходу (NNI). По-друге, ми переходимо до рівня домогосподарства та вивчаємо чистий наявний дохід домогосподарства після сплати податків і соціальних трансфертів (NDHI). Нарешті, ми переходимо від доходу до споживання і розглядаємо кінцеве споживання домогосподарств на витрати (HFCE).

Соціальний стовп містить показники, які характеризують результати соціально-економічних систем країн з точки зору ризику бідності, розподілу доходів та безробіття. Оцінюються такі фактори як:

- рівень ризику бідності після соціальних трансфертів, як у загальній вибірці, так і серед літніх (віком 65 років і старше);
- вплив соціальних трансфертів, розрахований як різниця між рівнями ризику бідності до та після трансфертів;
- нерівність доходу ;
- рівень безробіття серед молоді та рівень тривалого безробіття;
- гендерний розрив у зайнятості, що вимірюється як різниця між рівнями зайнятості чоловіків і жінок.

Екологічний стовп щодо екологічних результатів, вимірює:

- продуктивність ресурсів, тобто вироблення продукції на одиницю вхідних матеріалів;
- інтенсивність викидів парникових газів: тонн вуглекислого газу (CO₂) та азоту;
- обсяг оксидів (NO_x), що викидаються на ВВП або жителя;
- енергоємність виробництва;
- частка електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії.

7.3. Конкурентоспроможність регіону та її основні характеристики

Поняття конкурентоспроможність є не всезагальним, оскільки для різних суб'єктів несе різні методи та способи його досягнення. Враховуючи динамічний розвиток економічної та соціальної системи ще й набуває нового значення та сутності. За відсутності введення сучасних елементів в категорію конкурентоспроможності способи оцінки його втрачають економічної вагомості.

Основними критеріями конкурентоспроможності регіону є (рис. 7.4).

Рис. 7.4. Ознаки конкурентоспроможності регіону

Згідно таких критерій проглядаються погляди вчених економістів, які можна класифікувати в три групи. Наприклад, прихильники першого підходу пов'язують конкурентоспроможності регіону з його **здатністю витримувати конкуренцію на товарних ринках**. Разом з тим це не що інше, як один з предметів конкуренції – підприємство. Проте досягнення тільки конкурентоспроможності підприємств на ринку не завжди свідчить про високий рівень конкурентоспроможності всієї території.

Прихильники другого підходу пояснюють конкурентоспроможність як **здатність регіональної економіки забезпечувати зростання добробуту населення регіону**. Але й тут простежується один предмет конкуренції – населення. Можна також припустити, що обмеженою є думка про досягнення регіоном конкурентоспроможності лише при зростанні рівня життя населення. Представники третього підходу під конкурентоспроможністю регіону розуміють його **здатність виявляти, створювати, використовувати конкурентні переваги для поліпшення конкурентних позицій серед регіонів-конкурентів**.

Конкурентоспроможність регіону – це здатність витримувати конкуренцію з боку інших регіонів у боротьбі за ресурси, необхідні для стійкого розвитку території та вирішення на цій основі соціально – економічних завдань.

Багатогранний характер конкуренції зумовлює широкий діапазон підходів та показників оцінки конкурентоздатності регіонів. У сукупності вони охоплюють як **вертикальний**, так і **горизонтальний ряд об'єктів**. Вертикальний ряд представлений окремими регіонами, галузями, країнами. Горизонтальний ряд являє

собою окремі товари, підприємства, види діяльності.

Практика виробила низку основних підходів до оцінки конкурентоздатності регіону. Дані підходи, на нашу думку, доцільно буде об'єднати в наступні групи (рис. 7.5).

Рис. 7.5. Підходи щодо оцінки конкурентоздатності регіону

Науковець Л.С. Ковальська у своїх роботах пропонує трьохрівневий комплексний підхід, що складається з розрахунку трьох наступних груп показників:

- конкурентні переваги регіону (стан природних ресурсів, інноваційних, людських та фінансових ресурсів);
- рівень людського розвитку (стан і охорона здоров'я населення; фінансування людського капіталу; рівень освіти населення; екологічна ситуація; демографічний розвиток; розвиток ринку праці; соціальне середовище; матеріальний добробут населення; умови проживання населення);
- рівень зовнішньоекономічної відкритості регіону (відкритість економіки регіону, покриття експортом імпорту, частка експорту у валовому регіональному продукті, частка імпорту у валовому регіональному продукті).

За кожною з груп показників розраховуються інтегральні індекси, які у свою чергу, впродовж третього етапу будуть згорнуті у інтегральні індекси конкурентоздатності регіонів, асиметрій та їх економічної безпеки. Третій етап завершується побудовою матриці співвідношень **«рівень конкурентоспроможності регіону - рівень економічної безпеки регіону»**. На думку вченої, при оцінці конкурентоздатності, слід застосовувати рейтингові оцінки регіонів за методом ранжування.

Вважаємо за доцільне підкреслити практичну цінність даного підходу, користувачами якого могли б стати такі зацікавлені сторони, як інвестори,

фінансово-кредитні установи, конкуренти-регіони. Дана методика може бути застосована при розробці регіональної політики конкурентоздатності і державних програм розвитку регіонів.

Комплексність пояснюється тим, що до переліку показників входять чинники, що характеризують **технічні, економічні, екологічні, організаційні, соціальні, міжнародні аспекти**. У переліку показників конкурентоздатності регіону перші вісім є стратегічними (витрати з офіційних джерел у розвиток людини, інвестиційна активність у регіоні, інноваційна активність у регіоні, активність малого бізнесу, ефективність використання природних та виробничих ресурсів), останні – фактичними, результативними, головний з яких «якість життя населення».

7.4. Фактори та умови забезпечення конкурентоспроможності країни

Конкурентоспроможність країни — це сукупність властивостей, притаманних національній економіці, які визначають здатність країни конкурувати з іншими країнами. Рівень конкурентоспроможності країни визначається за різними методиками. Провідними міжнародними організаціями, які займаються ранжуванням країн за рівнем конкурентоспроможності є Світовий економічний форум (World Economic Forum) та Інститут розвитку менеджменту (The International Institute for Management Development (IMD)).

Міжнародна конкурентоспроможність країни — це ступінь можливості країни при умовах вільного і справедливого ринку виготовляти товари і послуги, які відповідають вимогам світових ринків при одночасному зберіганні чи підвищенні доходів своїх громадян.

Світовий досвід показує, що конкурентоспроможність національної економіки та її складових може швидко підвищуватись внаслідок продуманої системи цілеспрямованих дій, в яких значна роль належить інститутам держави. Відомий фахівець із теорії конкурентоспроможності М. Портер у своїх останніх роботах зазначає, що метою будь-якого уряду та його стратегічним напрямком є створення такого середовища, в якому фірми зможуть підвищувати свої конкурентні переваги. Однак за сучасних умов конкурентоспроможною може бути лише та національна економіка, що найефективніше використовує можливості глобалізації. Країна, відкрита для міжнародної конкуренції, забезпечує гнучкість використання усіх ресурсів для товаровиробників, що, в кінцевому рахунку, й призводить до підвищення її конкуренто-спроможності.

Для оцінки конкурентоспроможності національної економіки застосовують **кількісні (hard data) та якісні (survey data) (експертні та соціологічні) методи**. **Кількісні** — базуються на використанні математичних і статистичних методів аналізу для показників. Це здебільшого стосується обсягів ринку в грошовому чи натуральному вираженні, цін, витрат і факторів, які

на них впливають. Даний метод використовують у своїх дослідженнях, передусім, консалтингові фірми, які оцінюють конкурентоспроможність різних країн світу та роблять конкретні техніко-економічні обґрунтування різних методів і підходів до їх підвищення. **Кількісний аналіз доповнює якісний**, оскільки не всі фактори та механізми зростання конкурентних переваг нагромадження потенціалу конкурентоспроможності, можна виміряти. Цей метод достатньо точний, хоча й дає можливість оцінити явище через певний проміжок часу.

У теорії та практиці міжнародних економічних взаємин існує декілька підходів до визначення конкурентоспроможності національної економіки та показників, які її характеризують. На наш погляд, їх можна згрупувати у дві основні групи:

- оцінювання на основі окремих показників, які характеризують вартісні результати виробництва, чи використання певних ресурсів;
- оцінювання на основі системного підходу з використанням як статистичних показників, так і результатів моніторингу.

Окрім того можна виокремити зовнішні та внутрішні фактори впливу на конкурентоспроможність країни рис. 7.6 та 7.7.

Фактори втрати

- ПОЛІТИЧНІ Міжнародні санкції Ембарго Впровадження нових стандартів
- ЕКОНОМІЧНІ Зниження світової ціни
- ТЕХНОЛОГІЧНІ Розробка радикальних інновацій

Фактори розширення

- ПОЛІТИЧНІ Підписання міжнародних торговельних угод
- ЕКОНОМІЧНІ Зростання попиту на світовому ринку Зменшення пропозиції на світовому ринку Зростання ціни на світовому ринку

Фактори звуження

- ПОЛІТИЧНІ Введення квот Анулювання міжна-родних торгових угод
- ЕКОНОМІЧНІ Зменшення попиту на світовому ринку Зниження ціни на світовому ринку Зростання пропозиції на світовому ринку
- ТЕХНОЛОГІЧНІ Впровадження нових технологій, інновацій

Фактори отримання

- ПОЛІТИЧНІ Підписання міжнарод-них торговельних угод
- ЕКОНОМІЧНІ Зростання попиту на світовому ринку Зростання світової ціни Приплив прямих іноземних інвестицій (ПІІ)

Рис. 7.6. Зовнішні фактори впливу на конкурентоспроможність країн

Фактори втрати

- ПОЛІТИЧНІ Заборона вивозу Військовий стан
- ЕКОНОМІЧНІ Інфляція, що призводить до підвищення собівартості продукції Затяжні економічні кризи

Фактори розширення

- ПОЛІТИЧНІ Заходи до залученню ПІІ Заходи по стимулюванню конкурентоспроможності Державна підтримка експортоорієнтованих галузей Підписання міжнародних торгових угод
- ЕКОНОМІЧНІ Девальвація національної валюти Економічний підйом Розробка нових ресурсів
- ТЕХНОЛОГІЧНІ Впровадження нових технологій

Фактори звуження

- ПОЛІТИЧНІ Політична нестабільність
- ЕКОНОМІЧНІ Ревальвація національної валюти Економічний спад

Фактори отримання

- ПОЛІТИЧНІ Макроекономічна і політична стабільність Наявність виваженої стратегії конкурентоспроможного розвитку країни
- СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ Охорона здоров'я Розвиток освіти Рівень заробітних плат Кількість населення
- ЕКОНОМІЧНІ Інституційний розвиток Розвиток інфраструктури Ефективність ринку праці Розвиненість ринку товарів і послуг Розвиненість фінансового ринку Розмір ринку
- ТЕХНОЛОГІЧНІ Рівень розвитку інновацій і технологій
- ЕКОЛОГІЧНІ Природні надра, їх кількість і ефективність використання

Рис. 7.7. Внутрішні фактори впливу на конкурентоспроможність країн

Згідно з Всесвітнім економічним форумом, методологія вимірювання міжнародної конкурентоспроможності повинна, насамперед, враховувати чотири групи чинників, що впливають на економічну ефективність країни та її компаній:

1) ***Привабливість внутрішнього ринку кожної країни*** порівняно з рівнем проникнення національних компаній на зовнішні ринки. Деякі країни процвітають завдяки постійній і інтенсивній присутності їх товарів або прямих іноземних інвестицій (ПІІ) на інших ринках. Типовими прикладами таких країн є Німеччина, Південна Корея і Японія. З іншого боку, існують процвітаючі країни, які створюють привабливе середовище для іноземних інвесторів та вітчизняних компаній, таких як Ірландія, Тайвань і Великобританія.

2) ***Рівень направленості на внутрішній ринок чи на глобалізацію***. При цьому враховуються відмінності у тому як країни будують свою економіку. Деякі країни більше переслідують свої цілі стосовно внутрішньо орієнтованої економічної політики, де виробники товарів і послуг близькі кінцевому споживачеві, а у разі надання державних послуг, постачання усіх соціальних послуг на внутрішньому ринку; а інші країни мають більш зовнішньо орієнтовану економіку, де управління економікою в умовах міжнародного поділу праці і світової доданої вартості має першорядне значення (типові приклади: в області телекомунікацій, комп'ютерів і автомобільної промисловості).

3) *Багатство реальних активів порівняно з процесами*. Ця група факторів пов'язана з економічними факторами між країнами, виробництво яких залежить від внутрішньої сировини (наприклад, Бразилія), і тими, які надають більшого значення процесам переробки сировини для створення високої доданої вартістю, наприклад, США і Японія. Ці порівняння враховують відмінності, обумовлені орієнтацією на внутрішні ресурси, і відмінності, обумовлені динамічними порівняльними перевагами та міжнародною спеціалізацією.

4) *Індивідуальні ризики компанії у порівнянні з соціальною згуртованістю* - це остання група економічних факторів, що намагається оцінити ступінь підвищення конкурентоспроможності, завдяки якій країна, в основному, стимулює прийняття ризиків окремими компаніями шляхом дерегуляції та приватизації (англосаксонська модель) порівняно з моделлю соціальної згуртованості (модель континентальної Європи і Скандинавії), де соціальні партнери (держава, приватний сектор та профспілки) гармонійно вирішують основні проблеми.

Існують дві щорічні доповіді по міжнародній конкурентоспроможності, які відіграють важливу роль в інтенсивно зростаючих світових дебатах про продуктивність і конкурентоспроможність країн.

Це щорічник світової конкурентоспроможності (IMD) і Звіт про глобальну конкурентоспроможність, створений ВЕФ. У Доповіді Світового банку про світовий розвиток також розглядається питання про досягнення успішної політики розвитку в довгостроковій перспективі. Звіт про перехідні країни, щорічно доповідає ЄБРР (Європейський банк реконструкції та розвитку), особливо корисний для країн східної Європи, зокрема України, оскільки у звітах IMD і WEF конкретно не розглядаються країни з перехідною економікою та їх проблеми.

Ефективність країни в даний час оцінюється з точки зору багатьох показників, так що загальна оцінка успіху країни формується за рахунок використання різних груп показників [6]. Цей підхід дає нам краще уявлення про фактори, які визначають економічний успіх і покращують якість життя. Слабкістю використання багатьох показників є труднощі інтерпретації, особливо подання резюме, і саме з цієї причини у вищезазначених доповідях поступово скорочується кількість використовуваних ними показників. Проблема кореляції між показниками показала, що можна зменшити кількість використовуваних показників і при цьому зберегти цілісність рейтингів класифікації країн.

За даними методології IMD, міжнародне співставлення національних конкурентних можливостей є корисною основою для формування національної стратегії розвитку, що дає змогу не тільки урядовій політиці формувати цілі, які будуть прийнятні і здійсненні для досягнення більш високої якості життя для всіх громадян, не тільки в плані рівня життя, але і з точки зору безпеки економічного середовища. Важливо почати з діагностики найбільш слабких ланок економіки і тієї ролі, яку вони відіграють в створенні національного конкурентного потенціалу країни. Ця точка зору не тільки дає нам можливість досягти більшого зростання ВВП на душу населення, але і підтверджує роль відносних національних переваг у

збільшенні ВВП на душу населення, а також механізм контролю та усунення структурних дисбалансів і проблем під час рецесії.

Оскільки ВВП на душу населення, згідно методології IMD, можна розкласти на 8 груп агрегатів, а всередині них на підгрупи окремих вимірювань, їх аналіз може призвести до діагностики найслабших місць, які необхідно усунути. Методологічний підхід IMD розглядає 288 показників, які класифікуються на 8 груп показників конкурентоспроможності: національна економіка, інтернаціоналізація, функціонування уряду і державного управління, фінансова система, управління, наука й техніка і людський капітал. Одним із методів подання IMD є «спеціальна сторінка», на якій представлені два списки для кожної країни: з одного боку, є показники, які показують сильні сторони країни, а з іншого - ті, які показують найбільші слабкі сторони. Порівняння методів WEF і IMD показує, що методологія WEF в значній мірі враховує ті фактори, які мають вирішальне значення для досягнення високого економічного зростання. Саме тому особлива увага приділяється тим показникам, які забезпечують постійно високі щорічні темпи зростання ВВП на душу населення. В результаті річний прогноз WEF оцінюється з більшою повагою, ніж IMD. Щорічник IMD корисний для різних спільнот (бізнесу, академії, уряду). WCU використовується бізнес-спільнотою для оцінки національної і міжнародної середовища. У відкритому та глобальному світі розташування дуже важливо для компаній. У той час їм необхідно провести переоцінку або вибрати нові місця. WCU використовується в якості ключового моменту в процесі прийняття їх рішень. Розглянуті 288 показників більш важливі для підприємців і фінансових компаній, ніж єдиний зведений показник рейтингу конкурентоспроможності окремої країни. Узагальнюючий показник не вказує на всі можливості для довгострокового економічного зростання. Індекс конкурентоспроможності ВЕФ, навпаки, має перевірену якість для створення прогнозів, яка піддається подальшому вимірюванню і протягом заздалегідь визначеного періоду часу добре корелює з середнім досягнутим економічним зростанням в конкретній країні. Ще одним аргументом на користь використання показників ВЕФ є те, що в ньому використовується ретельне «зважування» конкретних змінних, в той час як МВС надає їм однакове значення, наприклад, конкретні показники інфраструктури або управління мають таке ж значення, як показники внутрішньої економіки та інтернаціоналізації. Методологія ВЕФ найбільш підходить для високорозвинених країн з високим рівнем міжнародної мобільності факторів, і в зв'язку з цим їх взаємна класифікація більш доречна щодо національної конкурентоспроможності. Менше значення надається показникам з групи управління і групи, яка описує якість правових і політичних інститутів. Методологія ВЕФ просуває ті заслуги, які пов'язані з рівнем економічного зростання країни. На це в основному впливають відкриті ринки, низьке оподаткування, високі заощадження, людський капітал і правопорядок. У своєму новому відборі ВЕФ виключив зі своїх річних звітів деякі змінні, такі як ріст ВВП,

зростання експорту, зростання сектора і приплив прямих іноземних інвестицій; це фактори, які є наслідком, а не причиною національної конкурентоспроможності.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (англ. The Global Competitiveness Index) — всеосяжне дослідження і супутній йому рейтинг країн світу, за показником економічної конкурентоспроможності. Розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), заснований на зіставленні загальнодоступних статистичних даних і підсумків загального опитування керівників компаній — великого щорічного дослідження, яке проводиться ВЕФ разом з мережею партнерських організацій — провідних дослідницьких інститутів і організацій у країнах, аналізованих у звіті. Дослідження проводиться з 1979 року і в цей час представляє найповніший перелік показників конкурентоспроможності по різних країнах світу.

У звіті «оцінюється спроможність країн забезпечити високий рівень процвітання власних громадян». Це водночас залежить від того, наскільки продуктивно країна використовує наявні ресурси. Через це, Індекс глобальної конкурентоспроможності вимірює сукупність (вплив) інститутів, політики та чинників, які визначають стійкий поточний та середньостроковий рівні економічного процвітання».

Індекс глобальної конкурентоспроможності складений зі 113 змінних, які докладно визначають конкурентоспроможність країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Набір змінних, на дві третини складається з результатів всеосяжного опитування керівників компаній (щоб охопити широке коло чинників, котрі впливають на бізнес-клімат в досліджуваних країнах), а на одну третину — із загальнодоступних джерел (статистичні дані і підсумки досліджень, які здійснюються на постійній основі міжнародними організаціями). Всі змінні об'єднано до 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність:

Якість інститутів.

Інфраструктура.

Макроекономічна стабільність.

Здоров'я і початкова освіта.

Вища освіта і професійна підготовка.

Ефективність на ринку товарів і послуг.

Ефективність на ринку праці.

Розвиненість фінансового ринку.

Рівень технологічного розвитку.

Розмір внутрішнього ринку.

Конкурентоспроможність компаній.

Інноваційний потенціал.

Сучасний механізм державного регулювання міжнародної конкурентоспроможності підприємств у розвинених країнах включає: *стратегічну компоненту, методологію і методику стратегії нарощування конкурентоспроможності та організаційно-економічний механізм її реалізації — систему інститутів, методів й інструментів підтримки та зростання конкурентоспроможності.*

Стратегічною компонентою, або центральним ядром державного механізму нарощування конкурентоспроможності економік розвинених країн є довгострокові програми конкурентоспроможності, які охоплюють усі рівні формування конкурентоспроможності — макро-, мезо- та мікроекономічний. Координацію дій щодо розробки та реалізації цих програм виконують спеціалізовані державні органи (наприклад, Рада з національної конкурентоспроможності — у США; Центр зовнішньої торгівлі (CPCE) — у Франції). Програми базуються на моніторингу національної конкурентоспроможності, який здійснюється системою національних та світових рейтингових агентств та інших незалежних джерел економічної інформації та оцінок.

Реалізація програмних цілей та установ здійснюється шляхом розробки та впровадження національно-державної стратегії конкурентоспроможності, суб'єктом якої виступає «держава-система» — консолідована система держави і корпорацій як своєрідна корпорація корпорацій.

Сприяння розвитку національної економіки в рамках державної економічної політики здійснюється шляхом:

- а) розробки та реалізації різноманітних варіантів структурної (промислової) політики;
- б) розробки та реалізації науково-технологічної політики;
- в) формування розвитку ефективної інфраструктури бізнесу (науки, засобів зв'язку, інформаційного забезпечення);
- г) впровадження гнучкої податкової, кредитно-фінансової, цінової та конкурентної політики;
- д) розширення ємності внутрішнього ринку за рахунок зростання доходів та купівельної спроможності суб'єктів попиту та пропозиції товарів (послуг) на внутрішньому ринку.

Захист національного ринку від іноземної конкуренції відбувається шляхом розробки й *реалізації цілеспрямованої зовнішньоторговельної політики*, важливими складовими якої є:

- а) митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі країни;
- б) режим квотування та ліцензування імпорту;
- в) впровадження державних норм і стандартів щодо споживчих характеристик товарів, що імпортуються, їх сертифікація;
- г) застосування спеціальних інструментів, що виконують протекціоністську функцію — компенсаційних зборів, антидемпінгового мита, тарифної ескалації тощо.

Підтримка національних товаровиробників на зовнішніх ринках здійснюється на основі застосування таких *інструментів макроекономічної дії*:

- а) пільгове кредитування;
- б) державне страхування експортних кредитів;
- в) пільгове оподаткування експортної діяльності вітчизняних підприємств;
- г) пряме субсидування експортної діяльності вітчизняних підприємств;
- д) інформаційна, консультативна та рекламна підтримка експортної діяльності вітчизняних підприємств;
- е) корпоративно-інституціональна підтримка експортної діяльності вітчизняних підприємств через міжнародні інститути та механізм регулювання конкуренції на світових ринках, укладання дво (багато) сторонніх угод та створення інтеграційних угруповань.

Формування та розвиток ефективного експортного потенціалу країни та суб'єктів її зовнішньоекономічної діяльності ґрунтується на концептуальних положеннях сучасної теорії порівняльних переваг і міжнародного поділу праці.

Систему формування та реалізації конкурентної політики можна поділити на дві складові:

нормативно-правову – створення відповідного конкурентного законодавства, контроль за його виконанням тощо;

організаційну – створення відповідних державних структур органів виконавчої влади, яким надано повноваження щодо забезпечення формування конкурентного середовища і застосування штрафних санкцій до порушників чинного антимонопольного законодавства.

Політика регулювання конкуренції розглядається як інструмент підвищення економічної ефективності та створення сприятливого клімату для інноваційного розвитку. Вона спрямована на захист та розвиток ефективної конкуренції на спільному ринку. В той же час така політика має на меті захист прав споживачів шляхом створення для них найкращих умов придбання товарів і послуг, а також надання однакових можливостей товаровиробникам.

У даному контексті конкурентна політика визначається як похідна від двох складових: одна з яких стосується «антирастового» або «конкурентного» законодавства, а інша включає в себе основні положення мікрополітики, сформованої для того, щоб попередити антиконкурентні дії суб'єктів господарювання, зокрема у сфері тарифного та нетарифного регулювання, іноземного інвестування тощо.

Правові норми, що стосуються конкуренції і ПШ, дуже тісно пов'язані між собою. По-перше, норми, які обмежують ПШ, передбачають, наприклад, вимоги стосовно використання певної частки місцевих деталей чи ресурсів у готовому виробі, також вимоги стосовно мінімальних розмірів експорту. Такі норми використовувалися як інструмент регулювання поведінки ТНК, які здійснювали операції за кордоном через свої дочірні підприємства.

По-друге, норми регулювання ПШ, передбачаючи податкові пільги або особливий режим імпорту ресурсів, створюють антиконкурентні умови для тих місцевих фірм, які не отримують таких пільг.

По-третє, у випадку злиття чи придбання місцевих фірм закордонними компаніями можливі монопольні ситуації або захоплення пануючих позицій на ринку. Норми конкурентного законодавства, що застосовуються на абсолютно недискримінаційній основі, мабуть, залишаються найбільш оптимальним засобом усунення можливих несприятливих наслідків ПІ, особливо в тих країнах, де останні обмежуються менш жорстко.

Нарешті, як вже зазначалося, конкурентне законодавство поширюється на всі компанії, що здійснюють свою діяльність у межах національних кордонів, і, відповідно, на дочірні підприємства зарубіжних фірм. Це з одного боку створює захист для зарубіжних компаній від бойкоту місцевими картелями, від обмежувальних вертикальних угод, а з іншого – страхує вітчизняних виробників від того, щоб, виходячи на місцевий ринок, зарубіжні компанії не приносили із собою практику участі в торгах з таємною змовою, обмеженням торгівлі в інших формах, включаючи зловживання пануючим положенням на ринку.

У законодавстві більшості країн питання ділової практики підприємств регулюються на основі боротьби з горизонтальною інтеграцією (трестами, картелями) і зловживаннями пануючим положенням на ринку у випадку вертикальної інтеграції. Структурні заходи стосуються головним чином контролю за здійсненням злиттів і мають на меті не допустити появи в результаті концентрації ринкової влади компаній, що займають пануюче положення на ринку. Часто законодавство передбачає можливість розукрупнення фірм (наприклад, у США), що займають домінуюче положення, з метою зміни структури ринку. Сьогодні законодавство з питань конкуренції існує в усіх розвинутих країнах. Крім того, в країнах ЄС та Європейського економічного простору конкурентні правила поширюються на торгові операції між державами-членами.

Рівні конкурентні можливості для всіх суб'єктів господарювання на території держав-членів ЄС досягаються шляхом централізованого правового регулювання та забезпечуються принципом, який в теорії міжнародного права називається *принципом наднаціональності*.

Наднаціональність у даному випадку розглядається як функціональний принцип об'єднання держав, за яким суверенні права, у визначених Конституцією такого об'єднання областях, передаються державами відповідному наднаціональному органу. Тобто регулювання конкурентних відносин проходить на наднаціональному рівні, де права Співтовариства мають перевагу над національними правами держав-членів ЄС.

Таким чином, конкурентна політика є одним із багатьох напрямків економічної політики Євросоюзу і ключовою ланкою інтеграції окремих національних ринків у загальний Європейський ринок.

Конкурентні правила ЄС мають безпосередню дію на території країн-членів, до компетенції яких належать питання конкурентної політики, а також і в наднаціональних структурах ЄС. В цілому європейська інтеграція веде до передачі антимонопольної влади до Брюсселя, який встановлює правила «гри» на ринку на рівні ЄС. Крім того, аналогічні законодавчі акти все ширше приймаються в країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою.

ПРАКТИКУМ

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте новітні концепції конкуренції та конкурентоспроможності.
2. В чому полягає сутність неокласичного напрямку в дослідженні конкурентоспроможності суб'єктів міжнародних економічних відносин?
3. Розкрийте значення теорії глобального випередження конкурентів.
4. Обґрунтуйте взаємозв'язок конкурентоспроможності підприємства, галузі, регіону, країни.
5. Охарактеризуйте міжнародне конкурентне середовище, методики оцінки стану і динаміки його розвитку.
6. В чому полягає сутність і рівні міжнародного конкурентного середовища?
7. Яка методика проведення моніторингу міжнародного конкурентного середовища?
8. Які ключові групи чинників формування та забезпечення конкурентоспроможності підприємства?
9. Охарактеризуйте ієрархію чинників, що визначають конкурентоспроможність продукції (послуги).
10. Що таке конкурентні переваги підприємства? Ринкові фактори успіху. Ключові компетенції підприємства та їх класифікація.
11. Основні принципи визначення рівня конкурентоспроможності підприємства (організації) на світових ринках.
12. Сутність, етапи та методи комплексної діагностики стану міжнародної конкурентоспроможності підприємства.
13. Охарактеризуйте новітні моделі та методи управління міжнародною конкурентоспроможністю регіону.
14. Здійсніть класифікацію факторів конкурентного середовища регіону.
15. Визначте вплив природно-ресурсного потенціалу на конкурентоспроможність регіону.
16. Які основні методики оцінки міжнародної конкурентоспроможності країн? В чому їх відмінність?
17. Розкрийте зміст факторів та умов забезпечення високого конкурентного статусу країни.
18. В чому полягають економічні фактори міжнародної конкурентоспроможності?
19. Як діють програми міжнародної конкурентоспроможності США?
20. Як реалізується політика міжнародної конкурентоспроможності країн ЄС?
21. Особливості міжнародної конкурентоспроможності нових індустріальних країн.
22. Охарактеризуйте інноваційні виміри міжнародної конкурентоспроможності країн.

Тестові завдання:

1. Що таке конкурентоспроможність?

- а) конкурентоспроможність - одна з найефективніших економічних категорій;
- б) конкурентоспроможність - одна з найскладніших економічних категорій;
- в) конкурентоспроможність - економічна складова держави;

- г) конкурентоспроможність - одна з найскладніших міждержавних категорій;
- д) конкурентоспроможність – найскладніша економічна проблема.

2. Які є рівні конкурентоспроможності:

- а) конкурентоспроможність товару;
- б) конкурентоспроможність виробників;
- в) конкурентоспроможність товаровиробника;
- г) галузева конкурентоспроможність;
- д) всі відповіді вірні.

3. Що таке конкурентоспроможність товару?

а) конкурентоспроможність товару - це комплекс споживчих, цінових і якісних характеристик товару, що визначають його вплив як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку;

б) конкурентоспроможність товару - це перелік споживчих, цінових і якісних характеристик товару, що визначають його якість як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку;

в) конкурентоспроможність товару - це кількість споживчих, цінових і якісних характеристик товару, що визначають його лояльність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку;

г) конкурентоспроможність товару - це комплекс споживчих, цінових і якісних характеристик товару, що визначають його успіх як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку;

д) конкурентоспроможність товару - це комплекс споживчих, цінових і якісних характеристик товару, що визначають його успіх як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

4. Під впливом яких факторів формується конкурентне середовище (згідно класичної моделі):

- а) суперництво між конкуруючими продавцями однієї галузі;
- б) конкуренція з боку товарів, що виробляються фірмами інших галузей, і що є гідними замінниками (субститутами), а також конкурентоспроможні за ціною;
- в) загроза входу в галузь нових конкурентів;
- г) економічні можливості та торгівельні спроможності постачальників;
- д) всі відповіді правильні.

5. Конкуренція, предметом якої є невзаємозамінні товари та послуги, а результатом є встановлення середньої норми прибутку в економіці в цілому – це ?

- а) міжфірмова або внутрішньогалузева конкуренція;
- б) міжгалузева конкуренція;
- в) міждержавна конкуренція;
- г) міжрегіональна конкуренція;
- д) всі відповіді правильні.

6. Який метод ведення конкурентної боротьби полягає в тому, що конкуруючі фірми намагаються залучити споживача за допомогою підвищення споживчої цінності товару:

- а) цінова конкуренція;

- б) нецінова конкуренція;
- в) недобросовісна конкуренція;
- г) пряма конкуренція;
- д) всі відповіді правильні.

7. Зовнішня конкурентна перевага – це

- а) перевага у властивостях товару, яка створює «цінність для покупця» внаслідок повнішого задоволення його потреби;
- б) перевага організації у витратах виробництва, яка створює «цінність для виробництва» внаслідок вищої його продуктивності;
- в) сприяння управлінню попитом (ефективні методи просування і збуту продукції, підвищення продуктивності праці, зменшення затрат на виробництво і збут);
- г) управління запитами споживачів (формування комплексів маркетингу, як оптимальних систем інструментів та дій, що сприяють успіху підприємства на конкретному ринку);
- д) правильна відповідь відсутня.

8. Для підвищення конкурентоспроможності підприємства необхідно здійснювати:

- а) ефективний збут продукції;
- б) завойовувати нові ринки;
- в) стимулювати здійснення продажу;
- г) вживати маркетингові заходи;
- д) усі відповіді правильні.

9. Монополістична конкуренція передбачає необхідність вирішення наступних задач у маркетинговій політиці підприємства:

- а) створення умов для реалізації ефекту економії від збільшення масштабів виробництва;
- б) виключення зайвих витрат; інтеграція з ланками, яких не вистачає у технологічному ланцюгу "проектування – виробництво – реалізація" продукції;
- в) спеціалізація на конкретному типі товару; спеціалізація на індивідуальних замовленнях покупців;
- г) активні дії на регіональному ринку;
- д) усі відповіді правильні.

10. До внутрішніх конкурентних переваг належать:

- а) виробничі; технологічні; кваліфікаційні;
- б) організаційні; управлінські; інноваційні;
- в) економічні; наслідкові; географічні;
- г) правильна відповідь а); б); в);
- д) правильна відповідь б); в).

11. До зовнішніх конкурентних переваг підприємства можна віднести:

- а) інформаційні; конструктивні;
- б) якісні; поведінкові; кон'юнктурні;
- в) сервісні; іміджеві;
- г) цінові; збутові;
- д) усі відповіді правильні.

12. Ефективність – це

а) результативність операційних процесів підприємства або його бізнес-діяльності у цілому;

б) потенційна або реалізована здатність суб'єкта міжнародної конкуренції забезпечувати ефективність його міжнародного бізнесу на основі формування та реалізації технологічних (інноваційних) переваг;

в) система теоретико-пізнавальних категорій, наукового інструментарію і регулятивних принципів дослідження фінансово-економічної діяльності суб'єктів господарювання;

г) вивчення стану економічного суб'єкта за певними ознаками;

д) правильна відповідь відсутня.

13. Чинники конкурентоспроможності для окремого підприємства, можна поділяти на:

а) економічні;

б) маркетингові;

в) технологічні;

г) управлінські;

д) усі відповіді правильні.

14. Методи, які характеризують рівень менеджменту підприємства:

а) метод комплексного стратегічного аналізу SWOT; метод комплексного стратегічного аналізу SPACE;

б) метод LOTS; метод експертного оцінювання;

в) метод картування стратегічних груп;

г) правильна відповідь а); б); в);

д) правильна відповідь б); в).

15. Методи, які характеризують рівень фінансово-економічної діяльності підприємства:

а) метод експертного оцінювання;

б) методи фінансово-економічного аналізу; методи прогнозування фінансово стану підприємства;

в) метод картування стратегічних груп;

г) усі відповіді правильні;

д) правильна відповідь відсутня.

16. Існує чотири основних методи прогнозування фінансового стану підприємства:

а) методи фінансово-економічного аналізу; методи прогнозування фінансово стану підприємства; метод експертного оцінювання; метод картування стратегічних груп;

б) метод комплексного стратегічного аналізу SWOT; метод комплексного стратегічного аналізу SPACE; метод LOTS; метод експертного оцінювання;

в) екстраполяція; метод термінів оборотності; метод бюджетування; метод попередніх(прогнозних) балансів;

г) усі відповіді правильні;

д) правильна відповідь відсутня.

17. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства має бути спрямованим на:

а) нейтралізацію (подолання) або обмеження кількості негативних (деструктивних) чинників впливу на рівень конкурентоспроможності підприємства шляхом формування захисту проти них;

б) використання позитивних зовнішніх чинників впливу для нарощування та реалізації конкурентних переваг підприємства;

в) відтворення та нарощування конкурентоспроможності підприємства на ґрунті розвитку його топ-характеристик, ринково-продуктової та просторово-часової його адаптації до змін зовнішнього середовища;

г) забезпечення гнучкості управлінських дій і рішень – їх синхронізації з динамікою дії негативних та позитивних чинників конкуренції на певному ринку;

д) усі відповіді правильні.

18. Формалізація процесу управління – це

а) обґрунтування необхідності та можливостей управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства;

б) визначення мети та завдань управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства;

в) моніторинг розвитку ключових активів і топ-характеристик підприємства;

г) розклад, виокремлення і виявлення причинно-наслідкових зв'язків між окремими етапами (блоками) процесу управління та послідовності дій, спрямованих на реалізацію поставленої мети управління;

д) розробка і реалізація програми розвитку ключових активів і топ-характеристик підприємства.

19. Функції управління конкурентоспроможністю підприємства:

а) аналізуюча, планування, контролююча, мотиваційна, організаційна;

б) регулююча, розподільча (алокаційна), адаптаційна (стимулююча, інноваційна), контролююча;

в) функціональна, стимулююча;

г) правильна відповідь б); в);

д) правильна відповідь відсутня.

20. Об'єктом управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства є:

а) певне коло осіб, що реалізують його завдання;

б) рівень міжнародної конкурентоспроможності, необхідний і достатній для забезпечення життєздатності підприємства як суб'єкта міжнародної конкуренції;

в) базові положення науки управління підприємством;

г) правильна відповідь а); б);

д) правильна відповідь а); в).

21. Концептуальна модель процесу управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства складається з такої кількості етапів, а саме:

а) 9;

б) 12;

- в) 5;
- г) 9
- д) 7.

22. Мезорівень конкурентоспроможності розглядає конкурентоспроможність на рівні:

- а) підприємства;
- б) галузі;
- в) регіону;
- г) держави;
- д) глобальному.

23. До факторів що формують конкурентоспроможність галузі НЕ належить:

- а) природньо-ресурсний потенціал галузі;
- б) економічний потенціал і економічна політика;
- в) трудовий потенціал регіону;
- г) галузевий споживчий ринок;
- д) клімат (окрім деяких галузей).

24. Сукупність галузевих факторів (мезорівень) можна представити у вигляді чотирьох підгруп:

- а) природних, економічних, демографічних і ринкових;
- б) природних, екологічних, демографічних і ринкових;
- в) природних, екологічних, демографічних і маркетингових;
- г) кліматичних, екологічних, демографічних і ринкових;
- д) природних, економічних, соціальних і ринкових.

25. Обумовлене економічними, соціальними, політичними та іншими факторами становище галузі та її окремих товаровиробників на внутрішньому і зовнішньому ринках це:

- а) конкурентоспроможність регіону;
- б) конкурентоспроможність галузі;
- в) потенціал галузі;
- г) національна конкурентоспроможність;
- д) конкурентне середовище.

26. Національна законодавча база, яка формує економіко правові умови функціонування і захищеність вітчизняного товаровиробника; зовнішня політична незалежність і безпека це фактори що впливають на галузеву конкурентоспроможність на рівні:

- а) мікро;
- б) мезо;
- в) мега;
- г) макро;
- д) міні.

27. Виберіть три напрями розвитку процесу становлення концепції міжнародної конкурентоспроможності національних регіонів:

а) джерело збільшення прибутків, центр експортної актуалізації, багатовекторність знань;

б) центр експортної спеціалізації, джерело збільшення прибутків, епіцентр акумуляції знань;

в) центр акумуляції знань, джерело збільшення прибутків, емансипація регіонів;

г) систематизація прибутків регіону, епіцентр акумуляції знань, джерело збільшення прибутків;

д) центр експортної спеціалізації, джерело збільшення прибутків, епіцентр акумуляції знань, акумуляція політичних аспектів на території.

28. На чому базується перший напрям концепції міжнародної конкурентоспроможності національного регіону?

а) базується на теорії розміщення, економічного районування та постулатах теорій міжнародної торгівлі;

б) базується на постулатах теорій міжнародної торгівлі, економічному районуванні та на теорії розміщення;

в) базується на багатоаспектності районів, постулатах міжобласної торгівлі та економічному районуванні;

г) базується на постулатах міжнародної торгівлі, економічному районуванні та на теорії розміщення;

д) базується на теорії розміщення, на географічному розташуванні країни, на спеціалізації продаж;

29. Що забезпечує високий міжнародний конкурентний статус на довгий час?

а) газова промисловість регіону;

б) нафто-видобувне лідерство регіону;

в) інноваційно-технічне лідерство регіону;

г) економічно-вигідне розташування;

д) Всі з вище перелічених варіантів.

30. Який напрям географічної науки вплинув на формування концепції міжнародної конкурентоспроможності регіону?

а) регіональна географія;

б) еміграційна географія;

в) між територіальна власність;

г) теорія розміщення;

д) локальні мережі.

31. Оберіть правильне твердження:

а) регіональна конкурентоспроможність єдиний вид конкурентної боротьби при якій переймання досвіду та використання результатів інших регіонів є прийнятним і бажаним;

б) регіональна конкурентоспроможність єдиний вид конкурентної боротьби при якій переймання досвіду та використання результатів інших регіонів є неприйнятним і бажаним;

в) регіональна конкурентоспроможність одним з видів конкурентної боротьби при якій переймання досвіду та використання результатів інших регіонів є прийнятним і бажаним;

г) регіональна конкурентоспроможність окремим видом конкурентної боротьби при якій переймання досвіду та використання результатів інших регіонів є прийнятним і бажаним;

д) регіональна конкурентоспроможність єдиний вид конкурентної боротьби при якій не бажано переймати досвід та використовувати результати інших регіонів.

32. Галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції і сприяння економічному розвитку регіону називають:

- а) трестом;
- б) конгломератом;
- в) синдикатом;
- г) кластером;
- д) консорціумом.

33. Найбільш характерною особливістю і перевагою кластерних формувань є:

- а) концентрація на взаємовідносинах між підприємствами і установами, які входять до складу кластера;
- б) великий сукупний потенціал учасників кластеру;
- в) зосередження на НТП;
- г) відсутність конкуренції всередині кластеру;
- д) пільгові поставки сировини.

34. Зародилися та набули широкого поширення кластери спершу у:

- а) країнах південно-східної Азії;
- б) країнах Африки;
- в) країнах, що розвиваються;
- г) постсоціалістичних країнах;
- д) Європі та США.

35. Використання конкурентних переваг територій, на яких концентрується те або інше виробництво (наявність та якість ресурсів, кваліфікація і вартість робочої сили, територіальне розміщення, природно-кліматичні умови тощо), що дає змогу використати дані переваги для виробництва конкурентоспроможного продукту й підвищення доходів жителів і бюджетів цих територій це:

- а) недолік кластерної системи;
- б) особливість кластерної системи;
- в) наслідок використання кластерної системи;
- г) визначальний чинник у високій конкурентоспроможності кластеру;
- д) перевагою підприємств з високою конкурентоспроможністю.

36. До слабких сторін кластерної системи в Україні НЕ належить:

а) відсутність досконалої законодавчої бази щодо кластеризації національної економіки; недосконалість механізмів реалізації правових норм і правил відносно регіональних ініціатив;

б) недосконалість реальної державної підтримки й програм розвитку кластерних систем;

в) слабка зацікавленість у впровадженні реальних інновацій в економіку, відсутність навичок партнерства із закордонними колегами у представників вищого ешелону влади;

г) наявність значного виробничого потенціалу вітчизняних підприємств, що мають незадіяні потужності;

д) відсутність навичок та досвіду ефективного партнерства й незрозуміння їх необхідності для успішного розвитку у представників великого, середнього та малого бізнесу.

37. Назвіть два підходи, що визначають конкурентоспроможність національної економіки:

а) оцінювання на основі системного підходу з використанням як статистичних показників, так і результатів моніторингу;

б) оцінювання на основі аналізу географічного розташування;

в) оцінювання на основі дослідження вчених-економістів;

г) оцінювання на основі фінансової сторони проблеми;

д) оцінювання на основі окремих показників.

38. За допомогою чого можна оцінити національну конкурентоспроможність?

а) за допомогою розрахунків вартості одиниці робочої сили;

б) за допомогою розрахунків вартості курсу валют;

в) за допомогою географічного розміщення країни-виробника;

г) за допомогою оцінки вартості робочої години;

д) за допомогою теорії імовірностей.

39. Конкурентоспроможність країни з точки зору цін і витрат виробництва оцінює:

а) методика комісії ЄС;

б) методика ВЕФ;

в) методика ІМД;

г) методика ВБ;

д) методика МВФ.

40. Яка міжнародна організація постійно оцінює Growth Competitiveness Index?

а) МВФ;

б) ВБ;

в) ВЕФ;

г) ООН;

д) НАТО.

41. Відповідно до класифікації галузей промисловості, прийнятої в ЄС, по типу «ціна — якість», усі галузі поділяються на

- а) дві групи;
- б) чотири групи;
- в) сім груп;
- г) п'ять груп;
- д) три групи.

42. Міжнародна конкурентоспроможність країни — це

а) тип ринкової структури, при якій є тільки два виробники певного товару і між ними відсутні будь-які угоди про ціни, ринки збуту і квоти;

б) ступінь можливості країни при умовах вільного і справедливого ринку виготовляти товари і послуги, які відповідають вимогам світових ринків при одночасному зберіганні чи підвищенні доходів своїх громадян;

в) перевага організації у витратах виробництва, яка створює «цінність для виробництва»внаслідок вищої його продуктивності;

г) сприяння управлінню попитом (ефективні методи просування і збуту продукції, підвищення продуктивності праці, зменшення затрат на виробництво і збут);)

д) правильна відповідь відсутня.

43. Для оцінки конкурентоспроможності національної економіки застосовують такі методи, а саме:

- а) кількісні;
- б) якісні;
- в) експертні;
- г) соціологічні;
- д) усі відповіді правильні.

44. Який із методів оцінки конкурентоспроможності національної економіки базуються на використанні математичних і статистичних методів аналізу для показників?

- а) кількісний;
- б) якісний;
- в) експертний;
- г) соціологічний;
- д) правильна відповідь відсутня.

45. До показників продуктивності національної економіки відносять:

- а) зростання продуктивності праці, капіталу;
- б) загальну продуктивність факторів виробництва;
- в) ріст загальної продуктивності факторів та інші;
- г) правильна відповідь а); в);
- д) усі відповіді правильні.

46. Конкурентоспроможність країни – це

а) ступінь можливості країни при умовах вільного і справедливого ринку виготовляти товари і послуги, які відповідають вимогам світових ринків при одночасному зберіганні чи підвищенні доходів своїх громадян;

б) комплекс споживчих, цінових і якісних характеристик товару, що визначають його успіх як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку;

в) сукупність властивостей, притаманних національній економіці, які визначають здатність країни конкурувати з іншими країнами;

г) одна з найскладніших економічних категорій, яку необхідно розглядати на декількох рівнях;

д) правильна відповідь відсутня.

47. Індекс зростання конкурентоспроможності розглядає...

а) основні фактори, які впливають на економічне зростання будь-якої країни світу, а саме: технології, суспільні інституції та макроекономічне середовище;

б) джерела приросту ВВП на душу населення, тобто майбутнє конкурентоспроможне зростання економіки, можливості досягати сталого розвитку;

в) методику оцінки мікроконкурентоспроможності країн з допомогою таких факторів як якість бізнес-середовища та досконалість стратегій підприємств;

г) правильна відповідь б); в);

д) правильна відповідь відсутня.

48. Антитрестовий акт Шермана був ухвалений в США в:

а) 1875 році;

б) 1878 році;

в) 1788 році;

г) 1888 році;

д) 1780 році.

49. Політика ЄС щодо конкуренції базується на статтях:

а) Женевського договору;

б) Паризького договору та договору про утворення Європейського об'єднання вугілля та сталі;

в) Римського договору та договору про утворення Європейського об'єднання вугілля та сталі;

г) Берлінського договору;

д) Брюссельського договору про антимонопольне регулювання.

50. Контроль за зберіганням добросовісної конкуренції в Україні здійснює:

а) СБУ;

б) поліція;

в) організація з захисту прав споживачів;

г) міністерство фінансів;

д) антимонопольний комітет України.

51. Захист національного ринку від іноземної конкуренції відбувається шляхом розробки й реалізації цілеспрямованої зовнішньоторговельної політики, важливими складовими якої є усі наведені, ОКРІМ:

а) митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі країни;

б) режим квотування та ліцензування імпорту;

в) надання пільг на ввезення іноземної продукції;

г) впровадження державних норм і стандартів щодо споживчих характеристик товарів, що імпортуються, їх сертифікація;

д) застосування спеціальних інструментів, що виконують протекціоністську функцію — компенсаційних зборів, антидемпінгового мита, тарифної ескалації тощо.

52. Умовно систему формування та реалізації конкурентної політики (регулювання конкурентних відносин) можна поділити на такі дві складові:

- а) соціальну та організаційну;
- б) законодавчу та монетарну;
- в) нормативно-правову та організаційну;
- г) нормативно-правову та монетарну;
- д) антимонопольну та нормативно-правову.

53. Яка міжнародна організація щороку презентує свій Індекс глобальної конкурентоспроможності?

- а) ВБ;
- б) ООН;
- в) ВЕФ;
- г) МВФ;
- д) НАТО.

54. Скільки існує головних «стовпів» оцінки глобальної конкурентоспроможності за методологією Всесвітнього економічного форуму?

- а) 1;
- б) 2;
- в) 3;
- г) 4;
- д) 5.

55. Що з переліченого НЕ відноситься до соціального стовпу оцінки глобальної конкурентоспроможності?

а) рівень ризику бідності після соціальних трансфертів, як у загальній вибірці, так і серед літніх (віком 65 років і старше);

б) вплив соціальних трансфертів, розрахований як різниця між рівнями ризику бідності до та після трансфертів;

в) нерівність доходу;

г) продуктивність ресурсів, тобто вироблення продукції на одиницю вхідних матеріалів;

д) рівень безробіття серед молоді та рівень тривалого безробіття.

56. Основним показником що намагається оцінити глобальна конкурентоспроможність є:

- а) ВВП на душу населення;
- б) рівень життя в країні;
- в) попит на вироблені в країні продукти на зовнішньому ринку;
- г) продуктивність;
- д) рівень щастя населення.

57. Головною причиною змін у рейтингу глобальної конкурентоспроможності в 2020 році стало:

- а) зміни клімату;
- б) пандемія Covid-19;
- в) нові локальні конфлікти;
- г) високий рівень політичної напруги в світі;
- д) нова технічна революція.

58. Які фактори впливають на конкурентоспроможність України в сучасних умовах?

- а) інноваційно-інвестиційні;
- б) розвиток виробництва;
- в) сучасні процеси глобалізації;
- г) природний потенціал;
- д) всі відповіді вірні.

59. За якими показниками в звіті Global Competitiveness Index Україна отримала найбільше балів

- а) «Навички» (45-те місце), «Розмір ринку» (47-ме місце) «Інфраструктура» (57-ме місце), та «Інноваційна спроможність» (58-ме місце);
- б) «Макроекономічна стабільність» (131-е місце), «Фінансова система» (117-те місце) та «Інституції» (110-те місце);
- в) «Фінанси»;
- г) «Інфраструктура»;
- д) «Наука і технології».

60. За якими компонентами в звіті Global Competitiveness Index Україна отримала найменше балів?

- а) «Рівень електрифікації»;
- б) «Інтернаціоналізація», «уряд»;
- в) «Людські ресурси»;
- г) «Навички» (45-те місце), «Розмір ринку» (47-ме місце) «Інфраструктура» (57-ме місце), та «Інноваційна спроможність» (58-ме місце);
- д) «Макроекономічна стабільність» (131-е місце), «Фінансова система» (117-те місце) та «Інституції» (110-те місце).

Практичні завдання

1. Ідентифікація й оцінювання ключових активів і ТОП-характеристик підприємства є обов'язковим етапом управління конкурентоспроможністю підприємства. Вихідною складовою операційних процесів підприємства завжди є його активи. Показником якості виконання тих чи інших операційних процесів є ТОП-характеристики підприємства. Саме активи й ТОП-характеристики підприємства є базою для нарощування рівня конкурентоспроможності підприємства. Виявлення точок опору – активів і ТОП-характеристик, розроблення і розвиток яких має ключове значення для діяльності на цьому сегменті ринку, – є

одним із найвідповідальніших завдань менеджменту. Для виконання цих завдань доцільно використовувати модель ланцюга вартості компанії.

Дайте розгорнуту характеристику моделям ланцюга вартості, запропонованим консалтинговою компанією «МакКінзі» та американським економістом Майклом Портером. Зобразіть графічно зазначені моделі. У чому полягають їхня схожість та відмінності?

2. Оцінити конкурентоспроможність потенціалу підприємства.

3. Використовуючи метод SWOT-аналізу, проаналізуйте конкурентні переваги, якими володіє реально діюче підприємство.

4. Відомий економіст С. Хаймер уперше обґрунтував випадок «захисного інвестування» як складову теорії прямих іноземних інвестицій. Підхід С. Хаймера полягає в тому, що іноземні компанії прямо або ж через по-середників створюють за кордоном недостатньо прибуткові підприємства з цілком свідомою метою підризу позицій конкурентів на цих ринках. Наведіть приклади й обґрунтуйте, чи є випадок «захисного інвестування» актуальним для економічного розвитку галузей промисловості України. Чи має він бути предметом особливої уваги державної економічної політики України?

5. На розвиток світової комп'ютерної галузі здійснюють вплив такі основні фактори, як: висока цінова конкуренція і цінові війни на ринку комп'ютерів; скорочений життєвий цикл комп'ютерних програм; лібералізація світового ринку; зростання місткості світового ринку; зростання чисельності користувачів системою Internet; розвиток електронної торгівлі; щораз більша роль дистанційних послуг у споріднених галузях; високі культурні й економічні бар'єри окремих національних ринків.

Визначте й обґрунтуйте, який спектр (тип) конкурентних переваг експлуатують комп'ютерні фірми. Які з наведених факторів конкуренції вказують на значущість: а) технологічних переваг; б) інноваційних переваг; в) глобальних переваг; г) соціокультурних переваг у міжнародному бізнесі виробників комп'ютерів?

6. Проаналізувати динаміку індексу міжнародної конкурентоспроможності України (Німеччини, Великобританії, Китаю...) та фактори, що призвели до цих змін.

ТЕМА 8. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА І МЕН НА СУЧАСНІЙ СТАДІЇ РОЗВИТКУ

- 8.1. Світогосподарські процеси: сутність, склад та особливості розвитку
- 8.2. Типологія країн та формування нової політичної структури світу
- 8.3. Особливості та проблеми розвитку МЕН в сучасних умовах глобального світу
- 8.4. Міжнародна торгівля в контексті загострення політичної конфронтації між країнами світу
- 8.5. Міжнародна трудова міграція
- 8.6. Глобалізація світового фінансового простору

Література

1. Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин: кол. моногр. / О.В. Баула, Т.М. Вісіна, О. М. Лютак, [та ін.]. Луцьк: Вежа Друк, 2017. 312с.
2. Альховіцька О. Є. Концепція периферійності економіки та її індикатори. Економіка: проблеми теорії та практики. 2010. Вип. 264. Т. VIII. С. 2103–2112.
3. Арутюнов В. Філософія глобальних проблем сучасності. К.: КНЕУ, 2003. 90 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7139.html>.
4. Багатство та бідність у наукових теоріях і сучасних дослідженнях // URL: https://www.academia.edu/1609411/Багатства_бідність_у_наукових_теоріях_і_сучасних_дослідженнях
5. Бурій С.А. Проблеми міжнародного трансферу технологій. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер.: Економічні науки.* 2012. Т.3. №4. С. 163-168.
6. Бут Ю.С. Концептуальні підходи до вивчення навколишнього середовища як фактору міжнародної економіки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2011. Випуск 101 (ч.1). С. 98-105.
7. Величко А.В. Розвиток міжнародного трансферу технологій в умовах глобалізації: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.02 / Антон Васильович Величко. Дніпропетровськ, 2013. 19 с.
8. Гнатишин М. А. Особливості еколого-економічних наслідків лібералізації зовнішньої торгівлі. *Економічний простір : зб. наук. праць.* 2010. № 43. С. 13–22.
9. Економіка довкілля і природних ресурсів: навчальний посібник / за заг. ред. П. Т. Бубенка; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Х.: ХНУМГ, 2014. 280 с.
10. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х.: Право, 2009. 312 с.
11. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіт. доп. / Я. Б. Базилюк, С.В. Давиденко, Д. Ю. Венцовський та ін. К. : НІСД, 2017. 84 с.
12. Козик В.В., Панкова Л.А. Світова економіка та міжнародні економічні відносини: Навч. посібник. Львів, 2015. 158 с.
13. Коппель О.А. Цивілізаційна парадигма формування нового світового порядку в умовах глобалізації. URL: <http://helen-koppel.narod.ru/017.htm>
14. Курунова Ю. О. Міжнародна міграція робочої сили та міграційна політика. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник. Колектив авторів; за ред. С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва Одеса: Одеський національний університет, 2015. С. 153-171.

15. Міжнародні відносини та політика держав в умовах глобальних трансформацій: аналіз сучасної політичної думки: монографія. Інститут соціальних наук; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова; Колектив авторів, за заг. ред. І.М. Ковалю, О.І. Брусиловської. Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2016. 412 с.

16. Міжнародні системи та глобальний розвиток: підручник / В.А. Манжола, О.А. Коппель, М.Г. Капітоненко та ін.; за ред. Л.В. Губерського, В.А. Манжоли; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 2014. 526 с.

17. Молчанова Е. Трансформація вимог нового економічного порядку. *Міжнародна економічна політика*. 2013. № 1 (18). С. 41—61.

18. Чернявська О.І. Інституційно-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку суспільства в умовах поглиблення техноглобалізму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми економіки та управління: збірник наукових праць. 2015. № 815. С. 161–168.

19. Stoliarchuk Ya., Liutak O., Baula O., Lisovska L., Voitovych S. (2022). European Integration Development Platform of Innovative Entrepreneurship of Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(45), 396–404. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.4.45.2022.3669>

8.1. Світогосподарські процеси: сутність, склад та особливості розвитку

Світогосподарські зв'язки сьогодні стають одним з ключових факторів економічного зростання, структурних зрушень та підвищення ефективності національного виробництва. Характерною ознакою розвитку світогосподарських процесів є інтернаціоналізація господарського життя, що проявляється через міжнародний поділ праці.

Інтернаціоналізація світового господарства означає не тільки певне переплетення виробництва різних країн. Вона виявляється в здійсненні узгодженої політики, у спільному прогнозуванні та плануванні. Світове господарство рухається до певної цілісності, а це у свою чергу, вимагає чіткої організації дій як у виробничій, так і в невиробничій сферах.

Світове господарство – це сукупність національних господарств, які беруть участь у міжнародному поділі праці і пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин.

Формування суспільного капіталу не обмежується лише національними кордонами. Так, на певному етапі історичного розвитку суспільства починає формуватись світове господарство. У зв'язку з цим постає проблема відтворення капіталу в межах супермакросистеми, тобто в межах світового господарства.

Виникнення світового господарства це не випадковий процес, а об'єктивна закономірність розвитку суспільства, зумовлена формуванням в ході історичного розвитку суспільного виробництва матеріальних передумов цього процесу. До найважливіших передумов формування світового господарства слід віднести:

по-перше, міжнародний поділ праці, який визначає необхідність спеціалізації виробництва країн відповідно до їх природно-кліматичних, історичних та економічних умов, що забезпечує підвищення ефективності виробництва, економію затрат суспільної праці, раціональне розміщення продуктивних сил.

Спочатку визначальними факторами міжнародного поділу праці були природні фактори: відмінність між країнами за наявністю природних багатств, ґрунтово-кліматичні умови, географічне положення, розміри трудових ресурсів. Але, починаючи з другої половини 19 ст., в умовах розгортання науково-технічної революції, фактором формування міжнародного поділу праці стає також рівень розвитку продуктивних сил у різних країнах, стан науки й техніки.

На сьогоднішній день номенклатура продукції, особливо промислових галузей, настільки велика, що жодна країна не зможе забезпечити економічно вигідне виробництво всієї цієї номенклатури. Досвід багатьох країн показує, що найефективнішою є концентрація зусиль на створенні спеціалізованих галузей виробництва, органічно вписаних у систему міжнародного поділу праці.

по-друге, спеціалізація на певному етапі породжує процес інтернаціоналізації виробництва й всього господарського життя (тобто кооперування у світовому масштабі). Отже, інтернаціоналізація виробництва стає економічною формою розвитку міжнародного поділу праці та міжнародного усупільнення виробництва. Однією з найважливіших форм інтернаціоналізації виробництва виступили транснаціональні корпорації.

по-третє, інтернаціоналізація, в свою чергу передбачає розвиток економічної інтеграції, яка зумовлює тенденцію до економічної єдності світу на основі зближення й взаємопереплетіння національних економік, проведення узгодженої державної економічної політики.

Об'єктивність виникнення світового господарства означає, що його функціонування охоплює не випадкові відносини економічного характеру, що складаються між окремими країнами, а є закономірним процесом, в основі якого лежать вимоги певних об'єктивних економічних законів.

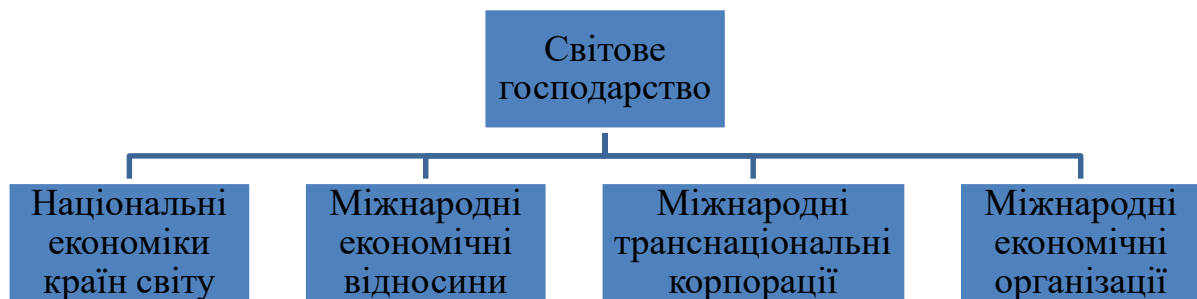
Поруч з цим для світового господарства, як єдиної цілісної системи, властиві й свої специфічні закономірності. Насамперед це тенденція до інтернаціоналізації господарського життя, яка протистоїть іншій тенденції – до національного відокремлення. З розвитком світового господарства перша тенденція бере верх над другою: неухильно зростає зовнішньоторговельний оборот усіх країн, збільшуються масштаби міжнародного руху капіталу, швидко зростають обсяги виробництва на закордонних філіях ТНК, все більше переплітається міжнародна діяльність великих банків і т.д.

Важливішою закономірністю сучасного світового господарства є нерівномірність розвитку його окремих частин і загострення суперництва між ними

на цій основі. Так, сучасне світове господарство охоплює близько 200 країн, які чітко поділяються на дві історичні спільноти, - «високорозвинутий центр» і «периферія, що розвивається». До першої входить 20-25 країн, які займають провідні позиції в економіці світу, з розвинутими господарською й соціальними функціями держави. Ці країни відрізняються високим рівнем продуктивних сил, інтенсивним типом розвитку економіки, єдиним відтворювальним процесом у рамках національних господарств. Тут зосереджена переважна частина економічного й науково-технічного потенціалу світу - 3/4 сукупного ВВП і більше 9/10 усіх наукових видатків. У цих же країнах розташовані головні фінансові центри, основні вузли комунікацій.

Інша, значно більша соціальна спільність, охоплює більш як 170 країн, що розвиваються, в яких проживає 4/5 населення планети, її головна особливість це різноманітність соціальних укладів, а також перехідних форм суспільних відносин. У багатьох країнах цієї спільноти процес формування національних господарств ще не завершений, в них переважає екстенсивний тип господарювання. Країни цієї групи значно відстають за рівнем економічного розвитку від країн першої групи.

Структура світового господарства включає такі складові рис.8.1

Рис. 8.1 Структура світового господарства за елементами

Національні економіки, що утворюють світове господарство, перебувають на різних щаблях цивілізації. За рівнем економічного розвитку світова економіка включає три великі групи країн, а саме: розвинуті країни ринкової економіки; країни, що розвиваються і країни з перехідною економікою.

Другою складовою світового господарства є **міжнародні економічні відносини**. Це система зв'язків з виробництва, розподілу, обміну та споживання, що вийшли за межі національних економік. Міжнародні економічні відносини походять від національних економічних відносин і отримують від них головний імпульс свого розвитку. Однак вони також виступають активним фактором розвитку національних економік, що проявляється через спільні підприємства, міжнародні господарські організації, процеси міждержавної спеціалізації та кооперування виробництва.

Важливу і щоразу більшу роль у світовій економіці відіграють **транснаціональні корпорації**. Це національні великі підприємства, що мають штаб-квартиру в одній країні і повністю чи частково належні їм фінанси в інших країнах. Полем їх діяльності є весь світ. При цьому їх інтереси не завжди збігаються з інтересами національних економік, включаючи і країни їх походження.

Складовою світового господарства є також **міжнародні економічні організації**, серед яких найвідоміші – Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Світова організація торгівлі, Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО), Міжнародна організація праці. Вони все активніше беруть участь у регулюванні міжнародних економічних відносин, перетворившись у суттєву самостійну частину механізму світової економіки. Головною сферою їх діяльності стає розв'язання глобальних проблем, що впливають на розвиток багатьох країн світу, які вони поодиноці розв'язати не можуть.

Відомо, що будь-яка економічна взаємодія, зокрема й міжнародна, ґрунтується на двох основних моментах: об'єктивній необхідності в економічному спілкуванні та взаємній зацікавленості в ньому. Факторами посилення взаємозалежності та взаємодії країн є загальнолюдські потреби, інтереси та цілі, на основі яких формують загальносвітові економічні процеси та явища (світову ціну, світове виробництво, світовий ринок тощо) як конкретний вияв загальних економічних законів і закономірностей. Економічні відносини між суб'єктами господарювання виявляють, насамперед, як економічні інтереси. Це загальновизнане положення повною мірою належить і до світового господарства, у якому наявні та взаємодіють національні й інтернаціональні економічні інтереси (інтереси країни, штату, району, регіону, підприємства тощо).

Рушійним мотивом відносин між країнами, що становлять у міжнародному співробітництві конкретні цілі, є інтереси національно відособлених суб'єктів цих відносин. За всього різноманіття форм вияву інтересів (психологічних, культурних, політичних) вирішальну роль у ході реалізації міжнародних економічних відносин у загальній системі інтересів відіграють національні економічні інтереси.

Економічний інтерес – це об'єктивна категорія, що виявляє відносини економічних суб'єктів із задоволення економічних потреб, що реалізують у процесі використання обмежених економічних ресурсів.

Зміст потреб залежить від усієї сукупності суспільних умов, технічного рівня розвитку суспільства, національних, історичних особливостей, від взаємозв'язку країни з іншими країнами.

Носієм загальнонаціональних інтересів є **держава**, безпосередній інтерес якої складається, насамперед, із отримання прибутку, оскільки останній слугує

джерелом розширеного відтворення і сприяє цілям сучасного економічного розвитку, а також із вирішення цілого комплексу соціальних, політичних, екологічних проблем, що не може обмежуватися національними рамками. Отже, у сучасних умовах проблема економічних інтересів далеко переростає державні межі та набуває важливого політичного й економічного значення в МЄВ.

Протягом століть існування держави завжди поставало питання про співвідношення ступеня і міри державного регулювання економіки, та ступеня свободи для дії ринкового механізму. Дане питання і досі залишається актуальним, так як людство не винайшло іншого універсального дієвого механізму координації економічних питань, який би працював у будь-яких умовах, аніж ринковий. Сьогодні, світова економіка знаходиться у вирії глобальних трансформацій, коли швидкість і глибина перетворень є непередбачуваною, зміни відбуваються одночасно у всіх сферах суспільного життя, тому не дивно, що держава не встигає вчасно відреагувати на виклики часу.

Перелік компетенцій держави потребує перегляду, про що можна судити, перш за все, із тих проблемних сфер, в яких вона втрачає важелі регулювання, а саме: глобалізація фінансових і товарних ринків, інформаційне забезпечення і контроль, соціальні гарантії населенню, система охорони здоров'я тощо. Міжнародна світогосподарська система, яка формується у умовах глобальної інтеграції, не залишає для держави вільного простору для здійснення політичних та економічних заходів консолідації національних господарств. Низка угод про лібералізацію торгівлі, фінансових ринків, регулювання міжнародних економічних відносин встановила достатньо жорсткі межі економічної політики.

Національні господарства стають невід'ємною складовою єдиної світогосподарської системи, яка все частіше створює державі виклики, на які вона змушена відповідати заходами внутрішньої політики. Здавалося, сучасні умови повинні були розширювати повноваження держави у сфері міжнародного регулювання, а також створенні дієвих важелів внутрішнього управління. Але не всі держави відповідають на виклики глобалізації однаково.

Таким чином, глобалізація має тенденцію нести негативні наслідки для найбідніших країн світу, а переваги розподіляються на користь міжнародних транснаціональних фінансових та підприємницьких структур. Визначальним фактором розподілу вигод від глобалізації є міць та мобільність глобального капіталу, якому важко протиставити захисні інструменти навіть найбільш розвиненій державі, не кажучи вже про країни, що розвиваються.

8.2. Типологія країн та формування нової політичної структури світу

Поділ світової економіки на сфери та сектори економічної діяльності, виділення основних економічних взаємозв'язків між ними дають змогу не тільки

проаналізувати тенденції розвитку окремих країн, а й порівняти їх між собою. Сьогодні у світі налічують близько 200 країн, які дуже різняться за рівнем економічного розвитку.

Соціально-економічна типізація – це поділ країн на групи залежно від рівня їх економічного розвитку та значення у світовій економіці й політиці.

Найбільш повне уявлення про групи країн у світовій економіці дають дані міжнародних організацій, членами яких є більшість країн світу, – Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного валютного фонду і Світового банку. Оцінка цими організаціями груп країн дещо розрізняється, оскільки до їх складу входить різна кількість країн – членів цих організацій. Також будь-яка класифікація базується на завданнях кожної організації. Наприклад, Світовий банк та Міжнародний валютний фонд більше звертають увагу на оцінку рівня економічного розвитку кожної країни, ООН – на соціальні й демографічні аспекти.

Для характеристики економіки країн світу використовують такі показники як: ВВП на душу населення, галузева структура економіки і наукомісткі галузі, рівень і якість життя населення.

Одна з найважливіших ознак, за якою виділяють різні типи країн, - це рівень соціально-економічного розвитку. Загально визнаними універсальними показниками, що характеризують стан економіки, передусім є валовий внутрішній продукт країни.

Близькі за загальним показником ВВП країни можуть дуже відрізнитися за рівнем економічного розвитку, зокрема через різну чисельність населення. Тому під час типізації використовують ще й показник ВВП у перерахунку на одного жителя країни.

Зважаючи на вищезазначені ознаки, виділяють три основні типи країн сучасного світу:

- *економічно розвинені країни;*
- *країни перехідного типу економіки;*
- *країни, що розвиваються.*

Економічно розвинені країни. Вони відрізняються найвищим рівнем добробуту населення. Доходи в перерахунку на душу населення становлять 20-50 тис. дол. США. У цих країнах проживає близько 15 % населення планети, у них сконцентровано понад 70 % світового виробництва продукції, 70 % світового торговельного обігу, 60 % обсягу міжнародного руху капіталу. На сьогоднішній день розвинені країни являють собою основні виробники промислової та сільськогосподарської продукції у світі. Для економіки цих країн характерні високий рівень доходів, освіти, витрат на наукові дослідження, велика середня тривалість життя, всеохопна інформатизація, відносно рівномірне господарське

освоєння території. Їм також характерна соціальна орієнтованість економіки та підтримка малозабезпечених верств населення.

Економіки цих країн характеризуються відкритістю і вільним зовнішньоторговельним режимом. Вони відіграють провідну роль у світовій торгівлі, міжнародному русі капіталу, міжнародних валютно-розрахункових відносинах. Також розвинені країни часто виступають як приймаюча сторона в міграції робочої сили.

Ця група є досить неоднорідною за складом. Найвищий рівень доходів на одного мешканця мають головні країни, або так звана Група 7 (G-7) – «Велика сімка» (США, Японія, Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія та Канада). Ці країни забезпечують 47 % світового ВВП та 51 % міжнародної торгівлі.

Країни «Великої сімки» є головними експортерами на світовий ринок наукомісткої промислової продукції: електроніки, робототехніки, новітніх матеріалів. Ці країни перейшли до постіндустріального суспільства, - сфера послуг (освіта, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, фінансові послуги, рекламний бізнес), в якій працює понад 70% населення. Країни продають технології, технічну документацію, вкладають свій капітал в економіку інших держав. Країни «Великої сімки» (крім Японії) є членами НАТО. Осередком цієї організації є США. Велика Британія, США та Франція є ядерними державами, постійними членами Ради Безпеки ООН.

Окремо виділяють ще одну групу країн «G-20», або «Велика двадцятка». Це 20 найбільших національних економік світу.

У сукупності на долю країн з «Великої двадцятки» припадає 90 % світового валового національного продукту, 80 % світової торгівлі (включаючи торгівлю всередині ЄС) та дві третини населення світу.

Країни перехідного типу економіки – колишні соціалістичні країни, що перебудовують національну економіку відповідно до ринкових засад.

До країн з перехідною економікою зазвичай відносять 28 держав Центральної і Східної Європи і колишнього СРСР, що переходять від планової до ринкової економіки, а також Монголію, Китай і В'єтнам. До цієї групи країн належить і Україна.

Ці держави перебувають на різних етапах переходу від планової до ринкової економіки. Найвищий рівень розвитку серед них мають країни Центральної Європи (Словенія, Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина) та Балтії (Естонія, Латвія і Литва), які активно реформують свою економіку.

Особливо складною є класифікація *Китайської Народної Республіки*, оскільки будівництво капіталізму, а отже, і ринкових відносин, у КНР відбувається під керівництвом Комуністичної партії Китаю. Економіка Китаю представляє поєднання планової соціалістичної економіки і вільного підприємництва. Міжнародний валютний фонд (МВФ) відносить Китай, як і Індію, до азійських країн, що розвиваються.

Щодо економіки України, то сучасні економічні зміни в нашій країні відбуваються в період війни на Сході й анексії Криму, намаганнях дестабілізувати ситуацію не тільки в Україні, а й в інших європейських країнах. І на сьогодні є деякі оптимістичні знаки: згідно з теперішньою статистикою, українська економіка реформується та зростає. Це ще не дуже швидке зростання, але воно є – і це хороший знак.

Настав новий етап системної трансформації національного господарства. Його необхідність спричинена викривленнями в ході економічних перетворень, які відбувалися в Україні після 1991 року, після переходу від соціалістичної командної економіки до вільної ринкової, і які призвели до втрати нашою економікою конкурентоспроможності та енергії зростання. Ці реформи покликані змінити базову економічну модель і створити можливості для глибокої модернізації країни, підйому виробництва і рівня людського життя.

Країни, що розвиваються, – це понад 130 держав Азії, Африки, Латинської Америки, які характеризуються низьким і середнім рівнем доходів. Це дуже строката та неоднорідна група. Через велику різноманітність цих країн їх прийнято класифікувати як за географічними ознаками, так і за різними аналітичними критеріями.

Існують певні підстави для виділення колишніх залежних і колоніальних країн, що відстали у своєму економічному і соціальному розвитку та умовно об'єднаних терміном «розвиваються», в особливу групу держав. У цих країнах проживає 80 % населення світу, і особливості цих країн завжди будуть істотно впливати на світові процеси.

Найбільш істотною рисою країн, що розвиваються, є їх місце у світовій економіці. Сьогодні вони є частиною світової ринкової системи, і в цих країнах спостерігається тенденція до поглиблення економічної і політичної залежності від економік розвинених країн.

Ці країни є значними постачальниками сировини і палива на світовий ринок. Водночас вони залежать від імпорту готової продукції, тому сьогодні питома вага країн, що розвиваються, у світовому експорті становить лише близько 30 %, у тому числі в поставках промислових виробів - близько 20 %.

Кожна країна, незалежно від типу, з дня виникнення у своїй діяльності постійно намагається приділяти особливу увагу зовнішнім зв'язкам, міжнародним відносинам, надавати важливого значення участі спільно з іншими країнами світу в системі міжнародних відносин.

Міжнародні відносини – це середовище в якому існує світова політика.

Саме еволюція цього середовища справляє визначальний вплив на розвиток світової політики. Остання, в свою чергу, має великий зворотний вплив на еволюцію міжнародних відносин.

Основними факторами, що впливатимуть на *еволюцію сучасної міжнародної системи*, є: демографічні тенденції; природні ресурси і навколишнє середовище; наука і технологія; світова економіка і глобалізація; національні та інтернаціональні владні системи; роль США у трансформації міжнародної системи. На початку третього тисячоліття можна говорити про незаперечне лідерство США в політичному, соціально-економічному, науково-технічному та військово-стратегічному вимірах. Це дає підстави стверджувати, що саме США управляють

еволюцією міжнародної системи та продовжують залишатися головним актором на світовій арені. Вони мають усі можливості протягом декількох десятиліть володіти ключовими світовими позиціями майже в усіх сферах та галузях суспільної діяльності. Але зберігати лідерство буде все важче через зростання нових центрів багатополюсного світу, що формується. Значну роль у новій конфігурації сил разом зі США відіграватимуть Китай, Індія, Японія, Європейський Союз.

У політологічному аспекті новий світовий порядок – це поняття, яке з'явилося у другій половині ХХ століття для позначення нової системи міжнародних відносин, у якій мир базується не на ідеологічній боротьбі (політично-ідеологічних конфліктах) та рівновазі страху взаємного знищення двох соціально-політичних устроїв, а на визнанні норм міжнародного права та універсальної моралі, рівності країн та народів, які здатні регулювати свої стосунки. Головним для нової архітектури міжнародних відносин було визнання, що суперечки між державами слід вирішувати мирним шляхом, агресія та експансіонізм мають бути засуджені, ядерні арсенали та звичайні озброєння повинні бути поставлені під міжнародний контроль, а народи всіх країн заслуговують справедливого ставлення до себе на основі дотримання прав людини.

Прихильники створення нового світового порядку виходять з об'єктивної потреби підвищення керованості світу і використання в цих цілях існуючих інтеграційних процесів. Наполягаючи на необхідності створення міжнародної системи, що базується на законності, вони вказують на зростаюче на наших очах розширення ролі і сфер застосування міжнародного права і на підвищення значення міжнародних інститутів. При цьому велика частина експертів вважає, що головну роль у формуванні міжнародного порядку покликані зіграти численні міжнародні організації на чолі з Організацією Об'єднаних Націй (ООН), яка може розглядатися як зачаток майбутнього світового уряду. Недолік ООН полягає у тому, що вона залишається організацією, у рамках якої здійснюється «дипломатія суверенітетів». У той же час саме існування ООН та її спеціалізованих установ свідчать про спроби передачі державами частини свого суверенітету в «спільний казан» для вирішення завдань, що відповідають спільним інтересам. Надалі обсяг цієї частини буде неминуче зростати. З цього погляду можна сказати, що сучасний історичний період – це період переходу до нового міжнародного порядку, регульованого інститутами, законні права яких складатимуться з добровільно відчужуваної та постійно зростаючої частки суверенітетів усіх учасників міжнародних відносин.

Звична *державоцентрична концепція світового порядку* пояснює діяльність інших, окрім держави, впливових акторів на політичній арені світу тим, що вона відбувається в тих рамках, які визначають і контролюють держави. Міжнародні організації позбавлені автономної дієвої сили, тому що держава важить більше за будь-яку іншу політичну організацію. Але поширення міжнародних і транснаціональних організацій, від ООН та її спеціалізованих установ до міжнародних впливових груп і соціальних рухів, змінює як державне, так й інтернаціональне громадянське суспільство, тому що певна країна вкрита державними і недержавними транснаціональними мережами.

Трансформація сучасної міжнародної системи свідчить про те, що людство знаходиться на переломному етапі свого розвитку. Об'єктивні імперативи виживання, безпеки і розвитку спричиняють потребу у більш надійному міжнародному порядку, який відповідав би новим тенденціям, пов'язаним із «роздвоєнням» звичного державо-центричного світу та його співіснуванням зі світом нетрадиційних акторів. Час покаже, чи буде новий порядок регулюватися планетарним урядом, який володіє для цього відповідними засобами наднаціонального характеру – урядовими інститутами, армією, дієвими правовими механізмами і т.п., – або його основою стануть декілька взаємодіючих між собою інтегрованих регіональних центрів, що охоплюють у своїй сукупності увесь світ, або ж це буде якийсь інший варіант управління світом. Але в будь-якому випадку створення і функціонування надійного світового порядку може бути досягнуто лише на основі створення умов для реалізації інтересів і збереження цінностей не тільки держав і міжурядових організацій, але й найрізноманітніших соціальних спільностей та окремих індивідів.

Безперечно, становлення нового світового порядку на демократичних і справедливих засадах буде довгим і складним процесом еволюції сучасної системи міжнародних відносин. При цьому його всеохоплююча природа має відображати три фундаментальні основи миру – безпеку, соціальний та економічний добробут і розвиток, демократію і повагу людських прав та свобод. Внесок у їх створення мають зробити всі міжнародні актори, особливо держави сучасного світу.

8.3. Особливості та проблеми розвитку МЄВ в сучасних умовах глобального світу

Розвиток міжнародних економічних відносин характеризується такими процесами, як:

- міжнародна економічна інтеграція,
- глобалізація,
- транснаціоналізація світової економіки.

Міжнародна економічна інтеграція – це досить висока, ефективна і перспективна ступінь розвитку світової економіки, якісно новий і доволі складний етап інтернаціоналізації господарських зв'язків. В цьому процесі відбувається не тільки зближення національних економік, а й забезпечується спільне рішення актуальних економічних задач.

Процеси економічної інтеграції відбуваються як на двосторонній, так і на регіональній або на глобальній основі. У сучасних умовах інтеграційні процеси носять регіональний характер і проявляються в регіонах з найрозвинутішою економікою та інтенсивним розвитком НТП: Західна Європа; Північна Америка; Південно-Східна Азія; Південна Америка. Головними учасниками і організаторами інтеграційного процесу виступають: держави; ТНК; різні політичні партії та громадські організації; національні групи населення та окремі особи.

Сучасними особливостями процесів міжнародної економічної інтеграції є: динамічний розвиток; нерівномірність за рівнем розвитку; глобальний субрегіоналізм.

Глобалізація міжнародних відносин характеризується посиленням взаємозалежності та взаємовпливу різних сфер суспільного життя і діяльності в галузі міжнародних відносин. Вона охоплює практично всі сфери суспільного життя, включаючи економіку, політику, ідеологію, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку, спосіб та умови життя тощо.

Процес глобалізації охоплює різні сфери світової економіки: зовнішню; міжнародну; світову торгівлю товарами, послугами, технологіями; міжнародний рух факторів виробництва; виробниче, науково-технічне, технологічне, інжинірингове та інформаційне співробітництво. Особливого значення набувають інновації, які впроваджуються у всі галузі та сфери діяльності.

На макроекономічному рівні глобалізація проявляється в прагненні держав та інтеграційних об'єднань до економічної активності поза своїми кордонами за рахунок лібералізації торгівлі, зняття торгових й інвестиційних бар'єрів, створення зон вільної торгівлі тощо. Крім того, процеси глобалізації та інтеграції охоплюють міждержавні узгоджені заходи щодо цілеспрямованого формування системи економічного, правового, інформаційно-комунікаційного, політичного простору у великих регіонах світу.

На мікроекономічному рівні глобалізація проявляється в розширенні діяльності компаній за межі внутрішнього ринку, адже створення і розвиток ТНК дозволяє обійти існуючі бар'єри.

Основним суб'єктом глобальних економічних процесів виступають багатонаціональні та глобальні ТНК, тому що зовнішньоекономічна діяльність в більшості випадків для них має більш важливе значення, ніж внутрішні операції. Пріоритетним напрямком розвитку світових ТНК стає інноваційне інвестування, що забезпечує їх конкурентоспроможність і проникнення на міжнародні ринки, створення всередині ТНК необхідної інфраструктури, для розробки, просування і реалізації інноваційних проектів.

Основою процесу глобалізації, її головною рушійною силою є **транснаціоналізація**. Особливої уваги на сучасному етапі розвитку економічних відносин потребує розгляд та дотримання концепції сталого розвитку. У процесі залучення ТНК до впровадження базових атрибутів сталого розвитку у країнах світу ключова роль належить ООН, яка, формує нормативно-правові основи для гармонізації економічних, екологічних і соціальних інтересів. Серед найважливіших ініціатив ООН у цій сфері – *Принципи відповідального інвестування, Глобальний договір і Фінансова ініціатива, Програми ООН з навколишнього середовища*, які об'єднують різних суб'єктів міжнародних економічних відносин у їх прагненні до сталого розвитку. Участь промислових підприємств і фінансових інститутів у реалізації ключових положень концепції

сталого розвитку відбувається шляхом запровадження програм екологічно-безпечної організації праці; формування систем «екологічного контролю» у межах як фінансових, так і промислових ТНК для оцінки впливу підприємницької діяльності на навколишнє природне середовище (зокрема, через підвищення ефективності енергозбереження та водопостачання, зменшення обсягів витратних матеріалів та обов'язкова утилізація відходів); створення спеціалізованих фондів для фінансування дослідницьких програм, спрямованих на розв'язання проблем гармонізації економічних, екологічних і соціальних інтересів; сприяння сталому розвитку на міжнародному рівні.

Сучасна система міжнародних відносин може існувати і розвиватися тільки в рамках ефективної системи міжнародної безпеки.

Трансформація традиційної Вестфальської системи призвела до розширення кола суб'єктів міжнародних відносин: якщо раніше держави були домінуючими учасниками міжнародних відносин, то в останні роки на перший план виходять організації, окремі регіони, ТНК, міжнародні приватні фінансові інститути, неурядові громадські організації, які не мають певної національності.

Важливу роль в процесі розвитку міжнародних відносин відіграють різні міжнародні неурядові організації і фонди. Глобалізація міжнародних відносин також проявилася в успішному становленні та функціонуванні багатьох міжнародних інститутів, що вирішують найгостріші та невідкладні проблеми глобального масштабу: ООН і установи, що функціонують під її егідою.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин держави проводять як на світовому, так і на регіональному рівні активну спільну роботу з протистояння транснаціональним загрозам різного характеру (тероризму, екстремізму, організованих злочинності, наркобізнесу тощо) забезпечення, продовольчої, енергетичної та екологічної безпеки; запобігання і вирішення збройних конфліктів і багатьма іншими напрямками. Для досягнення успіху у цій роботі державам можуть надати дієву допомогу різні міжнародні та регіональні організації. Важливу роль у розвитку економічних відносин відіграють логістичні системи. Інтенсивність галузевої взаємодії характеризують відносини мікрологістичної системи підприємства із зовнішнім середовищем макрологістичних зв'язків.

Сучасні міжнародні торгові відносини здійснюються за рахунок використання транспортнологістичної інфраструктури, забезпечуючи перевезення товарів у інтермодальних і мультимодальних схемах. Найбільш значущі питання, які необхідно вирішити при побудові міжнародних логістичних систем є такі: створення вільного ринку перевезень без обмежень його місткості і навантаження; застосування тарифів, рекомендованих загальними регулюючими органами; лібералізація транспортних і митних процедур при перетинанні кордонів вантажами через кордони; узгодження провізної здатності магістрального транспорту і продуктивності залізничних і складських пристроїв.

Глобалізація вплинула на широке використання логістичного підходу в становленні та подальшому розвитку міжнародних економічних, особливо

торгівельних, відносин на світовому ринку. Саме глобалізація сприяє оптимізації розміщення ресурсів, розширенню асортименту товарів і підвищенню їх якості.

8.4. Міжнародна торгівля в контексті загострення політичної конфронтації між країнами світу

Історично першою формою міжнародних економічних відносин, що являє собою обмін товарами та послугами між державами є *міжнародна торгівля*. Для національного господарства участь у міжнародній торгівлі набуває форми зовнішньої торгівлі.

Зовнішня торгівля - це торгівля однієї країни з іншими країнами яка складається з вивозу (експорту) та ввозу (імпорту) товарів та послуг. У сукупності зовнішня торгівля різних держав утворює міжнародну торгівлю.

Сучасний етап розвитку міжнародної торгівлі характеризується такими особливостями:

1. Різким зростанням обсягів експорту та імпорту.
2. Зростанням ролі зовнішньої торгівлі в економічному розвитку більшості країн, про що свідчить зростання експортної квоти країн.
3. Змінами у товарній структурі світової торгівлі:
  - збільшення питомої ваги готових виробів та напівфабрикатів;
  - зростання частки машин, обладнання та транспортних засобів;
  - інтенсифікація обміну продукцією інтелектуальної праці (ліцензіями, ноу-хау, інжиніринговими послугами).
4. Зрушенням у географічному розподілі товарних потоків.
5. Розповсюдженням сталих та довгострокових відносин між постачальниками та покупцями, зростанням питомої ваги внутрішньофірмових постачань у межах ТНК.
6. Зростанням ролі країн, що розвиваються, у світовій торгівлі.
7. Послабленням позицій США, Великобританії, Франції, Італії при істотному зміцненні позицій Японії та нових індустріальних країн.
8. Посиленням конкуренції між трьома центрами світового економічного розвитку: США, Японією та країнами ЄС.
9. Активізацією (починаючи з другої половини 70-х років) зустрічної торгівлі,
10. Посиленням протекціоністських тенденцій у зовнішньоекономічній політиці більшості країн.
11. Появою тенденції до створення замкнутих економічних просторів.

Механізм міжнародної торгівлі поєднує сукупність загальноприйнятих економічних, правових, організаційних форм, засобів і методів, що забезпечують

надійність, своєчасність, стандартність та ефективність зовнішньоекономічних угод. Для сучасної міжнародної торгівлі характерна різноманітність її форм.

Під **експортними операціями** розуміють діяльність, спрямовану на продаж і вивезення товарів за кордон та передавання їх у власність контрагента. Під реекспортом розуміють вивезення за кордон попередньо завезених товарів, що не підлягали переробленню у країні експортера. Предметом реекспорту зазвичай є товари, не реалізовані на міжнародних аукціонах і товарних біржах, вивезення товарів із територій вільних зон та ін.

Під **імпортними операціями** розуміють діяльність, пов'язану із закупівлею іноземних товарів та їхнім увезенням для подальшої реалізації на внутрішньому ринку. Реімпортом називають увезення через кордон раніше вивезених вітчизняних товарів, що не піддавали переробленню. До реімпорту належать товари, що не були продані на аукціонах, повернені з консигнаційних складів, забраковані іноземним покупцем, унаслідок їхньої низької якості.

Враховуючи виключне значення зовнішньої торгівлі для розвитку національної економіки та підвищення добробуту населення, а також загрози для внутрішньої стабільності, пов'язані із надмірною економічною залежністю країни від світового ринку, кожна держава береться проводити власну торговельну політику.

Зовнішньоторговельна політика – це сукупність державних заходів, спрямованих на стимулювання і розвиток торговельних відносин з іншими країнами.

Залежно від масштабів втручання держави у міжнародну торгівлю розрізняють два типи зовнішньоторговельної політики:

- політика вільної торгівлі;
- політика протекціонізму.

Політика вільної торгівлі — це політика мінімального втручання держави у зовнішню торгівлю, що розвивається на основі вільних ринкових сил попиту і пропозиції. Така політика базується на усуненні будь-яких перешкод до ввезення та вивезення іноземних та вітчизняних товарів. Митні органи виконують лише реєстраційні функції. Цю політику проводять країни з високим рівнем розвитку продуктивних сил, що дає змогу місцевим підприємцям витримувати конкуренцію.

Протекціонізм — це державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції з використанням системи обмежень імпорту.

Проводячи політику протекціонізму, держава захищає національних виробників, стимулює розвиток національного виробництва. З іншого боку, така політика може призвести до застійних явищ, оскільки послаблюються стимули до технічного прогресу, що, своєю чергою, веде до падіння конкурентоспроможності національних товарів. За такої політики посилюється нелегальне ввезення товарів контрабандою. Крім того, торгові партнери можуть вжити відповідних заходів

щодо експорту товарів цієї країни, що завдасть її економіці збитків. Протекціонізм переважає в зовнішньоторговельній політиці країн, що розвиваються.

Протекціоністська політика та політика вільної торгівлі глибоко суперечливі, вони породжують як позитивні, так і негативні наслідки (таблиця 8.1).

Таблиця 8.1. Наслідки вільної торгівлі та протекціонізму

Наслідки протекціонізму	позитивні	<ul style="list-style-type: none"> - врівноважує торговий і платіжний баланс; - стимулює національне виробництво товарів і послуг; - захищає відносно «молоді галузі»; - дбає про національну економічну безпеку; - підтримує (тимчасово) рівень зайнятості в країні.
	негативні	<ul style="list-style-type: none"> - послаблюється конкуренція на внутрішньому ринку і як наслідок знижується стимулювання до вдосконалення; - зниження добробуту населення через погіршення якості продукції; - збитки через не використання абсолютних та відносних переваг МПП; - відповідь на протекціонізм однієї держави протекціоністською політикою іншою.
Наслідки вільної торгівлі	позитивні	<ul style="list-style-type: none"> - посилення конкуренції на внутрішньому ринку і послаблення монополізму; - стимулювання до вдосконалення національного виробництва; - підвищення добробуту населення; - ефективне використання виробничих ресурсів; - широкий обмін досвідом.
	негативні	<ul style="list-style-type: none"> - внутрішня чутливість до циклічних коливань на світовому ринку; - присутність на внутрішньому ринку низькоякісної іноземної продукції; - вплив на уподобання споживачів з боку іноземних виробників.

Світовий ринок характеризують попитом, пропозицією й особливою системою цін, що встановлюють у результаті їхньої взаємодії. Світова ціна – це грошове обчислення інтернаціональної вартості виробництва.

Світова ціна – це ціна, за якою здійснюють великі комерційні роздільні зовнішньоторговельні операції з оплатою у вільноконвертованій валюті.

Ключовою особливістю світової ціни, на відміну від внутрішньої, є множинність, тобто на один і той самий товар можуть установлювати різні ціни.

На практиці **світові ціни** – це експортні ціни основних постачальників конкретного товару або імпорتنі ціни, сформовані в основних центрах торгівлі конкретним товаром. Так, на сировинні товари ціну визначають країни-постачальники, на готові вироби – провідні фірми, що випускають та експортують визначені товари, ціни на які може бути використано як світові.

Множинність міжнародних цін обумовлена наступними факторами:

- відмінностями торгової політики по відношенню як до конкретних ринків, так і до тих чи інших імпортерів;
- валютною державною та міждержавною політикою; політикою протекціонізму; відмінностями в методології та методиці розрахунку цін;
- іншими факторами.

На сучасному етапі розвитку міжнародної торгівлі необхідно розглядати її в нових умовах, умовах загострення політичної конфронтації між країнами. У цьому разі міжнародна торгівля виступає як система мікро- й макрорівнів, адже вона включає постачальників, споживачів, уряд країн та міжнародні організації.

Суттєвими факторами, що впливають на міжнародну торгівлю в умовах глобалізації, є науковотехнічна революція (НТР) та науково-технічний прогрес (НТП). Також до тенденцій розвитку міжнародної торгівлі відносять:

1) Ідеї, інформація та знання стають предметом купівлі-продажу, набуваючи різних форм у процесі створення, поширення та переміщення. Велика частина вартості сучасного товару залежить від обсягу інновацій, досліджень та сервісного обслуговування. Найбільша вартість інновацій припадає на США. Значна частина вартості сучасних компаній складається не стільки з матеріальних складових частин, скільки з нематеріальних (вартість бренду, витрати на інновації, просування тощо). Інформація має свою вартість для бізнесу, адже вона знижує невизначеність в економічних рішеннях; впливає на поведінку людей, що також має економічні наслідки; іноді інформація сама володіє власною ринковою вартістю.

2) Розвиток мережевих технологій привів до появи нового класу валют, а саме Bitcoin та її похідних. Вони мають велику кількість переваг порівняно з більшістю доступних платежів. До них належать такі:

- неможливість стрибку емісії неможлива; держава або центральний банк не зможуть надрукувати додаткову грошову масу, знецінюючи валюту;
- щоб використовувати Bitcoin, не потрібно їх довіряти посереднику, зокрема банку, біржі, афілійованій системі, що володіє системою «електронних грошей» (Webmoney, Yandex гроші, PayPal тощо);
- система працює за технологією «peer-to-peer», тобто працездатність мережі забезпечують усі користувачі мережі одночасно, вони ж є рівними, немає більш «головних», «перших», що автоматично унеможливорює заборону з різних мотивів на переказ грошей; **Bitcoin** – це розподілена система, тобто, немає ніякого єдиного центру або організатора системи, на якого держава може натиснути силовими методами;
- відносно висока швидкість роботи транзакцій, можливість заплатити комісію та провести платіж швидше або провести безкоштовно, але необхідно чекати кілька днів;
- для створення рахунку не потрібен паспорт і не потрібно нікуди йти;
- рахунок в Bitcoin не можна заблокувати або заарештувати, також не можна відмовити в обслуговуванні окремим особистостям;
- необмежені транзакції, система працює в усьому світі, де є Інтернет, а також ігнорує будь-які кордони та заборони.

3) Сучасний Інтернет змінює відносини між споживачем, виробником і продавцем, виводить їх на більш якісний рівень. Якщо раніше найважливішими критеріями ефективності товару були ціна та якість, то зараз усе більшого значення набуває задоволеність індивідуалізованих потреб, тобто міжнародний товар повинен бути адаптованим, налаштованим, поставленим таким чином, щоби максимально відповідати запитам глобальних споживачів. Також сьогодні суттєво збільшуються вимоги до сервісних послуг. Для компаній сервісні послуги та послуги індивідуалізації стають суттєвим джерелом прибутку.

4) Відбувається висока інтеграція між економіками різних країн. Однак це може привести до розширення наслідків форс-мажорних ситуацій.

8.5. Міжнародна трудова міграція

Залежно від мети, переміщення людей у міжнаціональному територіальному просторі можна назвати міжнародною міграцією населення, трудовою міграцією, навчальною міграцією, оздоровчою міграцією, міжнародним туризмом, а також транзитними, службовими та приватними переміщеннями.

Трудові ресурси – це найважливіший фактор виробничого процесу, що характеризується високою мобільністю. Мобільність робочої сили у світовому господарстві виявляється у формі міжнародної міграції.

Основні поняття, використовувані при вивченні проблем міжнародної міграції:

Міграція робочої сили це переселення працездатного населення з одних держав в інші терміном більш ніж на 1 рік з економічних і неекономічних мотивів (політичних, соціальних, релігійних, національних, расових та ін.).

Імміграція – в'їзд працездатного населення в дану країну із-за її меж.

Еміграція – виїзд працездатного населення з даної країни за її межі.

Міграційне сальдо – різниця імміграції в країну та еміграції з країни.

Реєміграція – повернення емігрантів на батьківщину на постійне місце проживання.

«Відплив інтелекту» – міжнародна міграція висококваліфікованих кадрів.

Причини міграції населення економічного характеру полягають у різному рівні економічного розвитку окремих країн, розходженні в умовах заробітної плати, наявності безробіття в деяких країнах, функціонуванні міжнародних корпорацій, що вивозять робочу силу для роботи в закордонних філіях.

Основу міграційних потоків складають робітники, у меншому ступені – службовці. Порівняно новою формою міграції є переміщення науково-технічних кадрів (у США і Західну Європу).

Виділяють 5 напрямків міжнародної міграції робочої сили:

- 1) з країн, що розвиваються в промислово розвинуті країни;
- 2) у рамках промислово розвинутих країн (в основному з неекономічних причин, також спостерігається вплив інтелекту з Європи в США);

- 3) між країнами, що розвиваються; (в основному між НІК і країнами арабських еміратів; між країнами-членами ОПЕК та іншими країнами, що розвиваються;
- 4) з колишніх соціалістичних країн у промислово розвинуті;
- 5) міграція науковців, кваліфікованих фахівців із промислово розвинутих у країни, що розвиваються.

Наслідки міжнародної трудової міграції	
для країн імміграції	для країн еміграції
<ol style="list-style-type: none"> 1. Притік іноземних працівників дає можливість забезпечити непривабливі робочі місця робочою силою; 2. Зменшення вартості робочої сили, прискорення темпів розвитку НТП, збільшення обсягів виробництва ВВП і національного доходу; 3. Країни імміграції мають суттєві вигоди від підготовки спеціалістів іншими країнами; 4. Робітники-емігранти сприяють омолодженню структури трудових ресурсів країн імміграції; 5. Грошові перекази емігрантів на батьківщину сприяють розширенню реалізації товарів країн імміграції за кордоном; 6. Проте, надлишкова імміграція може призвести до надмірної густоти населення в окремих містах та регіонах країни, що, зрозуміло, викличе певні труднощі щодо забезпечення корінного населення роботою, місцями в школах та дошкільних закладах. 7. Звичайно, міграція вигідна і самим мігрантам, які завдяки в'їзду в ту чи іншу країну одержують можливість працювати і отримувати більш високу, ніж на батьківщині, заробітну плату. Інколи це може бути не економічна вигода, а політична чи фізична свобода. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Повернення досвідчених кваліфікованих робітників після роботи за кордоном сприяє розвитку національної економіки; 2. Еміграція завдає шкоди країнам, оскільки національна економіка втрачає наймобільнішу і, як правило, найкращу частину трудових ресурсів; 3. Мігранти зазнають моральної та соціально-психологічної шкоди: відірваність від сім'ї і друзів, необхідність вивчати чужу мову, звичаї та порядки. Приймаючи рішення емігрувати, люди піддають себе ризику, адже ніхто з них не знає як складеться їх життя на новому місці. 4. Зменшується обсяг виробництва національного доходу і ВВП падають темпи розвитку НТП. 5. Серйозною є проблема реадaptaції робітників, які повертаються після роботи за кордоном і відвикли від місцевих умов праці та життя. 6. Еміграція дуже часто завдає шкоди інтелектуальному потенціалу країн-експортерів робочої сили. При цьому слід мати на увазі, що ця шкода визначається не стільки кількістю спеціалістів, що емігрували, скільки значенням їх діяльності для країни.

Світовий ринок праці це система відносин, що виникають з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту, які виникли через нерівномірність кількісного та якісного розміщення робочої сили в країнах світу та розбіжності в національних підходах до її відтворення.

Основними **тенденціями** сучасного розвитку світового ринку праці є його глобалізація, посилення міграційних процесів, розширення використання міжнародних трудових норм тощо.

Глобалізація ринку праці являє собою формування єдиного механізму узгодження попиту та пропозиції робочої сили незалежно від країни проживання тієї чи іншої людини і розвивається на фоні глобалізації економіки.

Причинами поживавлення цього процесу є:

- реструктуризація системи міжнародного поділу праці;
- розвиток світової інфраструктури;
- міжнародна міграція населення;
- стрімке зростання світової торгівлі та потоків іноземних інвестицій;
- швидкі технологічні зміни.

Головною проблемою, яка виникає внаслідок глобалізації економіки, є обмеження можливостей формування державної макроекономічної політики, в тому числі в галузі праці та соціально-трудова відносин. Діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК) сприяє тому, що робочі місця експортуються з економічно розвинутих країн, унаслідок чого у цих країнах виникає проблема безробіття. Змінюється також структура робочої сили в бік збільшення частки службовців щодо частки робітників. ТНК прагнуть створювати виробництва в країнах з дешевою робочою силою, водночас концентруючи в економічно розвинутих країнах такі функції, як маркетинг, планування, бухгалтерський облік, наукові та дослідно-конструкторські розробки тощо.

В умовах функціонування ТНК послаблюється вплив профспілок, колективно-договірного регулювання трудових відносин. Невеликий ефект може мати страйковий рух, тому що ТНК не зазнають тиску клієнтів щодо виконання умов поставок через незначні обсяги загальних світових продаж, прибутку і руху готівки, яка припадає на конкретну країну.

У таких умовах суттєвим засобом узгодження інтересів різних сторін є створення міжнародних профспілок, налагодження контактів між профспілковими об'єднаннями різних країн.

У регулюванні світового ринку праці провідну роль відіграє **Міжнародна організація праці (МОП)** - установа Організації Об'єднаних Націй, яка має особливі повноваження в сфері праці. Створення МОП відповідало прагненню до соціального перевлаштування світу.

МОП діє в рамках чотирьох стратегічних цілей:

- розвитку і реалізації норм, основоположних принципів і прав у сфері праці;
- створення більш широких можливостей для жінок і чоловіків з метою отримання гідної зайнятості та доходів;
- підвищення ефективності соціального захисту для всіх;
- зміцнення трипартизму і підтримка соціального діалогу.

Під кожен з цілей створюється ряд міжнародних цільових програм, характерною рисою яких є пріоритетність, практична значущість і результативність.

Основні конвенції МОП визначають спрямованість трансформаційних зрушень світового ринку праці:

- Конвенція про примусову працю, яка забороняє примусову працю;
- Конвенція про захист асоціації і захист права на організацію;

- Конвенція про право на організацію і на ведення колективних переговорів;
- Конвенція про рівну винагороду, яка вимагає рівної винагороди для чоловіків і жінок за рівнозначну працю;
- Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять;
- Конвенція про мінімальний вік при прийомі на роботу (не нижче віку завершення обов'язкової освіти);
- Конвенція про найгірші форми дитячої праці.

Трансформаційні зрушення світового ринку праці в умовах нестабільності характеризуються наступною спрямованістю:

- 1) надання рівних прав чоловікам і жінкам;
- 2) запобігання подальшого зростання безробіття;
- 3) створення більш широких можливостей для отримання гідної зайнятості та доходів;
- 4) розробку інструментарію, необхідного для аналізу ринку праці та стану економіки;
- 5) вироблення ефективної політики розвитку зайнятості;
- 6) підвищення зайнятості шляхом розвитку малих підприємств;
- 7) оптимізація переходу від економіки централізованого планування до ринкової, особливо в питаннях ринку праці, розвитку людських ресурсів;
- 8) прийняття або розширення цільових програм для таких категорій трудящих, як молодь, інваліди, мігранти та корінні народи, з метою забезпечити їм гідну зайнятість;
- 9) розширення охоплення та підвищення ефективності соціального захисту працівників;
- 10) поширення соціального захисту на всі верстви суспільства;
- 11) поліпшення умов і охорона праці;
- 12) створення мережових структур надання соціальної допомоги та запобігання бідності;
- 13) розширення соціального захисту;
- 14) збільшення часу перебування мігрантів у країнах-рецепієнтах;
- 15) підвищуються вхідні бар'єри проникнення на міжнародний ринок робочої сили;
- 16) посилюється конкуренція між продавцями робочої сили;
- 17) зберігається дискримінація мігрантів;
- 18) активізується діяльність профспілок, які прагнуть відстояти національні інтереси робочої сили;
- 19) зростання попиту на висококваліфіковані кадри з боку економічно розвинутих країн;
- 20) перехід країн-лідерів світової економіки до сучасної моделі розвитку перетворює знання, освіту, інтелект, інноваційний характер виробництва, носіями якого стали висококваліфіковані спеціалісти та наукові кадри в основні фактори суспільного прогресу. Потребу в них не завжди є змога задовольнити за рахунок власних ресурсів. В результаті виник новий вид трудової міграції, який отримав назву «відплив інтелекту».

Авторитетною міжнародною організацією, яка займається проблемами регулювання світового ринку праці, є **Міжнародна організація з питань міграції (МОМ)**, створена у 1951 р. Керівним органом МОМ є Рада. Створюється також Виконавчий Комітет. Штаб-квартира МОМ розташована в Женеві.

У галузі трудової міграції МОМ розроблено спеціальні програми:

- «Міграція в інтересах розвитку»;
- «Повернення кваліфікованих людських ресурсів»;
- «Вибіркова міграція»;
- «Об'єднані експерти»;
- «Горизонтальне співробітництво в галузі кваліфікованих людських ресурсів».

Міжнародне трудове право, визнане в багатьох країнах, і конвенції та програми міжнародних організацій відіграють суттєву роль у регулюванні світового ринку праці і коригуванні його саморегуляції.

8.6. Глобалізація світового фінансового простору

Сучасні міжнародні економічні відносини у системі світового господарства знаходять свій прояв і в такій формі як міжнародний рух капіталу. Кожна держава вивозить і ввозить капітал з-за кордону. Тому можна говорити про міжнародний рух капіталу.

Міжнародний рух капіталу - це переміщення і функціонування капіталу за кордоном, насамперед з метою його самозростання.

Передумовами міжнародного руху капіталу є:

1. Інтернаціоналізація господарського життя.
2. Поява можливості більш вигідного використання капіталу за рубежом.
3. Відносний надлишок капіталу на внутрішньому ринку і відсутність умов його ефективного використання.
4. Прагнення власників капіталу застосувати його там, де існують низькі ціни на сировину; на матеріали; на енергію; на транспорт; на напівфабрикати і т.д.
5. Економія фінансових ресурсів від застосування більш низьких митних тарифів і пільгових тарифних мійр у країнах, куди переміщається капітал.
6. Можливість стабільного постачання національних підприємств імпортною сировиною.
7. Прагнення забезпечити схоронність і чистоту навколишнього середовища в країнах-експортерах капіталу.
8. Існування різних шляхів і форм міжнародного руху капіталу і його більш ефективного застосування за кордоном.

Економічна доцільність імпорту капіталу складається в:

- можливості розвитку визначених нових і старих виробництв;
- залученні додаткових валютних ресурсів;
- розширенні науково-технічного потенціалу;
- створенні додаткових робочих місць.

Класифікація форм міжнародного руху капіталу відбиває різні сторони цього процесу. Капітал вивозиться, ввозиться і функціонує за межами національних кордонів у наступних формах:

1. У формі приватного і державного капіталу в залежності від того вивозиться він приватними або державними організаціями і компаніями.

2. У грошовій і товарній формах.

3. У короткостроковій (звичайно на термін до 1 року – банківські депозити і засоби на рахунках інших фінансових інститутів, короткострокові позики і кредити) і довгострокової формах (прямі і портфельні інвестиції, довгострокові позики і кредити).

4. У позичковій і підприємницькій формі. Позичковий капітал приносить його власникові доход в основному у вигляді відсотка по внесках, позикам і кредитам, а капітал у підприємницькій формі - переважно у вигляді прибутку.

Вкладаючи капітал закордон, інвестор здійснює *закордонні інвестиції*.

Прямі іноземні інвестиції стали матеріальною основою глобалізації підприємницької діяльності, поширення багатонаціональних фірм і відповідних змін у структурі сучасного світового господарства.

Прямі іноземні інвестиції це довгострокові капіталовкладення за кордоном у матеріальні чи фінансові активи з метою отримання підприємницького доходу (прибутку), які забезпечують іноземному інвестору контроль об'єктами, в які інвестовано капітал.

Контроль над об'єктами інвестування є головною характерною ознакою прямих іноземних інвестицій, яка відрізняє їх від іншого виду міжнародних капіталовкладень - **портфельних інвестицій**. Частка іноземної участі в капіталі фірми, яка визначає його статус як підприємства з прямими закордонними інвестиціями і забезпечує право контролю над ним, у різних країнах є різною: в США іноземний інвестор повинен мати не менше 10% власності фірми, у Великобританії та Франції - не менше 20%, у Німеччині - 25%, в Австралії та Канаді - не менше 50%, за стандартами МВФ ця частка повинна складати не менше 25% капіталу.

Портфельні іноземні інвестиції – це вкладення капіталу в іноземні цінні папери, із метою отримання прибутку, але без надання права контролю за діяльністю об'єкта інвестування.

Характер, інтенсивність та результативність інвестиційних процесів залежать від *інвестиційного клімату*, що сформувався в державі-реципієнті.

Інвестиційний клімат:

1) це сукупність характерних для певної країни або регіону факторів, які формують можливості компаній та створюють в них стимули до продуктивних інвестицій, розширення виробничої діяльності, збільшення робочих місць;

2) це сукупність політичних, економічних, соціальних і правових факторів, що визначають умови здійснення, ефективність і міру ризику підприємницької діяльності, а відтак міру привабливості національної економіки для іноземних інвесторів.

Інтегрованим показником, який характеризує стан інвестиційного середовища, є **інвестиційний потенціал** – реальна здатність господарського механізму до освоєння вкладеного капіталу.

Оцінка інвестиційного клімату здійснюється потенційним інвестором з урахуванням великої кількості чинників, які залежно від рівня взаємодії суб'єктів інвестиційного процесу можна поділити на чинники макро- та мікрорівня. На макрорівні необхідно враховувати такі чинники:

- чинники, які визначають соціально-політичну ситуацію в країні та перспективи її розвитку. До них можна віднести: стабільність політичної влади (термін знаходження при владі уряду, президента); кількість політичних партій (рівень демократії в країні); характер та ступінь державного регулювання економіки та міжнародної економічної діяльності; узгодженість правової системи з нормами міжнародного права; регулювання переміщення товарів, капіталу, робочої сили; ступінь захищеності прав власності та прав особистості; регулювання, створення та трансформації бізнесу; податкова система; антимонопольне законодавство; регулювання трудових відносин, мінімальні рівні заробітної плати та цін тощо;

- чинники, які визначають економічну ситуацію та її перспективи. До них відносять: загальний стан економіки (аналіз макроекономічних показників), становище у валютній, фінансовій та кредитній сферах, митний режим, податкові ставки та пільги тощо;

- чинники, які визначають міжнародну економічну діяльність та її перспективи: чинне законодавство в сфері зарубіжних інвестицій, формування та діяльності підприємств за участю іноземного капіталу, особливості державної політики регулювання процесів іноземного інвестування.

На мікроекономічному рівні інвестиційний клімат оцінюється за характером взаємовідносин компанії-інвестора та конкретних державних органів, суб'єктів господарювання, банків країни залучення інвестицій. На цьому рівні здійснюється конкретизація уособленої оцінки інвестиційного клімату в процесі реальних економічних, правових контактів іноземної компанії з середовищем країни-реципієнта.

Цей підхід дає можливість розглядати інвестиційний клімат як складову інвестиційної системи економіки країни, яка створює передумови для впливу суспільно-економічних відносин на розвиток та науково-технічне відтворення продуктивних сил шляхом активної інвестиційної діяльності.

В даний час є провідними суб'єктами міжнародної господарської діяльності є **транснаціональні корпорації (ТНК)**. Вони перетворили світову економіку в міжнародне виробництво, забезпечили розвиток НТП у всіх його напрямках: технічного рівня і якості продукції; ефективності виробництва; вдосконалення форм менеджменту, управління підприємствами. Вони діють через свої дочірні підприємства і філії в десятках країн світу за єдиною науково-виробничою та фінансовою стратегією.

ТНК – особлива форма організації господарської діяльності фірми, заснована на кооперації праці працівників підприємств, розташованих в різних країнах світу і об'єднаних єдиним титулом власності на засоби виробництва.

ТНК виникли під впливом цілого комплексу чинників, а саме:

– інтернаціоналізації виробництва і капіталу на основі розвитку продуктивних сил;

- експансії капіталу за кордоном, створення власних відділень;
- прагнення до отримання надприбутків;
- жорсткої конкуренції, що веде до концентрації виробництва і капіталу.

Конкретними причинами виникнення ТНК слід вважати їх економічну ефективність, обумовлену великими масштабами виробництва в багатьох галузях: отримання прибутку, зниження витрат виробництва, забезпечення доступу на зарубіжні ринки.

ТНК, притаманні такі риси:

1) Великі розміри пов'язані з галузевим виробництвом, зі збільшенням розмірів виробництва, зі збільшенням чисельності персоналу, що відбивається на концентрації влади, при існуванні меж делегування влади.

2) Володіння величезними матеріальним і фінансовим потенціалом;

3) ТНК є носіями передових досягнень в галузі науки та техніки;

4) Інтернаціональні у сфері функціонування та застосування капіталу;

5) Єдина система стратегій управління (передбачає централізацію влади і координацію діяльності підрозділу в глобальному масштабі, управління всесвітньої інтегрованої бізнес системою, інтенсивне переміщення між підрозділами капіталу і технологій, комплексну філософію бізнесу, сильну корпоративну структуру).

Сьогодні ТНК перетворилися із суб'єктів на об'єкти міжнародної політики, активно беруть участь у всіх глобальних процесах, що відбуваються у світі. Транснаціональні корпорації, нарівні з промислово розвиненими країнами, широко проявляються в політиці, економіці, у фінансово-інвестиційній, інформаційній, науково-технічній, військовій, технологічній, екологічній сферах. У зовнішній політиці ТНК реалізують власну корпоративну дипломатію, а для успішного забезпечення внутрішньо-корпоративної політики створили свою, корпоративну ідеологію. Поруч із найбільшими державами, вони мають власні численні спецслужби.

Міжнародний фінансовий ринок є складною системою, де валютні ресурси обертаються відособлено від руху реальних активів.

Міжнародний фінансовий ринок – це система економічних відносин, що забезпечує акумуляцію та перерозподіл міжнародних фінансових потоків. Міжнародний фінансовий ринок виступає механізмом купівлі-продажу фінансових активів і відповідного задоволення попиту та пропозиції суб'єктів міжнародних економічних відносин на грошовий капітал.

В свою чергу, *функціонування міжнародного фінансового ринку* полягає у:

- ✓ мобілізації тимчасово вільних фінансових ресурсів на міжнародному рівні;
- ✓ ефективному розподілі мобілізованих інвалютних ресурсів між учасниками міжнародного фінансового ринку;
- ✓ визначенні ефективних напрямів інвестування;
- ✓ формуванні рівноважних цін на інвалютні інструменти, що об'єктивно відображають співвідношення попиту та пропозиції на ринку;
- ✓ здійсненні професійного посередництва між продавцями і покупцями фінансових ресурсів;
- ✓ формуванні умов для мінімізації фінансових ризиків;

- ✓ сприянні світовому розвитку шляхом пришвидшення обороту фінансових ресурсів.

Міжнародний фінансовий ринок має три складові: міжнародний ринок грошей (валютний ринок); міжнародний ринок кредитних ресурсів, міжнародний ринок цінних паперів.

Міжнародні валютні ринки це купівля й продаж іноземної валюти або цінних паперів в іноземній валюті на основі попиту і пропозиції. Є світові й регіональні міжнародні валютні ринки. Найбільшим світовим валютним ринком є лондонський, на якому проводиться майже половина всіх валютних операцій. Учасниками міжнародних валютних ринків є банки, банкірські будинки, брокерські фірми, транснаціональні корпорації.

Міжнародний ринок кредитних ресурсів це специфічна сфера руху коштів між країнами. Кредитні ресурси на міжнародному ринку рухаються на загальновідомих принципах, а саме принципах обов'язкового повернення коштів, терміновості, платності і забезпеченості. На міжнародний кредит впливають такі фактори, як платіжний баланс, розмір процентної ставки, вид валюти, курс валюти, рівень рентабельності кредитних операцій та ін.

Міжнародний ринок цінних паперів це форма мобілізації капіталів з метою задоволення виробничих потреб. Він набув розвитку у другій половині ХХст., коли було знято обмеження в національних законодавствах на вивіз капіталу.

Міжнародний ринок цінних паперів спеціалізується переважно на емісії цінних паперів (первинний ринок) і їх купівлі-продажу (вторинний ринок). Поряд з ринком іноземних облігацій у 70-х роках ХХст. виник ринок єврооблігацій - облігацій у євровалютах. Найбільше їх випускають у доларах США.

В організації міжнародної інвестиційної діяльності та створенні сприятливого інвестиційного клімату *провідну роль відіграє держава*, реалізуючи відповідну інвестиційну політику, створюючи інституційне середовище.

Обсяги залучених в економіку міжнародних інвестиційних ресурсів безпосередньо залежать від рівня інвестиційної привабливості країни. Основою здійснення будь-якої діяльності, зокрема інвестиційної, є законодавча база країни, яка регулюється органами державної та регіональної влади і впливає на інвестиційну привабливість. Від того, на скільки ефективно діє законодавча система, буде залежати рівень інвестиційної привабливості країни. У кожній країні існують свої закони та органи управління, які регулюють і координують процес формування інвестиційної привабливості.

Міжнародна інвестиційна діяльність, відіграючи ключову роль у системі сучасних світогосподарських зв'язків і маючи значний потенціал впливу (як позитивного, так і негативного) на економічний розвиток, має бути регульованою на національному, міжнародному та наднаціональному рівнях. Таке регулювання можна здійснювати за допомогою сукупності спеціальних правових, адміністративних, економічних і соціально-психологічних методів та деяких інструментів стимулювання й обмеження.

Система регулювання міжнародної інвестиційної діяльності включає:

Правові методи реалізують за допомогою системи цивільного та процесуального права;

Адміністративні методи юридично визначають господарську суб'єктність,

регламентують питання власності, процедури вирішення суперечок у судовому порядку тощо;

Економічні методи реалізують за допомогою системи дотацій, кредитів, здійснення фіскальної політики;

Соціально-психологічні методи орієнтовано на формування та розвиток тієї чи тієї ідеології, виховання відповідного типу менталітету громадян і суспільства загалом за допомогою організаційно оформлених інститутів.

Аналіз різних систем регулювання міжнародної інвестиційної діяльності показує, що формують їх двома шляхами:

1) за допомогою ухвалення єдиного акта, який регулює допуск іноземного капіталу в економіку країн;

2) за допомогою розроблення тих чи тих правових актів, що регулюють різні аспекти іноземної інвестиційної та підприємницької діяльності. Вибір того чи того із зазначених шляхів залежить від ролі конкретної країни на світовому ринку капіталів. Для країн, які активно експортують капітал, характерним є ліберальне ставлення до регулювання іноземних капіталовкладень. Країнам, які, переважно, імпортують капітал, притаманне прагнення прийняти єдиний законодавчий акт щодо міжнародної підприємницької діяльності.

У сучасній світогосподарській практиці важливе місце в активізації й регулюванні міжнародної інвестиційної діяльності посідають **двосторонні та багатосторонні інвестиційні угоди**. Їхньою метою є отримання країною базування правового захисту своїх інвестицій у країні, що приймає, від можливих некомерційних ризиків, а також підтримка стабільності й надійності відносин між країнами. У міжнародних інвестиційних угодах, переважно, регулюють такі питання інвестування:

- визначення інвестицій та інвесторів;
- умови ввезення прямих іноземних інвестицій;
- заохочення інвестицій;
- загальні норми режиму;
- переказування платежів;
- вимоги до результатів господарської діяльності;
- позбавлення інвестора прав власності;
- вирішення суперечок;
- норми поведінки корпорацій.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Що таке світове господарство?
2. Назвіть основні передумови формування світового господарства.
3. Дайте характеристику основним елементам світового господарства.
4. В чому полягає суть національного економічного інтересу?
5. Поясніть сутність та доцільність проведення соціально-економічної типізації країн.
6. Охарактеризуйте особливості функціонування економічно розвинених країн.
7. Охарактеризуйте особливості функціонування країн перехідного типу.

8. Охарактеризуйте особливості функціонування країн що розвиваються.
9. Розкрийте зміст поняття «дипломатія суверенітетів».
10. Що таке «міжнародні відносини» і «світова політика»?
11. Як створення нового світового порядку може вплинути на розвиток світового господарства.
12. Що являє собою міжнародна економічна інтеграція?
13. Визначте в чому проявляється глобалізація на макро- і мікрорівні.
14. В чому полягає вплив глобалізації на розвиток міжнародних економічних відносин?
15. Які особливості властиві зовнішній та міжнародній торгівлі?
16. Охарактеризуйте сучасний етап розвитку міжнародної торгівлі.
17. Дайте визначення експортним та імпортом операціям.
18. Розкрийте основні переваги та недоліки політики вільної торгівлі та протекціонізму.
19. Що таке світова ціна і які фактори впливають на її встановлення?
20. Дайте визначення міграції робочої сили і назвіть основні причини міжнародної міграції трудових ресурсів.
21. Які наслідки міжнародної трудової міграції можуть мати країни імміграції та еміграції?
22. Якими тенденціями розвитку характеризується сучасний світовий ринок праці?
23. Назвіть міжнародні організації, що працюють у сфері регулювання світового ринку праці та окресліть коло їх завдань.
24. Що таке міжнародний рух капіталу та які ви знаєте його передумови?
25. Порівняйте та охарактеризуйте прямі іноземні та портфельні інвестиції.
26. Розкрийте зміст інвестиційного потенціалу.
27. Якою є структура міжнародного фінансового ринку?
28. Чому провідна роль у формуванні сприятливого інвестиційного клімату належить державі?
29. Дайте характеристику методам регулювання міжнародної інвестиційної діяльності.

Творчі завдання

1. Чому, на Вашу думку, тенденція до інтернаціоналізації господарського життя, яка протистоїть іншій тенденції – до національного відокремлення?
2. Обґрунтуйте Вашу думку щодо питання про співвідношення ступеня і міри державного регулювання економіки, та ступеня свободи для дії ринкового механізму.
3. Наведіть приклади подій міжнародно-політичного характеру що можуть призвести до суттєвих змін міжнародної системи.
4. Проаналізуйте всі «за» і «проти» інтеграції України до ЄС; НАТО.
5. Чому в процесі еволюції міжнародних відносин домінуючими гравцями замість держав стають організації, ТНК, неурядові організації тощо?
6. Обґрунтуйте в яких випадках, ситуаціях чи сферах державі варто вдаватися до використання політики вільної торгівлі, а в яких до протекціонізму.

7. Які інструменти державного регулювання варто використовувати, на Вашу думку, щоб зупинити «відплив інтелекту»?

Приклад орієнтовної відповіді на творче завдання

Україна є активним гравцем на світовому ринку зерна. Постачання цієї продукції потрапило під загрозу зриву з початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України. Проте підписана 22 липня 2022 року Чорноморська зернова ініціатива - домовленість між ООН, Туреччиною з Україною, а також з Росією про створення морських коридорів для безпечного вивезення українського зерна - перервала блокаду українських портів, що тривала п'ять місяців після початку російської агресії й могла обернутися катастрофою для найбільш вразливих країн світу через брак зернової продукції та різкого зростання цін на неї. Чи є, на вашу думку, шанс зберегти зерновий коридор після виходу Росії з «зернової угоди»?

Орієнтовна відповідь

Формальна причина російського демаршу пояснюється успіхами ЗСУ на російські військові кораблі у окупованому Севастополі. Ці звинувачення позбавлені логіки, оскільки зупинка постачань зерна жодним чином не послабить опір ЗСУ та нові атаки на російський флот. Навпаки дасться взнаки передусім в найбільш вразливих державах світу, бо ті знову опиняться перед загрозою голоду.

Натомість українська влада відкрито каже, що Росія знайшла зручний привід для виходу з «зернової угоди». Не є секретом те, що Росія послідовно погрожувала вийти з цієї домовленості, вимагаючи її радикальної зміни та преференцій для себе. В останні тижні вона гальмувала пропуск кораблів із зерном через Босфор, підриваючи угоду. Росія також публічно заявляла, що виступає проти «зернової угоди» на наступний термін.

Але попри це, є всі підстави вважати, що рішення Росії щодо виходу з угоди було спонтанним і не до кінця продуманим. Справа в тому, що нинішня ситуація в контексті поведінки Росії дає змогу **перезапустити зернову ініціативу в обхід участі Росії**, використавши її добровільну відмову брати участь у її втіленні, та знову розблокувати постачання зерна на світові ринки. Головна умова для цього – Туреччина має знайти сміливість скористатися можливостями, які створила для неї нова реальність.

Тож усе у руках президента Туреччини Ердогана, який може здобути роль «рятівника світу від голоду», але для цього має зважитися на те, щоби гідно відповісти на шантаж свого партнера Владіміра Путіна.

Тестові завдання

1. Світове господарство охоплює:

- а) найрозвиненіші країни;
- б) країни великої сімки;
- в) країни великої двадцятки;
- г) країни окремих регіонів;
- д) всі країни.

2. Система взаємопов'язаних національних господарств утворює:

- а) господарство країни;

- б) світове господарство;
- в) господарство країн, що розвиваються;
- г) світовий ринок;
- д) міжнародні економічні відносини.

3. Об'єктивною основою формування глобальної економіки є:

- а) економічна політика окремих держав;
- б) міжнародний поділ праці;
- в) розвиток міжнародних організацій;
- г) діяльність транснаціональних корпорацій;
- д) міжнародна міграція капіталу.

4. До сучасних тенденцій розвитку світового господарства належать всі, крім:

- а) зростання матеріальної зацікавленості в постійному економічному співробітництві;
- б) зростання світового виробництва в ринкових умовах;
- в) становлення багатопольярного світу;
- г) загострення глобальних проблем;
- д) прагнення країн до скорочення економічних контактів з іншими країнами.

5. Національна економіка, як елемент світового господарства являє собою:

- а) система зв'язків з виробництва, розподілу, обміну та споживання, що вийшли за межі національних економік;
- б) міжнародні господарські організації;
- в) сукупність взаємопов'язаних видів людської діяльності в межах певної країни;
- г) сукупність ТНК;
- д) суб'єкт що вирішує глобальні проблеми людства.

6. Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Світова організація торгівлі, Організація об'єднаних націй – це

- а) транснаціональні корпорації;
- б) транснаціональні банки;
- в) вільні економічні зони;
- г) національні економічні одиниці;
- д) міжнародні організації.

7. Базовою основою поділу країн на окремі сегменти є:

- а) політичний устрій;
- б) економічний розвиток;
- в) здатність приймати участь в МПП;
- г) рівень інтеграції до світогосподарської системи;
- д) рівень інтеграції до НАТО.

8. Соціально-економічна типізація країн є необхідною для:

- а) розуміння тенденцій розвитку окремих країн;
- б) усвідомлення ролі кожної держави в світовій політиці;
- в) визначення стану міжнародних відносин;
- г) розуміння закономірностей розвитку міжнародної економіки;
- д) всі відповіді правильні.

9. Найбільшуніверсальним показником що характеризує рівень економічного розвитку є:

- а) валовий внутрішній продукт;
- б) валовий національний продукт;
- в) валовий внутрішній продукт на душу населення;
- г) національний дохід;
- д) національне багатство.

10. Трансформація ролі держави відбувається під впливом:

- а) міжнародного поділу праці;
- б) розростання екологічних проблем;
- в) націоналізації;
- г) появи ТНК і неурядових організацій;
- д) всі відповіді правильні.

11. Під «периферією» як правило розуміють країни:

- а) що розвиваються;
- б) що мають ефективний механізм саморозвитку;
- в) промислово розвинені;
- г) з ринковою економікою;
- д) з соціально орієнтованою економікою.

12. Історично першою формою міжнародних економічних відносин є:

- а) міжнародний рух капіталу;
- б) міжнародна торгівля;
- в) міжнародна міграція робочої сили;
- г) міжнародна міграція факторів виробництва;
- д) міжнародна міграція технологій.

13. Торгівля однієї країни з іншими країнами – це:

- а) міжнародна торгівля;
- б) внутрішня торгівля;
- в) економічна політика;
- г) зовнішня торгівля;
- д) зовнішня політика.

14. Зовнішньоторгівельна політика покликана:

- а) покращити якість товарів;
- б) стимулювати імпорт товарів;
- в) зменшити експорт сировини;
- г) сприяти експортній політиці;
- д) посилити конкуренцію на внутрішньому ринку.

15. До позитивних наслідків протекціонізму не відносять:

- а) рівноваження торгового і платіжного балансу;
- б) стимулювання національного виробництва;
- в) захист відносно «молодих» галузей;
- г) забезпечення національної економічної безпеки;
- д) обмеження рівня зайнятості в країні.

16. Світова ціна являє собою:

- а) грошове вираження інтернаціональної вартості виробництва;
- б) формується під впливом попиту і пропозиції;
- в) ціну, за якою здійснюються зовнішньоторгівельні операції;

- г) експортну ціну основних постачальників товару на ринок;
- д) всі відповіді правильні.

17. Переміщення і функціонування капіталу за кордоном – це:

- а) міжнародний рух капіталу;
- б) експорт капіталу;
- в) вивезення грошей;
- г) розміщення капіталу в офшорах;
- д) всі відповіді правильні.

18. Причини, що обумовлюють міжнародний рух капіталу це:

- а) інтернаціоналізація господарського життя;
- б) можливість стабільного постачання національних підприємств імпоротною сировиною;
- в) відносний надлишок капіталу на внутрішньому ринку;
- г) прагнення власників капіталу застосувати його там, де існують низькі ціни

на сировину;

- д) всі відповіді правильні.

19. Імпорт капіталу не призводить до:

- а) збільшення кількості робочих місць;
- б) розширення науково технічного потенціалу;
- в) залучення додаткових валютних ресурсів;
- г) освоєння нових виробництв;
- д) зменшення навантаження на енергосистему.

20. Згідно положень МВФ міжнародні інвестиції вважають прямими, якщо інвестору належить не менше.....статутного фонду підприємства:

- а) 50%;
- б) 25%;
- в) 51%;
- г) 20%;
- д) 45%.

21. Реальна здатність господарського механізму до освоєння вкладеного капіталу це:

- а) інвестиційний клімат;
- б) інвестиційне середовище;
- в) інвестиційний потенціал;
- г) інвестиційний ризик;
- д) інвестиційна діяльність.

22. Переселення працездатного населення з одних держав в інші – це:

- а) міграція;
- б) імміграція;
- в) еміграція;
- г) рееміграція;
- д) міграційне сальдо.

23. «Відплив інтелекту» являє собою:

- а) програму міжнародного стажування для працівників певних галузей;
- б) міжнародну міграцію освітян;
- в) міжнародну міграцію висококваліфікованих кадрів;

г) правильна відповідь а) і б);

д) правильна відповідь а) і в);

24. До причин міжнародної міграції населення не належить:

а) різний рівень економічного розвитку країн світу;

б) диференціація оплати праці;

в) бажання підсилити продуктивність праці в країні імміграції;

г) безробіття в країні еміграції;

д) робота в транснаціональних корпораціях.

25. Світовий ринок праці характеризується:

а) наявністю попиту і пропозиції;

б) встановленням світової ставки зарплати;

в) регулюванням з боку профспілок;

г) керуваністю центрами притоку мігрантів;

д) рівномірністю розміщення робочої сили в країнах світу.

26. Діяльність транснаціональних корпорацій сприяє:

а) експорту робочих місць з країни походження транснаціональних корпорацій;

б) створення робочих місць в приймаючих країнах;

в) зростання безробіття в країнах походження транснаціональних корпорацій;

г) переміщення виробництв в країни з дешевою робочою силою;

д) всі відповіді правильні.

27. Ключовою організацією, яка займається регулюванням світового

ринку праці є:

а) МОП;

б) ООН;

в) МОМ;

г) ЄС;

д) МВФ.

Завдання для перевірки знань «Впишіть номер визначення кожного терміна»

1 Світове господарство	6 Зовнішньоторгівельна політика
2 Міжнародні економічні відносини	7 Політика вільної торгівлі
3 Економічний інтерес	8 Трудові ресурси
4 Соціально-економічна типізація	9 Світовий ринок праці
5 Міжнародна економічна інтеграція	10 Міжнародний рух капіталу

А об'єктивна категорія, що виявляє відносини економічних суб'єктів із задоволення економічних потреб, що реалізують у процесі використання обмежених економічних ресурсів

Б поділ країн на групи залежно від рівня їх економічного розвитку та значення у світовій економіці й політиці

В досить висока, ефективна і перспективна ступінь розвитку світової економіки, якісно новий і доволі складний етап інтернаціоналізації господарських зв'язків

Г найважливіший фактор виробничого процесу, що характеризується високою мобільністю

- Д** сукупність національних господарств, які беруть участь у міжнародному поділі праці і пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин
- Е** політика мінімального втручання держави у зовнішню торгівлю, що розвивається на основі вільних ринкових сил попиту і пропозиції
- Є** система зв'язків з виробництва, розподілу, обміну та споживання, що вийшли за межі національних економік
- Ж** сукупність державних заходів, спрямованих на стимулювання і розвиток торговельних відносин з іншими країнами
- З** система відносин, що виникають з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту, які виникли через нерівномірність кількісного та якісного розміщення робочої сили в країнах світу та розбіжності в національних підходах до її відтворення
- И** переміщення і функціонування капіталу за кордоном, насамперед з метою його самозростання

Завдання для перевірки знань «Правильне чи неправильне твердження»

Визначіть правильне чи неправильне твердження. Відповідь обґрунтуйте

1. Міжнародні відносини – це середовище в якому функціонує світова політика.
2. Не існує відмінностей між міжнародною та зовнішньою торгівлею.
3. Русійним мотивом відносин між країнами, що становлять у міжнародному співробітництві конкретні цілі, є інтереси національно відособлених суб'єктів цих відносин.
4. Носієм загальнонаціональних інтересів є держава.
5. Всі держави відповідають на виклики глобалізації однаково.
6. На розвиток міжнародних економічних відносин не впливає глобалізація.
7. Під експортними операціями розуміють діяльність, спрямовану на купівлю і ввезення товарів.
8. Протекціонізм це державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції з використанням системи обмежень імпорту.
9. Bitcoin це розподілена система, тобто, немає ніякого єдиного центру або організатора системи, на якого держава може натиснути силовими методами.
10. Еміграція це в'їзд працездатного населення в дану країну із-за її меж.
11. Основу міграційних потоків складають наукові співробітники.
12. Діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК) сприяє тому, що робочі місця експортуються з економічно розвинутих країн, унаслідок чого у цих країнах виникає проблема безробіття.
13. Авторитетною міжнародною організацією, яка займається проблемами регулювання світового ринку праці, є Міжнародний валютний фонд.
14. Контроль над об'єктами інвестування є головною характерною ознакою портфельних інвестицій.
15. ТНК діють через свої дочірні підприємства і філії в десятках країн світу за єдиною науково-виробничою та фінансовою стратегією.
16. Обсяги залучених в економіку міжнародних інвестиційних ресурсів не залежать від рівня інвестиційної привабливості країни.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Зелінська Ольга Миколаївна
Лютак Олена Миколаївна
Баула Олена Вікторівна
Галазюк Наталія Миколаївна
Корольчук Леся Валеріївна
Урбан Оксана Анатоліївна**

**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ:
магістерський курс
Навчальний посібник**

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 30.06.2023 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Ум. друк. арк 20,5. Замовлення № 175. Наклад 300 пр.
Папір офсетний Гарнітура Times. Друк офсетний.

Видавництво «Терен». 43025, м. Луцьк, вул. Гаврилюка, 14.
Тел.: 050-29556548, 096-5880970, teren.lutsk@gmail.com
Свідоцтво Державного комітету телебаченні і радіомовлення України
ДК №1508 від 26.09.2003 р.

Друк ФОП Іванюк В. П.
43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.
Свідоцтво Держкомінформу України
ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.

Міжнародні економічні відносини: магістерський курс: Навчальний посібник / Зелінська О.М., Лютак О.М., Баула О.В., Галазюк Н.М., Корольчук Л.В., Урбан О.А. Луцьк: видавництво «Терен», 2023. 328 с.

ISBN 978-617-8235-70-3

Навчальний посібник складний відповідно до навчального плану підготовки магістрів зі спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини Луцького національного технічного університету. Виходячи зі змісту освітніх компонент, даний навчальний посібник покликаний допомогти здобувачам вищої освіти поєднати теоретичні знання та практичні навички в опануванні основних тем дисциплін.

Посібник наповнений схемами, графіками, таблицями, а також подано контрольні питання і завдання для перевірки знань до кожної теми з прикладами відповіді та розв'язками.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти, викладачів закладів вищої освіти.

ISBN 978-617-8235-70-3

УДК 339.9 (075.8)